

FLORIN ABRAHAM

TRANSFORMAREA ROMÂNIEI 1989-2006 ROLUL FACTORILOR EXTERNI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL PENTRU STUDIUL TOTALITARISMULUI

INSTITUTUL NAȚIONAL PENTRU STUDIUL
TOTALITARISMULUI

COLECȚIA STUDII

Transformarea României: 1989-2006

Rolul factorilor externi

INSTITUTUL NAȚIONAL PENTRU STUDIUL TOTALITARISMULUI

Calea 13 Septembrie nr. 13, Etaj 1, aripa de est, București 050711
în CASA OAMENILOR DE ȘTIINȚĂ A ACADEMIEI ROMÂNE

Telefon: 021-318 2450

E-mail: secretariat@totalitarism.ro, inst.academia@gmail.com

Site: www.totalitarism.ro

Florin Abraham

**Transformarea României:
1989-2006
Rolul factorilor externi**

Editura Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului
București
2024

Coordonator colecție: Octavian Roske
Redactor: Florin Abraham
Lectori: Vasile Buga, Ion Constantin
Machetare computerizată: Iuliana Dumitrescu
Coperta: Iuliana Dumitrescu
Indice de persoane: Dana Honciuc

Prezenta ediție are la bază volumul apărut în 2006 în format print.

© INSTITUTUL NAȚIONAL PENTRU STUDIUL
TOTALITARISMULUI, 2024

Reproducerea integrală sau parțială a textului fără
acordul I.N.S.T. este interzisă și se pedepsește conform legii.
Distribuirea în străinătate fără acordul I.N.S.T. este interzisă.

Carte online
ISBN 978-606-9053-35-5

Cuprins

Cuvânt înainte	7
Abrevieri	12
Capitolul I: Cadrul conceptual-metodologic	13
1) Scopul cercetării.....	13
2) Relația dintre sistemul politic național și factorii exogeni: abordare conceptuală.....	15
3) Sursele cercetării	26
Capitolul II: Căderea comunismului în România în context internațional	29
1) Sfârșitul războiului rece: dimensiunea internațională	29
2) Căderea regimului Ceaușescu: dimensiunea internațională	48
Concluzii.....	77
Capitolul III: Factorii cu influență sistemică	80
A) Uniunea Europeană	
1) Uniunea Europeană ca actor internațional.....	80
2) Integrarea europeană și etapele construirii consensului național	82
3) Aspectul tehnic al negocierilor de aderare.....	94
4) Dimensiunea politică a negocierilor de aderare	99
5) România ca stat „în curs de aderare”	104
6) România, între America și Europa	106
Concluzii	119
B) Organizația Tratatului Atlanticului de Nord.....	120

C) Instituțiile de la Bretton Woods: F.M.I. și Banca Mondială	132
D) Consiliul Europei, O.S.C.E.....	144

Capitolul IV: Relațiile cu marile puteri	156
A) Statele Unite ale Americii	156
B) Federația Rusă	184
C) Germania.....	211
D) Franța.....	223
E) Marea Britanie	236

Capitolul V: Vecinătatea ca sursă de transformare internă	246
A) Ungaria.....	246
B) Republica Moldova.....	264
C) Ucraina	287
D) Iugoslavia (Serbia și Muntenegru).....	301
E) Bulgaria.....	311

Capitolul VI: Actori non-statali agenți ai democratizării	316
--	-----

Concluzii	326
------------------------	-----

Bibliografie	332
---------------------------	-----

Indice de persoane	350
---------------------------------	-----

Cuvânt înainte

Cercetarea realizată de Florin Abraham este provocatoare atât pentru specialistul în relații internaționale cât și pentru omul politic. Sensul provocării vine atât din rezultatele studierii unei epoci pline de evenimente controversate, perioadă supusă astfel unor inerente interpretări contradictorii, cât și din curajul de a aborda un subiect puțin analizat în literatura științifică din România: transformarea societății sub influența factorilor externi.

Perspectiva metodologică aleasă de autor, respectiv analiza relațiilor dintre actorii internaționali și societatea românească în funcție de tipul influențelor exercitate (sistemică – Uniunea Europeană și N.A.T.O.; para-sistemică – S.U.A.; difuză și limitată temporal – statele vecine, O.N.G.-urile internaționale), facilitează cititorului urmărirea demonstrației. Un punct forte al cărții este introducerea în analiză a instrumentelor specifice imagologiei istorice și sociologiei. Aceasta va permite depășirea unor bariere mentale active atunci când se cercetează raportul dintre factorii interni și cei externi în modernizarea societăților. Metoda diacronică este utilă deoarece cu ajutorul ei poate fi observată mai ușor dinamica transformării societății românești de la începutul anilor '90 și până acum.

România reprezintă un caz interesant pentru cercetători deoarece este un stat de frontieră nu numai geopolitică ci și culturală care se învecinează cu spațiul catolic și protestant, cu cel ortodox-militant, dar și cu cel oriental-islamic, preluând, în proporții diferite, din trăsăturile și mentalitățile fiecăruia. Plecând de la această constatare, înțelegerea transformării societății românești, în epoca

globalizării, prin prisma influenței factorilor externi, devine o sarcină importantă nu numai din perspectivă științifică, ci și practică. Cunoașterea de tip istoric poate oferi interesante sugestii asupra modului în care ar trebui să se pregătească societatea românească pentru una din cele mai importante sfidări: integrarea europeană.

Dacă după sfârșitul celui de al doilea război mondial România a fost transformată sub influența modelului sovietic, după căderea comunismului în Europa influența cea mai puternică asupra societății românești a fost și este exercitată de o constelație de organizații și instituții internaționale, în centrul căreia se află Uniunea Europeană. După cum remarcă și autorul, influența externă a fost consimțită și asumată de elitele României, sau de cea mai mare parte a lor, în acest fel realizându-se internalizarea valorilor și modelor străine. O atare internalizare nu a însemnat, adesea, asimilare ea rămânând la nivelul adoptării ca înmagazinare. Autorul pune în evidență și faptul că influențele externe asupra României nu au avut doar efecte pozitive. Unul din „efectele perverse” este întârzierea maturizării elitelor politice autohtone în urma preluării uneori mimetice a modelelor occidentale. Fenomenul nu este nou în societatea românească, Titu Maiorescu a formulat încă din secolul al XIX-lea teoria „formelor fără fond”. Probabil va mai trece un timp până când societatea românească, chiar și inclusă în Uniunea Europeană, să depășească acest complex făcând un salt autentic de la includere la integrare.

Relațiile României cu Marile Puteri (autorul așează în rândul acestora Statele Unite ale Americii, Rusia, Germania, Franța, Marea Britanie) constituie o temă fundamentală în istoria modernă a națiunii române. După căderea sistemului mondial bipolar și trecerea la un sistem unipolar, România a

parcurs mai multe etape până când a reușit să adere la instituțiile euro-atlantice. Acest drum a depins nu numai de transformările democratice din România, ci și de interesele geopolitice și de securitate ale puterilor regionale sau ale celei globale, Statele Unite. În pofida eforturilor sale de a ieși din zona gri, România a devenit cu adevărat importantă pentru Occident în contextul crizei din Kosovo și al trecerii războiului cu terorismul global în faza subsecventă agresiunilor din 11 septembrie 2001, când a devenit evident faptul că stabilizarea Europei de Sud-Est și a regiunii Mării Negre, esențială pentru succesul strategiei globale a democrațiilor euro-atlantice, nu va fi posibilă fără racordarea statului român la alianțe și structuri internaționale sau transnaționale care să-i ofere perspectiva securității deopotrivă geo-politice și sociale.

Accelerarea și apoi finalizarea negocierilor privind aderarea României la Uniunea Europeană nu trebuie considerate a fi doar rezultatul unor acumulări democratice interne, ci și consecințe ale implicării anglo-americane în criza iugoslavă iar apoi în Asia Centrală și în Golful Persic, precum și ale redefinirii interesului german pentru Europa de Sud-Est. Tot astfel, extinderea masivă a N.A.T.O. în urma Summit-ului de la Praga trebuie văzută și ca o rezultată a transferului centrului de conflict mondial ori a aliniamentului confruntării strategice globale din Balcani în Orientul Mijlociu (definit din perspectiva abordării americane ca „Orientul Mijlociu Extins”) precum și în Caucaz și Asia Centrală. Regiunea Europei de Sud-Est a devenit importantă pentru Statele Unite deoarece se învecinează cu câteva zone care formează o unitate geostrategică coerentă, și anume Mediterana Orientală și Marea Neagră, Caucazul și Marea Caspică. Nevoia de a menține căile de comunicare prin și cu aceste regiuni deschise și sigure explică dorința eternă a

puterilor non-balcanice de a impune o ordine stabilă în regiune; o ordine în care au încredere pentru că o înțeleg – ordinea lor.

Din această gramatică a influențelor externe asupra României nu putea lipsi vecinătatea, văzută de autor ca „sursă de transformări interne”. Marele risc pentru România era de a rămâne „captivă” tensiunilor cronice ori a conflictelor latente intra-regionale. Elita politică românească a avut însă abilitatea de a crea, chiar și *in extremis*, o bază consensuală minimă pentru soluționarea chestiunilor litigioase de pe agenda relațiilor sale cu vecinii. Dacă nu ar fi dat dovadă de această înțelepciune, fără îndoială, România nu era acum nici membru al N.A.T.O., nici al Uniunii Europene, ci ar fi rămas pentru o perioadă nedefinită într-o zonă cu statut incert. În ciuda faptului că dezbinarea națională a îngăduit doar o integrare mediocră sau submediocră a țării în structurile europene și euro-atlantice – fapt care va greva, fără îndoială, asupra capacității sale de a fi influentă în respectivele structuri – istoria va reține probabil că „generația politică” a ultimului deceniu din secolul al XX-lea a reușit „Marea Unire a României cu și în Europa”.

Încercarea autorului de a explica o perioadă atât de recentă, care păstrează încă multe necunoscute și a cărei cercetare se izbește de rezistența atâtor orgolii și interese partizane, este de apreciat pentru curajul său. Cu toate lacunele inerente unei cercetări asupra unei istorii încă nedebasate de opacitatea cauzelor și de prejudecăți în evaluarea efectelor, demersul lui Florin Abraham este strict necesar, oferind, printr-o operă de pionierat, o primă sinteză asupra celor mai importante acțiuni de politică internațională ale României după 1989 circumscrise de dialectica impulsurilor interne și a motivațiilor externe. Desigur, pe parcursul anilor, după ce informațiile esențiale se vor înmulți,

arhivele se vor deschide și pasiunile se vor potoli, anumite puncte de vedere vor trebui nuanțate sau chiar revizuite, după cum recunoaște însuși autorul. În stadiul actual al cercetării istorice această carte devine, însă, o lectură utilă pentru cei care doresc să înțeleagă politica internațională a României post-comuniste. Ea va fi, credem, un reper important în bibliografiile universitare din domeniul istoriei, științelor politice, sociologiei, jurnalismului ș.a.

Prof. dr. **Adrian Severin**

*Fost Vice Prim Ministru și Ministru de Externe al României,
fost Președinte al Adunării Parlamentare a O.S.C.E.*

Lista de abrevieri

- A.p.R.* – Alianța pentru România
B.M. – Banca Mondială
C.D.R. – Convenția Democrată din România (alianță politică)
C.E.D.O. – Curtea Europeană a Drepturilor Omului
C.F.S.N. – Consiliul Frontului Salvării Naționale
C.P.U.N. – Consiliul Provizoriu de Uniune Națională
C.S.I. – Comunitatea Statelor Independente
F.D.S.N. – Frontul Democrat al Salvării Naționale
F.M.I. – Fondul Monetar Internațional
F.S.N. – Frontul Salvării Naționale
N.A.T.O. – Organizația Tratatului Atlanticului de Nord
O.C.D.E. – Organizația de Cooperare și Dezvoltare în Europa
O.N.U. – Organizația Națiunilor Unite
O.S.C.E. – Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
P.A.C. – Partidul Alianței Civice
P.E.S. – Partidul Socialiștilor Europeni
P.E.S.C. – Politică Externă și de Securitate Comună
P.D. – Partidul Democrat
P.D.A.R. – Partidul Democrat Agrar din România
P.D.S.R. – Partidul Democrației Sociale din România
P.I.B. – Produsul Intern Brut
P.L. '93 – Partidul Liberal 1993
P.N.L. – Partidul Național Liberal
P.N.Ț.C.D. – Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat
P.P.E. – Partidul Popular European
P.R.M. – Partidul România Mare
P.S. – Partidul Socialist
P.S.D. – Partidul Social Democrat
P.S.D.R. – Partidul Social Democrat din România
P.S.M. – Partidul Socialist al Muncii
P.U.N.R. – Partidul Unității Naționale din România
P.U.R. – Partidul Umanist Român
R.D.G. – Republica Democrată Germană
S.U.A. – Statele Unite ale Americii
U.D.M.R. – Uniunea Democrată a Maghiarilor din România
U.E. – Uniunea Europeană
U.F.D. – Uniunea Forțelor de Dreapta
U.R.S.S. – Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice
U.S.D. – Uniunea Social Democrată (alianță politică)

Capitolul I

Cadrul conceptual-metodologic

1) Scopul cercetării

Preocuparea pentru înțelegerea transformărilor din societate și a formelor statale este fundamentală pentru cercetătorii umanității, fie că ei se numesc istorici, filosofi, sociologi, politologi sau antropologi. Într-un volum anterior¹ am încercat să surprind trăsăturile fundamentale ale constituirii și funcționării sistemului politic democratic din România anilor 1989-2004, ca rezultat al interacțiunii factorilor interni. Prin cercetarea de față doresc să relev trăsăturile generale ale modului în care sistemul internațional (factorii externi) influențează forma, dinamica și procesele sistemului politic național. Prezentul volum nu este o analiză propriu-zisă a politicii externe a României în perioada 1989-2005 ci, așa cum indicam anterior, o analiză a influenței factorilor externi asupra sistemului politic național.

Demersul este cu atât mai provocator cu cât România este parte integrantă a unei regiuni cu multiple denumiri și funcții geopolitice: Europa Centrală, Europa de Est, Balcanii. Spațiul a fost folosit ca *zonă tampon, teren al înțelegerilor compensatorii* (Acordul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939), *spațiu experimental* („socialismul cu față umană”, perestroika), *câmp de bătălie* (războaiele mondiale), în atragerea unor aliați de conjunctură (vezi în acest sens poziția României în ambele războaie mondiale sau disputa dintre Statele Unite și cuplul franco-german în legătură cu criza irakiană din 2003). O astfel de zonă s-a dezvoltat în epoca modernă ca o regiune în care dependențele externe au fost,

¹ Florin Abraham, *România de la comunism la capitalism, 1989-2004. Sistemul politic*, Tritonic, București, 2006.

în anumite momente-cheie, mai importante decât dinamica internă. Altfel spus, în cazul statelor mici și sărace așa-numita „dependență de cale” sau „cursul dezvoltării forțate” joacă un rol fundamental pentru modernizarea societăților².

În cursul anilor `90 statele ex-comuniste au fost confruntate cu un dublu paradox. Primul dintre ele se referă la faptul că „doctrina Brejnev” a suveranității limitate a fost înlocuită printr-o formă *sui-generis* de limitare a suveranității naționale. Aceasta s-a manifestat prin cerințele și standardele impuse statelor post-comuniste de organizațiile internaționale în care acestea au dorit să intre (Consiliul Europei, N.A.T.O., Uniunea Europeană). Al doilea paradox constă în schimbarea raportului dintre dimensiunea internă și cea externă a suveranității. Chestiuni „inatacabile” ale suveranității naționale (de exemplu protecția minorităților, reglementarea libertății de expresie etc.) au fost, rând pe rând, schimbate de reglementările organizațiilor europene, bazate pe principiile Actului Final de la Helsinki. Pornind de la aceste constatări de ordin general, al doilea obiectiv important al acestei cercetări îl reprezintă detectarea modului în care s-a redefinit raportul dintre suveranitatea internă și cea externă, în urma interacțiunii cu diverse organizații și instituții internaționale³.

² După cum este cunoscut, există numeroase teorii care susțin că, de fapt, modernizarea zonelor periferice este rezultatul cvasi-exclusiv al factorilor externi. Pentru o perspectivă asupra modernizării României vezi *Modernization and Decay in Historical Perspective: The Case of Romania*, în Kenneth Jowitt, ed., *Social Change in Romania: The Debate on Development in a European Nation*, Berkeley, I. I. S., 1978, p. 72–117.

³ Spre deosebire de perioada secolelor 18-19, după sfârșitul războiului rece conceptul suveranității naționale a fost reconstruit prin raportare la legitimitatea democratică, adică alegeri libere și corecte, un guvern acceptat de populație ș.a.

2) Relația dintre sistemul politic național și factorii exogeni: abordare conceptuală

Problema de ordin teoretic pe care trebuie cel puțin să o dezbatem, dacă nu să o soluționăm pe deplin în acest capitol, este de a găsi modele explicative prin care să putem înțelege/conceptualiza influențele externe asupra sistemului politic intern.

Este evident faptul că teoria realistă clasică, în varianta lui Hans Morgenthau⁴, care definește sistemul internațional ca o interacțiune între actori statali, este insuficientă pentru a explica interacțiunile din sistemul internațional de după sfârșitul războiului rece. Din perspectiva realistă clasică, integrarea europeană este o aberație a sistemului internațional, un set de acte iraționale ale statelor europene, care sunt de acord cu partajarea suveranității.

Problema pe care trebuie să o lămurim, înainte de a trece la cercetarea factuală, este următoarea: care este teoria relațiilor internaționale care integrează în corpul său descriptiv-metodologic atât influențele actorilor statali cât și a unor organizații internaționale (Consiliul Europei, N.A.T.O.) sau instituții non-guvernamentale (de ex. Freedom House, Transparency International etc.)? Încercăm găsirea unor instrumente care să poată răspunde acestei chestiunii prin trei teorii: sistemică, neo-realismul, liberalismul.

⁴ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York, 1960, *passim*. În centrul perspectivei realiste asupra relațiilor internaționale se află ideea că politica internațională este bazată pe interacțiunea unor actori statali raționali care caută să își maximizeze propria putere în raport cu ceilalți actori statali, într-un mediu esențialmente anarhic și în care nu există o autoritate centrală.

Teoria sistemică, neo-realism, liberalism

Unul din avantajele importante ale modelului sistemului politic (SP) conceptualizat de David Easton⁵ este acela că include în analiză și influențele extra-societale, adică societatea internațională. Easton propune o schemă de analiză în care societatea internațională ar trebui definită ca un ansamblu compus din: (1) sist. politic internațional; (2) sist. ecologic internațional; (3) sist. social internațional. În cadrul sistemului politic internațional Easton include sistemele politice individuale (naționale), O.N.U., N.A.T.O., alte subsisteme. Din perspectiva politologului canadian, sistemul politic poate fi definit ca *un mecanism reglator al sistemului societății globale*. Fiecare din cele trei subsisteme ale societății internaționale are un ritm propriu de mișcare, de devenire și dezvoltare, astfel încât ele nu evoluează uniform și sincron. În mod frecvent apar decalaje de dezvoltare între componentele sistemului societal global. Pentru reglarea activității societății internaționale un rol esențial îi revine sistemului politic. Se poate spune că sistemul politic se constituie ca un corpus ordonat de reguli prin care se reglează funcționarea societății în ansamblul său.

Din perspectiva analizei sistemice, asupra SP se exercită influențe, apar cerințe cărora sistemele politice naționale trebuie să le răspundă, într-un mod similar *input*-urilor rezultate din sistemul intra-societal. Sistemul politic este „asaltat” cu „intrări” (cereri, probleme de rezolvat, resurse – informaționale și materiale). Cererile sunt foarte numeroase, contradictorii, provin de pe poziții sau interese divergente și au priorități diferite. Cu cât societatea civilă este mai dezvoltată, cu atât mai puține probleme trebuie să

⁵ David Easton, *Analyse du systeme politique*, Librairie Armand Colin, Paris, 1974, p.22.

ajungă la sistemul politic. „Ieșirile” constau în decizii politice. Acestea se întorc în societatea globală, la nivel național și internațional, sub forma politicilor. Între „intrări” și „ieșiri” se creează un circuit permanent. Dacă deciziile și politicile sunt pozitive, reacțiile sunt pozitive.

Acest model nu are decât o valoare euristică, lucru recunoscut inclusiv de Easton⁶: legitimitatea sistemelor politice depinde și de relațiile cu organizațiile internaționale (O.N.U., Curtea Internațională de Justiție ș.a.) sau alte state care pot exercita influențe asupra funcțiilor și proceselor interne.

Liberalismul în relațiile internaționale are ca nucleu conceptual ideea liberului schimb și a anulării barierelor comerciale. Potrivit unuia din fondatorii teoriei liberal-instituționaliste, Mitrany⁷, cooperarea economică între state atrage cu sine integrarea și cooperarea și în domeniul politic. Una din criticile importante la adresa teoriei liberale este că extinde regulile unei societăți democratice, în care prevalează libertățile civile și relațiile economiei de piață la nivelul întregului sistem internațional, definit de realism ca fiind anarhic. Neo-realiștii consideră că interdependența economică nu elimină statul-națiune ca actor esențial al relațiilor internaționale. Neo-realiștii argumentează, în plus, că un număr important de puteri rămân în competența statului, în pofida globalizării: monopolul asupra armamentului și utilizării acestuia, dreptul de a taxa cetățenii. În plus, statul națiune are o autoritate exclusivă în dreptul internațional⁸.

⁶ *Ibidem*, p.268.

⁷ Scott Burchill (edit.), *Theories of International Relations*, Second Edition, Palgrave, 2001, p.39-40.

⁸ *Ibidem*, p. 96.

Teoria neo-realistă are o forță explicativă importantă, deși nu deplină, prin faptul că, spre deosebire de teoria realistă clasică, ia în calcul și un „atribut de sistem” extrem de important: interdependența economică. Aceasta implică redistribuirea permanentă a capacităților de putere între state prin mijloace pe care actorii naționali nu le controlează.

Abordarea liberal-integruveramentalistă adaugă ipotezelor neo-realismului o dimensiune importantă pentru relațiile internaționale: este vorba despre contextul politic intern al statelor-membre. Statele încearcă să se comporte rațional într-un mediu internațional concurențial și *interdependent*, însă „comportamentul statelor nu este fix, predeterminat, ci se formează în urma unor procese politice dinamice în cadrul politicii naționale”⁹. Postulatul liberal-integruveramentalismului este că „interesele naționale se formează prin conflictul politic intern în cadrul căruia grupurile societale concurează pentru influență politică. Înțelegerea politicii interne este o precondiție, nu un supliment, pentru analiza interacțiunii strategice între state”. Credem însă că acest postulat poate fi inversat, în sensul în care politica internă este și ea influențată de procesele politice internaționale, unele decizii sau politici se formează ca urmare a *input*-urilor externe. Mecanismul explicativ pentru înțelegerea influențelor externe poate fi preluat din teoria sistemică, prin conceptul de *feed-back* (reacție de răspuns).

Sintetizând aceste elemente de bază ale principalelor teorii ale relațiilor internaționale putem conchide că abordarea teoretică potrivită este una care combină funcțiile euristice ale teoriei sistemice, cu mecanismele explicative ale

⁹ Gabriel Andreescu, Adrian Severin, “Un concept românesc al Europei federale”, în *Un concept românesc privind viitorul Uniunii Europene*, Polirom, Iași, 2001, p. 48-52.

neo-realismului și concepția neoliberalismului interguvernamentalist privind rolul jucat de grupurile de interese și opinia publică în determinarea pozițiilor statului. Altfel spus, fundamentul teoretic pentru a explica influențele externe asupra unui stat post-comunist, de mărime medie, aflat într-o zonă instabilă, în cadrul unui sistem internațional unipolar cu tendințe anarhice, nu poate fi decât rezultatul unei abordări „neortodoxe”, prin care o realitate complexă să poată fi raportată la modele teoretice.

Modernizarea și teoriile democratizării

Dacă în urma discutării principalelor teorii ale relațiilor internaționale am ajuns la o concluzie în legătură cu modelul teoretic potrivit, a doua mare chestiune asupra căreia trebuie să ne oprim este cea a efectelor interacțiunilor dintre diferiți actori ai relațiilor internaționale. Or, pentru a putea răspunde la această problemă doresc să mă focalizez asupra teoriilor modernizării, democratizării precum și a paradigmei tranziției.

Fără a insista asupra disputelor dintre teoreticienii modernizării¹⁰ și a diferitelor concepte, definim „modernizarea” ca fiind procesul macrosocietal prin care se produce separarea graduală a sferelor societății. Politica și administrația devin distincte, sfera publică și cea privată cunosc și ele o delimitare mai clară. În cazul statelor post-comuniste, deci și al României, modernizarea a avut loc în paralel cu procesul de democratizare. Altfel spus, tranziția, definită ca perioada în care are loc procesul de modernizare,

¹⁰ Immanuel M. Wallerstein, *The Modern World System*, Academic Press, 1976; Nils Gilman, *Mandarins of the Future: Modernization Theory in Cold War America*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 2003; Samuel Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, 1991.

are ca finalitate trecerea de la comunism/economie centralizată la capitalism/economie de piață; parcurgerea procesului de abandonare a formelor de organizare specifice unui stat polițienesc la societatea deschisă, de la sistemul politic cu partid unic la cel pluripartidist.

Există o bogată literatură dedicată problemelor democratizării statelor post-comuniste. Schimbarea de sistem a statelor din spațiul ex-comunist a fost integrată în așa-numitul „al patrulea val al democratizării”¹¹, care urmează democratizării unor state din America Latină și Asia, cuprinse în al treilea val¹².

Sistematizate, explicațiile în legătură cu democratizarea statelor din Europa Centrală și de Est, indică patru mari variabile: modernizarea socio-economică, liberalizarea economică, structura clasei agricole, presiunile internaționale¹³. Dacă punctul central explicativ al teoriei modernizării este acela că o rată înaltă a dezvoltării determină democratizarea societății, creșterea bunăstării, industrializarea, urbanizarea, teoria relației dintre democrație și piață presupune că liberalizarea economică atrage cu sine și dezvoltarea democrației.

¹¹ Michael McFaul, „The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship. Noncooperative Transitions in the Postcommunist World”, în *World Politics*, Vol. 54, January 2002, p.212-244. Autorul analizează cele mai importante teorii și ipoteze de lucru referitoare la democratizarea Europei de Est.

¹² Vezi *Revista română de științe politice*, Vol. 2, No.1, aprilie 2002 dedicată teoriei democratizării, care cuprinde o parte din textele importante despre acest subiect.

¹³ Marcus I. Kurtz, Andrew Barnes, „The Political Foundations of Post-communist Regimes. Marketization, Agrarian Legacies or International Influences”, în *Comparative Political Studies*, Vol.35, No.5, June 2002, p. 525.

Kurtz și Barnes¹⁴ au încercat printr-o analiză comparativă a 27 de state ex-comuniste să vadă dacă există o legătură între mărirea sectorului rural și ritmul, respectiv calitatea democratizării. Autorii identifică un mecanism causal al acestei relații: elitele agrare post-comuniste au fost puternic interesate în menținerea unui sistem autoritar și a unor structuri organizaționale extinse care să funcționeze în beneficiul lor în distribuția resurselor din societate.

Teoriile schimbării regimurilor politice au inclus în explicarea democratizării și factorii externi, aceștia având un rol principal sau secundar în democratizarea unei societăți¹⁵. Factorii externi pot avea funcția unei variabile dependente sau independente (de exemplu, în timp ce redemocratizarea Germaniei de Vest și a Japoniei s-au realizat prin prezența trupelor militare ale învingătorilor, în Europa Centrală trupele sovietice au fost retrase și statele și-au redobândit suveranitatea deplină). Mediul extern poate, în diferite forme, să impună un set de condiții în care are loc schimbarea de regim. Aceste condiții pot deriva dintr-o multitudine de legături (calitatea de membru în organizații internaționale și regionale) sau a relațiilor bilaterale cu state vecine, din vecinătate sau superputeri. Factorii externi ai democratizării trebuie examinați în termenii efectului în doi pași (cum se realizează interacțiunea și cum schimbă aceasta dinamica regimului). De asemenea, factorii externi trebuie diferențiați în procesul democratizării și raportați la specificul național al fiecărui stat.

La sfârșitul anilor '90 au apărut însă serioase dubii în legătură cu valabilitatea teoriilor democratizării. Unul din cei

¹⁴ *Ibidem*, p.545.

¹⁵ Geoffrey Pridham, „External Causes of Democratisation in Postcommunist Europe: Problems of Theory and Application”, în *Central European Political Science Review*, Vol. 2, No.3, Spring 2001.

mai proeminenți contestatari ai teoriilor despre tranziția la democrație este Thomas Carothers¹⁶, acesta criticând cele cinci ipoteze de bază ale tranzitologilor: 1) în ciuda credinței că ieșirea dintr-un regim dictatorial înseamnă și intrarea aceluia stat în tranziția spre democrație, un mare număr de state denumite în mod generic ca aflându-se în „tranziție” (din America Latină, Asia și Africa) nu s-au democratizat, așa cum s-a prezis; 2) teoria democratizării identifică o serie de pași în acest proces: *deschiderea*, în sensul liberalizării regimurilor autoritare, *căderea* acestora, urmată de o rapidă *dezvoltare* a instituțiilor democratice, apoi un proces lent de *consolidare* a instituțiilor și proceselor democratice. Or, spune Carothers, „statele în tranziție” sunt foarte variate, procesele de liberalizare sunt insesizabile, în multe țări căderea regimurilor autoritare nu a fost urmată de reformele preconizate, multe din componentele procesului de

¹⁶ Thomas Carothers, „The End of the Transition Paradigm”, în *Journal of Democracy*, Vol. 13, No.1, January 2002, p.5-21. Acest articol a provocat serioase controverse cu caracter politic și științific, cele din urmă fiind găzduite de revista *Journal of Democracy*. Dintre contestatarii lui Carothers îl menționăm pe Ghia Nodia, „The Democratic Path”, în *Journal of Democracy*, Vol. 13, No.3, July 2002, p. 13-19. Acesta aduce serioase obiecții teoriei „morții tranzitologiei”: dacă metafora „tranziției” este nepotrivită pentru a descrie situația diferitelor țări, cum poate fi făcut acest lucru? se întreabă autorul. Nodia recunoaște faptul că acolo unde forțele democratice locale sunt slabe, acestea au fost incapabile să împiedice evoluția spre autoritarism, însă acest lucru nu invalidează teoria tranziției, înțeasă ca un ansamblu de norme care descriu „calea spre democrație”. Nodia spune că tranziția este aproape la fel cu o sarcină: în unele cazuri acesta este dusă la bun sfârșit, în altele se sfârșește cu un avort. Există tranziții eșuate și tranziții reușite, însă acest lucru nu înseamnă că paradigma tranziției în sine este greșită, ci doar că așteptările față de ritmul democratizării ar trebui moderate.

consolidare (dezvoltarea partidelor politice, a societății civile, reforma judiciară) sunt haotice și nu au dat rezultate; 3) alegerile libere, o a treia condiție a procesului de democratizare, nu conferă întotdeauna o legitimitate democratică noilor guverne și nu determină un suport popular sporit pentru democrație. Partidele rămân cel mai adesea personalizate, între elitele politice și cetățeni există mari clivaje; 4) deși teoria tranziției afirmă că factori precum „nivelul economic”, „istoria politică”, „moștenirea instituțională”, „tradițiile socio-culturale” etc. sunt mai puțin importante decât existența unei elite politice mobilizate pentru a realiza transformări democratice, experiența din valul al III-lea și al IV-lea al democratizării demonstrează faptul că aceste „preconții ale democrației” sunt de fapt mult mai importante decât s-a anticipat inițial; 5) construcția statală este mult mai largă și mai problematică decât s-a prognozat în paradigma tranziției.

Această contestare a paradigmei tradiționale a tranziției a pus în discuție și rolul influențelor externe în procesul de democratizare. Recomandarea lui Th. Carothers nu este ca Statele Unite să abandoneze eforturile pe care le-au depus pentru democratizarea diferitelor state, ci să dezvolte așteptări mai realiste în legătură cu procesul de democratizare, adaptând ajutorul pe care îl acordă la specificul fiecărui stat¹⁷. O atenție specială ar trebui acordată statelor din „zona-gri”, în care, deși sunt considerate în mod tradițional ca fiind „țări în tranziție”, progresele sunt ne semnificative în raport cu așteptările Occidentului.

¹⁷ Pentru o analiză detaliată a tranziției din Europa de Est vezi și Valerie Bunce, „Rethinking Recent Democratization. Lessons from the Post-communist Experience”, în *World Politics*, Vol. 55, January 2003, p.167-192.

Dacă, potrivit evaluării lui Carothers¹⁸, rezultatele eforturilor americane de democratizare sunt mai degrabă inconsistente, influența Uniunii Europene în schimbările din statele post-comuniste a fost decisivă. Potrivit analizei lui Kurtz și Barnes¹⁹ presiunea internațională exercitată de Uniunea Europeană a fost foarte importantă în procesul de democratizare a zonei, influențele fiind acceptate și pentru că apartenența la UE a fost privită în zonă ca o „reîntoarcere în Europa”. Important este și faptul că integrarea în Uniunea Europeană a constituit un important factor în interesul personal al liderilor politici, care se legitimează prin succesul integrării. Nu este de aceea surprinzător faptul că în toate statele central și est-europene integrarea în Uniunea Europeană a fost una din cele mai puțin controversate probleme de pe agenda politică.

Tipuri de actori

În studierea factorilor externi ai democratizării trebuie să facem o distincție între aceștia, în funcție de importanța lor. Cei mai importanți actori cu rol în democratizare sunt cei de tip **sistemic**, care acționează asupra tuturor componentelor societății. În cazul României, după căderea regimului Ceaușescu, un astfel de actor este Uniunea Europeană. Din punct de vedere analitic putem decela actori cu rol **subsistemic**, sectorial, care acționează, adesea, în convergență cu actorul sistemic. Considerăm că actori subsistemici sunt, pentru România, Alianța Tratatului Atlanticului de Nord, Fondul Monetar Internațional, Banca

¹⁸ Thomas Carothers, „A Reply to My Critics”, în *Journal of Democracy*, Vol. 13, No.3, July 2002, p.33-38.

¹⁹ Kurtz și Barnes, *loc.cit.*

Mondială, Consiliul Europei și, într-o oarecare măsură, O.S.C.E.

Dar ce fel de actor este S.U.A? Pentru a putea răspunde la această întrebare introducem următoarea ipoteză: factorii externi acționează asupra actorului statal sub formă de rețea. Statele Unite au avut un rol foarte important în democratizarea Europei Centrale și de Est, dar rolul acestora nu poate fi studiat dacă interacțiunea este redusă la o simplă relație bilaterală. Când vorbim de rolul Statelor Unite trebuie să introducem în ecuație și diverse instituții internaționale în care acestea au un rol proeminent (N.A.T.O., F.M.I., Banca Mondială). Astfel, Statele Unite sunt un **actor para-sistemic**, în sensul în care acestea introduc influențe de tip sistemic asupra statului național atât direct, prin relațiile bilaterale, cât și prin intermediul instituțiilor în care sunt membre.

O altă categorie de actori, cu un rol semnificativ în democratizarea Europei Centrale și de Est sunt marile state europene (Germania, Franța, Marea Britanie), a căror influență poate fi studiată pe două paliere: la nivelul relațiilor bilaterale și a celor dintre Uniunea Europeană și fiecare stat al zonei, în cazul nostru al României.

Un rol semnificativ asupra unui actor statal îl au și statele vecine. Existența unor puncte litigioase între doi sau mai mulți vecini poate constitui un important factor care să determine introducerea pe agenda publică națională a unei probleme (de exemplu, situația minorităților etnice).

În fine, o ultimă categorie de actori pe care o luăm în considerare sunt diverse organizații internaționale neguvernamentale (Freedom House, Amnesty International etc.), care reușesc să introducă pe agenda publică internă diferite probleme, fără ca respectivele organizații să își sincronizeze întotdeauna acțiunea cu strategia unui actor

statal. Acest tip de actori joacă mai degrabă un rol conjunctural, funcționând cel mai adesea după principiul grupurilor de presiune din politica națională. Influența organizațiilor economice multinaționale nu face obiectul acestui studiu deoarece nu dispunem de suficiente informații pentru a realiza o analiză pertinentă.

3) Sursele cercetării

Trebuie spus încă de la început faptul că o cercetare precum este cea pe care propun în acest volum nu este și nu poate fi construită pe documente arhivistice, din motive obiective. Stenogramele ședințelor de guvern, de exemplu, sunt secretizate și nu vor putea fi consultate prea curând. La fel este situația și în cazul arhivelor diplomatice. Totuși, acest gen de istoriografie, denumită „istoria imediată” prezintă alte avantaje decât cele derivate din cunoașterea bazată pe folosirea arhivelor. Cantitatea și diversitatea surselor istoriei contemporane, consultate aproape simultan cu producerea lor, pot suplini așa-numitele „surse adevărate”. În realitate, numeroși istorici sunt destul de circumspecți în legătură cu documentele de arhivă, fiind conștienți de faptul că acestea surprind doar anumite dimensiuni ale realității. Un istoric care va scrie despre România anilor '90 peste o jumătate de secol se va confrunta cu problema (re)găsirii unor izvoare „perisabile” (de exemplu transcrierile unor emisiuni radio sau tv.), pentru care nu există un interes instituțional de a fi stocate, dar care acum sunt accesibile datorită unui interes imediat. Acestea pot fi foarte importante pentru înțelegerea unui eveniment, dar nu vor putea fi regăsite nici în biblioteci, nici în arhive. Bazele de date electronice sunt încă incipiente în România.

În lipsa documentelor arhivistice, cercetarea noastră este fundamentată, în majoritate, pe consultarea unor surse

deschise, publice. Mass-media este o sursă importantă pentru istoricul imediatului, aplicând, desigur, selecția critică și verificarea multiplă a informațiilor. Informațiile statistice, multe dintre acestea accesibile pe Internet, reprezintă o altă sursă importantă de documentare. Sondajele de opinie, informațiile transmise de instituțiile statului sunt alte surse semnificative. Rapoartele și studiile unor instituții și organizații internaționale sunt incluse în substanța factuală a acestei cercetări. Desigur, memorialistica, atât cât a apărut până în acest moment, reprezintă un alt izvor pe care este construită cercetarea. Reținem aici, cu titlu de exemple semnificative, memoriile liderilor politici: Emil Constantinescu, Ion Diaconescu, Ion Rațiu, Radu Vasile etc. Volumele de convorbiri ale unor personalități politice sunt o altă sursă pentru cercetare: Victor Ciorbea, Ion Iliescu, Petre Roman, Adrian Severin, Valeriu Stoica etc.

Există o relativ bogată literatură internațională dedicată transformărilor din Europa post-comunistă, secvențial chiar a influenței factorilor externi în acest proces. În cazul României, studiile publicate pe această problemă sunt relativ puține și sectoriale. Cea mai importantă contribuție este cea a lui Lucian Cernat²⁰, care încearcă în cartea sa să determine influența Uniunii Europene și a instituțiilor financiare internaționale asupra profilului capitalismului românesc. Consultarea bibliografiei internaționale în legătură cu tranziția din Europa Centrală și de Est pune în evidență faptul că România a fost un subiect marginal, puțini autori

²⁰ Lucian Cernat, *Europeanization, Varieties of Capitalism and Economic Performance in Central and Eastern Europe*, Palgrave-MacMillan, Londra, 2006. Vezi și Paul Blokker, „The External Modernization of Romania. The Socio-Economic Consequences of Transformation”, p.76-96, în *(In)tolerance and (Co)operation in Europe and the euroatlantic area*, European Studies Foundation Publishing House, 2001.

de limba română au abordat acest subiect, și puțini autori români au reușit să publice în reviste europene sau nord-americeane, iar numărul operelor traduse într-o limbă de circulație internațională este și mai mic.

În concluzie, peisajul bibliografic în legătură cu modernizarea României este fragmentar, lipsind, până în acest moment, o cercetare care să încerce să unifice printr-o grilă interpretativă coerentă diferitele opinii privind rolul factorilor externi după 1989.

Capitolul II

Căderea comunismului în România în context internațional

Scopul acestui capitol este de a marca importanța factorilor internaționali în căderea sistemelor comuniste din Europa de Est, pentru a avea o bază de înțelegere a modului în care au avut loc transformările democratice în statele post-comuniste. Pentru a ne atinge obiectivul propus, am construit acest capitol în două subteme: i) situația internă din blocul comunist și efectele competiției globale asupra „lagărului socialist”; ii) dimensiunea internațională a căderii regimului Ceaușescu, așa cum poate fi ea cunoscută pe baza informațiilor acumulate până la momentul finalizării cercetării.

1) Sfârșitul războiului rece: dimensiunea internațională

Modele de sovietizare¹

Pentru a analiza procesul dispariției comunismului în Europa de Centrală și Est trebuie să înțelegem modul în care acesta s-a instaurat. Din 1944 Europa Centrală a fost supusă concomitent proceselor de *comuniizare*, *sovietizare*, *satelizare*. Comuniizarea a însemnat eliminarea oricăror surse de alternative politice tradiționale: distrugerea partidelor și înlocuirea lor cu partidul unic; controlul bisericii și a conștiinței culturale și înlocuirea lor prin realismul socialist; ideologizarea sistemului educațional și distrugerea elitelor

¹ O variantă prescurtată a acestui subcapitol a fost publicată în Florin Abraham, „Rolul factorilor externi în schimbările din blocul comunist în anii '80”, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 3-4/2004, p.98-109.

politice și intelectuale. Sovietizarea s-a realizat prin transformarea socialistă a industriei și agriculturii, o nouă politică economică prin etatizare, centralizare și industrializare. Prin satelizare interesele statelor naționale au fost trecute în subordinea intereselor sovietice.

Teoria clasică a sovietizării îi aparține lui Hugh Seton-Watson² care identifică trei etape în acest proces: 1) „coalițiile reale”, în care s-a respectat spiritul declarației de la Ialta în privința constituirii unor guverne democratice și reprezentative (Bulgaria, România, Cehoslovacia, Ungaria); 2) „coalițiile mlăștinoase” când, sub egida Fronturilor Populare, partidele comuniste controlau pozițiile cheie (a lipsit în Albania și Iugoslavia, fiind prezentă în Polonia, România, Bulgaria, Ungaria); 3) „regimurile monolitice” realizate în contextul crizei din relațiile internaționale, instaurarea războiului rece și acutizarea lui în toamna lui 1948.

Această descriere credem că este utilă pentru a înțelege dinamica proceselor din anii '80, în care unele state (România, de exemplu) au rămas comunizate dar nu au mai fost decât în mică măsură satelitate. Analiza proceselor istorice din anii '80 din Europa Centrală și de Est prin cele trei concepte este utilă în înțelegerea specificităților naționale.

Situația din blocul comunist la începutul anilor '80

Pe fondul eșecului modelului sovietic de construire a unei „noi societăți” și a „omului nou”, ideologia marxist-leninistă a ajuns să nu mai fie crezută nici de cea mai mare parte a activiștilor politici ai regimurilor comuniste. Formalismul și mimetismul dominau cea mai mare parte a activității politice.

² Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution*, Methuen, London, 1956, *passim*.

Uniunea Sovietică și statele din blocul comunist și-au încetinit la începutul deceniului opt ritmul creșterii economice: în U.R.S.S. a scăzut de la 4,3% în perioada 1976-80 la 3,2% în 1981-`85; în România de la 7% în prima perioadă la 4,4% în 1981-`85; în Polonia de la 1,2 în 1975-`81 la recesiune (-0,8) în 1981-`85³.

Așteptările populației față de creșterea nivelului de trai erau tot mai mari, dar posibilitățile de a acorda subsidii pentru creșterea acestora erau limitate. Dacă pentru țările Europei de Est această problemă economică avea, evident, și implicații politice, pentru conducerea de la Moscova ritmul creșterii economice avea și o însemnată dimensiune strategică: de a face față competiției economice, militare și politice cu Statele Unite.

Sistemul colectivist în agricultură nu putea decât cu greutate să acopere nevoile alimentare. Folosirea produselor agricole, cereale în special, pentru a acoperi deficitul balanței de plăți (este cazul României) nu a făcut decât să crească starea de nemulțumire a populației.

Constituirea unei birocrații de stat și de partid privilegiată a generat un tip special de corupție⁴, cea a privilegiilor. De acestea beneficiau și polițiile politice, serviciile de informații și instituțiile de menținere a ordinii (miliția). Toate acestea au devenit puțin tolerabile din partea cetățenilor și au determinat nașterea unei stări de nemulțumire generalizate față de comunism.

Nemulțumirea față de comunism nu era cauzată doar de lipsa sa de performanță economică ci, în primul rând, de natura sa totalitară. Libertatea de circulație, de exprimare și creație erau

³ Stephen White, *Communism and its Collapse*, Routledge, London & New York, 2001, p. 42-43.

⁴ *Ibidem*, p.49.

drastic îngrădite, cenzura era omniprezentă, libertatea religioasă era în cel mai bun caz tolerată, spațiul vieții private era profund afectat de intruziunea polițiilor politice.

Rolul competiției globale în schimbările din blocul sovietic

Invazia Armatei Roșii în Afghanistan în 27 decembrie 1979, arestarea de către Brejnev a unui nou val de disidenți, inclusiv a lui Andrei Saharov, câștigător al Premiului Nobel pentru pace⁵ a trezit reacții de îngrijorare în lumea occidentală. Noul președinte american, republicanul Ronald Reagan, a inițiat o politică fermă față de Uniunea Sovietică, descrisă ca un „imperiu al răului”. Au fost sporite considerabil fondurile pentru înarmare, iar în 1983 a propus crearea Inițiativei de Apărare Strategică.

De cealaltă parte, conducerea sovietică a înțeles că trebuie să realizeze o schimbare radicală în politica externă pentru a putea face față competiției tehnologico-militare și procesului accelerat de integrare europeană. Dacă Uniunea Sovietică ar fi dorit să mențină paritatea strategică cu Statele Unite ar fi trebuit să își dubleze cheltuielile militare, ajungând aproape de 30% din Produsul Intern Brut⁶. Liderii politici de la Moscova au înțeles pericolul ca Uniunea Sovietică să fie izolată de zona de creștere economică a Europei și de a fi deklasată ca putere regională. Astfel, treptat, țelurile principale ale politicii externe au devenit încheierea competiției de înarmare dusă împotriva Statelor Unite și apropierea de Europa de Vest⁷.

⁵ Walter LaFeber, *America, Russia, and the Cold War 1945-1996*, McGraw-Hill, Cornell University, 1997, p. 298.

⁶ Andre Fontaine, *L'un sans l'autre*, Fayard, Paris, 1991, p.33.

⁷ Anneli Ute Gabanyi, *Revoluția neterminată*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p.35.

Moartea lui Brejnev în 1982 și scurtele sale succesiuni gerontocratice (Iuri Andropov și Konstantin Cernenko) au accelerat în rândul conducerii politico-militare de la Moscova teama față de pierderea competiției globale cu Statele Unite. Aceasta a determinat aducerea la conducerea P.C.U.S. a unui comunist din afara cercului tradițional de putere, precum și susținerea primelor sale măsuri. Trecerea la reforme politice în interiorul Uniunii Sovietice, prin anunțarea acestora în ianuarie 1987⁸ și intensificarea lor din 1988 a fost privită cu interes în Occident și cu speranță în statele blocului comunist.

Apropierea între cele două superputeri după depășirea crizei amplasării rachetelor din Europa Centrală a determinat și schimbarea atitudinii Occidentului față de Europa de Est. Politicienii și strategii occidentali au considerat că este mult mai importantă o bună relație cu Moscova, pentru stoparea cursei înarmărilor și diminuarea competiției globale decât să încerce să sponsorizeze schimbări necontrolate în Europa Centrală.

Uniunea Sovietică și gestionarea Europei Centrale

Potrivit doctrinei de securitate sovietice dezvoltate în timpul celui de al Doilea Război Mondial, și aplicată la sfârșitul acestuia, statele din imediata vecinătate (Polonia, România, Bulgaria) trebuiau să nu poată dezvolta relații de adversitate față de Uniunea Sovietică sau să poată fi folosite drept „cordoane sanitare” ale Occidentului împotriva imperiului sovietic. Acest model strategic a determinat transformarea statelor din Europa Centrală și de Est mai întâi în democrații populare iar, ulterior, în state de tip sovietic. Din aceste considerente s-au creat mecanisme de control și coordonare militară (Tratatul de la Varșovia) și de subordonare/cooperare economică (C.A.E.R.). Pornind de

⁸ Françoise Thom, *Sfârșiturile comunismului*, Polirom, Iași, 1996, p. 55.

la aceste considerente, Uniunea Sovietică a intervenit militar în iunie 1953 în Berlinul de Est, în octombrie 1956 în Ungaria și în august 1968 împotriva Primăverii de la Praga.

Factorul militar, prezența trupelor sovietice în majoritatea statelor blocului comunist, a acționat ca un puternic factor inhibitor al schimbărilor democratice. Cel mai semnificativ studiu de caz care poate fi analizat este cel polonez din 1980-1981⁹. Sub presiunea intervenției militare sovietice, la 9 februarie 1981 generalul Wojciech Jarujelski a devenit prim-ministru și a instaurat la 12 decembrie același an starea de asediu. Prin aceasta, speranțele de realizare a unui „socialism cu față umană” ale polonezilor s-au spulberat pentru câțiva ani.

„Noua gândire politică” a lui Gorbaciov a devenit incompatibilă cu ideea folosirii forței pentru a rezolva problemele politice ale societății sovietice. Următorul pas, decisiv pentru Europa de Est, a fost repudierea oficială a „doctrinei Brejnev”, a suveranității limitate, liderul sovietic declarând că este inadmisibil ca unei națiuni să îi fie „restrânsă suveranitatea” de o altă națiune. La Moscova doctrina suveranității limitate a fost înlocuită cu „doctrina Sinatra”, potrivit căreia fiecare stat din Europa de Est poate să își aleagă „drumul său”. Acesta a fost un dublu șoc pentru regimurile comuniste central-est-europene: 1) calculele că

⁹ Sindicatul polonez “Solidaritatea” a organizat în iulie și august 1980 ample mișcări de protest. La 31 august 1980 Lech Walesa, liderul greviștilor de la Gdansk, a semnat un acord cu guvernul prin care obținea dreptul legal la grevă precum și dreptul de a organiza sindicate independente, scutite de controlul partidului - o concesie fără precedent în orice societate comunistă. Pentru mai multe amănunte despre aceste evenimente vezi Adrian Pop, *Tentația tranziției. O istorie a prăbușirii comunismului în Europa de Est*, Ed. Corint, București, p.176-196.

aparatele de partid puteau opresa propriile popoare, beneficiind de intervenția sovietică au devenit fără relevanță; 2) Uniunea Sovietică nu mai era un model obligatoriu pentru celelalte state¹⁰.

Abandonarea doctrinei Brejnev a transformat Pactul de la Varșovia într-o instituție formală. Refuzul de a folosi puterea militară pentru a menține limes-ul imperial a fost cea mai importantă decizie, care a făcut posibilă realizarea „revoluțiilor de catifea”.

Dacă prezența trupelor sovietice în Europa Centrală a contribuit în mod decisiv la sovietizarea zonei, intervenția acestora pentru a stopa dorința de independență nu a fost suficientă. Exemplul cel mai semnificativ în acest sens este intervenția trupelor speciale sovietice (OMON) în 9 ianuarie 1991 în Vilnius, Lituania, pentru a împiedica proclamarea independenței¹¹. Morala acestei intervenții este aceea că factorul militar nu este întotdeauna suficient pentru a menține granițele unui imperiu sau a păstra *statu-quo*-ul. Presiunea opiniei publice internaționale, voința de libertate a cetățenilor, disensiunile din rândul elitelor conducătoare pot fi, în anumite condiții, factori suficient de puternici pentru a contrabalansa forța militară.

Prezența militară sovietică a constituit un puternic factor de presiune în cazul Poloniei, Ungariei, Cehoslovaciei și Republicii Democratice Germane. Conducerile comuniste de la Praga și Berlinul de Est dețineau puterea pentru că știau că se

¹⁰ Joseph Rothschild, *Întoarcerea la diversitate. Istoria politică a Europei Centrale și de Est după Al Doilea Război Mondial*, Antet, București, 1997, p.325.

¹¹ *At Cold War's End: US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991*, Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, 1999 în <http://www.cia.gov/csi/books/19335/art-1.html#rtoc12>

pot baza pe sprijinul trupelor sovietice¹². Un caz special îl constituie România, în care trupele sovietice nu mai aveau baze din 1958, dar și Albania și Iugoslavia. Absența unor instrumente de influențare semnificative din partea Uniunii Sovietice și a Statelor Unite a influențat tranziția târzie și incompletă din Albania. Cazul iugoslav, deși mult mai complex poate fi analizat și din această perspectivă: etno-naționalismul a izbucnit cu violență nu numai pentru că a dispărut factorul de coeziune intern, în persoana lui Tito, ci și pentru că nici o amenințare externă nu a fost atât de puternică încât să țină popoarele iugoslave în același cadru statal.

În rândul factorilor cu o influență semnificativă în conservarea/schimbarea situației politice din blocul comunist au fost **serviciile secrete**. Descrierea rolului acestora pe axa *statu-quo – schimbare* nu poate fi înțeleasă decât prin raportare la intențiile strategice ale conducerii sovietice. Serviciile secrete au acționat în anii '80 în sensul folosirii unor instrumente soft în gestionarea situațiilor de criză. Un exemplu relevant este criza poloneză din 1980-'81: dacă șefii militari doreau o intervenție în forță a trupelor Pactului de la Varșovia, șefii KGB au atras atenția asupra memoriei traumatizante a intervențiilor militare din Ungaria în 1956, în Cehoslovacia în 1968 și 1979 în Afganistan¹³. KGB-ul a preferat distrugerea din interior a mișcărilor anti-comuniste, prin infiltrarea de agenți, șantaj și alte metode specifice serviciilor secrete. Nu trebuie omisă însă nici demonstrația potrivit căreia ideile de reformă a sistemului sovietic, inclusiv glasnost-ul și perestroika, au fost inițiate de

¹² Robert V. Daniels, *The End of the Communist Revolution*, Routledge, London și New York, 1993, p.129.

¹³ Cristopher Andrew, Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West*, Penguin Books, 2000, p.676-668.

oameni cu strânse legături cu serviciile secrete¹⁴. Astfel, serviciile secrete sovietice au jucat un rol dual: 1) au inițiat mișcările de reformă a sistemului comunist, deoarece credeau că Uniunea Sovietică nu mai putea face față competiției globale, au intervenit pentru schimbarea vechii generații de lideri comuniști cu alte persoane, care să corespundă proiectului inițial de schimbare; 2) au supravegheat și intervenit împotriva disidenților anticomuniști, care doreau înlocuirea sistemului comunist cu democrația.

Dacă puterea militară a fost suficientă pentru instaurarea comunismului în Europa Centrală, menținerea în sfera de influență a Moscovei a necesitat folosirea **constrângerilor și ajutoarelor economice**.

Pentru începutul anilor '80 semnificativă cu valoare de exemplu poate fi luată decizia Uniunii Sovietice de a sprijini Polonia pentru reducerea presiunii populației asupra conducerii comuniste. În acest sens, au fost reduse drastic exporturile de petrol și gaze naturale către R.D.Germană, Bulgaria, Ungaria și Cehoslovacia. Petrolul vândut pe piața liberă a fost folosit pentru cumpărarea de guvernul de la Varșovia a produselor vitale pentru populație¹⁵. Amenințarea cu reducerea ajutoarelor economice a funcționat ca un mecanism de presiune și în perioada lui Gorbaciov. Liderul sovietic a amenințat conducerile comuniste din R.D.G. și Cehoslovacia că vor pierde sprijinul economic dacă nu vor proceda la schimbări după modelul celor realizate în Uniunea Sovietică.

¹⁴ Françoise Thom, *op.cit.*

¹⁵ A. Pop, *op.cit.* p.191.

Sub sintagma „factorul Gorbaciov”¹⁶ putem denumi eforturile pe care liderul sovietic le-a făcut pentru a realiza reformarea comunismului. Acesta apare în două modalități: activ (prin măsurile de destabilizare a regimurilor central și est-europene) și pasiv, prin revocarea doctrinei Brejnev¹⁷. Importanța „factorului Gorbaciov” reiese mult mai pregnant dacă încercăm să răspundem la întrebarea „de ce a căzut comunismul?”

Desigur, „gândirea strategică” a lui Gorbaciov a suferit schimbări de substanță în perioada 1985-1989: de la stadiul de reformator în cadrul sistemului sovietic, pentru eficientizarea relației de satelizare, la acceptarea situației că logica schimbărilor din blocul sovietic era mult mai radicală decât s-a crezut inițial. Practic, Gorbaciov a dorit destalinizarea Europei de Est, realizarea unui „comunism cu față umană” și o relație de satelizare mai puțin împovărătoare, prin care Uniunea Sovietică să nu mai fie îngreunată de responsabilități, dar să mențină relații de tip privilegiat cu statele Europei Centrale și de Est.

Occidentul și rolul său în schimbările din Europa de Est

Rolul Occidentului (a Statelor Unite cu predilecție) a constat, în principal, în faptul că a forțat competiția globală grăbind ritmul schimbărilor din Uniunea Sovietică. Însă, nici în 1956 cu prilejul revoltei anticomuniste din Ungaria, nici în 1968 cu ocazia Primăverii de la Praga, N.A.T.O. nu a dorit să folosească decât instrumente soft (condamnarea publică a agresiunilor) pentru înlăturarea comunismului din Europa de

¹⁶ Archie Brown, *The Gorbachev Factor*, Oxford University Press, 1996, *passim*.

¹⁷ Anneli Ute Gabanyi, *op.cit.* p.49.

Est. S-a format o mentalitate de război rece care era bazată pe acceptarea durabilității sistemului sovietic, care oferea predictibilitatea conflictului permanent (bazată pe ideea echilibrului termo-nuclear). Politica de înlăturare a comunismului din Europa de Est a fost abandonată în schimbul încercării de a limita extinderea influenței Moscovei în Asia și Africa și în blocarea acțiunilor subversive (șpionaj, folosirea partidelor comuniste sau ecologiste) din interiorul lumii occidentale. De altfel, frica de expansiunea comunismului și pierderea competiției globale cu Uniunea Sovietică au constituit excelente argumente pentru realizarea unificării europene, mari investiții în cercetarea militară, de care a beneficiat însă și sectorul civil. Comunismul și liderii săi erau urâți, ironizați dar acceptați. Presupunerea că sistemul comunist s-ar putea prăbuși în doar șase luni era considerată o utopie, o idee revoluționară. Or, sistemele democratice nu funcționează după ideea schimbării prin revoluție, ci prin modificări graduale.

Schimbările din Europa de Est din anul 1989 reprezentau o certificare a superiorității sistemului capitalist asupra comunismului, dar ritmul rapid al prăbușirii acestuia a trezit neliniști în legătură cu modalitățile de garantare a securității europene. Principalul argument pentru această constatare este situația de indeterminare din 1990-'91 în legătură cu modalitatea de a agrega un sistem de securitate european care să ofere suficiente garanții de securitate pentru statele Europei Centrale și de Est, dar și să gestioneze amenințarea armamentului Uniunii Sovietice¹⁸. Colapsul rapid al comunismului găsea Europa occidentală în plin proces de pregătire a întăririi unității pentru crearea Uniunii

¹⁸ Margaret Thatcher, *10, Downing Street. Mémoires*, Albin Michel, Paris, 1993, p.634-656.

Europene. Președintele François Mitterand a privit cu bucurie dar și cu îngrijorare transformările revoluționare din Europa Centrală. Interesul Parisului se îndrepta spre adâncirea integrării Comunităților Europene, crearea unui nou tratat (cel de la Maastricht) care să fondeze Uniunea Europeană, structură care să fie capabilă să fie un competitor global pentru Statele Unite¹⁹.

Modul de raportare al politicianilor occidentali față de sfârșitul sistemului comunist (bucurie, speranță într-o epocă a păcii simultan cu teama față de intrarea într-o perioadă de incertitudine) explică și gama de metode folosite în deceniul opt în lupta împotriva comunismului.

Competiția ideologică a însemnat și o luptă în legătură cu valorile societale. Prima breșă în sistemul comunist a fost creată prin Acordurile de la Helsinki din 1975, care prevedeau protecția drepturilor omului²⁰. Diplomația americană și vest-europeană s-au folosit de Acordurile de la Helsinki pentru a interveni în favoarea mișcărilor de disidență din blocul comunist, care ar fi fost altfel mult mai brutal reprimare. Nașterea „religiei drepturilor omului” a constituit un moment important al bătăliei politice Est-Vest. Prin intermediul posturilor de radio care aveau emisiuni speciale în limbile popoarelor din Europa Centrală și de Est (Radio Europa Liberă, Vocea Americii, Deutsche Welle,

¹⁹ Florence Deloche-Gaudez, *Les réactions de la France à l'élargissement à l'Est de l'Union européenne in L'Europe centrale et orientale. Dix ans de transformations (1989-1999)*, La documentation Française, Paris, 2000, p.52-53.

²⁰ Christopher Andrew, Vasili Mitrokhin, *op.cit.* p.420. Ironia istoriei o constituie faptul că liderii sovietici au crezut că au dobândit o armă redutabilă împotriva Occidentului. Cu acest prilej Andrei Gromînkó exulta, afirmând că “suntem stăpâni în casa lor”, prin interpretarea într-o grilă proprie a acestor Acorduri.

BBC) s-au întreținut idealurile de libertate și de luptă împotriva comunismului pentru națiunile oprimite din lagărul comunist. De asemenea, în mod aparent paradoxal, prin televiziunile și radiourile occidentale cetățenii est-europeni au aflat despre proiectele de reformă economică și politică inițiate de Mihail Gorbaciov. Astfel, Occidentul l-a sprijinit pe Gorbaciov în încercarea de realizare a unui „socialism cu față umană”.

Prosperitatea oferită de capitalism, în pofida propagandei agresive comuniste, a determinat nașterea mirajului pentru Occident, acesta fiind un conglomerat de visuri consumeriste și idealuri legate de emanciparea condiției umane, de dorințe compensatorii față de tot ceea ce lipsea sau era interzis în interiorul lagărului comunist. Visul prosperității și libertății occidentale a servit ca suport psihologic pentru lupta împotriva comunismului.

Câștigarea competiției ideologice împotriva comunismului a fost ajutată foarte mult și de alegerea unui est-european în fruntea Bisericii Catolice. Polonezul Karol Wojtila, devenit Papa Ioan Paul al II-lea s-a transformat într-un simbol al luptei împotriva comunismului. Organizarea transnațională a Bisericii Catolice a favorizat eficientizarea luptei anticomuniste prin editarea și diseminarea unor lucrări de samizdat, pentru menținerea speranțelor și activizarea intelectualilor anticomuniști.

Un alt mijloc de luptă împotriva comunismului l-a reprezentat presiunea opiniei publice occidentale, izolarea liderilor comuniști. Cel mai semnificativ studiu de caz este cel al lui Ceaușescu, care s-a transformat din copilul teribil al sistemului comunist, primit cu mari onoruri în capitalele europene în anii '70, în expresia cea mai hidoasă a sistemului totalitar.

În directă legătură cu presiunile politice asupra sistemului comunist au fost și metodele economice de constrângere. Prin intermediul Fondului Monetar Internațional, Băncii Mondiale și a altor instituții bancare, asupra statelor comuniste s-au exercitat presiuni pentru îmbunătățirea relațiilor dintre partid și societate. Creditele și transferul de tehnologie nu au fost folosite (pentru că nici nu era posibil!) pentru răsturnarea comunismului, ci pentru adoptarea de către liderii comuniști a unei conduite care să nu șocheze prea mult opinia publică din statele occidentale.

Deoarece Germania are un rol foarte important în Europa, discuția despre schimbările din Europa Centrală și de Est nu poate ocoli strategia cunoscută sub numele de „noua politică estică”²¹. Scopul „cooperării” Germaniei cu Uniunea Sovietică și statele din Europa de Est, era după ministrul de externe vest - german Hans Dietrich Genscher nu stabilizarea sistemului socialist, ci crearea condițiilor pentru schimbarea sa pașnică. Spre deosebire de așteptările inițiatorilor săi, *Ostpolitik*-ul în epoca Brejnev nu a dus la o liberalizare a regimurilor din Europa de Est, ci la o legitimare internațională a „democrațiilor populare”. Efectul pozitiv al mișcării de *Ostpolitik* inițiată de cancelarul Willy Brandt (semnarea tratatului de pace cu Polonia prin care îi erau garantate acesteia frontierele precum și normalizarea relațiilor cu Cehoslovacia, Ungaria și, în final, cu Germania Democrată²²) a constatat în posibilitatea colapsului relativ non-

²¹ Noel D. Cary, „Reassessing Germany’s *Ostpolitik*. Part 2: from Refreeze to Reunification”, în *Central European History*, Vol.33, Issue 3, 2000, p.369-391.

²² Acordul celor „patru mari puteri” a fost semnat la Berlin în 3 septembrie 1971, intrând în vigoare din 3 iunie 1972. A fost pentru prima dată după 1945 când Uniunea Sovietică garanta tranzitul între Germania Federală și Berlinul de Est. În 21 decembrie 1972 a intrat

violent al comunismului: Polonia nu se mai teme că Germania ar putea avea revendicări teritoriale, în acest fel Varșovia nu mai avea nevoie de Moscova pentru garantarea frontierelor.

Factorii endogeni

Dacă instaurarea comunismului în Europa Centrală și de Est a însemnat și distrugerea elitelor sale tradiționale, la două decenii de la acest eveniment în societățile comuniste au apărut noi elite intelectuale, economice care au devenit active și politic. Liderii politici comuniști est-europeni din deceniile șapte și opt au ocupat poziții semnificative în partidele comuniste încă din perioada stalinistă. Aceștia au blocat, în cea mai mare parte, accesul la funcțiile de conducere a unor comuniști mai tineri și care nu erau impregnați de maniera de conducere stalinistă. În plan economic și al vieții universitare a început să se afirme o tehnocrație mai puțin dogmatizată, cu mai puține complexe față de Occident, permeabilă sau chiar promotoare a schimbării. Din rândurile acestora au apărut mișcările de disidență sau reformatoare ale comunismului.

În interiorul sistemului comunist est-european elitele politice au avut mai multe traiectorii. Un prim caz este acela în care conducerea comunistă a tolerat sau acceptat tacit puncte de vedere mai puțin dogmatice în legătură cu modelul de organizare a sistemului comunist. În această categorie putem include Polonia, Ungaria și Cehoslovacia. În partidele comuniste din aceste state s-au permis dezbaterile despre socialism, situație explicabilă deoarece comunismul avea

în vigoare “Tratatul de bază al relațiilor dintre Republica Federală a Germaniei și Republica Democrată Germană”, care a reafirmat inviolabilitatea frontierelor dintre cele două state germane, în <http://www.hdg.de/Final/eng/page153.htm>

rădăcini în perioada interbelică. Într-un al doilea grup de partide comuniste (Albania, Bulgaria, R.D.Germană, România) nu s-a permis dezbaterea, elitele politice și intelectuale (în comunism acestea fiind adesea interșanjabile) fiind atrase spre soluții naționaliste. Această diviziune explică, în parte, și modalitățile de înlocuire a regimurilor comuniste. Modelul „mesei rotunde” a fost eficient în cazul Poloniei și Ungariei. Cazul cehoslovac reprezintă o combinație dintre tranziția negociată și presiunea opiniei publice. În Bulgaria și R.D.Germană schimbarea vechii gărzi comuniste (Erich Honecker și Todor Jivkov) s-a realizat ca urmare a presiunilor sovietice și a schismei din interiorul conducerii comuniste.

Rolul armatelor naționale din statele blocului comunist în schimbările din deceniul opt a depins de poziția acestora în sistemul de putere, de cât de puternic erau legate de armata sovietică, de rolul asumat în societate precum și de relațiile stabilite cu polițiile politice. Sunt decelabile trei tipuri de roluri în schimbările anti-comuniste: de promotor, cu rol conservativ sau de neutralitate. La începutul anilor `80 armata poloneză s-a implicat în politică, preluând puterea de teama unei intervenții sovietice. Ulterior, în momentul în care relațiile internaționale au permis acest lucru, a slăbit presiunea asupra societății. Un exemplu de neimplicare activă a armatei în schimbările politice este Cehoslovacia.

Un caz special este cel al armatei române. Situația din armată a cunoscut o continuă degradare în anii `80, când a fost folosită ca forță de muncă ieftină de regimul Ceaușescu. Situația personală a ofițerilor armatei contrasta vizibil cu cea a ofițerilor din Securitate, care beneficiau de sisteme speciale de salarizare, având și alte privilegii. Între armată și Securitate s-a instaurat o rivalitate prost disimulată. Armata a jucat în prima fază a revoluției române un rol conservativ,

transformat ulterior în unul de susținere a schimbărilor de sistem. Rolul Securității în schimbările din anul 1989 era dual: pe de-o parte Securitatea era unul din principalii beneficiari ai sistemului comunist, având deci o atitudine conservatoare; în același timp însă, ofițerii de Securitate doreau înlocuirea lui Ceaușescu și a regimului său cu un alt tip de conducere, care să le prezerve privilegiile fără însă a fi nevoiți să suporte umilitorul cult al personalității. În sinteză, polițiile politice au fost utilizate de către Moscova, acolo unde a fost posibil, pentru îndepărtarea vechii generații de lideri comuniști și înlocuirea lor cu cadre care să corespundă proiectului gorbaciovist (de exemplu înlocuirea lui Honecker cu Egon Krenz în R.D.G.).

După 1975, beneficiind de protecția Acordurilor de la Helsinki, atitudinile sau mișcările reformatoare sau anti-comuniste au început să fie mai bine organizate. Noțiunea de „societate civilă” a fost utilizată de diferite grupuri sau intelectuali pentru a trasa demarcația față de structurile oficiale sau sponsorizate de acestea. Intelectualitatea a început să fie activă individual sau în grup (de exemplu *Charta 77* din Cehoslovacia) în a cere mai multe libertăți și schimbarea naturii totalitare a regimurilor comuniste. Prin intermediul samizdatului, a difuzării mesajelor împotriva regimului de către radiourile și televiziunile occidentale o parte a intelectualității s-a împotrivit comunismului.

În paralel cu acțiunile civice ale intelectualității s-au desfășurat încercările muncitorimii de a crea sindicate independente de puterea comunistă (*Solidaritatea* în Polonia, *SLOMR* în România). Între aceste încercări și cele ale intelectualității nu erau prea multe legături, fiind necoordonate ca tactici de luptă și obiective imediate, de unde și slăbiciunea lor. Excepția notabilă o constituie doar implicarea intelectualilor în activitatea *Solidarității* în 1989,

ceea ce și explică eficiența negocierilor purtate la „masa rotundă” cu conducerea comunistă poloneză.

Interpretări ale căderii comunismului

Literatura existentă până în acest moment a propus patru mari explicații pentru colapsul comunismului sovietic: 1) criza economică; 2) pierderea legitimității politice; 3) dezintegrarea produsă de naționalism și 4) pierderea încrederii elitelor în comunism, din Uniunea Sovietică și restul „lagărului socialist”²³.

Spre deosebire de interpretarea colapsului comunismului prin teoria dinamicii claselor sociale, o altă parte a specialiștilor în științele socio-politice explică evenimentele din 1989-1991 din Europa Centrală și de Est prin factorul „cultură politică”²⁴. Interpretarea culturală pornește de la constatarea faptului că organizațiile anti-comuniste ale anilor `80 din blocul sovietic erau prea slabe numeric și prost organizate și cu toate acestea au reușit să învingă masiva birocrație politică și aparatul militar. O încercare de răspuns la această „enigmă” vine de la Jacques Lévesque²⁵ care arată că declinul leninismului și a elitelor intelectuale sovietice, în paralel cu „social-democratizarea” acestora au constituit condiții importante ale ascensiunii la putere a lui Gorbaciov și a reformelor inițiate de acesta. Dacă explicația din paradigma raționalistă pune decizia Uniunii Sovietice de a abandona Europa de Est pe costurile

²³ Tom Mayer, “The Collapse of Soviet Communism: A Class Dynamics Interpretation”, p. 758-812 în *Social Forces*, March, 2002.

²⁴ J.C. Sharman, *Culture*, “Strategy, and State-Centered Explanations of Revolution, 1789 and 1989”, în *Social Science History*, Vol.27, No.1, Spring 2003, p.1-24.

²⁵ Jacques Lévesque, *The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe*, University of California Press, 1997, p.10.

mari ale menținerii în situația de satelit a statelor zonei, Lévesque arată că Gorbaciov și echipa sa erau convinși de importanța nașterii unei noi ordini internaționale, în care U.R.S.S. să joace un nou rol politic și moral. Conform noii identități social-democrate (aceasta era direcția în care comunismul trebuia transformat prin *glasnost* și *perestroika*), nu mai era acceptabilă folosirea forței pentru menținerea intactă a granițelor imperiale, așa cum s-a întâmplat în 1956 în Ungaria și 1968 în Cehoslovacia.

După cum se poate constata din pluralitatea interpretărilor date căderii comunismului este foarte dificilă stabilirea unor criterii absolute, a unor relații mecanic-cauzale de tip impuls-reacție în analizarea schimbărilor realizate în Europa Centrală și de Răsărit. De exemplu, am putea concluziona faptul că Mihail Gorbaciov a avut rolul decisiv în schimbările realizate după 1985. Fără îndoială că liderul sovietic a avut o importanță decisivă în căderea comunismului, dar cât anume este practic imposibil de cuantificat. Cine nu ar fi de acord cu preeminența „factorului Gorbaciov” poate argumenta faptul că schimbările inițiate sau permise de Uniunea Sovietică în Europa de Est sunt ca urmare a intensificării de Statele Unite, în timpul Administrației Reagan, a competiției globale. Practic, răspunsul la chestiunea sfârșitului comunismului rezultă din cine răspunde la întrebare. Pentru americani comunismul a căzut deoarece Statele Unite prin politica lor au câștigat războiul. Dar care politică? Politica de apărare identificată prin numele lui Richard Nixon și Henry Kissinger, politica drepturilor omului asociată cu Jimmy Carter și Zbigniew Brzezinski, politica lui Ronald Reagan de a înfrunta „imperiul răului” sau lupta CIA? Pentru Vatican nu există nici o îndoială: Papa Ioan Paul al II-lea și Biserica Catolică, în Polonia mai ales, au jucat un rol crucial în căderea

comunismului²⁶. Pentru Rusia post-comunistă dezintegrarea U.R.S.S. este rodul glasnost-ului și perestroikii inițiate de Mihail Gorbaciov.

2) Căderea regimului Ceaușescu: dimensiunea internațională

Cercetarea problemei factorilor externi în revoluția din 1989 din România trebuie să depășească două obstacole importante. Primul dintre ele are o natură obiectivă, și se referă la accesul la sursele arhivistice. Credem că sunt esențiale arhivele diplomatice și ale serviciilor secrete din Statele Unite, Federația Rusă, Franța, Germania, Marea Britanie, Ungaria și Iugoslavia. Acestea sunt însă supuse cenzurii timpului, prin legislațiile specifice fiecărei țări, între 30 și 50 de ani. Al doilea obstacol are o dimensiune oarecum subiectivă, ține de contextul politic și ideologic din România. Este vorba despre cele două mari interpretări: a „revoluției spontane”, susținută mai ales de cei care au câștigat bătălia pentru putere în decembrie 1989, Ion Iliescu fiind principalul simbol. A doua teză este cea care elimină din discuție însuși conceptul de „revoluție”, acesta fiind înlocuit cu teoria „loviturii de stat”, a „complotului” sau „conjurației”²⁷. În

²⁶ Adam Michnik, “Reflections on the Collapse of Communism”, în *Journal of Democracy*, Vol.11, No.1, 2000, p.119-126.

²⁷ Există o bibliografie impresionantă despre evenimentele din decembrie 1989, sugerând a fi consultate: Mark Almond, *The Rise and Fall of Nicolae and Elena Ceaușescu*, Chapman, London, 1992; Jean-Marie Le Bretton, *Sfârșitul lui Ceaușescu: istoria unei revoluții*, Editura Cavallioti, București, 1997; Dumitru Preda, Mihai Retegan (ed.), *1989. Principiul dominoului: prăbușirea regimurilor comuniste europene*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000; Radu Portocală, *România - autopsia unei lovituri de stat: în țara în care a triumfat minciuna*, Agora Timișoreană, Timișoara, 1991; Peter Siani-Davies, *The*

cele ce urmează ne propunem să depășim etapa dihotomiilor „revoluție” versus „lovitură de stat”, obiectivul nostru fiind de a identifica și analiza elementele certe în privința rolului factorilor externi²⁸.

Vom căuta să sintetizăm elementele cele mai importante în legătură cu trei chestiuni: i) crearea condițiilor externe favorabile schimbării de sistem; ii) amorțirea internă a mișcărilor revoluționare; iii) succesul schimbării.

Contextul internațional al căderii regimului Ceaușescu

Deja în prima parte a acestui capitol am identificat principalele elemente ale căderii sistemului comunist din Europa Centrală și de Est. Însă, în cele ce urmează propunem o prezentare mai detaliată a dinamicii internaționale în anul 1989. Schimbările din statele comuniste în anul 1989 trebuie privite dintr-o dublă

Romanian Revolution of December 1989, Cornell University Press, Hardcover, 2005; Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluției române. Decembrie '89*, Editura Ion Cristoiu, București, 1999; Filip Teodorescu, *Un risc asumat. Timișoara, decembrie 1989*, Viitorul Românesc, București, 1992; Mihai Tatulici (coord.), *Revoluția română în direct*, Vol.1, 1990; Ioan Scurtu, *Revoluția română din Decembrie 1989 în context internațional*, Editura Enciclopedică, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2006; Vladimir Tismăneanu, (coord.), *Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor*, Polirom, Iași, 1999; ș.a.

²⁸ În cercetări viitoare mai ample asupra revoluției cred o valoare euristică importantă o poate avea „metoda experimentării schimbării de regim”, altfel spus, să gândim această problemă ca și cum am proiecta noi o revoluție. Metoda poate avea avantaje importante în întuirea și vizualizarea zonelor în care factorul extern putea interveni precum și care putea fi ponderea lui. Un asemenea demers nu poate fi decât comparativ.

perspectivă: i) a impactului asupra cetățenilor români și, ii) reacțiile regimului Ceaușescu la acestea.

În mod cert, transformările din Polonia, Ungaria, Cehoslovacia au fost cunoscute de către cetățenii români prin intermediul posturilor de radio occidentale (Radio Europa Liberă, Vocea Americii), ulterior și a postului Radio Budapesta, ale cărui emisiuni puteau fi înțelese în Transilvania și Banat. Chiar dacă românii poate că nu au intuit pe deplin dinamica evenimentelor, acestea au creat un important orizont de așteptare, mai ales în condițiile în care regimul Ceaușescu își propunea să controleze cât mai drastic accesul la informații, iar posturile de radio străine erau bruiate. În sinteză, receptarea informațiilor despre căderea regimurilor comuniste a generat în România speranța că se va întâmpla ceva și disperare că regimul Ceaușescu mai rămânea la putere. Altfel spus, se creau condițiile psihologice pentru o mișcare revoluționară. Problema pentru majoritatea românilor era legată de timpul și actorii principali ai schimbării.

În analiza reacțiilor regimului Ceaușescu la schimbările din „lagărul socialist” trebuie să plecăm de la o chestiune aparent minoră: cunoașterea evenimentelor. Un șef de stat dispune de surse de informații multiple, *confidențiale* (militare sau diplomatice) sau *deschise*. Într-o analiză realizată asupra unui număr de câteva sute de telegrame și rapoarte primite la Centrala Ministerului Afacerilor Externe în perioada aprilie-decembrie 1989 se arată că informația esențială (cea care ar fi putut crea reacții negative din partea lui Nicolae Ceaușescu) era filtrată la nivelul ministrului, care decidea în ce formă aceasta trebuia să ajungă la șeful statului și/sau Elena Ceaușescu²⁹. Totuși, în ciuda faptului că informațiile pe linie

²⁹ Mihai Retegan, „De la restructurare la destructurare. Diplomați români și evenimentele internaționale de la sfârșitul anului 1989”, în 50

diplomatică erau trunchiate, pentru a-și pierde din dramatism, la dispoziția conducerii statului român se afla și sistemul informativ al Securității precum și Direcția de Informații a Ministerului Apărării. Pentru cunoașterea evoluțiilor politice internaționale se pare că Nicolae Ceaușescu folosea, în mod prioritar, AGERPRES, agenția oficială de știri a R.S. România³⁰. Conchidem astfel, că principala problemă nu este cea a unei „conjurații informaționale” împotriva lui Ceaușescu³¹, ci modul în care acesta le-a interpretat și a decis să se raporteze la informații.

Anul revoluționar 1989 a început prin decizia Parlamentului ungar (10-11 ianuarie)³² de a permite dreptul de asociere și cel de întrunire politică, fiind legalizată în acest fel opoziția. În acest timp, România face cunoscut faptul că nu se simte dator să respecte prevederile din „coșul” al treilea al Actului Final de la Helsinki, referitoare la drepturile omului. La 6 martie 1989 Comisia pentru Drepturile Omului a O.N.U. adoptă o Rezoluție pentru constituirea unei Comisii de anchetă privind situația din România. În acest fel creștea presiunea internațională asupra regimului Ceaușescu.

Vântul schimbării lovește tot mai puternic comunismul european odată cu intrarea Poloniei într-o logică a democratizării. Astfel, la 5 aprilie 1989 are loc semnarea documentelor „mesei rotunde” în Polonia.

Clio 1989, Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2005, p.104.

³⁰ Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol.IV, partea a II-a, Rao, București, 2005, p. 68.

³¹ În regimurile dictatoriale sau în instituțiile conduse autoritar, apare frecvent fenomenul pozitivării informațiilor, de teama unor reacții negative ale conducerii.

³² Vezi *Cronologia Europei Centrale (1848-1989)*, Polirom, Iași, 2001, p.331-336. Vezi și Adrian Pop, *op.cit.*, passim.

Contractul politic prevede că 65% din mandatele obținute în alegerile generale trebuie să-i revină unei coaliții guvernamentale, iar 35% să fie ocupate prin alegeri generale. În Ungaria vecină începe la 25 aprilie retragerea trupelor sovietice. La 4 și 18 iunie au loc primele alegeri libere în Polonia, în urma cărora opoziția obține 92 de locuri din cele 100 ale Senatului. În Sejm, din cei 165 candidați aleși, 160 aparțineau sindicatului Solidaritatea.

Reacția lui Nicolae Ceaușescu la aceste „devieri de la socialism” avea să se manifeste cu ocazia Consfățuirii Consiliului Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varșovia (București, 7-8 iulie 1989). În prezența lui Mihail Gorbaciov, Nicolae Ceaușescu și-a exprimat îngrijorarea față de „tendențele de a pune sub semnul întrebării valorile socialiste”³³. Dimpotrivă, Secretarul General al PCUS a insistat asupra sporirii dimensiunii politice a Tratatului de la Varșovia, susținând „respectarea voinței partidelor frățești”. Lucrurile începeau să devină tot mai clare: pentru Ceaușescu Gorbaciov era un eretic de la linia marxism-leninismului, pentru liderul sovietic comunistul român devenea tot mai anacronic în noul peisaj perestroikist. Contratimpul istoric în care se găsea Nicolae Ceaușescu a fost evidențiat și de vizitele președintelui american George Bush în Polonia și Ungaria (9-12 iulie 1989), liderul american transmițând mesaje moderate privitoare la democratizare.

Comunismul în Polonia avea să primească lovitura de grație la 19 august 1989, când Tadeusz Mazowiecki devine cel dintâi premier necomunist din Europa de Est. Prima reacție a lui Nicolae Ceaușescu a fost de a-l convoca pe ambasadorul sovietic la București, pentru a transmite

³³ Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 100.

îngrijorarea sa față de evenimentele din Polonia. Secretarul General al P.C.R. a transmis în aceeași zi o scrisoare Comitetelor Centrale ale partidelor comuniste europene prin care cerea discutarea situației din Polonia, deoarece „socialismul este în pericol”. La 21 august 1989 Nicolae Ceaușescu convoacă o ședință a Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. consacrată evaluării situației din Polonia. Răspunsurile din partea lui Mihail Gorbaciov și a comuniștilor polonezi și maghiari au fost foarte critice față de conservatorismul ceaușist³⁴. În acest fel se vădea faptul că regimul Ceaușescu era izolat nu numai față de Occident, ci și față de o parte a statelor comuniste. Totuși, „disidentul” Ceaușescu față de perestroika nu era pe deplin izolat, în Bulgaria și R.D. Germană mai existau conduceri gerontocratice. Acestea aveau însă să cadă, rând pe rând, după „principiul dominoului”.

Erich Honecker a fost primul dintre aliații lui Ceaușescu care a fost eliminat³⁵. În R.D.G. au loc mai multe manifestații de stradă în septembrie-octombrie 1989, cerându-se democratizarea. Regimul comunist est-german primise o lovitură importantă din partea Ungariei, care și-a deschis granițele pentru germani pentru a putea emigra/călători în Austria, ulterior în Germania de Vest. La 18 octombrie 1989 Erich Honecker este silit să demisioneze, fiind înlocuit de Egon Krenz, un apropiat al fostului lider. Însă și acesta este contestat, astfel încât la 7 noiembrie

³⁴ *Ibidem*, p.105-106.

³⁵ Ultima întâlnire Ceaușescu-Honecker a avut loc la 7 octombrie 1989 în Berlinul de Răsărit. Cu o zi înainte, Gorbaciov, care participa la sărbătorirea a 40 de ani de la constituirea R.D.G., a criticat întârzierea reformelor: „Cine sosește prea târziu, pe acela îl pedepsește viața!”, în Thomas Kunze, *Nicolae Ceaușescu. O biografie*, Vremea, București, 2002, p.439-440.

guvernul comunist est-german demisionează. La 9 noiembrie este permisă trecerea frontierei inclusiv prin zona Zidului Berlinului. Căzuse astfel unul din cele mai importante simboluri ale „lagărului comunist”.

Iar cum pentru dictatori o nenorocire nu vine niciodată singură, partenerul lui Ceaușescu de la Sofia, Todor Jivkov, a fost silit să demisioneze din Biroul Politic, iar în 10 noiembrie 1989 a fost destituit din toate funcțiile de partid și de stat. Rolul decisiv în schimbările din Bulgaria l-au avut generalii de armată pro-sovietici, care au încercuit Sofia cu trupe fidele lor. În acest fel, în doar două zile, doi dintre potențialii aliați ai lui Ceaușescu (Honecker și Jivkov) împotriva regimului de perestroika au pierdut puterea.

În Cehoslovacia regimul comunist agoniza sub presiunea manifestațiilor de stradă care au început în 17 noiembrie 1989. La sfârșitul Congresului al XIV-lea al P.C.R. (24 noiembrie 1989), care marca reconfirmarea lui Nicolae Ceaușescu, acesta primește vestea demisiei „în bloc” a conducerii Partidului Comunist Cehoslovac, Karel Urbanek luându-i locul lui Miloš Jakeš. La 10 decembrie, Gustáv Husák este silit să demisioneze din funcția de Președinte al Cehoslovaciei. Se constituie un nou guvern, condus de Marian Calfa, care avea deja o majoritate necomunistă³⁶. În acest fel o nouă redută a comunismului cădea, iar Ceaușescu rămânea penultimul comunist european, alături de albanezul Ramiz Alia.

³⁶ A. Pop, *op.cit.*, p. 268-278. Este interesant faptul că la 4 decembrie 1989, la Moscova, cu prilejul ședinței Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia a fost condamnată invazia din 1968 de la Praga, oferindu-se garanții pentru neamestecul în treburile interne ale statelor membre. Semnificația era clară: comuniștii conservatori nu se vor putea menține la putere cu ajutorul militar sovietic.

Schimbările din Europa Centrală, dar mai ales chestiunea reunificării Germaniei, cereau o lămurire directă între Statele Unite și Uniunea Sovietică. Aceasta s-a produs în cadrul întâlnirii de la Malta dintre George Bush și Mihail Gorbaciov (2-3 decembrie 1989). Întâlnirea a trezit numeroase comentarii și interpretări. Documentele publice disponibile până în acest moment (informări ale Departamentului de Stat al S.U.A., informații de presă, o stenogramă parțială a discuțiilor prezentată de Mihail Gorbaciov în *Memoriile sale*³⁷) indică faptul că tema „Nicolae Ceaușescu” nu figura pe agenda oficială a discuțiilor, dar este posibil ca aceasta să fi fost abordată în discuțiile privind dreptul statelor comuniste de a-și alege calea pe care vor să o urmeze. Gorbaciov și-a asumat misiunea de a-i informa pe conducătorii de partid și de stat din Tratatul de la Varșovia în cadrul întâlnirii de la Moscova (4-5 decembrie 1989) asupra conținutului convorbirilor de la Malta. La Moscova a avut loc ultima întâlnire Ceaușescu-Gorbaciov (4 decembrie). Liderul sovietic nu a fost de acord cu încercările lui Nicolae Ceaușescu de a realiza o dezbatere internațională asupra „mișcării comuniste”³⁸. Gorbaciov a transmis un

³⁷ Mihail Gorbaciov, *Memorii*, Nemira, București, 1994, *passim*.

³⁸ Constantin Olteanu, *România, o voce distinctă în Tratatul de la Varșovia. Memorii. 1980-1985*, Aldo, București, 1999, p.216. Respingând oferta românească de organizare a unei întâlniri bilaterale România-U.R.S.S. pe 9 ianuarie 1990, Gorbaciov a spus: „Să mai trăim noi până la 9 ianuarie!” Asupra acestei remarci există și o altă variantă: „Veți mai trăi până la 9 ianuarie!”, în Șerban Săndulescu, *Decembrie '89. Lovitura de stat a confiscat revoluția română*, Omega Ziua Press, București, [f.a.], p.292. Personal, nu cred că liderul sovietic i-ar fi adresat lui Nicolae Ceaușescu o amenințare atât de directă, așa cum conține cea de a doua variantă. De altfel, această amenințare atât de directă contravine modului în care s-au purtat discuțiile din 4 decembrie, potrivit Stenogramei întâlnirii, vezi Săndulescu, p. 283-298.

mesaj destul de clar: modernizarea comunismului trebuie să continue. Honecker a fost dat ca un exemplu negativ de către Gorbaciov.

În mod aparent surprinzător, conducerea comunistă din România nu părea a fi conștientă de dinamica și direcția reală a transformărilor politice din Europa Centrală. La 2 decembrie 1989 a avut loc o întâlnire a cadrelor de comandă din conducerea Ministerului Apărării Naționale, sub conducerea generalului Ilie Ceaușescu, atmosfera fiind de încredere că „virusul democratic” nu-i va afecta și pe români³⁹. Nicolae Ceaușescu a primit în 1 decembrie 1989 un raport scris de mână, „strict secret”, de la șeful Securității Iulian Vlad, potrivit căruia „Din datele de care dispunem rezultă că la întâlnirea dintre Bush și Gorbaciov ar urma să se discute și problema exercitării de noi presiuni asupra acelor țări socialiste care nu au trecut la aplicarea de <reforme reale>, fiind avute în vedere îndeosebi R.P. Chineză, Cuba și România”⁴⁰. Cu toate aceste informații, Ceaușescu a devenit îngrijorat de soarta sa abia în urma ultimei discuții cu Gorbaciov. După acest eveniment, Ceaușescu s-a întors direct de la Moscova, renunțând să mai plece a doua zi la vânătoare. Aparatul de propagandă comunist din România a prezentat întâlnirea de la Malta ca o înțelegere între marile puteri, peste capul României.

După întâlnirea sovieto-americană de la Malta a urmat, la 6 decembrie 1989 (Kiev) un alt eveniment important: discuțiile dintre Gorbaciov și Mitterand. Este cert faptul că subiectul central al întrunirii a fost chestiunea reunificării germane, Franța trădându-și neliniștea față de refacerea blocului german din Europa. Potrivit lui Alex

³⁹ Th. Kunze, *op.cit.*, p.456.

⁴⁰ Ioan Scurtu, *op.cit.* p.160-163.

Mihai Stoenescu, Mitterand ar fi „plusat în afacerea răsturnării lui Ceaușescu, oferind inclusiv o implicare militară”, prin trimiterea unor unități de comando în România, pentru intervenție⁴¹. În acest fel, se dorea a fi înlăturată posibilitatea unei intervenții cu trupe sovietice sau maghiare, care să fie considerată o intervenție a forțelor Tratatului de la Varșovia. Din punctul nostru de vedere, în lipsa unor documente sau mărturii directe în acest sens, interpretările românești privind oferta franceză trebuie privite cu destulă circumspecție, deoarece o implicare militară franceză în Estul Europei ar fi putut trezi reacții adverse atât în Occident cât și în Uniunea Sovietică. Chiar dacă ministrul de Externe francez Roland Dumas a oferit ajutorul militar al Franței în 24 decembrie 1989 (vezi mai jos), aceasta nu o considerăm a fi o dovadă certă pentru o ofertă militară făcută de Mitterand lui Gorbaciov la Kiev.

Sintetizând, putem afirma că schimbarea de sistem din România a fost pregătită de importante transformări politice survenite în relațiile dintre Statele Unite și U.R.S.S. și în Europa Centrală. Cetățenii români au fost informați de radiourile străine despre cele mai importante evenimente, iar autoritățile comuniste știau cu destule amănunte toate aceste transformări. Problema era dacă Nicolae Ceaușescu și grupul său de putere erau pregătiți mental pentru a concepe astfel de schimbări. Din modul în care s-a desfășurat revoluția română răspunsul este, din păcate, negativ.

⁴¹ Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol.IV, partea a II-a, Rao, București, 2005, p.64 și *Ibidem*, vol. IV, partea I, p.268.

Lansarea și desfășurarea atacului

Pentru orice persoană cu simțul momentelor istorice devenea evident faptul că România nu mai putea să rămână în afara valului schimbărilor. Problema era de ordin practic: când și mai ales cum putea fi debarcat de la putere clanul Ceaușescu? Întrebarea este foarte importantă dacă ținem cont de următoarele elemente: i) regimul Ceaușescu nu putea fi îndepărtat printr-un „export militar de democrație” de către Uniunea Sovietică, deoarece la începutul anului 1989 Moscova și-a retras trupele din Afganistan, după un lung și costisitor război. Mihail Gorbaciov renunțase la „doctrina Brejnev” iar amintirea Revoluției maghiare și a Primăverii de la Praga, înăbușite de tancurile sovietice erau suficiente argumente pentru a nu putea experimenta calea loviturii militare directe; ii) în România nu s-au produs mișcări de contestare a comunismului care să fie comparabile cu cele din Ungaria, Cehoslovacia și Polonia. Grevele muncitorești din Valea Jiului (1977) și Brașov (1987) au fost repede anihilate de aparatul de represiune ceaușist. „Scrisoarea celor 6”, protestele Doinei Cornea și ale altor contestatari erau acțiuni individuale, astfel încât nu se putea vorbi de existența unui grup care să constituie o alternativă sau un punct de coagulare a puterii pentru o tranziție negociată. Toate aceste elemente pentru un „planificator de revoluții” (real sau virtual) erau elemente descurajante, deoarece indicau atât pasivitatea românilor cât și duritatea represiunii. Ce putea fi făcut?

După cum este cunoscut, mișcarea comunistă are o lungă experiență în subversiunea internațională, în scopul creării unei revoluții mondiale. Aceasta se dorea a fi realizată prin mijloacele unei propagande din afară, alături de diplomația clasică, corelate cu sprijinul din interiorul statelor vizate de revoluție. „Revoluția mondială nu a ținut cont nici

de suveranul, și nici de suveranitatea acestor state”⁴². Putem crede că Uniunea Sovietică a încercat să utilizeze metodele subversiunii externe, iar o astfel de supoziție nu ar fi cu totul lipsită de sens și fără precedente. Din momentul în care istoricul revoluției române dorește să reconstituie o asemenea realitate este nevoit să intre în zona controverselor, a variantei „miracolului” (pentru că „mămăliga a explodat”, potrivit unei expresii din acea epocă) sau scenariilor conspiraționiste, bazate încă pe frânturi de informații.

O primă direcție de acțiune împotriva regimului Ceaușescu, care poate fi documentată cu destul de multă precizie, a constat în prezentarea de către posturile de radio occidentale, în primul rând *Europa Liberă*, a disidenților și opozițanților lui Ceaușescu. În anul 1989 cetățenii români au putut afla despre existența și reacțiile regimului comunist față de Doina Cornea, Dan Petrescu, Gabriel Andreescu, Andrei Pleșu, Mircea Dinescu, Ion Iliescu, Dumitru Mazilu, „Scrisoarea celor 6” ș.a. Întrebarea pe care și-o punea toată lumea era dacă aceștia puteau întreprinde ceva împotriva lui Ceaușescu, în condițiile în care o parte erau în arest la domiciliu sau erau supravegheați?

În toamna lui 1989 la Radio Europa Liberă s-au prezentat două apeluri (în septembrie și noiembrie 1989) din partea unui „Front al Salvării Naționale”, fără autori, care se recomandau a fi „persoane marcante din Partid și Securitate”, ce urmau să-l împiedice pe Nicolae Ceaușescu să fie din nou ales la Congresul al XIV-lea al P.C.R. După revoluție scrisorile au fost asumate de lingvistul Alexandru Melian din emigrația românească din Franța. Ceea ce avea să trezească curiozitatea și suspiciunile au fost declarațiile din 22 decembrie ale generalului pro-sovietic Nicolae Militaru (vezi mai jos), care

⁴² Anneli Ute Gabanyi, *op.cit.*, p.50.

afirmase că Frontul Salvării Naționale exista cu șase luni în urmă. Respectiva afirmație a fost citită și în cheia complotului, fiind exprimată opinia potrivit căreia Comitetul Salvării Naționale ar fi fost rodul „colaborării dintre serviciile secrete sovietice și franceze, în urma înțelegerilor la nivel înalt”⁴³. Acest scenariu pare destul de atrăgător, însă el nu ține cont de faptul că prezentarea în eter a Frontului Salvării Naționale a fost realizată înainte de întvederea de la Kiev a lui Gorbaciov cu Mitterand din 6 decembrie 1989. Dacă totuși, F.S.N. a fost rezultatul unei înțelegeri franco-sovietice, când a avut loc acordul dintre cele două puteri pentru debarcarea lui Ceaușescu? Răspunsul trebuie să țină cont de dinamica dizolvării regimurilor comuniste din Europa Centrală, care au produs surprindere, cel puțin în privința amplitudinii, atât la Moscova cât și în Occident.

Prima acțiune internă care putea reprezenta un pericol pentru regimul Ceaușescu a fost tentativa de revoltă de la Iași, din 14 decembrie 1989. Prin Iași circulau manifeste în numele Frontului Popular Român, care cereau populației să participe la miting de protest în Piața Unirii. Însă au fost arestați de Securitate toți liderii mișcării: Cassian Maria Spiridon - scriitor, Ștefan Prutianu - profesor universitar, Vasile Vicol - inginer, Aurel Ștefanachi - scriitor, Ionel Săcăleanu - inginer, Valentin Odobescu – jurist⁴⁴. Amatorii de scenarii au considerat acțiunea de la Iași ca un rezultat al „diversiunii sovietice”, pentru a atrage Securitatea în Moldova. Însă, până acum nu există dovezi care să arate că Ștefan Prutianu, inițiatorul mișcării ieșene, ar fi fost agent al vreunui serviciu de informații străin. În aceste condiții,

⁴³ Stoenescu, *Istoria...*, vol.IV, partea a II-a, p.514.

⁴⁴ Cassian Maria Spiridon, *Iași, 14 decembrie 1989, începutul revoluției române*, Timpul, Iași, 1994.

mișcarea de la Iași trebuie considerată a fi o reacție firească de împotrivire față de un regim dictatorial.

După cum se știe, revoluția a început la Timișoara, în 16 decembrie 1989⁴⁵. Fără a intra în amănunte privind desfășurarea evenimentelor sângeroase din Banat, în cele ce urmează ne focalizăm asupra următoarelor elemente: i) „factorul László Tökés”; ii) influența externă directă.

Rolul pastorului reformat László Tökés a fost adesea discutat după 1989 din perspectiva a ceea ce a devenit el după revoluție în plan politic, ca simbol al mișcării naționaliste maghiare⁴⁶. Din punctul nostru de vedere factorul László Tökés trebuie privit din perspectiva rolului său în declanșarea protestelor anti-ceaușiste.

Faptul important este acela că preotul reformat a refuzat să se supună unei hotărâri judecătorești de strămutare în altă localitate, în pofida sugestiilor superiorilor săi ierarhic.

⁴⁵ Pentru revoluția de la Timișoara vezi ***, *Timișoara 16-22 decembrie 1989*, Editura Facla, Timișoara, 1990; Miodrag Milin, (ed.), *Timișoara în arhivele “Europei libere” 17-20 decembrie 1989*, Fundația Academia Civică, București, 1999; Marius Mioc, *Revoluția din Timișoara și falsificatorii istoriei*, Sedona, Timișoara, 1999; Niculae Mavru, *Revoluția din stradă. Amintirile fostului șef al Serviciului de Filaj și Investigație de la Timișoara*, Rao, București, 2004.

⁴⁶ Există numeroase voci care susțin că László Tökés ar fi fost agent al serviciilor secrete maghiare. Această teză a fost susținută încă din 1989, când au fost găsite două chitanțe olografe ale pastorului, la doi cetățeni maghiari, prin care se dovedea faptul că acesta a primit 20.000 lei. Din perspectiva noastră, respectivele chitanțe nu sunt o dovadă certă a faptului că pastorul Tökés ar fi fost spion, cunoscând faptul că bisericile protestante aveau un sistem de întraajutorare. Activitatea de spion are relevanță numai în măsura în care pastorul reformat ar fi avut acces la informații secrete. Or, pentru acel moment, acest lucru nu a fost probat. Vezi Marius Mioc, *Revoluția din 1989 și minciunile din Jurnalul Național*, Timișoara, 2005, p.60.

Acest fapt a determinat, inițial, crearea unei mișcări de sprijin din partea enoriașilor protestanți. Pastorul Tökés a fost vizitat în 15 decembrie 1989 de Denis Carry de la ambasada americană din București, ceea ce constituia o premisă pentru internaționalizarea cazului său. În 16 decembrie izbucnesc conflictele și violențele la Timișoara. După ora 17.00 a zilei de 16 decembrie un grup de tineri turbulenți au blocat circulația în centrul Timișoarei, au spart vitrine etc. Forțele Ministerului de Interne și Armata au organizat represiunea manifestanților. În noaptea de 16-17 decembrie s-a organizat o adevărată vânătoare de oameni în Timișoara, fiind ridicați de pe stradă, arestați și, o parte din aceștia, torturați.

A urmat mediatizarea internațională a evenimentelor de la Timișoara, în 17 decembrie televiziunea iugoslavă difuzează o primă casetă, fiind spart în acest fel blocajul informațional. Ulterior, la Radio Europa Liberă s-a transmis o bandă audio, auzită și în România: „Trageți dacă aveți curaj! Haideteți, trageți în noi, porcilor!” Apoi, minute în șir se aude numai zgomotul armelor care trag. Fără îndoială, informațiile confuze privind represiunea de la Timișoara, imaginile și sunetele transmise ca fiind de la Timișoara, vehicularea unor cifre mari privind potențialele victime, au creat o stare de puternică emoție, au energizat cetățenii români în decizia lor de a lupta împotriva dictaturii.

În dimineața zilei de 17 decembrie 1989 situația din Timișoara părea a fi sub control, armata ieșind în stradă, iar pastorul Tökés a fost evacuat în localitatea Mineu din jud. Sălaj. Manifestațiile au continuat însă, iar ordinul dat de Nicolae Ceaușescu, pentru o intervenție în forță a fost urmat de Vasile Milea, ministrul Apărării. S-au creat baricade în oraș. În jurul orelor 15.00 armata a tras cu muniție de război, la întâmplare, în manifestații timișoreni. Rezultă morți și răniți.

La București, în după-amiaza zilei de 17 decembrie a avut loc ședința Comitetului Politic Executiv. Nicolae Ceaușescu a oferit ca element explicativ subversiunea străină, „atât din Răsărit, cât și din Apus”. Pentru a testa fidelitatea membrilor C.P.Ex. Nicolae Ceaușescu și-a oferit demisia, care a fost respinsă de conducerea comunistă. Ca măsură de precauție față de o subversiune externă, Nicolae Ceaușescu a dat ordin să se întrerupă orice activitate turistică, singurii cetățeni străini care mai puteau intra în România fiind cei nord-coreeni, chinezi și cubanezi⁴⁷.

În noaptea de 17-18 decembrie au urmat la Timișoara alte represiuni, care au fost imediat cunoscute în Occident. În 18 decembrie Nicolae Ceaușescu a plecat pentru o scurtă vizită în Iran, ca un semn al faptului că el credea că are situația sub control. În acest timp, mass-media internațională începea să vorbească despre represiunea de la Timișoara. Cancelariile occidentale, de la Washington la Viena, dar și de la Moscova au protestat față de pierderile de vieți omenești, cerând respectarea drepturilor omului. Presiunea internațională asupra regimului Ceaușescu s-a intensificat în cursul zilei de 19 decembrie, în ciuda atitudinii negaționiste a oficialilor români din țară și străinătate.

La Timișoara atitudinea față de regimul comunist era tot mai radicală, în pofida încercărilor activiștilor de partid și a Securității de a calma situația. Mediile internaționale ofereau informații despre mii de morți la Timișoara. În 19 decembrie Timișoara era în grevă, ca măsură de protest față de exercitarea violenței abuzive. În 20 decembrie au ieșit în stradă muncitorii de pe marile platforme industriale, împotriva tuturor eforturilor autorităților de a-i bloca în întreprinderi. Ocuparea Pieței Operei de către timișoreni a

⁴⁷ Ioan Scurtu, *op.cit.* p.187.

determinat o primă acțiune defensivă din partea armatei, care, la ordinul gen. Ștefan Gușă s-a retras în cazărmi. În acest fel, Timișoara devenea „primul oraș liber din România”. Aproape în același timp se întorcea din Iran (20 decembrie, orele 15.00) și Nicolae Ceaușescu, având să constate faptul că, în loc să înceteze mișcările de protest, acestea s-au amplificat, în pofida atitudinii Armatei, care a tras în manifestanții timișoreni începând cu 17 decembrie.

Asupra constituirii nucleului protestatar de la Timișoara există două mari interpretări. Prima, susținută în special de autori timișoreni, mai ales participanți la revoluție (Marius Mioc, Miodrag Milin), consideră că protestele sunt un rezultat natural al unei mișcări de solidarizare transetnică și transconfesională cu pastorul Tökés. Amplificarea mișcărilor de protest, culminând cu Proclamația Frontului Democratic Român (20 decembrie 1989), sunt o reacție la acțiunile represive întreprinse de statul comunist la Timișoara, precum și a nemulțumirii cetățenilor față de regimul dictatorial.

O a doua linie interpretativă, destul de larg împărtășită, este aceea potrivit căreia la Timișoara, dar și în alte locuri în care au avut loc evenimente contestatate, au fost implicate puteri străine, Uniunea Sovietică și Ungaria, care și-au trimis agenți în România. Este adevărat că Uniunea Sovietică a folosit în mai multe rânduri metoda trimiterii de „turiști” în Cehoslovacia și Polonia⁴⁸, însă în România acest lucru nu este pe deplin clarificat. Ipoteza este că Uniunea Sovietică a trimis în România până la mijlocul lunii decembrie, agenți sub formă de turiști, în grupuri organizate mai mari care se deplasau cu autocare, fie în grupuri mai mici care călătoreau cu mașini *Lada* și *Moskviți*. Numărul acestora nu a fost

⁴⁸ Cristopher Andrew, Vasili Mitrokhin, *op.cit.*, *passim*.

stabilit, el variind, în funcție de autor, de la câteva mii până la 40.000 (Sergiu Nicolaescu). De asemenea, din septembrie 1989 a fost înregistrat un fenomen de repatriere de către Ungaria a celor care au trecut granița spre Occident. După căderea lui Ceaușescu agenții străini ar fi părăsit România ca urmare a deschiderii granițelor. Potrivit acestei teze, agenții străini, proveniți din Ungaria și Uniunea Sovietică (în principal basarabeni), ar fi constituit nucleee subversive care au acționat ca factori de agitație, provocatori de dezordine și acțiuni împotriva regimului Ceaușescu. În acest fel este explicată și ieșirea din pasivitate a românilor, ca urmare a acțiunii acelor „bărbați atletici”, după cum sunt caracterizați „turiștii” sovietici.

Teza acțiunii prin agenți străini nu poate fi exclusă, ea făcând parte din arsenalul subversiv utilizat de către Uniunea Sovietică, dar și alte mari puteri pe teritorii inamice. Cu toate acestea, dovezile privind implicarea agenților sovietici și maghiari în revoluția de la Timișoara sunt, până în acest moment, mai degrabă neconcludente. Între răniții și morții de la Timișoara nu au fost identificate persoane susceptibile de a fi agenți străini⁴⁹. Ar fi illogic ca victimele să fie numai din rândul autohtonilor, iar gloanțele să-i fi ocolit pe unii dintre cei mai activi participanți la manifestațiile de stradă. De asemenea, datele oficiale ale hotelurilor timișorene indică faptul că în luna decembrie 1989 au fost înregistrați 1638 turiști străini în Timișoara, mai puțini decât cei aflați în oraș în lunile precedente (2190 în noiembrie 1989)⁵⁰.

⁴⁹ Marius Mioc, *Revoluția din 1989 și minciunile din Jurnalul Național*, Timișoara, 2005, p.13. Lista acestora poate fi consultată în Marius Mioc, *Revoluția din Timișoara și falsificatorii istoriei*, Sedona, Timișoara, 1999, p. 226-241.

⁵⁰ Marius Mioc, *Revoluția din 1989..*, p.13.

Luând cunoștință despre eșecul de a pacifica Timișoara, Nicolae Ceaușescu organizează, mai întâi, o teleconferință cu activiștii de partid din județe, iar în seara zilei de 20 decembrie (orele 19.00) se adresează în direct națiunii, sperând să o convingă asupra faptului că evenimentele de la Timișoara sunt rezultatul acțiunilor „cercurilor reacționare, imperialiste, iredentiste, șovine” aflate în legătură cu serviciile de spionaj din diferite țări. Era o manevră în spiritul național-comunismului, de a invoca pericolul extern în situații de criză internă. Apelul „Patria în pericol!” era însă necredibil pentru o națiune care era informată de către radiourile străine că la Timișoara represiunea ceaușistă a făcut mii de morți și răniți. Din fericire numărul victimelor a fost mult mai mic decât cel comunicat în acele zile de mass-media occidentală, însă efectul asupra populației din România a fost indubitabil: crearea convingerii că fără curajul de a protesta în public ar putea fi următoarele victime. Aceasta ar putea fi una dintre explicațiile extraordinarului curaj de care au dat dovadă românii în zilele și nopțile revoluției.

În dimineața zilei de 21 decembrie flacăra revoluției s-a extins de la Timișoara în toată țara, având loc mișcări de protest la Arad, Sibiu, Tg. Mureș, Cluj. La București era convocat un miting de susținere a regimului. Însă, surpriză și uluire totală: în loc să fie transmise aplauzele înregistrate, discursul lui Nicolae Ceaușescu este bruiat de zgomote de focuri de armă și țipete transmise prin instalația de amplificare a adunării din Piața Palatului. Derutat și uluit, Ceaușescu le spune oamenilor „Liniște! Liniște! Calmați-vă! Liniște! Calmați-vă!” Prea puțini erau însă cei dispuși să-l mai asculte. Centrul Capitalei se umple cu oameni, în principal elevi și studenți, care se organizează și construiesc baricade la Hotel *Intercontinental* și Universitate. În după-amiaza zilei de 21

începe represiunea și la București. Urmează o noapte de coșmar, în care forțele de represiune acționează cu brutalitate. Însă, devenea evident pentru tot mai multă lume faptul că morții și răniții trebuiau răzbunați. Ultimele clipe ale dictaturii Ceaușescu se apropiau cu pași repezi. Istoria a avut poate prea multă răbdare cu Nicolae și Elena Ceaușescu.

Câștigătorii schimbării

La ora 12 și opt minute a zilei de 22 decembrie 1989 cuplul Ceaușescu părăsea cu elicopterul simbolul puterii absolute: sediul Comitetului Central al P.C.R. Din acel moment s-a intrat în a treia fază, cea mai puțin lămurită, lupta pentru cucerirea puterii. Se impune în acest moment o precizare: deoarece scopul nostru este de a identifica rolul factorilor internaționali în schimbarea de sistem, în cele ce urmează nu vom insista asupra desfășurării evenimentelor interne, pentru care există o bogată literatură.

O primă chestiune este cea referitoare la decizia lui Nicolae Ceaușescu de a părăsi Bucureștii. După represiunea din 21/22 decembrie de la București, înlăturarea de către armată a baricadei de la Hotel *Intercontinental*-Piața Universității, ciocnirile din Piața Romană, populația din București era cuprinsă de teamă dar și de revoltă. În dimineața zilei de 22 decembrie s-au format coloane de manifestați de la marile uzine (Republica, I.M.G.B., „23 August” etc.) care s-au îndreptat spre sediul Comitetului Central. La 10.59 pe postul de radio național s-a anunțat că ministrul Apărării, generalul Vasile Milea, „s-a sinucis”. Este anunțată instituirea stării de necesitate în întreaga țară. Generalul Victor Atanasie Stănculescu a fost numit prin ordin verbal de către Nicolae Ceaușescu succesor al gen.

Milea⁵¹. Noul ministru al Apărării a ordonat însă celor două regimente, unul de tancuri și altul motorizat, care se îndreptau spre sediul Comitetului Central să se întoarcă în cazărmi. În acest fel, asupra cuplului dictatorial s-a putut exercita presiunea unei mulțimi furioase. Frica, spaima față de cetățeni, a fost cea care l-a făcut pe Nicolae Ceaușescu să caute scăpare, după ce în jurul orei 11.30 acesta făcuse o ultimă încercare de conciliere cu națiunea, ieșind în balconul C.C. cu o portavoce. Era însă prea târziu, iar încrederea spulberată ca urmare a suferințelor și umilințelor la care a supus națiunea română nu mai putea fi recâștigată. Generalul Stănculescu i-a atras atenția lui Nicolae Ceaușescu asupra faptului că era iminent un atac asupra sediului Comitetului Central. Soluția: plecarea cu elicopterul spre alte centre de comandă, mai puțin expuse presiunii mulțimilor⁵². Rolul esențial în părăsirea simbolului puterii de către Nicolae Ceaușescu l-au avut, astfel, manifestații bucureșteni și generalul Stănculescu. De asemenea, ordinul lui Iulian Vlad, șeful Securității, de a nu se trage asupra manifestațiilor din centrul Capitalei a contribuit la crearea presiunii necesare înlăturării lui Ceaușescu.

Părăsirea de către cuplul Ceaușescu a sediului Comitetului Central a creat premisele unui vid de putere. Acesta a devenit vizibil la nivel național și internațional după ce, în jurul orei 13.00 a fost anunțată la televiziune și radio

⁵¹ Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 229.

⁵² Elicopterul a plecat spre Snagov, de unde Nicolae Ceaușescu a încercat să preia din nou comanda statului. Fără succes însă. De teamă să nu fie doborât elicopterul, în apropiere de Titu soții Ceaușescu au fost lăsați pe un drum național. După mai multe peripeții, în 22 decembrie, la aproximativ ora 18.00, Nicolae și Elena Ceaușescu erau capturați și deținuți la garnizoana Târgoviște.

fuga lui Nicolae Ceaușescu. Lupta pentru succesiune era deschisă.

Un prim centru de putere se anunța a fi în clădirea recent părăsită de Nicolae Ceaușescu, sediul Comitetului Central. Aici, foștii prim-miniștri Ilie Verdeț și Constantin Dăscălescu au dorit fiecare să constituie un nou guvern, compus din membri ai nomenclaturii și oameni de pe stradă. Dar această inițiativă nu avea să dureze decât 20 de minute, pentru că manifestanții din Piața Palatului i-au huiduit pe inițiatori⁵³. Cam în același timp, la televiziune era pe cale să se constituie un nucleu al puterii politice, foarte eterogen, bazat pe simpla prezență în clădirea televiziunii.

Un factor esențial în evoluția evenimentelor îl avea însă armata, care a „fraternizat cu revoluționarii” după fuga lui Nicolae Ceaușescu. Asupra rolului armatei în transferul de putere în literatura dedicată revoluției există două interpretări divergente.

Prima teză este cea care afirmă că armata, în principal generalul Stănculescu, a dat o „lovitură de stat”, în urma căreia Nicolae Ceaușescu a fost îndepărtat, iar puterea a fost cedată grupului condus de Ion Iliescu⁵⁴. Această interpretare, construită în mod destul de coerent și cu destule informații susține, în mod esențial, că: în 22 decembrie, după ora 13.30, generalul Stănculescu în urma unui telefon al lui Ion Iliescu îl invită pe acesta la sediul Ministerului Apărării, pentru a-i oferi protecție, recunoscându-l ca succesor al lui Nicolae Ceaușescu. Motivația lui Stănculescu: Ion Iliescu apărea ca o variantă mai pozitivă în comparație cu Verdeț-Dăscălescu, fără a exista un complot între ministrul Apărării și viitorul șef al statului⁵⁵. În

⁵³ Radu Portocală, *op.cit.*, p. 97.

⁵⁴ Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol.IV, partea a II-a, p. 407-531.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 487-491.

după-amiaza zilei de 22 decembrie a avut loc la Ministerul Apărării o a doua întâlnire, mult mai largă, la care au participat generalii Atanasie Stănculescu, Ștefan Gușă (șeful Marelui Stat Major), Nicolae Militaru, precum și civilii Ion Iliescu, Petre Roman, Gelu Voican-Voiculescu ș.a. În urma acestei întâlniri Ion Iliescu ar fi fost recunoscut drept noul lider.

A doua interpretare este cea care neagă teza loviturii de stat militară⁵⁶, susținând că, de fapt, Ceaușescu a lăsat un vid de putere, iar armata nu avea către cine să transfere puterea. Potrivit acestei teze, a transferului spontan de putere, factorul decisiv în revoluție l-ar fi avut prezența liderilor la televiziune, în acest fel constituindu-se baza de putere a noului regim.

Din complicatul ghem de evenimente și informații contradictorii ale perioadei 22-27 decembrie 1989, din perspectiva studiului nostru trei chestiuni sunt cele mai importante: i) numirea generalului Nicolae Militaru în fruntea armatei; ii) „teroriștii” și războiul informațional; iii) intervenția militară străină.

Un episod care nu a fost clarificat pe deplin este acela privind modul și resorturile care au făcut ca în fruntea Ministerului Apărării, într-un moment vital pentru instaurarea unei noi puteri, să ajungă generalul Nicolae Militaru, un om apropiat de Uniunea Sovietică⁵⁷. Imediat după anunțul privind fuga soților Ceaușescu, la televiziune s-a prezentat Nicolae Militaru, general aflat în pensie, care a lansat primul ideea că revoluția este în pericol, cerându-le

⁵⁶ Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 242-243.

⁵⁷ Născut în 10.11.1925, a fost absolvent al Academiei Militare Generale, apoi al Academiei Militare Superioare „Voroșilov” din Moscova. În 1978 a fost trecut în rezervă cu gradul de general colonel. Ulterior, a fost dovedit a fi în strânse legături cu serviciile de informații sovietice.

conducătorilor armatei să „oprească măcelul”, deși în acel moment nu era semnalat nici un incident armat. Nicolae Militaru a fost investit de Ion Iliescu în funcție în 23 decembrie, numirea acestuia în fruntea armatei fiind considerată o măsură de reacție față de refuzul lui Ștefan Gușă de a accepta un eventual sprijin militar sovietic⁵⁸. Nicolae Militaru a procedat la scoaterea din rezervă a unor înalți ofițeri considerați a fi prosovietici, aceștia fiind promovați în poziții cheie în armată. Principala decizie a fost înlocuirea generalului Ștefan Gușă cu gen. Vasile Ionel în fruntea Marelui Stat Major, în 26 decembrie 1989⁵⁹. Acest a fost făcut, desigur, la dispoziția lui Ion Iliescu, în urma pierderii încrederii în Ștefan Gușă. Arestarea în 15 ianuarie 1990 a generalului Gușă, la ordinul gen. Militaru, sub acuzația de genocid, a fost considerată în mediul militar ca o măsură de retorsiune pentru faptul că gen. Gușă s-a opus unei potențiale intervenții militare sovietice (vezi mai jos). Numirea lui Nicolae Militaru în fruntea Ministerului Apărării, rolul important jucat de Silviu Brucan în controlul televiziunii în timpul revoluției sunt considerate drept dovezi ale „complotului” pus la cale de un grup prosovietic⁶⁰. De numele lui Nicolae Militaru se leagă moartea colonelului

⁵⁸ Șerban Săndulescu, *op.cit.*, p.313.

⁵⁹ Vasile Ionel a făcut studii militare în U.R.S.S. După datele Securității acesta era agent G.R.U. În 1980 a fost trecut în rezervă și a fost numit șeful lucrărilor de la Canalul Dunăre-Marea Neagră.

⁶⁰ Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol.IV, partea a II-a, p. 555. Potrivit lui Stoenescu, „Planul sovietic era ca, după înlăturarea lui Ceaușescu și înlocuirea lui cu un membru al CPEX, Ion Iliescu să preia conducerea unei aripi a partidului comunist, lansând un program perestroikist ca bază doctrinară a unui nou partid socialist-democrat, după modelul lui Gorbaciov”, *Ibidem*, p.500.

Trosca⁶¹, locuitor al comandantului U.S.L.A. (Unitate Specială de Luptă Antiteroristă), care a fost chemat cu o echipă pentru a apăra sediul Ministerului Apărării, care ar fi fost atacat de „teroriști”, fiind uciși de armată⁶².

Schimbarea de regim din România a fost prima „telerevoluție”, impactul intern și internațional al acesteia fiind foarte puternic. Ceea ce a făcut extrem de spectaculoasă căderea regimului Ceaușescu este ceea ce este cunoscut sub numele de „episodul terorist”. Sub raport factual se știe că din după-amiaza zilei de 22 decembrie până la anunțul din 25 decembrie privind judecarea, condamnarea și executarea soților Ceaușescu în România a avut loc un intens război psihologic purtat și cu mijloace electronice. Au fost transmise numeroase informații neverificate privind infiltrări de elicoptere în România, otrăvirea surselor de apă, minarea barajelor, un presupus asalt aerian a 70.000 de libieni asupra Bucureștilor. Pe radarele armatei apăreau ținte false, asupra cărora se trăgea. Rezultatul acestei situații a fost catastrofal: pe fundalul de psihoză și confuzie, în perioada 22-27 decembrie 1989 au murit mai multe persoane decât în intervalul 17-21 decembrie⁶³.

⁶¹ Se pare că Gheorghe Trosca, ofițer de la Contrainformații militare, a fost cel care participat la documentarea activității de agent sovietic a lui Nicolae Militaru.

⁶² Mișcările făcute de generalul Militaru au trezit reacția corpului ofițeresc, la 6-7 ianuarie 1990 fiind o revoltă la Marele Stat Major și Academia Militară împotriva ministrului. De asemenea, în protestul mișcării de reformare a armatei (CADA) din 12 februarie 1990, la punctul al treilea se cerea trecerea în rezervă a lui Nicolae Militaru. În fața reacțiilor armatei, Ion Iliescu a fost de acord cu înlocuirea ministrului Apărării cu gen. Stănculescu, în Alexandru Saucă, *KGB-ul și revoluția română*, Sic Press-Design, 1992, p.75.

⁶³ În conflictele din decembrie 1989 au decedat 1104 persoane, dintre care 162 persoane au fost ucise până în 22 decembrie 1989, iar 942

În legătură cu fenomenul „terorist” au fost emise de-a lungul timpului numeroase ipoteze și scenarii, dar până în acest moment nu au fost propuse dovezi incontestabile pentru nici o variantă⁶⁴. În mod cert, fenomenul terorist a constituit baza pentru o altă realitate: ajutorul militar extern.

În baza imaginilor și a informațiilor transmise din România, era proiectată teza unui conflict dintre forțele loiale lui Ceaușescu (identificate cu Securitatea) și armată. Din informațiile disponibile până în acest moment reiese că primele oferte de ajutor la adresa României au venit din partea Ungariei⁶⁵. În esență, în convorbirile purtate în 22 decembrie între ministrul maghiar al Apărării, gen. Karpaty și gen. Eftimescu se indică faptul că mișcarea revoluționară din România se desfășoară sub conducerea Frontului Salvării Naționale, susținut de armată. Conducerea militară română le cere vecinilor să se asigure că populația maghiară se va abține de la „manifestări dușmănoase” la adresa României.

persoane între 22 și 27 decembrie 1989. Până la 22 decembrie 1989 au fost rănite 1007 persoane, iar după aceasta 2245.

⁶⁴ Ruxandra Cesereanu, *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*, Polirom, Iași, 2004. Sunt identificate 10 versiuni ale fenomenului terorist: securiști, teroriști arabi, ofițeri din Armată și Ministerul de Interne, agenți străini (sovietici și maghiari) etc. Există în literatură mai multe explicații: i) fenomenul terorist ar fi fost unul real, dar nu s-au identificat autorii; ii) Direcția de Informații a Armatei, care avea și tehnica necesară, pentru a ascunde responsabilitatea față de crimele comise în perioada 17-21 decembrie; iii) organizată de grupul pro-Ilieșcu pentru a prezenta executarea lui Ceaușescu ca un fapt inevitabil; iv) organizată de grupul pro-Ilieșcu pentru că la sediul Comitetului Central mai exista un grup de putere format din Verdeț - Dăscălescu - Dumitru Mazilu - Iulian Vlad.

⁶⁵ Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția din decembrie 1989 percepută prin documentele vremii*, Editura Axioma Edit, București, 2000, p. 87-90.

Premierul maghiar Károly Németh se adresează la televiziunea maghiară (MTV) în 22 decembrie, salutând schimbările din România. Din partea Ungariei România a primit primele ajutoare, încă din 22 decembrie, constând în conserve de carne. Trebuie spus însă faptul că, în baza informațiilor anterioare privind manifestațiile naționaliste din Ungaria din anul 1989, exista în România temerea unei posibile intervenții militare maghiare, pentru a ocupa Transilvania. Acest scenariu nu a fost confirmat de nici o acțiune militară maghiară.

Căderea regimului Ceaușescu a fost primită în mod pozitiv, încă din 22 decembrie, în cele mai importante capitale diplomatice. Președintele american George Bush a salutat înlocuirea de la putere a lui Ceaușescu, promițând ajutoare economice în cazul în care țara va trece la democrație. Poziții similare au fost exprimate de Franța, N.A.T.O., Comunitățile Economice Europene. Moscova a transmis că „U.R.S.S. își exprimă sprijinul pentru cauza dreaptă a poporului român”. Un document secret al C.C. al P.C.U.S. din 23 decembrie indică faptul că la Moscova situația din România nu era atât de bine cunoscută, fiind recomandat „4. Să se ia măsuri pentru stabilirea unor contacte directe și permanente cu conducerea Frontului Salvării Naționale din România, în primul rând cu Ion Iliescu”⁶⁶. De asemenea, era propusă organizarea de consultări urgente la nivelul miniștrilor Afacerilor Externe din Bulgaria, Cehoslovacia, Ungaria, R.D.G., Polonia și Iugoslavia în legătură cu situația din România. Scopul acestor

⁶⁶ Ioan Chiper, „Documente privind poziția conducerii U.R.S.S. față de revoluția română (23-24 decembrie 1989)”, în *Clio 1989*, Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2005, p.201-206.

consultări era, foarte probabil, pentru a cunoaște mai bine situația dar și de concertare a acțiunilor.

Cea mai disputată chestiune este cea a „ajutorului militar sovietic”. Primele suspiciuni în legătură cu această problemă au apărut după ce Ion Iliescu ar fi dat un telefon la Ambasada U.R.S.S. pentru a explica „cine suntem și ce vrem”, iar Petre Roman spunea că „am vorbit cu ministrul ungar al Apărării” (probabil este vorba de convorbirea generalului Eftimescu cu gen. Karpaty). În 23 decembrie gen. Eftimescu, la cererea conducerii C.F.S.N. a vorbit telefonic cu șeful Marelui Stat Major al Forțelor Armate ale U.R.S.S., gen. Mihai Alexevici Moiseev, pentru a-l întreba dacă se poate conta pe un eventual ajutor militar din partea sovieticilor, împotriva teroriștilor. Răspunsul a venit prompt: problema trebuie discutată la nivel guvernamental. Într-o nouă convorbire, la ora prânzului în 23 decembrie, între generalii Gușă și Moiseev, militarul român a afirmat că, în calitatea sa de șef al Marelui Stat Major al armatei române, nu a cerut și nu va solicita ajutor militar sovietic⁶⁷. Motivația era destul de clară: „dacă-i aducem pe ruși în țară, nu-i mai putem scoate niciodată”.

Conducerea politică și militară sovietică respingea ideea unei intervenții militare în România, deoarece „doctrina Brejnev” fusese abolită la Moscova, iar intervențiile din Cehoslovacia și Afganistan erau considerate drept greșeli. Refuzul sovietic este o dovadă de consecvență, în condițiile în care ambasadorul american de la Moscova, J. Matlock, într-o convorbire cu I.P. Aboimov, adjunctul ministrului Afacerilor Externe al U.R.S.S., din 24 decembrie 1989 a vrut să știe dacă „posibilitatea unei asistențe militare sovietice pentru Frontul Salvării Naționale este cu totul

⁶⁷ C. Sava, C. Monac, *op.cit.*, p.90.

exclusă”⁶⁸. Răspunsul sovietic a fost „nu suntem încă pregătiți să luăm în considerare o asemenea virtuală posibilitate”. Sugestia americană, emisă inițial pe căi diplomatice, a fost transmisă și în public, secretarul de Stat american James Baker afirmând la postul de televiziune NBC în 24 decembrie că Statele Unite nu vor obiecta „dacă Pactul de la Varșovia va socoti necesară intervenția în România”⁶⁹. În fapt, americanii doreau să primească o justificare indirectă a intervenției lor militare în Panama, soldată cu înlocuirea regimului Noriega (20 decembrie 1989).

În corul diplomatic intervenționist în revoluția română s-a integrat și Franța. În 24 decembrie 1989, în cadrul unui jurnal al postului de televiziune francez *Le Cinq*, Roland Dumas, ministrul de Externe al Franței, afirma că „toți cei motivați de situația din România simt motivația de a lupta. De aceea, trebuie să se treacă la <intervenția de urgență> și să fie răsturnat principiul neintervenției pentru a fi apărate drepturile omului. (...) Franța va aproba o intervenție a U.R.S.S. și a statelor membre ale Tratatului de la Varșovia”, la care se putea alătura și Franța sub forma unei brigăzi internaționale⁷⁰.

Aceste poziționări internaționale față de revoluția română trebuie analizate din perspectiva fiecărui actor implicat. Moscova nu dorea să revină la „doctrina Brejnev”, cu atât mai mult cu cât gen. Ștefan Gușă a refuzat ajutorul militar sovietic, susținând că situația era sub control. Intervenția militară sovietică în România contravenea politicii Moscovei de dezangajare din Europa Centrală și de Est.

⁶⁸ *Ibidem*, p.178-181.

⁶⁹ Vasile Pușcaș, *Căderea României în Balcani*, Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p.167.

⁷⁰ Adrian Pop, *op. cit.*, p. 327-328.

Statele Unite doreau să evite situația de a fi considerat „stat agresor” în urma intervenției în Panama. Franța dorea să se poziționeze internațional ca o mare putere, într-o perioadă de transformări radicale ale sistemului internațional. În mod ironic, principiul intervenției internaționale pentru apărarea drepturilor omului, invocat de diplomația franceză, va fi consacrat peste un deceniu, în cadrul Noului Concept Strategic al NATO (1999), fiind unul din instrumentele folosite în cadrul politicii unilateraliste de către Statele Unite.

Concluzii

Căderea autocrațiilor din Europa Centrală și de Est, care a condus la sfârșitul războiului rece, nu trebuie privită ca inevitabilă, chiar dacă retrospectiv am putea fi tentați să credem acest lucru. Relațiile internaționale au urmat un anumit curs al schimbărilor după 1985, dar dacă nu ar fi fost Gorbaciov, Reagan, Bush sau Kohl istoria ar fi putut avea cu totul alt curs⁷¹. Din perspectivă practică este important să conștientizăm acest fapt.

Ceea ce se poate afirma cu o anumită doză de certitudine este faptul că factorii exogeni au fost mai importanți decât cei endogeni în colapsul rapid al comunismului. Această afirmație se sprijină pe constatarea faptului că, deși în toate statele comuniste au existat mișcări anticomuniste - mai mari sau mai mici, mai bine organizate sau izolate -, dinamica revoluționară s-a accelerat abia în momentul în care a existat certitudinea că schimbările de sistem nu vor fi înăbușite prin forța militară. Tradiționala aplicabilitate a balanței puterii asupra Europei Centrale și de Est explică parțial această situație. În realitate, balanța de

⁷¹ Jeremi Suri, „Explaining the End of Cold War: a New Historical Consensus?”, în *Journal of Cold War Studies*, Vol. 4, No. 4, Fall 2002, p.92.

putere nu a funcționat decât în parte deoarece dinamica schimbărilor revoluționare, pașnice sau violente, a mers mult mai departe decât au dorit inițial liderii sovietici. În a doua jumătate a anului 1989 Europa Centrală, cum de puține ori s-a întâmplat în istorie, și-a dobândit emanciparea geopolitică, cu părțile ei bune și rele.

Constatarea este valabilă și în cazul României. Așa cum am indicat mai sus, factorii internaționali au jucat un rol important în crearea condițiilor pentru înlăturarea regimului Ceaușescu. Felul în care s-au implicat în mod direct rămâne încă un subiect sensibil, pentru care nu există încă suficiente dovezi incontestabile. Logica istorică ne îndeamnă să credem că factorii externi ar fi putut fi prezenți în mod direct în revoluția română, dar metodologia istorică ne cere să fim, cel puțin deocamdată, prudenți în exprimarea unor concluzii prea tranșante. Așadar, preferăm o incertitudine onestă unor false certitudini, chiar dacă acestea par mai spectaculoase.

Structura și importanța factorilor endogeni în căderea comunismului au avut o importanță deosebită în modul în care s-a desfășurat prima fază a tranziției post-comuniste. În statele în care a funcționat memoria colectivă a luptei împotriva comunismului schimbările democratice au fost mai rapide iar reformele economice mai profunde. Dimpotrivă, în statele în care comunismul a căzut în urma negocierilor dintre elitele comuniste (Bulgaria) sau caracterul schimbării revoluționare a fost contestat (România) democrația a evoluat mai lent.

Legitimitatea luptei anticomuniste a fost folosită după 1990 pentru a atrage sprijinul partenerilor externi în realizarea trecerii de la modelul sovietic de societate și economie la unul cât mai apropiat de democrația liberală. Această legitimitate anti-comunistă a acționat, de asemenea, ca un puternic factor de diferențiere regională, între „Europa

Centrală” și „Balcani”. În acest proces România a avut un rol pasiv, din motive obiective (nu a avut mișcări comparabile celor din Ungaria, Cehoslovacia, Polonia) și subiective, nereușind să „vândă” în Occident acțiunile anti-comuniste, atâtea câte au fost. Constatarea urmează a fi argumentată în capitolele următoare ale prezentei cercetări.

Capitolul III

Factorii cu influență sistemică

A) UNIUNEA EUROPEANĂ

1). Uniunea Europeană ca actor internațional

Pentru întreaga regiune cuprinsă între granițele estice ale Uniunii Europene și hotarele vestice ale Rusiei apartenența la Europa însemna în perioada post-1990, în primul rând, dobândirea calității de membru al Uniunii¹. Acest statut a fost obținut de statele ex-comuniste în urma unui proces îndelungat de transformare societală și economică, de deprindere și folosire a unor practici democratice în viața publică, de supunere față de legile dure ale competiției într-un spațiu economic care a abolit protecționismul statului-națiune. Tot acest proces, căruia i-am schițat doar câteva din dimensiunile sale esențiale, este denumit generic „integrare europeană”. În fapt, integrarea europeană nu este decât o componentă, extrem de viguroasă și de bine articulată, a procesului mai amplu al globalizării. Astfel, atunci când studiem procesele de integrare europeană analizăm, în fapt, unul din cele mai importante procese de conexiune cu globalizarea prin intermediul asistenței unui ansamblu de instituții situate geografic în vecinătatea imediată a zonelor supuse transformării.

Analiza influențelor asupra sistemelor politice naționale exercitate de Uniunea Europeană nu poate fi realizată decât

¹ F. Steves, „Poland and the International System: External Influences on Democratic Consolidation”, în *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.34, No.3, September 2001, p.339-352. În acest articol autorul analizează impactul factorilor externi asupra democratizării Poloniei. Studiul este important deoarece poate servi ca sursă de comparație pentru cazul românesc.

ținând cont de faptul că aceasta nu este în sine un actor unitar, ci un ansamblu de instituții care sunt create în baza aceluiași valori, dar care, în practică, au adesea un comportament autonom una față de alta: este vorba de Comisia Europeană și Parlamentul European. De asemenea, pentru că Uniunea nu prezintă caracteristici depline ale unui stat, guvernele naționale au o influență decisivă asupra deciziilor prin intermediul întrunirilor periodice ale șefilor de stat sau/și guverne din cadrul Consiliului European. În plus față de această influență instituționalizată a guvernelor naționale, un rol important în procesul de negociere îl au „statele-sponsor”, care au sprijinit anumite guverne-prietene aflate în negociere. Pe scurt, procesul de negociere a integrării europene trebuie analizat din perspectiva influenței interconectate de la nivelul guvernului național – Comisiei Europene – Parlamentului European². Pentru ca demonstrația în legătură cu asimilarea integrării europene cu o componentă a globalizării să fie completă, trebuie să amintim faptul că o instituție a Uniunii, Comisia Europeană, a acționat convergent și coordonat cu Banca Mondială și F.M.I. pentru îndeplinirea criteriilor macroeconomice de către statele candidate.

Rezultatul interacțiunii dintre instituțiile comunitare și sistemul politic național este o influență de tip sistemic asupra statului național, în urma căreia se realizează achiziția de valori și instituții, schimbarea regulilor din societate, redefinirea și reorientarea interesului național. Influențele externe nu sunt receptate de către elitele unei națiuni într-o manieră pasivă, ci sunt filtrate și asimilate în funcție de caracteristicile socio-economice și culturale ale acelei societăți, de distribuția puterii în stat.

² Karen E. Smith, *The Making of EU Foreign Policy. The Case of Eastern Europe*. Second Edition, Palgrave-MacMillan, Londra, 2004.

Un prim nivel de influență exercitat de Uniunea Europeană, cel mai timpuriu, se referă la transformările pe care le parcurge viața politică internă a unui stat pentru a-l face compatibil cu valorile comunitare. Pe un al doilea palier al transformărilor am putea așeza modernizarea societală prin occidentalizare. Un al treilea mare nivel al transformărilor implicate de pregătirea aderării la Uniunea Europeană sunt cele economice, centralismul economic de tip comunist fiind treptat înlocuit de economii de piață care trebuie să devină funcționale.

2). Integrarea europeană și etapele construirii consensului național

Primul pas pe care l-au făcut statele ieșite din lagărul comunist prin care au încercat să obțină o decizie politică de deschidere a negocierilor de integrare a fost construirea majorității politice interne care să susțină acest obiectiv. Misiunea a fost relativ ușoară deoarece în întreaga Europă Centrală cetățenii au creat presiuni asupra politicianilor pentru realizarea integrării europene. În toată Europa Centrală, deci și în România, sondajele de opinie au pus în evidență, de-a lungul anilor '90 existența unor majorități semnificative care doreau integrarea europeană. În România acest curent de opinie a luat chiar forme radicale, constituindu-se o bază de 70-75% din cetățeni care susțineau afectiv și politic idealul integrării europene. Din acest punct de vedere, românii sunt una din cele mai euroentuziaste națiuni central-europene, chiar dacă entuziasmul nu era acoperit de o bună cunoaștere a realităților și instituțiilor comunitare.

La nivelul clasei politice euroentuziasmul s-a transformat într-un suspect „consens politic”. Suspect deoarece forțele politice radical-conservatoare (în primul

rând Partidul România Mare, Partidul Socialist al Muncii etc.) au utilizat frecvent o retorică pro-europenistă, consecutiv cu extragerea forței politice din folosirea unui limbaj și promovarea unor valori (naționalism, autoritarism, anti-capitalism, populism) aflate în contradicție flagrantă cu valorile centrale care stau la baza edificiului european³.

Discursul de acceptare a normelor democratice occidentale a devenit prioritar față de alte imperative, precum ar fi cele istorice. Spre exemplu, problema unei potențiale unificări cu Republica Moldova a devenit o temă minoră, în comparație cu cea a integrării europene. A fost creată o legislație pentru împiedicarea propagării simbolurilor considerate a fi nedemocratice (vezi, în acest sens, condamnarea publică a cultului mareșalului Ion Antonescu, acuzat de Holocaust).

Istoria procesului de aderare a României la Uniunea Europeană pune în evidență atât etapele și dimensiunile construirii consensului politic intern, cât și transformările realizate în interiorul sistemului politic ca urmare a nevoii de adaptare la valorile și regulile comunitare. Deși România avea legături cu Comunitățile Europene (transformate în urma Tratatului de la Maastricht în Uniunea Europeană) încă din perioada comunistă (1974), mineriadele din 1990-'91⁴ și

³ Valentin Stan, „Naționalism și securitate europeană: integrarea euro-atlantică a României”, în *Studii Internaționale*, nr.1, 1995.

⁴ În ianuarie 1990 comisarul european Andriessen a vizitat România, cerând întărirea democrației și realizarea alegerilor. Relațiile dintre România și Comisia Europeană au fost restabilite în martie 1990. Acordul de comerț și cooperare nu a fost semnat la mijlocul lunii iunie 1990, datorită mineriadei. La Consiliul European din iulie 1990 Franța și Italia au cerut adoptarea unei atitudini flexibile față de România, pentru a nu o marginaliza și îngreuna democratizarea, în timp ce Marea Britanie și Olanda au cerut o atitudine mai fermă. În

perioada de izolare internațională care a urmat au făcut ca statul român să încheie Acordul de Asociere la Uniunea Europeană (Acordul Europa), baza legală a relațiilor bilaterale, abia în 1 februarie 1993, în timp ce celelalte state central-europene au făcut acest lucru mai devreme⁵.

În iunie 1993, la **Consiliul European de la Copenhaga**, s-au adoptat criteriile politice și economice pe care trebuie să le îndeplinească statele pentru a putea face parte din Uniune⁶. Reuniunea **Consiliul European de la Essen** (decembrie 1994) care a adoptat documentul programatic „Strategia de pregătire a țărilor asociate din Europa Centrală și de Est pentru aderarea la UE”, precum și intrarea în vigoare a Acordului de Asociere al României la Uniunea Europeană de la 1 februarie 1995 au determinat accelerarea procesului intern de construire a susținerii politice

22 octombrie 1990 Consiliul a semnat acordul cu România, dar Parlamentul European a întârziat ratificarea până în 22 februarie 1991, acesta intrând în vigoare de la 1 mai 1991.

⁵ Marius Sorin Bota, *România în drumul spre Uniunea Europeană*, București, 2003, p.72-82.

⁶ Potrivit criteriilor de la Copenhaga calitatea de membru implică: 1) stabilitatea instituțiilor care garantează democrația, statul de drept, drepturile omului, precum și respectarea drepturilor și protecția minorităților; 2) existența unei economii de piață funcționale, precum și capacitatea de a face față concurenței și forțelor de piață din Uniune; 3) capacitatea de a-și asuma obligațiile de membru (inclusiv acceptarea obiectivelor uniunii politice, economice și monetare) și crearea condițiilor de integrare prin reforma structurilor administrative (criteriul administrativ), astfel încât legislația comunitară să fie eficient implementată în legislația națională (criteriul legislativ). Ulterior, Consiliul European de la Madrid (1995) a introdus un criteriu suplimentar, acela al capacității Uniunii Europene de a asimila noi state membre, în *Uniunea Europeană și România*, Ministerul Integrării Europene, București, 2000, p.12-14.

pentru obiectivul integrării europene. S-a constituit Comisia de la Snagov, care a activat în perioada martie-iunie 1995, cu obiectivul declarat de a găsi soluții pentru a pregăti România să devină membru al Uniunii⁷. În 21 iunie 1995 conducerea politică a României, șefii partidelor parlamentare de la putere și din opoziție au adoptat o declarație care a instituționalizat ceea ce a fost denumit ulterior ca „spiritul de la Snagov”⁸. În mod semnificativ, a doua zi după semnarea acestei declarații România a înaintat cererea de aderare la UE, la care a fost anexată „Strategia Națională de Pregătire a Aderării României la Uniunea Europeană” (Strategia de la Snagov).

„Spiritul de la Snagov” constituie, în fapt, expresia ritualică prin care partidele politice își declară atașamentul pentru ceea ce este definit ca interes național, o cauză aflată deasupra disputelor politice interne, un semn al respectării regulilor sistemului politic. Însă, ca orice gest ritualic, importanța sa în activitatea politică a fost redusă: a constituit un reper general al atașamentului retoric față de anumite valori, dar nu a asigurat și respectarea în practica politică a valorilor asumate prin „declarația de la Snagov”. Ulterior momentului inițial, „Snagov-ul” s-a impus în imaginarul politic românesc recent ca un spațiu al consensului, imagine pe care au căutat să o fructifice în interes propriu toate partidele politice semnificative. Pentru partidele și liderii aflați la putere, reuniunile consensuale de la Snagov reprezentau un argument semnificativ pentru comportamentul democratic și asumarea valorilor cooperării și responsabilității. Partidele din opoziție foloseau prezența la Snagov pentru a demonstra electoratului și mediilor

⁷ Valeriu Ioan-Franc, *Din lucrările Comisiei de la Snagov, martie-iunie 1995*, Centrul de Informare și Documentare Economică, București, 2000.

⁸ *Ibidem*, p.67-68.

internaționale că adoptă o atitudine responsabilă, că sunt capabile să treacă peste competiția internă și să participe la îndeplinirea obiectivelor strategice ale României. În cadrul „spiritului de la Snagov” au fost incluse, rând pe rând, tot mai multe instituții și persoane: patronate, sindicate, Academia Română, bisericile mai importante. În anul 2000 premierul Mugur Isărescu și președintele Emil Constantinescu au organizat o altă mare reuniune la Snagov, realizând „Strategia de dezvoltare economică”, pe baza căreia s-au desfășurat o parte din negocierile de aderare la Uniune, fundamentul angajamentelor românești. Guvernul Adrian Năstase a contribuit la amplificarea proiectului inițial, în 14-15 iunie 2003 având loc o reuniune informală la care nu au mai fost invitate partidele de opoziție, ci reprezentanții unor mari firme și bănci străine care au dezbătut „evoluțiile economice din ultimii 13 ani și perspectivele de orientare strategică a României în perioada post-tranziție”.

În societatea românească de tranziție nostalgiile autohtoniste au fost exprimate sub formula „integrării demne” în Uniunea Europeană și N.A.T.O. Această expresie este una retorică, deoarece negocierile cu Uniunea Europeană sunt atipice, în sensul în care statele candidate sunt obligate să aplice întocmai prevederile legislației comunitare, ceea ce se negociază fiind perioadele din care unele prevederi intră în vigoare. Oricum, presiunea impusă de susținerea masivă a cauzei occidentale a determinat crearea unei retorici „condiționaliste” („ne integrăm, dar nu oricum”) care nu era bazată pe o mai bună cunoaștere a Uniunii Europene, ci exprimă o orientare de tip sentimental-afectiv.

Din analiza funcționalității „spiritului de la Snagov” rezultă că **perspectiva aderării la Uniunea Europeană a determinat introducerea consensului politic formal în cadrul sistemului politic**, iar acest lucru a însemnat

stabilizarea vieții politice. Promisiunea unei eventuale extinderi a Uniunii Europene a reprezentat unul din cei mai importanți factori externi de presiune pentru continuarea reformelor precum și pentru relații de bună vecinătate.

O viață politică democratică nu poate exista în afara conflictului politic, iar acesta a fost organizat în anii '90 în jurul clivajului „anti-comuniști *versus* neo-comuniști”. Subsecvent acestui clivaj s-a aflat linia de tensiune politică dintre pro-occidentali și autohtoniști. Partidele au intrat în competiție pentru a demonstra care dintre ele va putea realiza mai repede (și mai bine, dar această dimensiune a rămas mult timp secundară) integrarea în instituțiile euro-atlantice (UE și N.A.T.O). Fiecare dintre marile confruntări politico-electorale din România anilor '90 a înglobat și problema relațiilor cu Occidentul. În campania electorală din 1990 partidele de opoziție au acuzat F.S.N. că este un partid neo-comunist, care vrea să mențină în România un regim nedemocratic. Prin contrast, candidatul P.N.Ț.C.D. la președinția României, Ion Rațiu, a încercat să convingă electoratul că va aduce în scurt timp prosperitatea occidentală. Deși românii se declară pro-occidentali într-o mare măsură, candidații opoziției nu au reușit să fructifice electoral această temă, situație care indică faptul că problema apartenenței la „Occident” nu avea o mare semnificație electorală.

Campania electorală din 1992 a devenit mai precisă în legătură cu relația cu Occidentul, Ion Iliescu și F.D.S.N. fiind acuzați că au semnat tratatul cu Uniunea Sovietică din aprilie 1991, iar Convenția Democratică și Emil Constantinescu au promis un ajutor occidental semnificativ în cazul în care ar câștiga alegerile. Această linie de conflict politic a fost amplificată în campania electorală din 1996, Convenția Democratică promițând un ajutor financiar consistent din partea Occidentului precum și integrarea rapidă în Alianța

Nord-Atlantică. De data aceasta argumentul ajutorului occidental și a racordării la valorile sale a fost mai puternic din punct de vedere electoral, dar el a funcționat în conjuncție cu o erodare semnificativă a încrederii în Ion Iliescu și P.D.S.R., partid acuzat de corupție, stagnare economică și alianță cu partide nedemocratice în cadrul „patrulerului roșu”. Alegerile din 1996 au reprezentat punctul de maximă relevanță electorală a clivajului anti-occidentali *versus* pro-occidentali, Convenția Democratică și Uniunea Social Democrată reușind să câștige alegerile.

Declinul acestui clivaj a început în urma eșecului integrării României în N.A.T.O. în 1997, când, pentru pregătirea summit-ului de la Madrid (iulie 1997) noua putere a declanșat o masivă campanie de susținere internă și externă. Mobilizarea populară pentru susținerea cauzei ieșirii din „zona gri” nu a fost în măsură să schimbe calculele occidentale (americane în primul rând) inițiale.

În paralel cu primul val al extinderii N.A.T.O., Uniunea Europeană a decis relansarea procesului de extindere și reformare internă. În 1997 a fost adoptată „Agenda 2000” care a stabilit strategia de preaderare, încorporând două elemente noi: parteneriatul de aderare și participarea extinsă a țărilor candidate la programele comunitare și mecanismele de punere în aplicare a *acquis*-ului (legislația) comunitar⁹. **Consiliul European de la Luxemburg** din decembrie 1997 a luat măsurile necesare lansării procesului de extindere. **Consiliul European de la**

⁹ *Acquis*-ul comunitar reprezintă legislația Uniunii Europene. Acesta se referă atât la Tratatul UE și legislația secundară adoptată de instituțiile Uniunii, dar și jurisprudența Curții de Justiție a Comunității Europene, actele internaționale la care Comunitatea este parte, precum și cele încheiate între statele membre UE și care fac referire la activitatea Uniunii.

Cardiff din iunie 1998 a afirmat că fiecare țară candidată va fi judecată în funcție de aceleași criterii, iar Comisia Europeană și-a luat angajamentul de a prezenta, la sfârșitul anului primul raport cu privire la progresele înregistrate de fiecare țară candidată la aderare. La 30 martie 1998 a fost lansat procesul de aderare cu Cipru, Ungaria, Polonia, Estonia, Cehia, Slovenia și a fost deschis procesul de examinare analitică a *acquis*-ului cu Bulgaria, Letonia, Lituania, România și Slovacia.

Faptul că România nu a fost inclusă în rândul primelor state invitate la Luxemburg să negocieze integrarea în Uniunea Europeană a fost a doua mare lovitură dată clivajului anti-comuniști *versus* neo-comuniști. Electoratul român a constatat că simpla îndeplinire a criteriilor politice, prin realizarea alternanței la putere în 1996, sau prezența la conducere a unor forțe politice declarat pro-occidentale nu este suficientă pentru a face parte nici din N.A.T.O., nici din UE.

Conflictul din Kosovo din 1999 și bombardamentele asupra Iugoslaviei (24.03.-10.06.1999), au reaprins dezbaterile politice interne în legătură cu atitudinea față de Occident. A existat o poziție pro-occidentală a partidelor aflate în coaliția de guvernământ (P.N.Ț.C.D., P.N.L., P.D., U.D.M.R.) precum și a președintelui Emil Constantinescu iar partidele din opoziție au adoptat o poziție ambiguă (P.D.S.R.) sau de ostilitate față de intervenția N.A.T.O. în Iugoslavia (Partidul România Mare). După începerea conflictului iugoslav în martie 1999 a urmat, în mai același an, vizita premierului britanic Tony Blair, care, în cadrul unui discurs rostit în Parlamentul României a promis susținerea sa pentru începerea negocierilor de aderare la Uniune. A fost primul gest simbolic ce marca ieșirea României din „zona gri”. Declarația premierului britanic la București, coroborată cu vizita în aceeași perioadă (7-9 mai 1999) a Papei Ioan Paul

al II-lea au determinat un proces de reorientare politică internă, un avantaj semnificativ luat de orientarea pro-europeană, în sensul în care a obligat la abandonarea limbajului ambiguu (din partea P.D.S.R. în primul rând) și au determinat îmbrățișarea cauzei europene de tot mai mulți cetățeni. În același timp însă, intervenția N.A.T.O. în Iugoslavia a determinat crearea unei falii între orientările euroentuziaste și eurosceptice.

Promisiunea britanică a fost îndeplinită, cu suport german și francez, la **Consiliul European de la Helsinki** (12-13 decembrie 1999), care a decis începerea negocierilor de aderare cu alte 6 state: România, Slovacia, Letonia, Lituania, Bulgaria și Malta. Decizia a fost pregătită politic prin scrisori adresate președintelui României de premierii Marii Britanii și Finlandei înaintea summit-ului de la Helsinki¹⁰. În capitala Finlandei s-a reafirmat faptul că respectarea criteriului politic de la Copenhaga este esențială pentru începerea negocierilor de aderare și s-a cerut statelor candidate să-și rezolve disputele legate de frontiere.

Cele 6 state candidate din „grupul Helsinki” au început efectiv negocierile de aderare în februarie 2000. Principiul după care s-au desfășurat negocierile este acela că fiecare stat candidat va fi evaluat în funcție de meritele proprii; nu va fi o competiție. Procesul de negociere va avansa odată cu procesul de transpunere și implementare a *acquis*-ului comunitar.

Consiliul European de la Copenhaga (12-13 decembrie 2002) a hotărât ca extinderea istorică a Uniunii să aibă loc de la 1 mai 2004, cuprinzând 10 state. În ceea ce privește România și Bulgaria, liderii UE au stabilit anul 2007 ca dată de aderare. Este prima decizie a Uniunii care acceptă data propusă de România în anul 2000, anume 2007. Această dată s-

¹⁰ <http://www.ici.ro/romania/ro/stiri/arh1999/dec10.html>

a constituit într-un important reper politic și simbolic, prin perspectiva acesteia fiind judecate acțiunile politice interne.

În etapa post-Helsinki s-a accelerat procesul de adoptare a retoricii pro-europeniste, schimbarea de la nivelul limbajului politic transferându-se treptat și la nivelul comportamentului politic. Primul moment în care trebuia verificată soliditatea electorală a „cărții occidentale” au fost alegerile parlamentare și prezidențiale din noiembrie-decembrie 2000. Partidele de la putere au încercat să fructifice electoral acest succes de politică externă, dar povara eșecului intern era prea mare, iar rezultatele directe ale integrării europene ne semnificative pentru a putea câștiga competiția electorală. De asemenea, principalul partid de opoziție din acel moment, P.D.S.R., a urmat un proces rapid și radical de adoptare a cauzei occidentale, abandonând retorica naționalistă și mesajele autohtoniste. Unul din mesajele P.D.S.R. în campania electorală din 2000 era „Pentru o Românie europeană”.

Momentul electoral 2000 marchează sfârșitul clivajelor „anti-comuniști *versus* neo-comuniști”, respectiv „pro-occidentali *versus* naționaliști”. După încheierea competiției electorale au devenit prevalente evaluările asupra capacității de îndeplinire a obiectivelor, de realizare a transformărilor cerute de integrarea euro-atlantică. Crepusculul marilor bătălii ideologice ale anilor `90 a însemnat preeminența întrebării „cum” asupra lui „cine”. Puterea și opoziția nu s-au mai acuzat una pe alta că ar fi anti-occidentale, ci că nu ar fi capabile să conducă România în N.A.T.O. și Uniunea Europeană, că nu ar putea îndeplini condițiile pentru realizarea acestor obiective.

În perioada 2001-2004 partidele au fost preocupate să fructifice în interes electoral succesele sau eșecurile în procesul de negociere a integrării europene. Partidul de

guvernământ din acel moment, P.S.D., în campaniile electorale din anul 2004 a insistat mult asupra obținerii pentru cetățenii români a dreptului de liberă circulație în spațiul Schengen, intrat în vigoare de la 1 ianuarie 2002. Partidele de opoziție au căutat să minimalizeze reușitele Guvernului Adrian Năstase, speculând orice informație sau situație care ar fi putut afecta procesul de integrare. Pe parcursul campaniei electorale din 2004 s-au manifestat și comportamente care au transformat problema relației cu Uniunea Europeană într-un subiect de conflict politic.

Anunțul intenției de finalizare a negocierilor de aderare la Uniunea Europeană la sfârșitul anului 2004, chiar înaintea alegerilor, a constituit un important avantaj electoral pentru P.S.D. Parcursul în general bun al României în drumul spre Uniunea Europeană în perioada 2001-2004 a asigurat P.S.D. menținerea unui nivel ridicat de încredere și câștigarea alegerilor parlamentare din 2004, dar nu a fost un factor suficient de puternic pentru a-i asigura lui Adrian Năstase câștigarea alegerilor prezidențiale. Finalizarea efectivă a negocierilor de aderare s-a realizat la 17 decembrie 2004, după încheierea alegerilor, iar semnarea Tratatului de aderare a avut loc la 26 aprilie 2005.

Nici chiar după semnarea Tratatului de aderare nu a devenit certă data de 1 ianuarie 2007 ca moment al apartenenței României la Uniune. Tratatul de aderare a fost încheiat sub condiția existenței unor clauze de salvagardare¹¹, iar în anii 2005-2006 teama de invocare a respectivelor clauze a devenit o temă importantă a dezbaterii publice. În numele integrării europene s-a creat un nou Cod penal, lupta

¹¹ Pentru mai multe domenii cheie (justiție și afaceri interne, securizarea frontierelor, corupție, agricultură), Comisia Europeană și-a rezervat dreptul de a solicita amânarea integrării europene cu un an, dacă în respectivele arii nu vor fi realizate progrese semnificative.

împotriva corupției a fost ridicată la rang de obiectiv strategic, iar în numele acesteia s-au operat modificări de forțe în interiorul partidelor. În vara anului 2005 premierul Călin Popescu-Tăriceanu a refuzat să-și dea demisia pentru a provoca alegeri anticipate (deși exista un acord politic în interiorul Alianței P.N.L.-P.D.) invocând integrarea europeană. Restructurarea guvernului Călin Popescu-Tăriceanu a fost blocată în 2005-2006, invocându-se tot integrarea europeană. În genere, după încheierea Tratatului de aderare, tema „integrării europene” a fost transferată în zona politică, drept motivație pentru atingerea unor obiective propriu-zis politice, fără o legătură indubitabilă cu integrarea europeană.

Un factor important pentru crearea unei baze politice pentru integrarea europeană l-a constituit procesul de racordare a partidelor politice românești la familiile doctrinare europene¹². Social-democrații, creștin-democrații, liberalii și ecologiștii europeni au început să aibă relații tot mai strânse cu partenerii lor naționali, ajutându-i logistic și financiar. Partidele naționale au urmat și ele, la rândul lor, un proces de creare a cât mai multor puncte de convergență cu formațiunile politice occidentale¹³, atât sub raport doctrinar cât și al obiectivelor politice în instituțiile parlamentare europene (mai întâi, în Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei ulterior și în Parlamentul European). Concertarea partidelor naționale cu structurile transnaționale a devenit tot

¹² Ramona Coman, “La coopération paneuropéenne des partis politiques. L'ouverture des partis politiques européens aux partis politiques roumains”, în *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. II, Nr. 1/2002, p.204-212.

¹³ Internaționala Socialistă-Partidul Socialiștilor Europeni; Partidul Popular European; Alianța Liberalilor și Democraților pentru Europa.

mai puternică odată cu îndeplinirea condițiilor necesare integrării europene.

Sintetizând dimensiunea politico-electorală a integrării europene constatăm faptul că această problemă a devenit tot mai semnificativă pentru agenda politică. Integrarea europeană ca temă în sine nu a asigurat nici unui partid câștigarea alegerilor, deoarece s-a creat o retorică abstractă legată de Occident. Succesul în realizarea integrării europene a României a constituit însă un avantaj electoral semnificativ în măsura în care acest lucru venea să demonstreze profesionalismul și performanțele guvernanților. Astfel, integrarea europeană ca temă singulară nu este relevantă electoral decât pentru un număr mic de cetățeni, dar eșecul în atingerea obiectivelor acționează puternic asupra guvernelor în funcție. Succesul integrării europene creează optimism social, pe care electoratul nu îl atribuie în mod distinct și direct unei forțe politice, dar sincopel sunt eșecuri imputabile doar partidelor de guvernământ.

3). Aspectul tehnic al negocierilor de aderare

Transformările de tip sistemic impuse de aderarea la Uniunea Europeană pot fi înțelese ca un proces de convergență prin care statul candidat trebuie să adopte de-a lungul procesului de negociere un set de valori, comportamente, instituții și legislație prin care să se creeze un spațiu compatibil din punct de vedere economic și politic. Negocierile de aderare se realizează, în conformitate cu criteriile Copenhaga: criteriul politic, cel economic și al *acquis*-ului comunitar. În cele 31 de capitole ale *acquis*-ului comunitar sunt cuprinse condițiile care stau la baza transformării economice și sociale ale unui stat care dorește

să facă parte din Uniunea Europeană¹⁴. Conducerea negocierilor a fost realizată pentru România de Aurel Ciobanu-Dordea în intervalul februarie-decembrie 2000 și de negociatorul-șef Vasile Pușcaș în perioada decembrie 2000 - decembrie 2004, adică până la finalizarea calendarului de negocieri. România a fost, alături de Cehia, Polonia și Estonia, una dintre țările care au stabilit structuri speciale de negociere în interiorul Cabinetului. Ungaria și Slovenia au purtat negocierile de aderare la UE prin Guvern în general și prin structuri la nivel de secretar de stat¹⁵.

Negocierile sunt un exercițiu combinat, tehnic și politic, de analiză a legislației țării candidate și comunitare și adaptare în plan intern a țării candidate la legislația comunitară, desfășurat în baza a două principii: nu *acquis*-ul se negociază, ci doar condițiile de aplicare a acestuia; negocierile sunt încheiate numai după ce toate capitolele sunt finalizate¹⁶. După cum se

¹⁴ Legislația comunitară cuprinde următoarele capitole: 1) Libera circulație a mărfurilor; 2) Libera circulație a persoanelor; 3) Libertatea de a presta servicii; 4) Libera circulație a capitalului; 5) Legislația societăților comerciale; 6) Concurența; 7) Agricultură; 8) Pescuit; 9) Politica transporturilor; 10) Taxarea; 11) Uniunea Economică și Monetară; 12) Statistica; 13) Politica socială și forța de muncă; 14) Energia; 15) Politica industrială; 16) Întreprinderile mici și mijlocii; 17) Știința și cercetarea; 18) Educația și pregătirea profesională; 19) Telecomunicațiile; 20) Cultură și audio-vizual; 21) Politica regională și coordonarea instrumentelor structurale; 22) Mediul înconjurător; 23) Protecția consumatorului și a sănătății; 24) Justiție și Afaceri Interne; 25) Uniunea Vamală; 26) Relațiile Externe; 27) Politica Externă și de Securitate Comună (PESC); 28) Controlul Financiar; 29) Finanțe și buget; 30) Instituții; 31) Altele, în Vasile Pușcaș, *Negociind cu Uniunea Europeană*, vol.1-4, Editura Economică, București, 2003, *passim*.

¹⁵ Ciprian Goriță, "Reflections on the Accession Negotiations with EU", în *Euro-Atlantic Studies*, Vol.8, 2005, p.153-161.

¹⁶ *Negocierile de aderare a României la Uniunea Europeană*, în www.mic.ro

poate observa și din prezentarea capitolelor de negociere, aderarea la Uniunea Europeană înseamnă realizarea unui nivel rezonabil de convergență în domeniul economic, politic, social, al politicilor culturale etc. Or, procesul de aderare înseamnă atât costuri cât și beneficii¹⁷. Aplicarea liberalizării circulației mărfurilor, serviciilor și capitalurilor a impus abandonarea protecționismului statului-națiune, adoptarea unor măsuri prin care agenții economici autohtoni sunt nevoiți să se adapteze pentru a face față competiției din piața unică. De altfel, teama de concurența din spațiul comunitar a determinat apariția în anul 2004 a punctelor de vedere care militau pentru amânarea integrării europene. Ion Țiriac, unul din cei mai bogați oameni din România, a lansat ideea amânării aderării până în 2010, deoarece românii nu ar putea suporta costurile integrării¹⁸. Un partid politic, PUR/PC, a încercat să-și creeze capital politic din specularea temerilor legate de situația economică după integrarea europeană, președintele Dan Voiculescu solicitându-i președintelui României, Ion Iliescu, organizarea unui referendum pe tema

¹⁷ S-a dezvoltat o literatură foarte bogată în legătură cu această temă. Am consultat pentru acest material Florin I. Anghel, *Aderarea țărilor din Europa Centrală și de Est la Uniunea Europeană: o abordare comparată*, București, 1998, Iulia Zamfirescu, *Costuri și beneficii ale aderării la Uniunea Europeană pentru țările candidate din Europa Centrală și de Est*, Institutul European din România, București, 2001; Daniel Dăianu, Radu Vrânceanu, *România și Uniunea Europeană: inflație, balanța de plăți, creștere economică*, Polrom, Iași, 2002; Ion Avram, *Uniunea Europeană și aderarea României*, Editura Sylvi, București, 2001; site-urile Ministerului Integrării Europene (www.mie.ro), Institutului European (www.ier.ro)

¹⁸ „România lui Țiriac intră în UE în 2010”, în „Evenimentul zilei”, 20 mai 2004.

integrării în UE¹⁹. Reacția negativă a guvernului dar și a mass-media au determinat abandonarea inițiativei de către PUR/PC. Oricum, la respectiva inițiativă nu s-au asociat decât un număr restrâns de oameni politici sau de afaceri, de vectori de susținere media. Forța euro-entuziasmului românesc a împiedicat apariția unui curent eurosceptic puternic așa cum s-a întâmplat în cazul altor state central-europene, a Poloniei în principal (micii fermieri și industriași s-au organizat într-o forță politică ce a criticat integrarea în UE).

Integrarea în Uniunea Europeană înseamnă transformări ale fundamentelor sistemului economic creat în timpul regimului comunist. Dimensiunea economică a integrării se reflectă în realizarea unui sistem economic de tip capitalist, bazat pe libera circulație a mărfurilor, serviciilor, capitalurilor, forței de muncă, pe o stabilitate macroeconomică, ai cărei parametri sunt cuprinși în *Pactul de Stabilitate și Creștere și Uniunea Economică și Monetară*²⁰. Îndeplinirea criteriilor de convergență economică nu putea fi obținută decât în urma reformelor. Or, perspectiva integrării în UE într-un orizont temporal definit a permis asigurarea unui suport politic minimal intern pentru realizarea acestor reforme. Speranța integrării în Uniune a determinat accelerarea proceselor de privatizare și realizarea lor în condiții care să nu trezească atât de multe suspiciuni. Integrarea europeană a fost cadrul prin care s-a introdus, treptat, și adeseori prea lent, transparența în competiția economică, demonopolizarea unor ramuri industriale, crearea instituțiilor care să asigure libera competiție pe piață.

¹⁹ „PUR cere referendum pentru amânarea integrării în UE”, în „Curentul”, 27 iulie 2004.

²⁰ Helena Tang (ed.), *Winners and Losers of EU Integration. Policy Issues for Central and Eastern Europe*, The World Bank, Washington, 2000, p.1-13.

Puterea politică a avut un rol decisiv în alocarea resurselor economice în perioada de tranziție. Avansarea în procesul de integrare a însemnat implementarea unor soluții transparente în alocarea ajutoarelor de stat și a reeșalonării datoriilor către stat. Or, aceste transformări au influențat baza politică a partidelor, în măsura în care oamenii de afaceri, implicați simultan în politică, au avut tot mai puține șanse de a obține avantaje economice prin influențarea puterii politice.

Desfășurarea negocierilor de aderare a implicat o importantă componentă politică, de susținere a acceptării anumitor capitole de către Comisia Europeană și consiliile ministeriale. Guvernul român a realizat acțiuni de persuasiune pe lângă șeful Comisiei Europene în perioada 1999-2004, italianul Romano Prodi și comisarul pentru extindere al Uniunii, germanul Günther Verheugen. Deoarece președinția Uniunii Europene este deținută semestrial de către un stat, acțiunea diplomatică românească a vizat, în fiecare perioadă, obținerea unor condiții de negociere favorabile (acceptarea deschiderii sau închiderii provizorii a unor capitole, perioade de tranziție mai favorabile pentru respectarea unor criterii sau intrarea în vigoare a altora). La sfârșitul fiecărui semestru guvernul României era angrenat în crearea unei mase de susținere suficient de mari astfel încât să se obțină angajamente ferme din parte Consiliului European pentru accelerarea, respectiv finalizarea procesului de negociere a aderării. Acest complicat proces de pregătire a condițiilor externe favorabile integrării a fost acompaniat, în plan intern, de implementarea măsurilor pentru asigurarea convergenței precum și de competiția politică internă pentru obținerea legitimității politice.

Pentru a se asigura un ritm constant al proceselor de reformă, Uniunea Europeană a realizat pentru fiecare stat candidat o foaie de parcurs, în care sunt cuprinși pașii pe

care trebuie să-i realizeze România. Din partea României au fost realizate mai multe angajamente, cel mai semnificativ document-cadru fiind „Planul Național de Aderare la Uniunea Europeană” din iunie 2001. Alături de acesta, România a realizat strategii și planuri de acțiune pentru fiecare domeniu important (reforma industrială, administrație, justiție, corupție, sănătate, politici sociale etc.)

4). Dimensiunea politică a negocierilor de aderare

Faptul că România se afla simultan în competiție cu alte state pentru finalizarea negocierilor de aderare (cu statele din grupul Luxemburg și cu cele din grupul Helsinki) a creat posibilitatea nașterii unei teme de conflict politic în legătură cu stadiul negocierilor de aderare. Partidele de opoziție au acuzat Guvernul Adrian Năstase și P.S.D. de faptul că este responsabil de întârzierile în negociere, România fiind permanent comparată cu Bulgaria. Integrarea a zece noi state în Uniune de la 1 mai 2004, România și Bulgaria fiind amânate până în 2007, a determinat accentuarea conflictului politic pe tema stadiului integrării europene. Opoziția a acuzat Guvernul pentru întârzierea integrării, iar acesta a răspuns arătând că România urmează a se integra în Uniune doar din 2007, deoarece în perioada 1997-2000 s-au pierdut momente importante în cursa pentru integrare.

Sintetizarea stadiului negocierilor cu un stat candidat, precum și problemele pe care acesta le mai are de rezolvat este realizată prin rapoartele de țară anuale ale Comisiei Europene²¹. Ele conțin aprecieri tehnice în legătură cu integrarea, succesele sau insuccesele guvernării, aceste

²¹ Rapoartele de țară ale Comisiei se referă la relațiile dintre România și UE, criteriile politice (democrația și statul de drept, drepturile omului și protecția minorităților), criteriile economice, capacitatea de asumare a obligațiilor de stat membru al UE (capitolele de *acquis*).

evaluări transformându-se în teme ale dezbaterii publice interne. Rapoartele periodice ale Comisiei au și o importantă dimensiune politică, fiind rezultatul unui interes de natură politică al Uniunii sau efectul *lobby*-ului pe lângă diverse state, partide sau înalți demnitari comunitari. Evaluările din rapoartele anuale sunt introduse în lupta politică dintre putere și opoziție. Deoarece provin de la o instanță externă, presupus imparțială, referirile negative sunt preluate de opoziție și folosite ca argumente indestructibile în lupta politică, în timp ce puterea folosește evaluările pozitive pentru a-și demonstra eficiența. Amestecul dintre rațiunile politice și evaluările politice a dobândit aspecte hilare în cadrul Raportului de țară din noiembrie 2003. Miza simbolică a apropierii de momentul aderării o constituia obținerea calificativului de economie de piață funcțională. Or, pentru că membrii Comisiei Europene nu au vrut să se implice în lupta politică din România, în 2003 au recurs la o formulă ambiguă: „din momentul în care progresele deosebite înregistrate până acum vor fi continuate în mod susținut, se poate considera că România are o economie de piață funcțională”²². Această formulă a fost în fruntea dezbaterii politice mai bine de o săptămână în anul 2003, P.S.D. și partidele din opoziție încercând fiecare să-și susțină punctul de vedere. În același timp, atât puterea cât și opoziția și-au cerut una alteia să nu folosească în competiția politică tema integrării europene. Evident că fiecare din cele două tabere a folosit una împotriva celeilalte subiecte derivate din integrarea europeană.

²² *Raportul periodic privind progresele înregistrate de România pe calea aderării – 2003*, traducere neoficială, Comisia Europeană, Bruxelles, 5 noiembrie 2003, p.50.

Transformările interne impuse de Uniunea Europeană României s-au realizat nu numai prin intermediul negocierilor asupra *acquis*-ului comunitar, ci prin substanțiale instrumente financiare. România, la fel ca celelalte state-candidat, a beneficiat de fondurile comunitare prin intermediul a trei mari programe: PHARE, ISPA și SAPARD²³. Asistența financiară europeană nerambursabilă prin aceste fonduri de pre-aderare a însemnat asigurarea energiei pentru transformările de profunzime ale societății românești. Intrarea unor fluxuri financiare importante în România a creat o problemă politică legată de cine să aibă controlul administrării acestora. Începerea distribuirii fondurilor comunitare pentru agricultură și dezvoltare rurală prin intermediul programului SAPARD era condiționată de crearea unei agenții care să asigure condițiile de transparență și eficiență a acordării acestora. Realizarea și acreditarea comunitară a acestei instituții a fost amânată în anul 2000 deoarece partidele din coaliția de guvernământ nu au ajuns la un acord politic asupra acestei probleme (disputa era între ministrul țărănist al Agriculturii, Ioan Mureșan, cel pedist de la Externe, Petre Roman și cel liberal de la Finanțe, Decebal Traian Remeș)²⁴.

²³ Programele anuale **PHARE** pentru România, începând cu anul 2000, au oferit fonduri pentru construcția instituțiilor, întărirea democrației și legii, întărirea capacității de a rezista presiunilor competiționale de pe piața internă a Uniunii, coeziune economică și socială. **ISPA** a finanțat rezolvarea problemelor majore de mediu și infrastructura transporturilor. Pentru perioada 2000-2006 România a putut beneficia prin acest instrument de 340 milioane euro anual. **SAPARD** are ca scop sprijinirea sectorului agricol, modernizarea infrastructurii zonelor rurale, implementarea *acquis*-ului comunitar. SAPARD are un buget anual de 520 milioane euro (2000-2005).

²⁴ „A fost nevoie de un adevărat bâlci pentru ca SAPARD să intre în normalitate”, în „Adevărul economic”, nr. 36, 13-19 septembrie 2000.

Influența asimetrică a Uniunii asupra României se realizează nu numai prin mijloacele formale ale negocierilor, ci și prin instrumentele diplomației clasice, a negocierilor și a cerințelor secrete.

Așa cum arătam mai sus, prin rapoartele de țară Comisia Europeană evidențiază punctele negative ale guvernării. Problema corupției a fost permanent scoasă în evidență de rapoartele comunitare. Față de această presiune, care a devenit sistematică, autoritățile române au fost nevoite să ia măsuri care influențează bazele puterii politice: introducerea incompatibilităților între funcțiile publice și cariera politică, declararea și controlul averilor, transparentizarea finanțării activităților politice, eliminarea influenței politice din sistemul judiciar. Presiunea europeană pentru luarea unor măsuri ferme împotriva corupției a determinat inclusiv demiterea unor miniștri ai Cabinetului Năstase în octombrie 2003, înaintea prezentării raportului de țară al Comisiei: ministrul Integrării Europene, Hildegard Puwak, cel al Sănătății, Mircea Beuran, Secretarul General al Guvernului, Șerban Mihăilescu²⁵. Criticile tot mai insistente la adresa situației din Justiție, sectorul în care reforma a înregistrat cele mai mici progrese în perioada 2001-2003, au

²⁵ Hildegard Puwak a fost acuzată de aprobarea acordării de fonduri comunitare către firmele familiei sale. Doctorul Mircea Beuran a fost descoperit de presă ca fiind autorul unor ghiduri medicale copiate după unele identice din Franța și S.U.A, iar ulterior o comisie universitară l-a găsit vinovat pentru plagiat și l-a exclus din Universitatea de Medicină unde activa ca profesor. Ulterior a fost reabilitat profesional. Șerban Mihăilescu nu a fost ținta unor campanii intense precum în cazul celor doi, însă el a fost, de-a lungul timpului, acuzat de presă că ar fi protectorul mai multor funcționari corupți din aparatul Guvernului, doi dintre aceștia fiind arestați. Mihăilescu și-a „câștigat” astfel porecla de „Miki șpagă” în argoul presei.

determinat, în urma îndelungatelor presiuni interne și externe înlocuirea ministrului Justiției Rodica Stănoiu, în martie 2004²⁶. Cerințele permanente ale Uniunii Europene pentru o luptă mai eficientă împotriva corupției au determinat și schimbări de lideri locali ai P.S.D. Comisarul european Verheugen a subliniat că „Nu e suficient să prinzi plevușca, să aduci peștișori în boxa acuzaților, trebuie să umbli după peștii cei mari”, prin această formulă plastică fiind exprimată necesitatea extinderii luptei anti-corupție și la palierele înalte ale clasei politice. Un astfel de gest, prin care s-a încercat îndepărtarea unor oameni compromiși din P.S.D., denumiți „baroni locali”, a avut loc în 27 martie 2004, fiind înlocuiți din funcții 11 lideri de filiale și un prefect²⁷.

În numele „curățeniei morale” și a „integrității”, mass-media au cerut în numeroase rânduri demisia ministrului de Stat George Copos, din partea Partidului Conservator, după începerea unei urmăririi penale împotriva acestuia. În cele din urmă, acesta a demisionat în 1 iunie 2006, motivându-și gestul prin faptul că nu i s-au acceptat amendamente la Codul fiscal.

Putem observa faptul, din datele prezentate mai sus, că odată cu apropierea de momentul aderării la UE discursul public a devenit clișeizat, în numele „integrării europene” fiind cerute și legitimate aproape toate inițiativele pozitive. Această situație relevă, în fapt, imaturitatea societății românești, din moment ce adoptarea unor măsuri normale pentru un stat democratic este justificată prin cerințe ale unor factori exogeni.

²⁶ „Schimbarea lui Stănoiu, bătaie de joc”, în „Evenimentul zilei”, 11 martie 2004.

²⁷ „Mazilirea baronilor”, în „Ziua”, 29 martie 2004.

Pentru atingerea obiectivului integrării europene guvernele României au luat o fizionomie aparte, menită a răspunde cât mai bine procesului de negociere. Cabinetul Năstase a înființat un minister al Integrării Europene, cu atribuții speciale în această zonă. În fiecare minister s-au înființat departamente de integrare europeană, iar la nivelul prefecturilor și Consiliilor județene s-au creat, de asemenea, departamente de integrare europeană. Pentru îmbunătățirea performanțelor în procesul de pregătire a aderării, au fost operate mai multe modificări ale structurii Guvernului Năstase, cea mai semnificativă din acest punct de vedere având loc în martie 2004, când s-a creat un post de ministru de Stat pentru coordonarea activităților de integrare europeană și au apărut mai mulți miniștri pe această zonă²⁸.

5). România ca stat „în curs de aderare”

Finalizarea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană s-a realizat în ultimele zile ale Comisiei Europene conduse de Romano Prodi, dar și la sfârșitul mandatului cabinetului Adrian Năstase. Guvernul Călin Popescu-Tăriceanu se găsea în fața unui nou partener, Comisia

²⁸ Ioan Talpeș a fost numit în martie 2004 ministru de stat pe probleme de apărare, integrare europeană și justiție. A fost reînființat un minister al mediului, pentru a putea finaliza negocierile la capitolul „mediu”. Victor Ponta a devenit „ministru delegat pentru controlul implementării programelor cu finanțare internațională și urmărirea aplicării *acquis*-ului comunitar”. Desigur, această restructurare a Cabinetului Năstase a avut și motivații politice: aducerea în interiorul guvernului pe o poziție semnificativă a unui apropiat al Ion Iliescu, iar Victor Ponta a fost numit ministru-delegat pentru a fi sprijinit în cariera politică și a da un semnal electoral de promovare a tinerilor de către P.S.D.

condusă de Durao Barosso, iar comisarul pentru extindere a devenit Olli Rehn.

Negocierile de aderare au fost finalizate sub condiția existenței unor așa-numite „clauze de salvagardare”, adică niște condiții pe care statele în curs de aderare trebuie să le rezolve. Climatul european s-a schimbat însă după eșecul referendumurilor privind adoptarea Tratatului privind Constituția Europeană din Franța și Olanda în anul 2005, devenind mai puțin favorabil primirii de noi state.

Pentru statele în curs de aderare, Comisia Europeană a creat „rapoarte de monitorizare”, și un sistem de avertizare cu stegulețe roșii, galbene, verzi asupra unor chestiuni care trebuiau soluționate de către state, până la integrarea efectivă în Uniunea Europeană. Și aceste rapoarte de monitorizare ale Comisiei Europene sunt rezultatul unui joc complicat, în care intră mai multe elemente: a) competiția pentru putere dintre stânga și dreapta la nivel european. Un guvern național de dreapta este susținut de dreapta europeană, similar și pentru stânga; b) raporturile dintre Uniunea Europeană și statele membre, adică jocul subtil de putere dintre Comisie și Consiliul European, dintre comunitar și național; c) negocierea influenței europene între statele euro-entuziaste și cele euro-sceptice; d) raporturile de putere dintre Comisia Europeană și Parlament, legislativul comunitar cerând mai multă influență în privința chestiunilor fundamentale pentru Uniune; e) situația din cadrul statului supus monitorizării, în cazul românesc performanțele Administrației Băsescu-Tăriceanu, conflictele politice reflectate și în performanțele administrative.

Rapoartele de monitorizare ale Comisiei Europene din octombrie 2005 și mai 2006²⁹ au fost prilej de polemică politică între putere și opoziție, ca și rapoartele periodice de pe parcursul negocierilor. Dacă în anul 2005 Comisia Europeană indica 14 stegulețe roșii, dintre care cele de la justiție, concurență și securizarea granițelor puteau genera activarea clauzei de salvagardare, în mai 2006 au mai rămas „doar” 4 chestiuni care necesită, în perspectivă comunitară, eforturi foarte energice³⁰. Faptul că la 16 mai 2006, în momentul prezentării Raportului de monitorizare în Parlamentul European, nu a fost fixată o dată a aderării indica, pe de-o parte, prudența Comisiei dar și dorința acesteia de a ține sub presiune administrația românească, iar pe de altă parte, echilibrul dintre cei care susțin că prioritară este creșterea gradului de integrare al Uniunii, și cei care, fără a-i contrazice, susțin necesitatea lărgirii din considerente ideologice și geopolitice. În cele din urmă, prin raportul suplimentar din septembrie 2006, Comisia Europeană a recomandat Consiliului European încheierea tuturor procedurilor pentru primirea României și Bulgariei la 1 ianuarie 2007. În acest fel, etapa tranziției post-comuniste s-a încheiat în aspectele sale cele mai importante.

6). România, între America și Europa

Interacțiunile dintre România și Uniunea Europeană nu sunt simple legături bilaterale, în ecuație fiind necesară și includerea relațiilor dintre Europa și Statele Unite. Faptul că Uniunea Europeană nu este un actor unitar în relațiile

²⁹ *Romania 2005 Comprehensive Monitoring Report*, Brussels, 25 October 2005.

³⁰ *Monitoring report on the state of preparedness for EU membership of Bulgaria and Romania*, Commission of the European Communities, Brussels, 16 May 2006.

internaționale a devenit tot mai evident după venirea la putere în Statele Unite a lui George Bush jr. în anul 2000. Pe fondul unor politici conservatoare dure și a unei atitudini unilaterale tot mai pronunțate au apărut serioase fisuri în rândul puterilor occidentale, între Statele Unite și cuplul franco-german. Pe de-o parte, Administrația Bush jr. a lansat proiectul scutului anti-rachetă (ABM), a făcut tot posibilul să realizeze o Curte Penală Internațională care să nu-i aibă sub jurisdicție pe militarii americani, a declanșat al doilea război din Irak în 2003 (deși dovezile în legătură cu posesia de către Saddam Hussein a armamentului nuclear sau chimic erau destul de șubrede), a inițiat politici comerciale protecționiste care au determinat declanșarea unor mini-războaie comerciale cu UE, nu a ratificat protocolul de la Kyoto pentru protecția stratului de ozon. De cealaltă parte, Uniunea Europeană a făcut în anii 2000 importante eforturi de construcție a edificiului european, realizând după tensiuni interne inclusiv o Constituție a Europei. Motorul integrării europene este reprezentat de cuplul franco-german, fiecare dintre cei doi parteneri văzând în construcția europeană o cale de a-și apăra mai bine interesele naționale și de a răspunde unilateralismului american. Pe fondul acestei rivalități crescute și-a făcut apariția sintagma americană de „Noua Europă”, prin care erau desemnate statele ex-comuniste din Europa Centrală și de Est. Atitudinea pro-americană a „noilor europeni” a trezit îngrijorarea și reacția supărată a „vechilor europeni”, neliniștiți de faptul că, deși ei contribuie financiar semnificativ la prosperitatea cetățenilor central-est europeni, guvernele lor au adesea simpatii vădit pro-americane. Pentru România era cu atât mai dificil să navigheze în apele adesea învolburate ale relației transatlantice cu cât dorea să se integreze simultan și în N.A.T.O. și în Uniunea Europeană. Iar strategia românească

a îndeplinirii ambelor obiective a inclus, în perioada 2001-2004, un pragmatism vecin cu oportunismul care nu putea funcționa fără efecte colaterale negative. Acestea au constat în crearea unei relații tensionate între București și Bruxelles în cazul Curții Penale Internaționale, în problema adopțiilor internaționale, a conflictului irakian și a încredințării realizării șoselei Brașov-Borș, fără licitație internațională, firmei americane Bechtel.

Aceste elemente evocate mai sus pot fi înscrise într-o paradigmă a politicii externe românești care evita să intre într-o polemică inutilă a opțiunii „America” sau „Europa”, încercând să-și acomodeze poziția în raport cu interesele imediate. Schimbarea de paradigmă părea a se realiza prin introducerea în discursul public românesc, în 13 decembrie 2004, de către Traian Băsescu, a sintagmei „Axa Washington-Londra-București”³¹. În acest fel, cea mai vizibilă caracteristică a politicii externe românești de după instalarea administrației Băsescu era orientarea sa accentuată înspre relații (numite „strategice”) cu S.U.A., Marea Britanie și cu N.A.T.O. Această direcție a devenit prioritară, în detrimentul obiectivului integrării europene a României. Cu alte cuvinte, obiectivele și prioritățile relației cu așa-numita „Axă Washington-Londra-București” au un caracter absolut, de scop în sine, în timp ce obiectivul integrării în UE este relativ.

Ceea ce părea a fi o nouă paradigmă în privința relațiilor internaționale ale României s-a dovedit a fi, în cea mai mare parte, un exercițiu retoric excesiv. În mod semnificativ, nici partea americană, nici cea britanică nu au răspuns cu entuziasm la inițiativa Președintelui Traian Băsescu, nu s-au referit în nici un moment la relația cu

³¹ Victor Roncea, (coord.), *Axa. Noua Românie la Marea Neagră*, Editura Ziua, București, 2005, p.15.

România ca la o relație cu virtuți geostrategice – o „axă” presupune nu doar o relație bilaterală privilegiată, ci și o legătură menită să stabilească o conduită comună a polilor „axei” față de țerți, precum și să impună terților un anumit comportament favorabil polilor respectivi – și nu au indicat în vreun mod oarecare că relația lor cu România s-ar bucura de un statut superior față de relația cu alte state, având o poziție geografică și politică similară României (Bulgaria, de exemplu)³².

De altfel, tema „axei” a fost primită cu uimire de mediul avizat în chestiuni internaționale din România și cu o răceală bruscă din partea mai multor diplomații occidentale, la Paris și Berlin în principal. Ulterior, atât Traian Băsescu cât și diplomații români au folosit tot mai rar conceptul de „axă”, fiind reluată tema integrării europene, cu atât mai mult cu cât în anul 2005 au apărut semnale îngrijorătoare în privința aderării României la Uniunea Europeană de la 1 ianuarie 2007.

Adopțiile internaționale

Luată în ordine cronologică, prima problemă care a pus la încercare relațiile dintre România și Uniunea Europeană a fost cea a adopțiilor internaționale. Încă din Raportul de țară al Comisiei Europene din 1998 s-a insistat asupra rezolvării problemei copiilor orfani sau cu handicap. A urmat o complicată istorie a angajamentelor luate de administrația românească, dar îmbunătățirea semnificativă a acestei probleme întârzia să apară. Din perspectivă occidentală, situația copiilor instituționalizați este legată de

³² *Traian Băsescu, un an de mandat prezidențial: guvernarea prin și pentru crize*, Raport de analiză politică, Institutul „Ovidiu Șincai”, București, 20 decembrie 2005, p.14-20.

îndeplinirea criteriilor politice de aderare, în sensul în care respectarea drepturilor omului reprezintă o condiție esențială a apartenenței la Uniunea Europeană. Aspectul cel mai delicat al problemei copiilor a fost reprezentat de adopțiile internaționale. S-au constituit rețele de adopții internaționale, care obțineau profituri substanțiale de pe urma acestor operațiuni, rețele care aveau relații și cu lumea politică românească și occidentală. Dinspre Comisia Europeană și Parlament au venit pe adresa autorităților române tot mai multe semnale pentru interzicerea adopțiilor internaționale, fiind prezentate cazuri în care s-au petrecut abuzuri asupra copiilor. Discrepanța dintre promisiuni și acțiune era tot mai mare astfel încât, raportorul Parlamentului European pentru integrarea României în Uniunea Europeană, baroneasa Emma Nicholson recomanda la 30 mai 2001 Comisiei de Politică Externă a Parlamentului European să propună Comisiei Europene suspendarea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană³³. Era prima mare criză în relațiile dintre România și Uniunea Europeană, situație care avea potențialul de a se transforma într-o serioasă criză politică internă. Conflictul nu a escaladat pentru că autoritățile au luat imediat măsura suspendării adopțiilor internaționale. Impunerea moratoriului din partea României a generat un val de presiuni făcute asupra autorităților române pentru suspendarea acestuia și reluarea adopțiilor. În iulie 2001, premierul francez Lionel Jospin a profitat de vizita sa în România pentru a pleda direct pe lângă Guvernul român în favoarea familiilor franceze confruntate cu suspendarea adopțiilor internaționale. În octombrie același an, Comisia Europeană cerea Guvernului României să elaboreze cât mai

³³ *Cartea anului 2001, anul de miere al puterii*, Regent House Publishing, București, 2003, p.97.

repede Legea privind adopțiile internaționale³⁴. Introducerea suspendării adopțiilor internaționale de către România a evitat adâncirea tensiunii cu instituțiile comunitare. Presiunile de la cel mai înalt nivel au continuat, astfel încât în perioada 2002-2004 s-au creat breșe în sistemul de adopții, Guvernul Năstase aprobând 1.185 adopții, majoritatea spre S.U.A., Spania și Italia.

Găsirea unor subterfugii legale pentru eludarea moratoriului privind adopțiile internaționale a creat o nouă situație conflictuală între Guvernul României și Uniunea Europeană (2004). Și de data aceasta conflictul a izbucnit în urma publicării unei variante preliminare a raportului de țară de către baroneasa Emma Nicholson, parlamentar european, prin care se recomanda suspendarea negocierilor de aderare a României, până când criteriile politice vor fi îndeplinite. Problema era cu atât mai serioasă cu cât un susținător constant al cauzei românești, comisarul european pentru Extindere, Günther Verheugen, i-a trimis primului ministru român o scrisoare în care îi atrăgea atenția în legătură cu problema adopțiilor³⁵. Situația creată a determinat amorsarea

³⁴ Angajamentul autorităților române privind suspendarea adopțiilor internaționale a determinat crearea unei adevărate probleme diplomatice. Destinațiile principale ale orfanilor au fost Franța, Italia, Statele Unite, Spania, Israel, Germania, Grecia. De la cel mai înalt nivel s-au exercitat presiuni asupra guvernului român pentru spargerea moratoriului și reluarea adopțiilor: în martie 2002 și Spania a presat pentru anularea moratoriului privind adopțiile de copii. Fostul președinte al Parlamentului European Jose Maria Gil-Robles, membru în grupul popular din legislativul comunitar de la Strasbourg, a cerut atunci Comisiei Europene să solicite României rezolvarea problemei adopțiilor copiilor orfani; în decembrie 2003 premierul italian Silvio Berlusconi îi ceruse omologului său român Adrian Năstase deblocarea adopțiilor.

³⁵ „Perdaful Verheugen”, în „Ziua”, 5 februarie 2004.

unui conflict politic între putere și opoziție, unul din liderii acesteia, Traian Băsescu³⁶ prezentând documente prin care se proba faptul că înalți oficiali europeni, inclusiv președintele Comisiei, Romano Prodi, precum și europarlamentari, au făcut *lobby* pe lângă autoritățile române pentru rezolvarea unor cazuri punctuale. Acest al doilea moment tensionat dintre România și UE a pus în evidență diferențele de abordare dintre Comisie și Parlament. În timp ce la nivelul Comisiei sunt prevalente rațiunile de tip strategic, mesajele negative fiind transmise într-o manieră mai diplomatică³⁷, europarlamentarii au nevoie de vizibilitate politică. Deoarece Parlamentul este organizat pe familii politice doctrinare, se creează o relație politică transnațională, în care partidele politice europene adoptă anumite decizii în funcție de raportul dintre partidele politice dintr-o țară. Faptul că baroana Emma Nicholson era membru al grupului parlamentar liberal, a fost speculat în România de către P.S.D., ca o măsură prin care se dorea sprijinirea partidelor de opoziție³⁸. Posibilitatea adoptării unui raport al Comisiei de Politică Externă a Parlamentului European prin care să se recomande Comisiei Europene suspendarea negocierilor a determinat un efort diplomatic intens din partea României:

³⁶ „Orfani contra bunăvoință politică”, în „Ziua”, 9 februarie 2004.

³⁷ Comisarul european pentru Extindere Günther Verheugen i-a adresat o scrisoare premierului Adrian Năstase, în care atrăgea atenția asupra încălcării moratoriului privind adopțiile, „Istoria textului lui Verheugen care nu era public, dar era la ZIUA”, în „Ziua”, 6 februarie 2004.

³⁸ Pentru informații generale între familiile politice europene vezi Ramona Coman, „La coopération paneuropéenne des partis politiques.L'ouverture des partis politiques européens aux partis politiques roumains”, în *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. II, Nr. 1/2002, p.203-212.

P.S.D. și-a activat relațiile din cadrul Partidului Socialiștilor Europeni, astfel încât aceștia și-au oferit sprijinul politic pentru guvernul de stânga³⁹. Puterea a încercat refacerea unei susțineri politice interne pentru continuarea negocierilor, P.N.L., U.D.M.R. și P.N.Ț.C.D. realizând împreună acțiuni de *lobby* pentru România⁴⁰. Pentru credibilizarea măsurilor de persuasiune, guvernul României, prin premierul Adrian Năstase, și-a asumat obligația de a rezolva problema adopțiilor respectând punctul de vedere al Comisiei și Parlamentului European.

Ca urmare a scandalului adopțiilor și pentru a demonstra voința guvernului de a integra România în Uniunea Europeană, premierul Adrian Năstase și-a luat angajamente ferme față de Comisia Europeană pentru rezolvarea multor probleme la care România era restantă până în iunie 2004⁴¹. Acest episod pune în evidență rolul dinamizator pe care negocierile de aderare l-au avut asupra transformării societății românești, inclusiv prin folosirea

³⁹ „Socialiștii europeni: suspendarea negocierilor, inacceptabilă”, în „Ziua”, 7 februarie 2004.

⁴⁰ Arie Oostlander, deputat creștin-democrat în Parlamentul European și Emma Nicholson au depus la Comisia de Politică Externă a Parlamentului European un număr de amendamente prin care cereau suspendarea negocierilor de aderare și introducerea altor criterii pentru evaluarea României. Aceștia au criticat corupția din România, justiția, drepturile copiilor, libertatea presei etc. Această situație de criză a determinat inițierea unui proces de susținere a cauzei României, la care au participat cea mai mare parte a partidelor politice din România, organizații ale diasporei etc., „Tunurile pe cuplul Oostlander-Nicholson” în „Ziua”, 4 februarie 2004.

⁴¹ *Agenda priorităților executivului până în luna iunie, prezentată de către domnul Prim-ministru Adrian Năstase domnului Günther Verbeugen, comisarul european pentru extindere, ieri, 25 februarie 2004, la Bruxelles, în www.gov.ro, la 20 august 2004.*

amenințării cu suspendarea negocierilor. Uniunea Europeană a jucat rolul unui „șantajist bun” asupra clasei politice din România, obligându-o la creșterea performanțelor sale.

Rezultatul acestei situații tensionate dintre România și UE a fost adoptarea de către Parlamentul European a unui raport, susținut și de Comisie, prin care se cerea administrației românești să soluționeze mai multe probleme urgente: adoptarea unei noi legislații pentru copii, care să facă imposibile adopțiile internaționale, reforma sistemului judiciar, creșterea performanțelor administrației.

Adopțiile internaționale au pus guvernul de la București, în anul 2004, într-o situație delicată în raport cu Statele Unite și UE. În timp ce Comisia și Parlamentul European susțineau o legislație care să facă imposibile adopțiile internaționale, Statele Unite au realizat presiuni puternice pentru continuarea adopțiilor⁴². Ambasadorul american la București, Michael Guest, și-a oferit în anul 2004 reședința pentru a găzdui o reuniune a mai multor părinți adoptivi americani, prin care cereau continuarea adopțiilor. Comisarul pentru Extindere Günther Verheugen precum și Emma Nicholson au trimis semnale de susținere-avertisment autorităților de la București, pentru menținerea moratoriului. În final, România a adoptat punctul de vedere european, după intrarea în N.A.T.O. integrarea europeană devenind cel mai important obiectiv care rămânea de atins pentru clasa politică. Cu toate acestea, presiunea americană pentru reluarea adopțiilor s-a făcut simțită și în timpul vizitei primului ministru Năstase la Washington din iulie 2004, oficialul român anunțând că ar putea fi permise adopțiile internaționale, dar numai în condiții foarte restrictive⁴³.

⁴² „Al treilea război al copiilor”, în „Ziua”, 7 mai 2004.

⁴³ „Baletul adopțiilor”, în „Ziua”, 23 iulie 2004.

Declarația oficialului român a trezit imediat reacția oficialilor de la Bruxelles, care au cerut menținerea legislației care interzice adopțiile internaționale.

Totuși, interesele financiare legate de adopțiile internaționale au făcut ca, și după semnarea Tratatului de aderare de către România, să existe discuții în legătură cu această chestiune. Pe de-o parte, cu ocazia vizitelor șefului statului român în Statele Unite în 2005-2006 au existat cereri ale unor parlamentari pentru reluarea adopțiilor internaționale. Pe de altă parte, europarlamentarii liberali Claire Gibault și Jean-Marie Cavada au pregătit în vara anului 2006 o petiție semnată de 387 de parlamentari europeni pentru o inițiativă în care cer, practic, abandonarea moratoriului din octombrie 2001 privind adopțiile. Respectiva inițiativă reprezintă una dintre ultimele acțiuni prin care se încerca obținerea unor decizii favorabile unor grupuri de interese, sub amenințarea amânării integrării europene⁴⁴.

Problema copiilor orfani sau a celor cu dizabilități poate fi considerată ca un caz-școală pentru înțelegerea relațiilor dintre România și Uniunea Europeană. În primul rând, problema drepturilor copiilor a pus în evidență diferențele de mentalitate care există între români și occidentali: pentru o societate de supraviețuire, o chestiune care afectează câteva mii de persoane, care nici nu au instrumentele de a-și cere singure drepturile, reprezintă o problemă marginală. Condiționarea, în două rânduri, a succesului integrării europene de rezolvarea unei probleme

⁴⁴ „UE e gata să ceară reluarea exportului de copii”, în „Ziua”, 7 iulie 2006. Explicația acestei inițiative ar putea consta în faptul că „un bebeluș costă între 12.000 și 20.000 de euro pe piața neoficială a adopțiilor”, iar inițiatorii petiției au cerut revenirea asupra deciziilor privindu-i pe 1.092 de copii.

în aparență minore, a trezit în rândul a numeroși români semne de întrebare asupra demersurilor europene în această problemă, mai precis condiționarea destinului a 22 de milioane de locuitori de cel al câtorva mii de copii. Modul în care s-a reușit soluționarea problemei adopțiilor internaționale este semnificativ și asupra relației dintre factorii externi și cei interni: doar adoptarea unei atitudini de forță din partea Uniunii a fost în măsură să determine rezolvarea unei situații destul de complicate, în care interesele financiare interne erau combinate cu un *lobby* extern insistent pentru favorizarea adopțiilor internaționale. A treia concluzie a scandalurilor adopțiilor internaționale este aceea că Occidentul nu este unitar în cerințele sale față de România, că interesele punctuale sunt adesea mai puternice decât principiile, așa cum s-a văzut în acțiunea din Parlamentul European din 2006.

Curtea Penală Internațională

Un al doilea subiect care a creat o situație de criză între România și Uniunea Europeană este cel al Curții Penale Internaționale. Tensiunea dintre București și Bruxelles a atins cote foarte înalte în momentul în care România a fost prima țară care a semnat, la 1 august 2002, un acord bilateral prin care se obligă să împiedice predarea cetățenilor americani către tribunale internaționale pentru crime de război⁴⁵. Acest gest diplomatic a trezit reacția negativă

⁴⁵ Curtea Penală Internațională (C.P.I.) este primul mecanism de jurisdicție internațională creat după al doilea război mondial, alături de mai vechea Curte Mondială („World Court”), al cărei rol era să judece divergențele care apar între state. Administrația Reagan repudiase însă Curtea Mondială, după ce aceasta se pronunțase contra Statelor Unite, declarând Washingtonul vinovat de agresiune atunci când CIA minase toate porturile guvernului sandinist (comunist) din Nicaragua, în anii

concertată a Uniunii Europene, unele state europene criticând presiunile americane la care a fost supusă România, dar și faptul că Bucureștiul a cedat acestora⁴⁶. Gestul României a avut o mare importanță pentru Statele Unite deoarece a creat un precedent, de care se puteau prevala alte state pentru a semna acorduri bilaterale cu americanii. Raționamentul Guvernului Năstase când a semnat

'80. Sub Administrația Clinton, Statele Unite au susținut crearea a două tribunale ad-hoc, cu responsabilități limitate și precise. Primul tribunal de acest tip este Tribunalul Internațional Penal (TIP) de la Haga. Acesta are însă un statut special: nu judecă decât crimele de război și genocid de pe teritoriul fostei Iugoslavii; nu judecă decât cetățeni ex-iugoslavi acuzați de crime de război și genocid; are în vedere doar perioada 1991-1999, care acoperă războaiele din fosta Iugoslavie. Un al doilea tribunal *ad-hoc* s-a înființat în Ruanda, ca să-i judece pe oficialii tribului hutu, acuzați de genocid împotriva tribului tutsi, cei din urmă fiind însă sprijiniți de americani. Nou înființata instanță (Curtea Penală Internațională) este abilitată să judece crimele de război și genocidul comise în orice regiune a lumii după data de 1 iulie 2002. Administrația Bush a refuzat vehement să recunoască dreptul unei instanțe străine de a judeca cetățeni americani pentru fapte comise „în timpul serviciului”, fie că este vorba de militari aflați în misiune sau despre diplomați aflați la post. Cu toată opoziția Casei Albe, Curtea Penală Internațională a fost creată și a intrat oficial în activitate la 1 iulie 2004. Administrația Bush a găsit totuși un tertip: semnarea tratatelor bilaterale prin care statele semnatare se angajează să nu extrădeze nici un cetățean american pentru a fi deferit C.P.I., „De ce contestă Statele Unite Curtea Penală Internațională?”, în *Politica*, 4 octombrie 2002.

⁴⁶ În ședința comună a Parlamentului European și a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei din 24 septembrie 2002 mai mulți vorbitori au făcut referire directă la România, în termeni extrem de duri. Președintele Parlamentului European, Patten, a afirmat că „cel mai grav este faptul ca România a făcut un gest extrem de nepotrivit, care nu poate fi trecut cu vederea, mai ales pentru o țară care vrea să adere la UE”, vezi „România, trasă de urechi la Strasbourg”, în „Ziua”, 25 septembrie 2002.

respectivul acord a fost următorul: deoarece la summit-ul N.A.T.O. de la Praga din noiembrie 2002 se aștepta primirea unei invitații de aderare, lucru care s-a și întâmplat, prioritară rămânea asigurarea sprijinului american. Al doilea raționament al diplomației românești a fost acela că Uniunea Europeană nu va fi capabilă să adopte până la capăt o poziție unitară față de problema C.P.I., astfel încât se vor putea găsi sprijinitori ai României inclusiv între prietenii americanilor în Europa (Marea Britanie, Italia sub conducerea guvernului Berlusconi, Spania condusă de guvernul popular al lui José Maria Aznar). Și acest raționament s-a dovedit a fi corect, deoarece Statele Unite și UE au ajuns între ele la un acord în privința C.P.I.⁴⁷. Ulterior, după ce Statele Unite și UE au ajuns la un compromis asupra acestei teme, România a preluat punctul de vedere european, acordul cu Statele Unite nefiind ratificat de Parlament în forma semnată inițial.

Conflictul irakian din 2003 a fost un nou moment în care România și Uniunea Europeană nu s-au aflat în întregime în concordanță. România, ca și alte state central-europene (Polonia în primul rând), a adoptat o poziție de susținere a coaliției anglo-americane, în contradicție cu poziția pacifistă și anti-americană a Germaniei și Franței. Președintele francez Jacques Chirac⁴⁸ a criticat dur poziția

⁴⁷ UE a convenit la 30 septembrie 2002 că pot fi semnate acorduri bilaterale cu S.U.A. - în favoarea cărora au pledat intens Marea Britanie, Italia și Spania - cu condiția respectării a „cinci linii roșii” necesare pentru „a nu submina funcționarea C.P.I. și pentru a nu permite impunitatea celor ce s-ar face vinovați de genocid, crime de război sau crime împotriva umanității”, vezi “UE a căzut la pace cu S.U.A. privind C.P.I.”, în „Ziua”, 3 octombrie 2002.

⁴⁸ Susținerea poziției pro-americane în conflictul irakian s-a realizat prin „Scrisoarea celor opt” și ”Scrisoarea de la Vilnius”, la aceste inițiative Jacques Chirac afirmând că statele Europei Centrale „au fost

pro-americană a „noilor europeni”, dar a trebuit până la urmă să accepte realitatea războiului. De data aceasta România nu se mai găsea la mijloc, pentru că Uniunea Europeană în sine nu avea o poziție unică față de criza irakiană. Sprijinul românesc în conflictul irakian a determinat o mai mare apropiere politică între România și statele europene implicate în războiul din Irak (Marea Britanie, Italia, Spania), care au oferit un sprijin politic României în cadrul negocierilor de aderare.

Concluzii

Uniunea Europeană a simbolizat pentru românii ieșiți din comunism forma concretă, cea mai consistentă valoric, a „visului occidental”, adică a acelor speranțe de a trăi într-un stat democratic, într-o societate deschisă și prosperă. Procesul de pregătire a României pentru a fi acceptată deschiderea negocierilor, ulterior procesul în sine de negociere, au constituit cel mai intens proiect extern de modernizare a societății românești. Așa cum am arătat până acum, Uniunea Europeană a reprezentat singurul factor extern de modernizare sistemică pentru România. Percepția largirii Uniunii a creat condițiile socializării elitelor post-comuniste într-un ethos democratic. Dar, acest mecanism de tip sistemic are o geometrie variabilă, nu toate domeniile fiind supuse aceluiași grad de transformare. Explicația pentru geometria variabilă poate fi găsită în însăși ambiguitatea Uniunii Europene, a tensiunilor dintre susținătorii proiectului „Europa-piață” și cei care doresc crearea Marii Europe Unite, adică a unei uniuni politice a cetățenilor. De

nu prea bine crescute și un pic inconștiente de pericolele pe care le comportă o prea rapidă aliniere la poziția americană”. Premierul Năstase a replicat: „Și eu când mă cert cu soția țiș la copii! Franța are probleme cu America, nu cu România”.

aici derivă gradele diferite de integrare europeană: mult mai puternică în domeniul spațiului economic unic și în forme *soft* în ariile care privesc suveranitatea națională.

Efectele în România ale geometriei variabile a mecanismelor de modernizare prin integrare pot fi decelabile cu relativă ușurință: modernizarea s-a realizat mai rapid și profund în zonele unde există un mecanism birocratic de monitorizare, adică unde există *acquis* comunitar, și mult mai lent în spațiul „suveranității naționale”. Structura și calitatea clasei politice fac parte din zona extrem de sensibilă a „suveranității naționale”. Deși Uniunea Europeană a încercat prin diferite metode, de la cerințele privind lupta împotriva corupției, transparența folosirii resurselor publice, finanțarea activităților politice, până la cerințe exprimate imperativ, dar în cadre neoficiale, de eliminare a unor personaje corupte din viața politică, să determine modernizarea clasei politice și diminuarea caracterului ei oligarhic, rezultatele sunt puține și fără consistență. Din acest punct de vedere, putem afirma că integrarea europeană constituie un proces exogen de modernizare parțială, din moment ce o parte din componentele societății scapă din aria de acțiune a transformărilor.

B) ORGANIZAȚIA TRATATULUI ATLANTICULUI DE NORD

Extinderea spre Est a N.A.T.O. a reprezentat unul din cele mai importante evenimente în afacerile internaționale după sfârșitul războiului rece. Statele care în urmă cu o decadă reprezentau dușmanii strategici ai Alianței au devenit

noii săi membri⁴⁹. Ce a reprezentat acest lucru pentru societățile post-comuniste?

Apartenența României la N.A.T.O. a însemnat, ca și pentru alte state central-europene atingerea unui obiectiv strategic de prim rang, din cel puțin trei rațiuni. Prima este de ordin istoric și geopolitic, integrarea în N.A.T.O. fiind unica modalitate realistă de a scăpa de angoasele de tip securitar, prin garantarea integrității teritoriale de către cea mai puternică instituție de securitate și apărare regională. Al doilea motiv este acela că reîntoarcerea la Europa este asociată cu prezența în N.A.T.O. Aceasta, alături de Uniunea Europeană, reprezintă cele mai importante două instituții ale Occidentului pentru central-europeni, iar calitatea de membru al acestora conferă legitimitate externă regimurilor politice interne și oferă un motiv de solidaritate în eforturile pentru reformă⁵⁰. În al treilea rând, dar nu mai puțin important, crizele iugoslave și dezintegrarea Uniunii Sovietice au pus și cu mai multă acuitate pentru statele post-comuniste problema securității naționale. Iar chestiunea securității a fost percepută, în mod prioritar, în dimensiunea sa „hard”, propriu-zis militară⁵¹. În acest fel, N.A.T.O. a devenit obiectivul strategic pentru elitele politice din statele fostului „lagăr socialist”, în intensități și cu specificități naționale (o atitudine ambiguă au avut Bulgaria și Slovacia, până în 1997, respectiv 1998).

O problemă controversată în literatura de specialitate este cea privind rolul N.A.T.O. în democratizarea statelor post-comuniste. Evaluările dominante sunt cele care atribuie un rol determinant Alianței Nord-Atlantice în

⁴⁹ Zoltan Barany, “NATO’s Peaceful Advance”, în *Journal of Democracy*, Vol. 15, No.1, January 2004, p.63-76.

⁵⁰ F. Steves, *loc.cit.*, p.345.

⁵¹ Barany, *loc.cit.*, p.64.

democratizarea Europei Centrale. Există însă în literatura de specialitate analize care pun în evidență un rol mult mai mic al N.A.T.O. în realizarea democratizării statelor post-comuniste decât ar părea la prima vedere. Dan Reiter⁵² susține că integrarea în N.A.T.O. a statelor nu a contribuit la democratizarea Europei. Autorul folosește exemplul Turciei, care deși este membru al N.A.T.O., avea o conducere autoritară, fapt care a împiedicat-o mai multe decenii să înceapă negocierile de aderare la Uniunea Europeană. Alte exemple folosite de autor sunt Grecia, Spania și Portugalia, care au devenit membre ale N.A.T.O. când aveau conduceri dictatoriale sau au ajuns la putere guvernări dictatoriale (cazul „regimului coloneilor” din Grecia) în timp ce erau membre ale Alianței. Același autor arată că democratizarea Chinei, Poloniei și Ungariei s-a produs înainte ca acestea să devină membre cu drepturi depline ale N.A.T.O., în 1999. Reiter evidențiază însă faptul că obiectivul integrării în N.A.T.O. a contribuit la continuarea reformelor democratice și la creșterea ritmului acestora în statele central-europene.

Drumul aderării: etape și condiții

Etapele relației România-N.A.T.O. sunt corelate atât cu transformările interne din România în direcția democratizării cât, mai ales, cu dinamica relațiilor internaționale (rolul Europei Centrale și de Sud-Est în balanța de putere mondială, relația S.U.A.-Federația Rusă, schimbarea centrului de conflict din Europa în Orientul Mijlociu, apariția unor noi tipuri de amenințări, prevalența riscurilor asimetrice după atentatele de la 11 septembrie 2001

⁵² Dan Reiter, „Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy”, în *International Security*, Vol.25, No. 4, Spring 2001, p. 41–67.

din America etc.). În cele ce urmează nu ne propunem să analizăm relațiile internaționale ale anilor '90 din perspectiva lărgirii N.A.T.O., ci modificările pe care le produce în politica internă a României cursa pentru aderarea la N.A.T.O.

Începutul relației de cooperare dintre România și N.A.T.O. se găsește la summit-ul de la Roma⁵³ (20 decembrie 1991), când alături de alte opt state ex-comuniste România a intrat în Consiliul de Cooperare Nord-Atlantic, în calitate de membru fondator⁵⁴. Era un prim pas prin care România încerca să iasă din izolarea diplomatică în care se găsea. În acel moment perspectiva lărgirii N.A.T.O. era foarte îndepărtată, Statele Unite fiind preocupate în primul rând de asigurarea unei relații stabile cu Moscova, astfel încât arsenalul militar, în principal cel nuclear, al Uniunii Sovietice să fie asigurat pentru a nu cădea în mâinile numeroșilor inamici ai Occidentului.

Pe fondul incertitudinilor legate de viitorul N.A.T.O., existând voci care cereau desființarea acesteia, dar și pentru a răspunde presiunilor tot mai insistente ale central-europenilor de a fi integrați în organizație, Statele Unite au lansat în ianuarie 1994 Parteneriatul pentru Pace⁵⁵. România a fost prima țară care a semnat Documentul-Cadru al Parteneriatului pentru Pace în data de 26 ianuarie 1994.

⁵³ Pentru informații detaliate despre NATO vezi *Manualul NATO*, Ministerul Informațiilor Publice, București, 2002, *passim*.

⁵⁴ Discuțiile privind stabilirea unor legături între NATO și statele post-comuniste au debutat încă de la summit-ul Alianței de la Londra din 1990.

⁵⁵ Scopul de bază al programului este de a stimula și sprijini reforma internă a sectorului de apărare din țările partener și de a crea forțe armate și instituții de apărare moderne, eficace și responsabile din punct de vedere al cerințelor unui stat democratic.

Acest lucru a determinat apariția polemicilor interne asupra oportunității semnării acestui acord, deoarece Parteneriatul era mult mai puțin decât N.A.T.O., statele membre neprimind garanții de securitate. De altfel, ministrul polonez al Apărării, Piotr Kolodziejczyk a cerut ca Polonia să intre direct în N.A.T.O., nu să facă parte dintr-o instituție tranzitorie⁵⁶. O poziție similară în momentul inițial față de Parteneriatul pentru Pace (PfP) au avut-o și Cehia și Ungaria. Gestul diplomației române de a fi primul stat care a aderat la PfP ar trebui interpretat ca o decizie prin care se dorea folosirea oricăror ancore care ar fi putut lega România de Occident și legitima extern puterea politică.

Prima consecință a apartenenței la Parteneriatul pentru Pace pentru viața politică a fost începerea procesului de demilitarizare a conducerii armatei. Gheorghe Tinca a devenit în 1994 cel dintâi ministru civil al Apărării după 1989⁵⁷. Acest fapt a însemnat inițierea unui proces de reformă a structurilor militare, primul pas fiind impunerea unei conduceri civile a forțelor armate. Cealalți pași au constat în reducerea efectivelor militare, inclusiv concedieri de ofițeri, restructurarea industriei de armament etc. Reforma instituțiilor militare românești, prin excelență tradiționaliste, s-a efectuat în contextul în care nu era foarte clar cum vor reacționa militarii în momentul în care vor fi conduși de civili, a căror autoritate în rândul Armatei nu putea să fie decât fragilă.

În aprilie 1995 Casa Albă și Camera Reprezentanților au adoptat o rezoluție prin care se lansa inițiativa extinderii spre Est a Alianței Nord-Atlantice. Imediat Rusia a

⁵⁶ R. Taras, *Consolidating Democracy in Poland*, Westview, Boulder, 1995, p.248.

⁵⁷ Gheorghe Tinca, *De vorbă cu... Gheorghe Tinca*, Editura Enciclopedică, București, 1996.

amenințat cu nevalidarea Tratatului START 2 și a celui privind Forțele Convenționale din Europa. În plan intern aceste evenimente au dat un și mai mare impuls dezbaterilor legate de apartenența la Europa. Din punctul de vedere al strategiilor electorale pentru anul 1996 acest lucru a însemnat pentru P.D.S.R. și Ion Iliescu gășirea celor mai convingătoare argumente prin care să susțină nu numai că nu sunt o frână pentru apropierea de Occident, ci și că vor putea realiza integrarea euro-atlantică. Emil Constantinescu și C.D.R. au reușit să convingă o parte a electoratului că adversarii lor politici sunt o frână în calea occidentalizării României, câștigând alegerile. În bătălia politică au fost aduse nu numai aspectele legate de relațiile internaționale, ci și cele legate de reforma politică și economică internă, de existența unei corupții larg răspândite. Această dezbatere a condus la crearea unei complex de așteptări foarte ridicate față de apartenența la N.A.T.O. Mitul N.A.T.O. însemna, în imaginarul politic al anilor '90 în România, intrarea într-o nouă epocă istorică, prin care ar fi rezolvate foarte rapid toate problemele societății românești, urmând a fi recuperate toate rămănerile în urmă⁵⁸.

Pentru pregătirea summit-ului N.A.T.O. de la Madrid din iulie 1997 noua putere a inițiat o amplă campanie mediatică, integrarea în N.A.T.O. fiind asociată cu o „nouă vârstă”, o etapă de dezvoltare a României la care s-a ajuns sau se va ajunge doar „în condițiile noii majorități parlamentare și sub președinția lui Emil Constantinescu. Din nou deci, Eroul Salvator”⁵⁹.

⁵⁸ Ștefan Stănciugelu, *Imaginar politic românesc și integrarea în NATO*, p. 84-117, în *Balkanii – ieșirea din trecut*, Institutul de Studii Internaționale și Strategice, București, 1999.

⁵⁹ *Ibidem*, p.110.

Încercarea de a utiliza mitul Eroului Salvator vine oarecum în contradicție cu raportarea cvasi-consensuală a forțelor politice față de integrarea României în N.A.T.O. În iunie 1996 Parlamentul de la București adresează un apel parlamentelor statelor membre N.A.T.O. prin care se solicita sprijin pentru aspirațiile României de a deveni membru al Alianței. Documentul subliniază consensul politic intern asupra acestui obiectiv major al politicii externe românești. Apelul este repetat în aprilie 1997 când Parlamentul României adoptă, în unanimitate, un mesaj adresat celor 16 membri N.A.T.O., solicitând sprijin pentru o decizie favorabilă, cu prilejul summit-ului de la Madrid⁶⁰.

Într-un nou ciclu politic, candidatura românească la N.A.T.O. prin susținerea consensuală a acesteia a fost reiterată în martie 2001, când șefii partidelor parlamentare au adoptat o declarație prin care se angajau la sprijinirea eforturilor de aderare⁶¹. În septembrie 2001 Parlamentul decide, cu o majoritate copleșitoare, participarea României, ca aliat *de facto* al N.A.T.O., la lupta împotriva terorismului internațional cu toate mijloacele, inclusiv cele militare. România asigură acces la spațiul său aerian, aeroporturi, facilități terestre și maritime, în cazul în care exista o cerere N.A.T.O. în acest sens. În 30 aprilie 2002 Parlamentul a aprobat oferta României de a participa în cadrul Operațiunii “Libertate Durabilă”, în Afganistan, cu un batalion de infanterie (405 de militari), o companie NBC (70 de militari) și 10 ofițeri. Batalionul de infanterie românesc și 6 ofițeri au fost trimiși în Afganistan în iulie 2002. Misiunile lor, realizate

⁶⁰ Olivia Rusu-Todorean, “Mass-media și opinia publică în campania României pentru integrarea în NATO”, în *Studia politica*, 1997-1998, 42-43, nr. 1, p.91-110.

⁶¹ *Romania on its Way to NATO*, Ministry of Public Information, București, [2002], p.43-44.

în regiunea Khandahar, includ escortarea și protejarea, cu scopul eliminării ultimelor formațiuni de rezistență *Al Qaida*. Ulterior, în iunie 2003 Parlamentul României aprobă participarea cu forțe la stabilizarea și reconstrucția Irakului.

Singurul moment în care au existat divergențe între forțele politice asupra relației cu N.A.T.O. a fost în 22 aprilie 1999 când Parlamentul a autorizat avioanele N.A.T.O. să utilizeze spațiul aerian românesc în timpul operațiunilor din Iugoslavia. P.D.S.R. s-a abținut de la vot, iar P.R.M. a votat împotriva⁶².

Scurta prezentare a relațiilor politice dintre România și N.A.T.O. pune în evidență faptul că obiectivul apartenenței la N.A.T.O., împreună cu cel al integrării în UE, au contribuit la crearea unui cadru politic de tip consensual, având semnificații și asupra stabilității sistemului politic intern. În aceeași dinamică a creării unei mase de sprijin intern cât mai mare pentru integrarea euro-atlantică a făcut parte și reconcilierea dintre Casa Regală a României, Regele Mihai I și Ion Iliescu. Normalizarea relațiilor dintre Ion

⁶² Reacția clasei politice din România la criza din Kosovo a fost diferențiată. S-au înregistrat luări de poziție dintre cele mai diverse de la justificarea acțiunii NATO ca “legitimă și necesară” (Emil Constantinescu) până la încercarea de a condamna intervenția țărilor NATO ca fiind un act de “agresiune”. Poziția de principiu a României față de conflict a fost definită în trei documente ale Parlamentului României, și anume: Hotărârea Parlamentului României nr. 39, din 14 octombrie 1998, cu privire la aprobarea “accesului în spațiul aerian al României”, Declarația Parlamentului României, adoptată în ședința plenară din 30 martie 1999 și Hotărârea Parlamentului României din 22 aprilie 1999 privind aprobarea cererii Alianței Nord-Atlantice de acordare a accesului nerestricțiv în spațiul aerian al României, vezi Victor Duculescu, „Angajarea militară externă a NATO în 1999 și 2001 – schiță de analiză comparativă”, în *Sfera Politicii*, nr. 100. 2002, p.50-57.

Iliescu și Mihai I, realizată în 2001, s-a transpus nu numai în restituirea unor proprietăți către Casa Regală, ci și într-un *lobby* pe care aceasta l-a realizat pe lângă monarhiile europene pentru susținerea cauzei românești.

După eșecul românesc la Madrid eforturile țării noastre în vederea integrării în structurile de securitate euro-atlantice au fost intensificate și diversificate. Dacă extinderea N.A.T.O. de la Madrid a avut la bază criteriile preponderent politice, fiind integrate țările, nu armatele, cu ocazia summit-ului N.A.T.O. de la Washington din aprilie 1999 a fost lansat Planul de Pregătire pentru Aderare - Membership Action Plan (MAP) – care pune bazele unui mecanism de pregătire și evaluare individuală a țărilor candidate⁶³. Prin acest document influența N.A.T.O. asupra României devine una de tip sistemic, deoarece pentru aderare nu contează doar standardele militare, ci și cele politice și economice. N.A.T.O. devine complementar cu Uniunea Europeană în impunerea democratizării și modernizării României. De exemplu, Planul Național de Pregătire a Aderării României la N.A.T.O. - ciclul IV, ce acoperă perioada 2002-2003, s-a realizat în corelare cu Strategia de pre-aderare a României la UE, Programul economic de pre-aderare, precum și cu

⁶³ MAP oferă țărilor candidate o listă de domenii de acțiune pe baza căreia fiecare stat candidat își elaborează propriul Plan național de pregătire pentru aderarea la NATO. PNA este bianual, cuprinzând acele obiective pe care le consideră necesare și realizabile în pregătirea pentru a deveni membru al Alianței. PNA este structurat pe cinci capitole: I - Aspecte politice și economice; II - Probleme militare și de apărare; III – Resurse; IV - Probleme de securitate; V - Probleme legislative, *** *România-NATO. Preaderarea. Vol. I*, Coordonator Ilie Manole, București, UMC, 2003.

obligățiile asumate de România în cadrul UE, F.M.I., Organizației Mondiale a Comerțului și în relațiile bilaterale⁶⁴.

Un alt efect al pregătirii României pentru a face parte din N.A.T.O. a fost acela al creșterii coeziunii regionale, prin participarea la „Grupul Vilnius”⁶⁵. Statele candidate au urmărit și au reușit, în spirit de solidaritate, să impulsioneze procesul privind extinderea Alianței. Din cadrul acțiunilor „Grupului Vilnius” a făcut parte și Reuniunea premierilor din statele Grupului Vilnius, cu tema “Primăvara noilor aliați” (24 - 26 martie 2002, București). Cu această ocazie a fost accentuată necesitatea unei extinderi echilibrate geografic, cu luarea în considerare și a flancului sudic. Din punctul de vedere al politicii interne această reuniune a contribuit la legitimarea autorităților române, la sublinierea rolului regional pe care trebuie să-l joace România.

Pregătirea candidaturii românești la N.A.T.O. a necesitat, pe lângă o campanie diplomatică externă, și realizarea a cinci cicluri ale Planului Național de Aderare (1999-2005). Trecerea sumară în revistă a acestora indică faptul că, pentru a îndeplini cerințele occidentale, România a trebuit să îndeplinească o serie de condiții.

S-a renunțat la o parte din ambiguitățile legate de statutul proprietății, aceasta fiind „garantată” în textul constituțional din 2003. A fost creat Parchetul Național Anticorupție, s-a creat o legislație care să fie mai eficientă în lupta împotriva corupției, a spălării banilor și a traficului de ființe umane. Crearea unui sistem judiciar independent, în

⁶⁴ În <http://www.casanato.org/aderarea/pnaparnato.html>

⁶⁵ În mai 2000 a avut loc la Vilnius, în organizarea comună a Lituaniei și Sloveniei, Conferința “Rolul NATO în mediul de securitate în transformare din Europa”, prima reuniune a Grupului Vilnius (statele candidate la integrarea în NATO: Albania, Bulgaria, Croația, Estonia, Letonia, Lituania, Macedonia, România, Slovacia, Slovenia.

care influența politicului să fie minimă a fost o altă cerință, alături de reforma administrației publice, liberul acces la informațiile de interes public, o lege privind accesul la informațiile clasificate. Ciclurile Planului Național de Aderare aveau prevederi legate de macrostabilizare, calendarul privatizării, protecția minorităților și a copiilor, reforma serviciilor de informații, profesionalizarea armatei inclusiv prin renunțarea treptată la serviciul militar obligatoriu, etc.⁶⁶. Practic, condițiile aderării la N.A.T.O. sunt similare celor necesare integrării europene, administrația și clasa politică din România fiind integrate unui mecanism de dublă presiune din partea N.A.T.O. și Uniunii Europene. Acest tip de constrângeri internaționale au fost eficiente din două rațiuni: 1) Guvernul și-a asumat prin diferite acorduri sau planuri unilaterale îndeplinirea anumitor condiții⁶⁷; 2) eșecul aderării a funcționat ca o meta-amenințare, competiția politică internă fiind centrată pe gradul de îndeplinire a unor obiective de politică externă. Legitimitatea partidelor și liderilor politici a fost construită în funcție de succesele de politică externă.

Invitația adresată României, alături de alte șase state ex-comuniste, la summit-ul N.A.T.O. de la Praga (21 noiembrie 2002) a constituit un moment politic foarte important, deoarece era pentru prima dată în istoria recentă a României când frica de agresiunea militară a unui dușman extern își găsea un antidot în articolul 5 al Tratatului Atlanticului de Nord, prin care un atac împotriva unui stat membru este echivalent cu un atac asupra tuturor statelor membre. România a devenit efectiv membru al N.A.T.O. în

⁶⁶ *Calendarul de reforme al României*, în <http://www.casanato.org/aderarea/crr.html>

⁶⁷ Adrian Năstase, *NATO Enlargement. Romania and the Southern Dimension of the Alliance*, Monitorul Oficial, București, 2002.

29 martie 2004, când au fost schimbate la Washington instrumentele de aderare între statele membre și Alianță.

În planul politicii interne partidele politice nu au căutat să-și aroge meritul exclusiv al acestui succes, la ceremoniile care au marcat vizita în România a președintelui american George Bush din noiembrie 2002 fiind prezenți atât lideri de la putere, cât și din opoziție. Totuși, P.S.D. a subliniat în campania electorală din 2004 faptul că aderarea la N.A.T.O. s-a realizat în timpul mandatului său. La rândul său, candidatul opoziției la președinția României în 2004, Traian Băsescu, a făcut apel la retorica „integrării demne” și a ocupării unui loc „central” în N.A.T.O.

Observații concluzive

Cursa pentru aderarea la N.A.T.O. a statelor din Europa Centrală și de Est a determinat blocarea accesului la putere a unor politicieni radical-populiști. Un prim exemplu este cazul slovac, unde a fost blocată revenirea la putere a lui Vladimir Meciar (2002), iar în România, în anul 2000, s-a realizat o largă coaliție împotriva câștigării alegerilor prezidențiale de către Corneliu Vadim Tudor.

În anii '90 mitul N.A.T.O. avea înglobată imaginea unei vieți paradisiace, statutul de membru fiind asociat în percepția publică unui moment în care viața politică se va democratiza brusc, corupția va deveni insesizabilă, salariile vor crește ca urmare a unui un aflux imediat și masiv de capital străin. Or, prea puțin din acest *El Dorado* al speranțelor românilor aflați în tranziție s-a realizat. Clasa politică a rămas în mare parte aceeași, veniturile nu au crescut brusc ca urmare a unor investiții externe masive, ziarele relatează aproape zilnic despre cazuri de corupție. Remarcabil este faptul că trecerea de la imaginea prosperității imediate ca urmare a integrării în N.A.T.O. la realitatea

statutului de membru al Alianței nu s-a făcut printr-o mare dezamăgire populară, care să determine o scădere semnificativă a suportului pentru calitatea de membru al N.A.T.O. De gestionarea coborârii la realitate a opiniei publice s-au ocupat politicienii și mass-media, care prin informațiile furnizate au convins cetățenii să nu aștepte mai mult decât pot primi, să fie conștienți că, până la urmă, N.A.T.O. este o instituție de securitate și apărare iar prezența în aceasta necesită un buget militar consistent, prezența militarilor români în diferite conflicte din afara țării, chiar pierderi de vieți omenești (așa cum s-a petrecut în Irak în 2004), iar în schimbul tuturor acestor lucruri câștigul net al României este prezența într-un cadru care oferă potențialități, dar nu și o prosperitate nemuncită. Într-un anumit sens, cursa pentru integrarea în N.A.T.O. poate fi asimilată cu maturizarea societății românești, care își pierde, rând pe rând, iluziile și descoperă faptul că propria performanță este cel mai important atu.

C) INSTITUȚIILE DE LA BRETTON WOODS: F.M.I. ȘI BANCA MONDIALĂ

Una din cele mai importante influențe asupra sistemului politic național este cea a instituțiilor financiare internaționale, Fondul Monetar Internațional și Grupul Băncii Mondiale⁶⁸. Aceste două instituții au avut un rol-cheie

⁶⁸ Grupul Băncii Mondiale este format din cinci organizații: Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD), Asociația Internațională de Dezvoltare (IDA), Corporația Financiară Internațională (IFC), Asociația de Garantare Multilaterală a Investițiilor (MIGA) și Centrul Internațional de Reglementare a Conflictelor din Domeniul Investițiilor (ICSID). Termenul generic de Banca Mondială se referă la două dintre acestea: BIRD și IDA.

în gestionarea direcției tranziției atât în România cât și în alte state ieșite din comunism⁶⁹.

Relațiile cu Banca Mondială

Deschiderea relațiilor cu Banca Mondială s-a realizat în 1991, iar suma alocată pentru a fi derulată în România până în 2004 a fost de aproximativ 4,5 miliarde dolari. Direcțiile programelor Băncii Mondiale au vizat întărirea sistemului de protecție socială, creșterea investițiilor în sănătate, învățământ și dezvoltare rurală, consolidarea mediului de afaceri, sprijinirea reformelor structurale în sectorul financiar, de utilități și al întreprinderilor, creșterea eficacității administrației publice și justiției, dezvoltarea capacității de protecție a mediului, etc.⁷⁰. Noua „Strategie de Asistență pentru perioada 2005 – 2008” prevede un „parteneriat strategic de țară” între Bancă și Guvernul României. Obiectivul Strategiei de asistență este de a oferi sprijin României pentru îndeplinirea angajamentelor cu privire la preluarea *acquis-ului* comunitar și pregătirea pentru a face față provocărilor ulterioare momentului aderării la UE.

Pe lângă mandatul economic al Băncii Mondiale, care are însă și un puternic conținut social, ca urmare a alocării de resurse pentru reducerea sărăciei, aceasta a preluat în

⁶⁹ Fondul Monetar Internațional (F.M.I.) și Banca Mondială au fost create în 1944, la Conferința de la Bretton Woods. Ele au fost concepute să se completeze una pe cealaltă în implementarea unei economii liberale în lume. La început, sistemul Bretton Woods a inclus Organizația Internațională a Comerțului (ITO), care, împreună cu F.M.I. și Banca, trebuia să îndepărteze economia mondială de politicile nesănătoase care au cauzat depresia din perioada interbelică: protecționismul comercial, devalorizarea competitivă a monedelor naționale și dezvoltarea economică inegală.

⁷⁰ *România și Banca Mondială*, www.worldbank.org.ro

portofoliul său și probleme de guvernare. De exemplu, deși corupția a fost considerată în trecut un subiect politic, Banca insistă ca statele care se împrumută să interzică practicile corupte și acordă asistență pentru a le extirpa. O parte a acestei asistențe include amendarea legilor bancare, ale taxelor și asigurărilor, asistență tehnică și sponsorizarea cercetărilor asupra cauzelor corupției. Studiile și rapoartele Băncii Mondiale s-au constituit și în România în importante elemente de legitimare-delegitimare, concluziile pozitive fiind folosite de guvern ca argumente incontestabile ale succesului său (este vorba despre scăderea sărăciei în perioada 2001-2004⁷¹), iar problema corupției a fost folosită ca o temă politică de opoziție, plecând și de la constatările Băncii Mondiale.

O relația controversată: F.M.I.-România

O simplă descriere sintetică a relațiilor dintre România și F.M.I. arată că în perioada 1990-2006 s-au încheiat șapte acorduri de tip stand-by, din care doar unul a fost finalizat (vezi tabelul 1).

Descrierea sintetică a rolului F.M.I. drept „câine de pază al economiei” indică o parte din tipurile de interacțiuni dintre instituțiile financiare internaționale și sistemul politic. Principala miză a politicii în perioada de tranziție a fost gestionarea trecerii de la proprietatea de stat la cea particulară. Or, rolul F.M.I., dar și al Băncii Mondiale, a fost să încerce să-și impună propriile reguli în realizarea acestui lucru. F.M.I. are la bază o filozofie de tip neo-liberal, care vizează stabilirea relațiilor în societate după regulile economiei, fără a ține seama prea mult de prioritățile sociale sau politice. Acest fapt a determinat apariția unei ostilități,

⁷¹ *România: evaluarea sărăciei, vol.I, Raportul principal*, București, octombrie 2003, în <http://www.worldbank.org.ro/>

larg răspândită în lume, față de instituțiile financiare internaționale. Ani de zile, pentru români, F.M.I. a jucat rolul personajului negativ, un cămătar care te obligă să-ți ipotechezi viitorul pentru a putea împrumuta o sumă oarecare. Condițiile puse de Fond erau prezentate de guvernanți ca fiind vecine cu imposibilul. Cu toate acestea, spuneau ei, nu avem ce face: „fără OK-ul F.M.I. nu ne bagă nimeni în seamă. Investitorii ne ocolesc, iar Banca Mondială și Uniunea Europeană își pun lacăt la buzunare”, justificau autoritățile necesitatea acceptării unui compromis⁷². Această justificare se baza pe faptul că, după 1997, F.M.I., Banca Mondială și Uniunea Europeană au încercat să-și coreleze politicile față de statele din Europa Centrală și de Est. De altfel, cele trei organizații au contribuit la crearea unei strategii economice pe termen mediu pentru România. Încercarea de convergență a politicilor UE-F.M.I.-Banca Mondială era o reacție la strategia guvernelor române de a „cumpăra timp” în relațiile cu acestea, adică de a amâna reformele de teama costurilor sociale și politice ale acestora.

Prin acordurile de tip stand-by statele renunță la o parte din suveranitatea lor economică, atâta cât o pot avea statele în curs de dezvoltare în condițiile globalizării, pentru a obține bonitate financiar-economică internațională. Importanța acordurilor cu F.M.I. este aceea că statele în curs de dezvoltare și cu probleme de credibilitate nu pot atrage resurse financiare de pe piața internațională decât dacă există un aranjament cu Fondul. Finanțarea deficitelor devine foarte dificilă, dacă nu chiar imposibilă, dacă un stat nu este acceptat pe piața financiară de capital.

⁷² Lucian Cernat, *Europeanization, Varieties of Capitalism and Economic Performance in Central and Eastern Europe*, Palgrave-MacMillan, Londra, 2006, p. 128-165.

Tabelul 1: Sinteză a relațiilor dintre România și F.M.I.

Tipul Acordului	Data Aprobării	Data Expirării sau Rezilierii	Suma Aprobată (milioane SDR)	Suma Trasă (milioane SDR)
Stand-by	10/03/1975	10/02/1976	95.0	95.0
Stand-by	09/09/1977	09/08/1978	64.1	64.1
Stand-by	06/15/1981	01/14/1984	1,102.5	817.5
Stand-by	04/11/1991	04/10/1992	380.5	318.1
Stand-by	05/29/1992	03/28/1993	314.0	261.7
Stand-by	05/11/1994	04/22/1997	320.5	94.3
Stand-by	04/22/1997	05/21/1998	301.5	120.6
Stand-by	08/05/1999	02/28/2001	400.0	139.75
Stand-by	10/31/2001	10/15/2003	300.0	300.0
Stand-by (preventiv)	07/07/2004	07/07/2006	250.0	

Sursa: www.fmi.ro

Programele susținute de F.M.I. la începutul procesului de tranziție au indicat preferința pentru ceea ce s-a numit „Big Bang” sau „terapia de șoc”, adică înlocuirea, printr-un singur val de reforme a sistemului economiei centralizate cu cea de piață. Aceste programe prevedeau liberalizarea rapidă a pieței și a comerțului, în același timp suprimarea oricărui control al prețurilor și a barierelor comerciale. Statele care au aplicat o asemenea terapie de șoc au suferit o recesiune economică rapidă, marcată de scăderea producției industriale și explozia inflației. Criticii terapiei de șoc au indicat faptul că liberalizarea nu este o condiție suficientă pentru a produce bogăție. Este nevoie, în plus, de clarificarea dreptului de proprietate, precum și de crearea unor condiții instituționale care să facă posibilă afirmarea spiritului antreprenorial. Criticile la adresa F.M.I. au constat în faptul că organizația financiară oferă soluții pentru o „economie de manual”, programele fiind inspirate de modelul neo-clasic tradițional.

Programele F.M.I. au neglijat accesul la informație, administrarea firmelor, importanța capitalului psihic, uman și organizațional, rolul structurii instituționale și legale într-o economie de piață și, în fine, procesele politice deosebit de complexe din timpul perioadelor de reformă. În baza acestor observații, criticii F.M.I. au cerut lărgirea conceptului de „reforme structurale” preconizate de experții Fondului, pentru a se ajunge la o a doua generație de reforme⁷³.

Critica cea mai consistentă la adresa F.M.I. este aceea că prin strategiile sale nu determină politici de dezvoltare care să ușureze problemele țărilor în curs de dezvoltare⁷⁴. Politicile F.M.I. au ca efect, cel mai adesea, șomaj ridicat și menținerea unor salarii reduse, în schimbul îndeplinirii condițiilor de stabilitate macroeconomică, inflație și deficit scăzute. Față de aceste „rețete standard” ale Fondului au apărut și în România raportări de tip politico-ideologic.

Un prim tip de reacție este cea negativă, care este împotriva F.M.I. deoarece acesta încalcă suveranitatea, este o forță externă care impune propriile reguli. Este vorba de reacția de tip naționalist aflată în combinație cu discursul conspiraționist („marea finanță internațională”). Această poziție este instituționalizată politic în Partidul România Mare, radicalii de stânga, curentele populiste. Ca reacție la acest tip de raportare există curentul „occidentalistilor”, care au o poziție necritică față de rețetele F.M.I., acestea fiind considerate bune numai pentru că vin din „Occident” și pentru că o poziție nuanțată ar însemna, în ochii acestora, o

⁷³ Michel Ablietta, Sandra Moatti, *Le FMI: de l'ordre monétaire aux désordres financière*, Economica, Paris, 2000, p. 97-103.

⁷⁴ vezi Joseph E. Stiglitz, *Globalizarea. Speranțe și deziluzii*, Editura Economică, București, 2003 și Poul Nyrup Rasmussen, *Europe and a New Global Order. Bridging the global divides, A Report for the Party of European Socialists*, Brussels, May, 2003.

pactizare cu naționaliștii. O reacție contrară „dictaturii F.M.I. și Băncii Mondiale” a venit și din partea sindicatelor, ostile față de efectele sociale ale acordurilor cu instituțiile financiare internaționale (un astfel de exemplu este cel al Blocului Național Sindical, al cărui partid – Blocul Național Democrat – a și încheiat un acord politic cu P.R.M. pentru alegerile parlamentare din 2004). Din analiza celor două poziții observăm astfel că relațiile României cu F.M.I. au contribuit la consolidarea clivajului ideologic dintre „autohtoniști”- „naționaliști” *versus* „occidentaliști” -, „internaționaliști”.

O poziție minoritară, proprie specialiștilor în economie, relații și finanțe internaționale, altor medii foarte bine informate, este aceea că, rețetele F.M.I. nu au produs cele mai bune rezultate, fără a intra în logica de tip dualist a naționaliștilor și pro-europeniștilor ideologizanți.

Rețetele Fondului, de tip neo-liberal, care impun o cât mai mică intervenție a statului în economie prin privatizarea proprietăților publice, liberalizarea cursului valutar, reducerea cât mai mult posibil a ajutoarelor de stat, a determinat, atât în România, cât și în alte state post-comuniste, confuzie ideologică, prin acreditarea faptului că „tranziția nu are culoare politică”. S-a întâmplat astfel ca mai multe guverne de stânga în Europa Centrală, ajunse la putere în baza unui program cu puternice accente sociale, să fie nevoite să guverneze după rețete de tip neo-liberal. Un astfel de caz este și cel al Guvernului Adrian Năstase, care s-a comportat, cu predilecție în perioada 2001-2003, ca un autentic guvern de centru. Acest lucru s-a reflectat inclusiv într-un document ideologic realizat de P.S.D. în octombrie 2002, intitulat „Spre normalitate”⁷⁵ și care reflectă o poziție ideologică similară

⁷⁵ Adrian Năstase, *Spre normalitate. O viziune social-democrată modernă privind viitorul României*, București, 2002.

„noului centru” german (curentul cunoscut și ca „a treia cale” s-a îndepărtat semnificativ de dogmele socialiste clasice, militând pentru economie de piață și proprietate privată). Adoptarea unor politici de tip neo-liberal de către partide de stânga determină însă alienarea bazei electorale a acestora. Evitarea rupturii totale a partidelor de baza lor electorală tradițională s-a realizat fie prin abandonarea relațiilor cu F.M.I., fie prin realizarea unor acorduri care au și o dimensiune socială. Un astfel de aranjament a realizat România cu F.M.I. în 2004, în acesta fiind prevăzută creșterea semnificativă a cheltuielilor sociale, recorelarea pensiilor fiind una dintre măsurile cu un puternic impact social.

Evaluarea externă a României, implicit și a performanțelor clasei sale politice, s-a realizat și în funcție de relațiile cu F.M.I. Într-un raport de evaluare din 2004⁷⁶,

⁷⁶ „Greutățile structurale împreună cu o lipsă de răspundere în ceea ce privește eforturile susținute de reformă au produs un istoric slab al implementării politicilor, politicile macroeconomice alternând dramatic între perioade de constrângeri și de relaxare, ceea ce a făcut ca România să rămână mult în urma altor candidați la aderarea la UE. În consecință, din cele șase acorduri stand-by inițiate în România de la începutul perioadei de tranziție, doar ultimul s-a derulat conform programului. (...) Implementarea reformelor a fost inconstantă (de tip stop-and-go) în cea mai mare parte a acestei perioade iar primele acorduri stand-by au eșuat. Acest lucru reflectă în principal fluctuațiile în asumarea responsabilității cu privire la reformă și în hotărârea autorităților de a se confrunta cu interesele clar exprimate. (...) Primele trei acorduri stand-by s-au concentrat mai mult pe simptoamele macroeconomice și au realizat prea puțin în direcția restructurării întreprinderilor de stat, accelerării privatizării și reducerii pierderilor din activități cvasi-fiscale. Au fost realizate unele reforme structurale în cadrul următoarelor două acorduri stand-by (1997 – 1998 și 1999 – 2000), chiar dacă ambele au eșuat în cele din urmă. Concret, în afara politicilor de redresare a dezechilibrelor macroeconomice iminente, ele au redus în mod semnificativ

realizat chiar de către F.M.I., sunt oferite importante informații asupra tranziției românești. Evaluarea F.M.I. surprinde și o parte a dimensiunii politice a reformei, subliniind, într-un stil diplomatic, existența forțelor ostile reformei și puternica lor presiune asupra sistemului politic: „Angajamentul pe termen lung al Fondului în România a reflectat condițiile de start nefavorabile la începutul anilor '90 și răsturnările repetate ale eforturilor de stabilizare macroeconomică datorate lipsei de asumare a responsabilității cu privire la program. Interese puternic exprimate, în special confruntările dintre conducerea marilor întreprinderi de stat, sindicate și facțiunile existente în cadrul partidelor de guvernământ au fost principalul factor care a determinat progresul lent al privatizării și marile întârzieri în restructurarea întreprinderilor de stat.(...) Performanța înregistrată în cadrul celor trei acorduri stand-by dintre anii 1991 și 1996 ridică întrebări cu privire la oportunitatea setului de condiționalități incluse în aceste trei acorduri. În timp ce consolidarea unor dezechilibre macroeconomice majore și ritmul lent al reformelor structurale din această perioadă au reflectat în principal insuficiența asumare a responsabilității de către autorități cu

activitățile cvasi-fiscale și au cuprins reforme structurale cheie, inclusiv în sectorul bancar străbătut de o perioadă de criză. (...) Progresul către o economie de piață, stabilă din punct de vedere financiar, a crescut treptat pe parcursul ultimelor trei acorduri stand-by. Acest lucru a reflectat folosirea cuprinzătoare a condiționalităților structurale în ultimele trei acorduri stand-by. Mai recent, angajamentul ferm al guvernului de a adera la UE în 2007 a plasat nevoia de a susține stabilizarea macroeconomic și de a accelera reformele structurale pe un loc de frunte în agenda politică”, în *Evaluare privind evaluarea programelor cu Fondul pe perioadă îndelungată - aprilie 2004*, International Monetary Fund, Washington, D.C., 2004, în www.fmi.ro

privire la programele de stabilizare și de reformă, se pune întrebarea de ce Fondul a recunoscut de-abia în 1997 că reangajarea unei relații cu România ar trebui să abordeze problema grupurilor de interese prin intermediul unor condiționalități structurale asumate. (...) Ponderea sporită a condiționalităților structurale s-a dovedit a fi eficientă în abordarea rezistenței exprimate din partea grupurilor de interese împotriva reformei structurale. Totuși, date fiind riscurile ce decurg din activitățile cvasi-fiscale, eforturile de a măsura pierderile rezultate din aceste activități ar fi trebuit începute mai devreme⁷⁷.

„Rețetele F.M.I.” pentru România nu au fost întotdeauna construite foarte profesionist. De exemplu, în Acordul României cu F.M.I. din 1997 era prevăzută accelerarea privatizării marilor întreprinderi cu pierderi, sau închiderea acestora (combinatul de porci Comtim de la Timișoara), restructurarea Băncii Agricole și a Bancorex. Dar, terapia de șoc propusă de F.M.I. era super-optimistă în așteptări: scăderea prognozată a produsului intern brut (PIB) era de 2,2%, în realitate fiind de 6,9% în 1997. Inflația era previzionată pentru 1997 la 90%, în realitate aceasta a ajuns la 154,8%. În Acordul cu F.M.I. din 1999 este reluată ideea impunerii unei terapii de șoc, fiind prevăzută și o nouă lege a privatizării. Aceasta îngreuna procedurile de căutare a cumpărătorilor, standardele de mediu și măsura instabilitatea legislativă în domeniu⁷⁸.

Momentul cel mai controversat al relațiilor dintre România și F.M.I. l-a constituit cel în care statutul român era

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Liliana Popescu, „Where the Domestic Meets the International: the Role of the International Financial Institutions and the EU in Romania's Post-Communist Transformations”, în *The Romanian Journal of Society and Politics*, 2002, 2, nr. 2, p.169-170.

aproape de a intra în incapacitate de plată, în prima parte a anului 1999⁷⁹. Deoarece România avea de returnat în 1998-1999 datoriile în valoare totală de 2,5 miliarde de dolari, iar rezervele valutare ale României erau la cote minime, F.M.I. a sugerat autorităților române să se declare în incapacitate de plată și să procedeze la rostogolirea datoriilor. Agenția de rating Standard&Poor's și postul american de televiziune CNN au declarat în martie 1999 România în incapacitate de plată alături de alte trei state (Ecuador, Pakistan, Ucraina). Dacă România ar fi fost declarată în incapacitate de plată ar fi fost nevoită să urmeze exemplul bulgar și să accepte instituirea unui consiliu monetar care ia cele mai importante decizii economico-financiare pentru un stat. O asemenea situație limitează drastic suveranitatea unui stat. Salvarea României a venit din faptul că Ecuadorul nu a fost sprijinit de băncile americane pentru a nu intra în incapacitate de plată, astfel încât acesta a intrat în colaps financiar și F.M.I. a fost nevoit să renunțe la planul său. Statul român a reușit să facă față vârfului de plăți din 1999 deoarece a privatizat Romtelecom și Banca Română de Dezvoltare, cu capitalul obținut reușind să onoreze obligațiile externe. Un ajutor discret a venit și din partea Chinei, care a acordat României un împrumut de 100 milioane dolari, putând face față în acest fel vârfului datoriei externe. De asemenea, România a evitat intrarea într-o situație de criză financiară și ca urmare a sprijinului președintelui Franței, Jacques Chirac, a unei

⁷⁹ Deoarece România a fost exclusă de pe piața internațională de capital la sfârșitul epocii Ceaușescu, guvernul român nu mai avea acces la împrumuturi în condiții financiare normale. Abia în 1995-'96 Banca Națională a României a reușit să obțină împrumuturi externe în valoare de 1,4 miliarde dolari printr-o emisiune de obligațiuni de pe piața americană de capital și cea japoneză (societatea Nomura, obligațiunile Samurai), împrumuturi cu scadența la 3 ani.

intervenții pe lângă directorul F.M.I. în funcție la acel moment, Michel Camdessus precum și a sprijinului discret oferit de Deutsche Bank. Costul plătit de statul român era susținerea intervenției N.A.T.O. în Iugoslavia.

În fapt, acest episod, recunoscut ca o eroare de F.M.I., a pus în evidență strategia acestuia: încercarea de a găsi soluții-șoc pentru România, dorindu-se ca prin această manieră radicală clasa politică românească să fie obligată să realizeze reformele pe care le-a promis dar le-a târăganat atâta timp.

După anul 2001 relația dintre F.M.I. și România s-a îmbunătățit, deoarece Guvernul Năstase a înțeles că integrarea europeană, aderarea la N.A.T.O. și reforma economică nu sunt „ținte” diferite. Relația dintre ele este de interdependență, iar „cheia” întregii ecuații era deținută de F.M.I. Instituțiile financiare internaționale au devenit un garant al atașamentului pentru reforme al guvernului României, relația de neîncredere de la începutul anilor '90 fiind înlocuită cu una de parteneriat. În urma acordurilor cu F.M.I. s-au realizat cele mai mari privatizări din România (Petrom, Sidex Galați, BCR, etc.) care au determinat modificări pe termen mediu a bazei de putere a partidelor. Acestea au pierdut controlul economiei în vederea atingerii unor rațiuni de ordin politico-electoral. Clasa politică a pierdut prin privatizare și o parte din sursele de finanțare a activităților politice.

Introducerea cotei unice de impozitare a veniturilor de 16% de către Guvernul Călin Popescu-Tăriceanu în ultimele zile ale anului 2004 nu a fost pe placul F.M.I., experții financiari fiind îngrijorați de potențiala perturbare a echilibrelor macroeconomice. Tensiunile dintre Guvernul României și F.M.I. au devenit publice în anul 2005. Acordul stand-by încheiat în anul 2004 a fost suspendat de Guvernul

României în octombrie 2005, după ce negocierile au eşuat, fiind respinse cerinţele F.M.I. Căderea ultimului acord cu F.M.I. a avut loc într-un context radical diferit faţă de anii '90. România venea după o creştere economică semnificativă, rezervele valutare au ajuns la niveluri care asigurau rambursarea datoriilor externe, ratingul de ţară şi al instituţiilor financiare era mult îmbunătăţit. De asemenea, în România a pătruns capitalul european, cu predilecţie după 2003, astfel încât guvernul român nu mai avea nevoie de plasa de siguranţă a unui acord cu F.M.I., care implica însă reducerea investiţiilor şi a cheltuielilor publice. Cerinţa F.M.I. în privinţa unui deficit bugetar de sub 1%, în timp ce în Uniunea Europeană este acceptat până la nivelul de 3% a fost considerată, pe bună dreptate, ca fiind inacceptabilă. De altfel, nici un stat membru al UE nu are acorduri cu F.M.I. de tipul celor semnate de România după 1989.

Rezumând relaţiile României cu F.M.I. putem spune că acesta a fost un jandarm eficient pentru dezetimizarea proprietăţii, însă efectele asupra politicilor de dezvoltare sunt preponderent negative. În termeni sociali, slăbiciunea politicilor de dezvoltare se manifestă prin polarizare socială şi întârzieri în constituirea unei clase de mijloc autentic capitaliste.

D) CONSILIUL EUROPEI, O.S.C.E.

Redefinirea suveranităţii naţionale

Analiza relaţiilor dintre România şi organizaţiile pan-europene necesită clarificarea problemei suveranităţii. În paradigma westfaliană a suveranităţii statul are ultima şi cea mai înalta autoritate atât în interiorul ţării cât şi în relaţiile din cadrul sistemului internaţional. După al doilea război mondial şi crearea Organizaţiei Naţiunilor Unite, s-a

dezvoltat un sistem internațional cu organizații internaționale mai puternice decât cele din perioada interbelică. În urma colapsului sistemului bipolar, pentru statele din Europa Centrală și de Est a devenit tot mai importantă dimensiunea externă a suveranității, adică obținerea legitimității internaționale de către autoritățile interne⁸⁰. În acest proces de legitimare a autorităților unui stat C.S.C.E.-O.S.C.E. și Consiliul Europei au jucat în prima parte a anilor '90 un rol decisiv.

Consiliul Europei și O.S.C.E. au îndeplinit rolul celor mai activi promotori ai procesului de europenizare în cel mai larg înțeles, O.S.C.E. având un rol important în elaborarea principiilor noii arhitecturi de securitate europene și în monitorizarea aplicării acestora. Consiliul Europei a îndeplinit funcția esențială în omogenizarea și extinderea criteriilor drepturilor omului în toate statele europene, având și mecanisme de monitorizare a implementării acestora⁸¹.

O.S.C.E. a fost și este în mod tradițional un forum pentru consultare și negociere între statele membre. Ea are câteva instituții care negociază deciziile și obligațiile care sunt

⁸⁰ Attila Ágh, „Processes of Democratization in the East Central European and Balkan States: Sovereignty-Related Conflicts in the Context of Europeanization”, în *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 32, Issue 3, September 1999, p. 263-279.

⁸¹ Principalele obiective ale Consiliului Europei, formulate prin statutul din 1949, declarațiile de la Viena (1993), Strasbourg (1997) și Budapesta (1999), sunt: acceptarea principiilor democrației și statului de drept; asigurarea protecției minorităților naționale; întărirea coeziunii sociale; protejarea securității cetățeanului; găsirea răspunsurilor adecvate la sfidările de natură culturală și educațională; perfecționarea sistemului de monitorizare a respectării angajamentelor luate de statele membre, vezi *Manualul Consiliului Europei*, Biroul de Informare al Consiliului Europei, București, 2003, *passim*.

apoi impuse statelor prin decizie politică. La summit-ul C.S.C.E. de la Bonn din aprilie 1990 statele membre au acceptat principiile pieței libere, iar la summit-ul de la Paris din noiembrie 1990 au fost statuate norme pentru dezvoltarea statelor democratice, în „Carta de la Paris”. Democrația a fost definită explicit și caracterizată prin alegeri periodice, libere și corecte și pluralism politic⁸². Semnatarii Cartei de la Paris au fost de acord cu verificarea prin monitorizare a alegerilor interne. Întâlnirile C.S.C.E. de la Bonn și Paris au pus bazele (re)democratizării Europei Centrale și de Est. Ulterior, prezența statelor din Europa Centrală și de Est în aceste organizații a asigurat trecerea treptată la a doua tranziție, de la „democrația electorală” la cea „liberală” (bazată pe economia de piață și libertăți individuale), „națională” (organizând comunitatea politică cu

⁸² La summit-ul de la Paris (19–21 noiembrie 1990) a fost adoptată „Carta de la Paris pentru o Nouă Europă”, care marchează în mod oficial sfârșitul războiului rece și începutul instituționalizării C.S.C.E. A fost semnat Tratatul cu privire la forțele armate convenționale în Europa (CFE) de către 22 state membre ale C.S.C.E. și s-a stabilit înființarea *Biroului pentru Alegeri Libere la Varșovia*, mai târziu denumit *Biroul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului*. La summit-ul de la Helsinki din 9–10 iulie 1992 a fost adoptat documentul „Sfidările schimbării”. C.S.C.E. a fost declarată o instituție regională de securitate în sensul capitolului VIII din Carta O.N.U; a fost creată instituția înaltului comisar pentru minoritățile naționale, și a fost înființat Forumul pentru Securitate și Cooperare și Forumul Economic. Ca urmare a crizei din Iugoslavia, acest stat a fost suspendat din C.S.C.E. La summit-ul de la Budapesta (5–6 decembrie 1994) a fost adoptat documentul intitulat „Spre un parteneriat adevărat într-o nouă eră”. A fost schimbată denumirea C.S.C.E. în O.S.C.E., reflectând faptul ca C.S.C.E. nu mai era pur și simplu o conferință, ci o organizație. A fost lansat codul de conduită referitor la aspectele politico-militare ale securității.

metode consensuale) și „socială” (extinderea drepturilor economice și sociale).

Integrarea statelor Europei Centrale și de Est în O.S.C.E. și Consiliul Europei a determinat apariția unei relații directe între dimensiunea internă și cea externă a suveranității. Afacerile interne au fost influențate din ce în ce mai mult de reglementări europene legate de democrația consensuală, libertatea presei, drepturile omului, protecția minorităților și altele. Astfel, suveranitatea internă a fost limitată din ce în ce mai mult de condițiile organizațiilor europene modelate după Actul Final de la Helsinki⁸³ (1975).

Prin comparație cu Uniunea Europeană, Consiliul Europei (CoE) și O.S.C.E. prezintă trăsături distinctive în ceea ce privește eficacitatea mecanismelor pentru asigurarea atingerii obiectivelor organizației. Atât UE, CoE cât și O.S.C.E. promovează democrația, cu mijloace diferite⁸⁴. Uniunea Europeană promovează democrația de substanță, având la dispoziție mecanismele aderării, condiționalități și

⁸³Attila Ágh, *loc.cit.*, p.270.

⁸⁴ Consiliul Europei, o organizație apărută înaintea Comunităților Europene, transformate în Uniunea Europeană, a traversat după sfârșitul războiului rece o criză de identitate. Prin extinderea Consiliului Europei în zona Europei Centrale și de Est, ulterior în Caucaz, instituția de la Strasbourg a jucat un important rol în democratizarea acestui spațiu. Consiliul Europei a fost folosit ca o avangardă pentru democratizarea statelor care urmau să intre în Uniunea Europeană și NATO. Extinderea NATO și a UE în Est a ridicat problema relației cu Consiliul Europei. La summit-ul șefilor de stat și de guverne ai Consiliului Europei de la Varșovia din 16-17 mai 2005 s-a ridicat problema relației dintre UE și CoE. Astfel, în perspectiva realizării „Marii Europe” politice, și rolul Consiliului Europei este pus serios sub semnul întrebării, în Florin Abraham, „Relațiile dintre S.U.A., Uniunea Europeană și O.S.C.E.: contribuții la securitatea internațională”, <http://www.studiidesecuritate.ro/>

monitorizări, rapoarte periodice, astfel încât democrația să devină efectivă în viitoarele state membre. Consiliul Europei are ca principale mecanisme socializarea, consultarea, convingerea, condamnarea (în sensul atragerii atenției) în timpul procesului de monitorizare. CoE nu dispune de un mecanism de condiționalități, iar sancțiunile sunt rare și fără eficacitate. O.S.C.E. este promotorul democrației electorale, iar publicitatea neregulilor electorale nu determină o invalidare automată a alegerilor⁸⁵.

România la Consiliul Europei

Dacă România este membru fondator al C.S.C.E. (din 1975), primirea în Consiliul Europei s-a realizat în urma unui proces dificil de acțiune diplomatică internațională și eforturi de democratizare internă. În timp ce vecinii central-europeni ai României au intrat în Consiliul Europei încă din 1990-1991⁸⁶, Bucureștiul a obținut primirea abia la 7 octombrie 1993. Momentul constituie unul din punctele centrale ale etapei „ieșirii din izolare” a României, izolare care a fost provocată de intervenția minerilor în Piața Universității în iunie 1990 și mineriada din septembrie 1991⁸⁷. După aceste evenimente violente a urmat o perioadă de fractură a

⁸⁵ Antoaneta Dimitrova, Geoffrey Pridham, “International Actors and Democracy Promotion in Central and Eastern Europe: Integration Model and its Limits”, în *Democratization*, Vol.11, No.5, December 2004, p.91–112.

⁸⁶ Ungaria este membră a Consiliului Europei din 6 noiembrie 1990, Cehoslovacia din 21 februarie 1991, Polonia din 26 noiembrie 1991, Bulgaria din 7 mai 1992, Estonia, Lituania și Slovenia din 14 mai 1993, în *Manualul Consiliului Europei, loc. cit.*, p.33.

⁸⁷ Florin Abraham, „Discursul politic despre Europa Centrală. Studiu de caz: Ion Iliescu”, în *Analele Universității din Oradea. Seria Drept*, anul VII, 1999, p.308-309.

dialogului dintre F.S.N. și partidele tradiționale reunite în cadrul Convenției Democratice. Acest lucru s-a reflectat și în relația cu Consiliul Europei, liderii opoziției aflându-se într-o serioasă dilemă: dacă să susțină primirea României în organizația pan-europeană, legitimând astfel puterea pe care o acuzau de comportament autoritar, sau să promoveze acceptarea României, indiferent de cine se află la putere. Perioada 1991-1993 a fost punctată de aprinse polemici între putere și opoziție pe tema apartenenței la Consiliul Europei. Opoziția era acuzată că „merge cu pâra” la occidentali, iar Convenția Democratică spera să provoace căderea de la putere a F.S.N. ca urmare a izolării internaționale în care se găsea România. După alegerile legislative și prezidențiale din 1992, câștigate de Ion Iliescu și F.D.S.N., a urmat scăderea vehemenței atacurilor opoziției și adoptarea unui comportament mai puțin emoțional. Opoziția a sprijinit eforturile guvernamentale de aderare la Consiliul Europei, lucru care s-a realizat însă condiționat de respectarea standardelor democratice.

Acordul dintre putere și opoziție a fost realizat și din motive externe. Ungaria dorea să mențină izolată România, guvernul de la Budapesta opunându-se accesului statului român în Grupul de la Vișegrád. Ministrul de Externe maghiar Géza Jeszenszky s-a opus în anul 1993 primirii României în Consiliul Europei, sub motivul că românii „ar arăta prea puțină înclinație spre democrație și alegeri libere”⁸⁸. Germania a intervenit și a forțat Ungaria să renunțe la șantajul veto-ului din Consiliul Europei. În cele din urmă, Ungaria s-a abținut la primirea României în Consiliu.

⁸⁸ Stephen R. Burant, “After NATO Enlargement. Poland, the Czech Republic, and Hungary and the Problem of Further European Integration”, în *Problems of Post-Communist*, Vol.48, No.2, p.36.

România a semnat și ratificat mai multe tratate elaborate de Consiliul Europei: „Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale” (1994), „Convenția culturală europeană” (1991), „Carta europeană a autonomiei locale” (1998), „Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale” (1995), „Carta socială revizuită” (1999) etc. Aceste norme juridice internaționale au aplicabilitate directă în România, Constituția românească instituind principiul potrivit căruia tratatele sau convențiile internaționale au întâietate în fața legislației naționale, și au contribuit la democratizarea treptată a societății românești.

Apartenența României la instituțiile pan-europene a determinat, ca un efect pervers, apariția unui limbaj public duplicitar, numeroși politicieni încercând să explice votarea anumitor legi (dezincriminarea homosexualității, protecția minorităților inclusiv prin celebra Recomandare 1201)⁸⁹, prin

⁸⁹ În jurul Recomandării 1201/1993 a Consiliului Europei în România au existat ample polemici. Întreaga controversă a pornit datorită formulării ambigue a Articolului 11 a Proiectului de protocol (R 1201), care este un instrument al discriminării pozitive, deoarece acorda minorităților naționale anumite drepturi colective. Încă din 1993 șefii de state și Comitetul de Miniștri au decis ca Protocolul adițional (R 1201) să se refere strict la domeniul cultural. Ungaria a dorit includerea în tratatele bilaterale cu Slovacia și România a Recomandării 1201, încercând în acest fel să-i confere calitatea de normă obligatorie. Negocierile româno-maghiare s-au blocat inițial în jurul disputei privind R 1201, în ianuarie 1996 anunțându-se luna martie ca dată posibilă a încheierii tratatului, ca, în februarie, László Kovács, ministrul ungar de Externe, să pună sub semnul întrebării oportunitatea acestuia. În luna mai a anului 1996 primul ministru ungar Gyula Horn a afirmat ca tratatul nu se va semna în cursul anului, Președinția României arătând drept răspuns că „întârzierea semnării acestuia se datorează obstinăției cu care Budapesta ține la includerea în textul tratatului a R.1201” adăugând ca „fără insistența Ungariei pentru includerea recomandării în

faptul că „așa ne cere Europa”. Multe din tratatele Consiliului Europei la care România este parte nu au contribuit într-o măsură fundamentală la democratizarea societății românești, altele însă au fost de un real folos pentru obținerea anumitor drepturi. Cel mai important exemplu este cel al proceselor împotriva statului român la Curtea Europeană a Drepturilor Omului, pentru restituirea unor proprietăți confiscate de regimul comunist sau pedepsirea unui comportament abuziv al autorităților. Pierderea a numeroase procese de către statul român la C.E.D.O. a determinat schimbări în legislația românească, în sensul democratizării acesteia. De asemenea, C.E.D.O. a devenit o instituție la care cetățenii români se pot adresa ca la o ultimă instanță, de la care pot primi, în sfârșit, recunoașterea drepturilor lor legitime.

Intrarea formală și deplină în rândul democrațiilor stabile a României s-a realizat abia în urma alternanței democratice la putere din 1996. Ca atare, în aprilie 1997 a fost adoptată decizia Adunării Parlamentare a Consiliului Europei de încetare a monitorizării României în ceea ce privește angajamentele asumate la admiterea ca membru, sub condiția îndeplinirii anumitor cerințe (Recomandarea 1326/97 și Rezoluția 1123/97 ale APCE), în decurs de un an de zile⁹⁰. Documentele menționate stabileau pentru România o serie de direcții prioritare de acțiune: reforma sistemului penitenciar; ameliorarea sistemului de protecție a copilului; amendarea Codului Penal și a Codului de Procedură Penală, în sensul eliminării prevederilor contrare libertăților

cauză, tratatul ar putea fi semnat imediat?”. În august 1996, brusca, s-a trecut la finalizarea tratatului, ungarul acceptând să fie adăugată o frază interpretativă la R 1201, prin care se respinge autonomia pe baza etnică și drepturile colective.

⁹⁰ *Manualul Consiliului Europei, loc.cit.*, p.294-295.

fundamentale cuprinse în instrumentele juridice ale Consiliului Europei; amendarea legislației privind retrocedarea proprietăților confiscate, astfel încât să se asigure proprietarilor fie „restitutio in integrum”, fie o despăgubire echitabilă (legea a fost adoptată în luna ianuarie 2001); promovarea unei campanii împotriva rasismului, xenofobiei și intoleranței și inițierea de măsuri pentru integrarea socială a romilor.

Cu ocazia reuniunii Comisiei de monitorizare a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (APCE), care s-a desfășurat la București, în perioada 14-16 mai 2002, s-a decis, în unanimitate, încheierea dialogului post-monitorizare privind respectarea angajamentelor asumate de România la momentul aderării la Consiliul Europei în 1993. Acest moment marchează scăderea importanței politice a apartenenței României la Consiliul Europei, din anul 2000 Uniunea Europeană reprezentând un factor de democratizare și transformare mult mai puternic. După anul 2000 Consiliul Europei a reprezentat un factor complementar, dar secundar, al Uniunii Europene în promovarea și monitorizarea aplicării standardelor democratice. Cea mai importantă instituție a Consiliului Europei a devenit C.E.D.O., la care tot mai mulți români au apelat ca la o ultimă instanță pentru recâștigarea drepturilor sau proprietăților.

Totuși, chiar după încheierea procedurilor de post-monitorizare Consiliul Europei părea să aibă influență asupra politicii interne din România. Cel mai important caz este cel al acuzațiilor privind găzduirea în România, precum și în alte state europene, a unor închisori ale Agenției Centrale de Informații (CIA) a S.U.A, în care ar fi fost încarcerați potențiali teroriști. Acuzațiile erau destul de grave, punând în discuție respectarea drepturilor omului de către statele-gazdă.

În cazul specific al României, amenințarea era că, în cazul prezentării unor dovezi concludente, se putea amâna sau suspenda primirea în Uniunea Europeană. Raportul prezentat de parlamentarul elvețian Dick Marty în plenul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei în iunie 2006 nu prezenta decât dovezi circumstanțiale⁹¹. Raportul, deși adoptat, a rămas fără consecințe politice directe, reprezentând încă un argument pentru scăderea relevanței internaționale a Consiliului Europei.

România în O.S.C.E.

Rolul O.S.C.E. părea să fie important la începutul anilor '90 în măsura în care instituția pan-europeană avea potențialul de a se transforma într-o organizație dotată cu instrumente, în afara celor strict diplomatice, pentru menținerea păcii și securității în Europa⁹². Lărgirea dimensiunilor ei precum și funcționarea după principiul unanimității (deci Rusia are drept de veto) a redus influența internațională a acesteia. O.S.C.E. a rămas o instituție de prestigiu internațional, România deținând președinția acesteia în anul 2001, când a avut posibilitatea să joace un rol internațional mai proeminent sau să încerce să aducă la masa de negociere probleme în care era interesată în mod direct (Transnistria)⁹³.

⁹¹ „Raportul «închisorilor CIA» nu afectează România”, în „Gardianul”, 28 iunie 2006.

⁹² Mihail Dobre, „Romania and the O.S.C.E.: a Complex Relationship”, în *Euro-Atlantic Studies*, 1999, 2, p.123-127.

⁹³ Pentru obiectivele și realizările președinției românești la O.S.C.E. vezi Mircea Geoană, *Politica externă a României la începutul secolului XXI. “Drumul spre Europa și Lumea transatlantică”*, Vol.1, Univers Enciclopedic, București, 2005, p. 243-359.

Rezultatele președinției românești în fruntea O.S.C.E. nu au fost și nici nu puteau fi spectaculoase, datorită slăbiciunilor instituției. Folosirea mijloacelor diplomației preventive a determinat, până în acest moment, mai degrabă menținerea conflictelor înghețate decât soluționarea lor. O.S.C.E. este lipsită de instrumentele unei organizații de apărare. Prezența misiunilor O.S.C.E. în zona conflictelor înghețate a determinat scăderea încrederii în capacitatea acestei instituții de a asigura politici de securitate efective. Cauza principală a slăbiciunii O.S.C.E. în epoca post-război rece se află în faptul că este o instituție bazată pe obligativitatea consensului deciziilor. Semnificativ este faptul că nu s-a constituit nici o forță de menținere a păcii sub mandat O.S.C.E.⁹⁴.

Ocuparea unei înalte demnități de către un om politic român era în măsură să-i confere acestuia legitimitate internă. Este cazul lui Adrian Severin, care a ocupat de două ori funcția de președinte al Adunării Parlamentare a O.S.C.E. (iulie 2000 – iulie 2002), fiindu-i acordată ulterior distincția de „Președinte Emerit”.

Cea mai importantă influență a O.S.C.E. asupra politicii din România a fost exercitată prin intermediul Oficiului pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODIHR), cu sediul la Varșovia, implicat în monitorizarea alegerilor parlamentare și prezidențiale din perioada 1996-2004. Faptul că O.S.C.E. a acordat calificativul de „libere și corecte” pentru toate alegerile a reprezentat o condiție esențială pentru realizarea alternanțelor democratice la putere. Diferiți actori politici au contestat la fiecare scrutin

⁹⁴ *Common Purpose. Towards a More Effective O.S.C.E.. Final Report and Recommendations of the Panel of Eminent Persons On Strengthening the Effectiveness of the O.S.C.E.*, 27 June 2005, <http://www.OSCE.org/item/15432.html>

rezultatele obținute, dar monitorizarea întreprinsă de un arbitru extern, perceput a fi imparțial, a determinat minimalizarea protestelor nemulțumiților. Raportul despre alegerile din 2004 confirmă faptul că acestea au îndeplinit condițiile pentru a fi declarate „libere și corecte”, în pofida unor probleme de organizare⁹⁵, contrazicând în acest fel, chiar și *post factum*, teoria fraudării alegerilor lansată de Alianța „Dreptate și Adevăr”.

⁹⁵ *România alegerile parlamentare și prezidențiale 28 noiembrie și 12 decembrie 2004. Raportul misiunii O.S.C.E./ODIHR pentru evaluarea alegerilor* în <http://www.osce.org/documents/html/>

Capitolul IV

Relațiile cu marile puteri

Un stat de mărimea și vechimea României a fost supus, în mod tradițional, influențelor benefice sau nefaste ale marilor puteri. Rolul marilor puteri în transformările societății românești merită o atenție specială în condițiile schimbărilor radicale ale sistemului internațional, care a depășit etapa bipolarismului bazat pe echilibrul nuclear pentru a intra în epoca unipolarismului cu tendințe anarhice, pe fundalul accelerării fenomenelor de globalizare. În acest cadru, în cele ce urmează încerc să decriptez principalele influențe asupra societății românești induse de unica superputere, Statele Unite, și de puterile europene: Rusia, Germania, Franța, Marea Britanie.

A) STATELE UNITE ALE AMERICII

În așteptarea americanilor

Înțelegerea influenței americane în România nu se poate realiza dacă nu sunt luate în calcul și mecanismele de tip psiho-istoric ale acesteia. Românii fac și ei parte dintre națiunile care au împărtășit visul american, la fel ca toate celelalte națiuni europene într-un moment sau altul al existenței lor. Dar, mai mult decât acestea, pentru români „America” întruchipa tot ceea ce istoria proprie părea să îi refuze: prosperitate, libertate, stabilitate, siguranță. După al doilea război mondial, mai mult decât în alte perioade, entitatea imaginară numită „America” a reprezentat pentru români locul asupra căruia s-au concentrat toate speranțele. America s-a constituit, ca spațiu simbolic, în opoziție cu toate realitățile dure: la nivel statal S.U.A reprezentau

speranța de la care se aștepta eliberarea de sub regimul totalitar iar la nivel individual proiecția împlinirii personale refuzate de o societate închisă. Influența americană în România a fost astfel facilitată de o proiecție de tip mitologic. Dacă i s-a reproșat ceva Americii, multă vreme, nu este faptul că își exercita o influență prea puternică, ci tocmai lipsa acesteia. Timp îndelungat principala miză a României nu a fost limitarea influenței americane ci atragerea acesteia într-o măsură cât mai mare. Suferind de „sindromul singurătății”, sau al insularității, românii și-au construit cu Statele Unite o relație de tip preponderent emoțional, așteptând, obsedant uneori, venirea americanilor. Dacă Rusia întruchipează în imaginarul politic modern al românilor polul negativ, dușmanul ireductibil, Statele Unite a fost asociate cu cele mai elevate calități, un loc al „tuturor posibilităților”. Astfel se explică de ce românii sunt una din cele mai pro-americe națiuni din Europa Centrală, fapt pus în evidență atât de sondajele de opinie¹ cât și de primiriile care le-au fost făcute celor doi președinți americani care au vizitat România după 1989, Bill Clinton (1997) și George Bush jr.(2002). Căldura și emoția primirii celor doi președinți americani este cu atât mai semnificativă cu cât, după 1990, s-a dezvoltat un

¹ Potrivit unui sondaj de opinie din anul 2005, românii nutresc cele mai calde sentimente față de statele latine din Uniunea Europeană, Italia, Spania și Franța, urmate de Statele Unite. Atât UE cât și S.U.A sunt considerate a fi la fel de importante (54%) pentru interesele naționale ale României. Cu toate acestea, 43% din repondenți consideră S.U.A. principala responsabilă pentru tensiunile din lume, iar 28% dau vina pe statele arabe. Părerea pozitivă despre Statele Unite este relativ uniform împărțită pe categorii socio-demografice, în *Percepția opiniei publice din România asupra politicii externe și a relațiilor internaționale*, Institutul de Politici Publice, București, octombrie 2005, p. 59-60.

puternic sentiment anti-american în întreaga lume, iar Bill Clinton a venit în București într-un moment în care Statele Unite tocmai refuzaseră România la Madrid pentru a se integra în N.A.T.O.

Chiar după ce România s-a integrat în N.A.T.O., și s-a văzut că acest lucru nu a determinat avantaje materiale imediate, precum și în contextul celei de a doua crize irakiene, românii s-au declarat a fi una din cele mai filo-americe națiuni din „Noua Europă”. În studiul „Tendințe transatlantice 2006”, fundația German Marshall Fund of the United States prezintă stadiul relațiilor transatlantice așa cum este perceput el de americani și de repondenti din 12 state europene, printre care și România. În condițiile în care percepția favorabilă a S.U.A. în UE tinde să se reducă, în România sprijinul pentru rolul de lider mondial al S.U.A. rămâne în continuare ridicat, cu 47%. Procentajul este mai mare doar în Olanda și Marea Britanie, cu 51%, respectiv 48%. Media răspunsurilor favorabile din cele 12 state europene analizate este de numai 37%. Scăderea este spectaculoasă dacă ținem seama că în 2002 susținerea pentru politica externă a S.U.A. în Europa era de 64%. În ceea ce privește susținerea pentru politica promovată de George Bush jr., procentajele sunt și mai mici. Doar 18% dintre europeni o aprobă și 40% dintre americani. Astfel ca România a ajuns să conducă la acest capitol, cu 42%².

Aceste considerente de ordin mai degrabă psihologic, cu doza lor de irațional, trebuie avute în vedere în deciptarea relației româno-americe.

² <http://www.transatlantictrends.org/>

Statele Unite și Europa de Est

Înțelegerea influenței americane nu poate fi realizată dacă nu știm care au fost marile trenduri ale politicii externe americane după 1989 și rolul Europei Centrale și de Sud-Est în acestea. Raționamentul de tip strategic al Statelor Unite era acela că, pentru a avea sprijinitori în regiune, principala preocupare trebuie să fie ajutorul pentru democratizarea statelor proaspăt ieșite din comunism. În acest sens, Statele Unite au creat programul de finanțare a democratizării „Support for East European Democracies Act of 1989” (SEED)³, într-un mod similar programului PHARE (Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy) al Comunităților Economice Europene.

Euforia sfârșitului războiului rece a determinat anunțarea în septembrie 1990 de către președintele George Bush a unei „noi ordini mondiale”, bazată pe existența unei singure superputeri, care trebuie să își asume rolul de regulator al problemelor internaționale. Ordinea de priorități a politicii externe americane a avut însă o anumită inerție, iar Europa Centrală ca întreg nu juca decât un rol secundar. De asemenea, în interiorul fostului lagăr comunist s-a constituit o anumită ierarhie între state, bazată pe mai mulți factori: percepția în Occident și fructificarea trecutului recent, evoluțiile politice din diferite state, gradul de interes al aliaților europeni ai Statelor Unite, în primul rând a Germaniei, masa de negociere pe care o reprezenta fiecare stat pentru relația ruso-americană, importanța geostrategică a statului respectiv din punctul de vedere al intereselor americane. Administrația Bush Senior și-a continuat tratarea

³ James Meernik, Eric L. Krueger, Steven C. Poe, „Testing Models of US Foreign Policy: Foreign Aid during and After the Cold War”, în *Journal of Politics*, Vol. 60, Issue 1, February 1998, p.68.

diferențiată a statelor din Europa Centrală și de Sud-Est, implicarea americană în regiune constând în sprijinirea efortului de democratizare⁴.

Președinția lui Bill Clinton începută în 1992 a adus importante schimbări în această viziune. După o primă fază de concentrare asupra problemelor interne, administrația Clinton a propus o viziune neo-wilsoniană asupra relațiilor internaționale, bazată pe universalizarea valorilor democratice și a economiei de piață⁵. Președintele american considera în 1994 că promovarea democrației și a drepturilor omului trebuie să devină un „al treilea pilon” al politicii externe americane.

În prima fază a administrației Clinton, procesul de democratizare a Europei de Est, dominat de germani, a primit, în general, girul și sprijinul Statelor Unite. Chiar dacă interesele de ordin economic ale S.U.A. au fost mai mari în Cehoslovacia, Polonia și Ungaria, și mai mici în cazul Croației și Sloveniei, motivațiile de ordin politic au fost un factor determinant în raportarea americană față de regiune.

Din cauza importanței economice reduse pe care Europa Centrală o reprezenta pentru investitorii americani, interesele primordiale ale S.U.A s-au concentrat asupra considerentelor de ordin global. În anii `90 asistența economică americană pentru statele post-comuniste a rămas redusă, la mai puțin de 1% din bugetul S.U.A. Spre Israel și

⁴ Pentru o descriere a politicii americane față de România în anul 1990 vezi Adrian Năstase, *România după Malta. 875 zile la Externe*, Vol. 1 și 2, Fundația Europeană Titulescu, București, 2006, *passim*.

⁵ Jean-Baptiste Duroselle, André Kaspi, *Histoire des relations internationales de 1945 à nos jours*, tome 2, Armand Colin, Paris, 2001, p.565-570. Vezi în acest sens și Ian Clark, *The Post-Cold War Order: the Spoils of Peace*, Oxford University Press, 2001, *passim*.

Egipt s-au îndreptat mai multe fonduri decât pentru întreaga Europă Centrală.

Conflictele iugoslave, și eșecul european de soluționare a acestora, au determinat administrația Clinton să părăsească atitudinea de expectativă față de construcția noii ordini globale, să se implice concret în rezolvarea situațiilor conflictuale⁶.

În acest context apare proiectul american pentru Europa Centrală (Richard Holbrooke, 1994), care desenează un concept geopolitic al Europei Centrale cu mai multe aripi: Europa Centrală de Sud (Slovenia, Croația, România, Bulgaria), Europa Centrală de Mijloc (Cehia, Slovacia, Ungaria, Polonia), Europa Centrală de Nord (statele baltice). Această formă a Europei Centrale de la Marea Baltică la Adriatică și Marea Neagră era menită a da un semnal că S.U.A. doresc cooperarea în zonă, neexcluzând *ab initio* nici un stat de la integrarea în N.A.T.O.⁷. Conceptul dădea însă și un semnal asupra percepției legăturilor intraregionale, a subgrupelor care urmau să fie încorporate în instituțiile occidentale.

Asumarea de către Statele Unite a rolului de ordonator al sistemului internațional în 1994-'95 a continuat prin intervenția militară în Bosnia, lărgirea N.A.T.O. din 1997 cu Cehia, Polonia, Ungaria, implicarea în conflictul din Kosovo din 1999, extinderea N.A.T.O. prin primirea a altor șapte noi membri în urma summit-ului de la Praga (noiembrie 2002).

Lărgirea N.A.T.O. de la Praga survine în contextul modificărilor radicale în concepția provocărilor la adresa securității internaționale după atentatele teroriste din 11

⁶ Vasile Secăreș, *Nona ordine mondială și războiul din Balcani*, în *Balcanii - ieșirea din trecut*, Institutul de Studii Internaționale și Strategice, București, 1999, p.130-145.

⁷ Richard Holbrooke, „America, a European Power?”, în *Foreign Affairs*, Vol.74, No.2/March-April 1995, p.38-51.

septembrie 2001, în care natura relațiilor S.U.A.-Rusia s-a modificat și, deci, și funcțiile N.A.T.O. Rolul crescut al României din punctul de vedere al intereselor americane se realizează în contextul redefinirii geostrategice a întregii Europe de Sud-Est. Marea Neagră devine mult mai importantă, după ce aceasta capătă valențele unei mări euro-atlantice, iar Europa de Sud-Est se întinde, din punct de vedere geostrategic, până în Caucaz, Caspica și Asia Centrală⁸. În plus, Europa de Sud-Est intră în logica stabilizării Orientului Mijlociu lărgit, concept care include Balcanii și Marea Neagră.

Războiul din Irak din 2003 a arătat că Europa Centrală este foarte utilă Statelor Unite în realizarea „coaliziilor de voință” în condițiile în care Franța și Germania erau preocupate de construcția unei noi ordini internaționale, de data aceasta multipolare. Atitudinea pro-americană a central-europenilor nu ar trebui să surprindă deoarece aceștia percep Statele Unite ca un garant al democrației europene, al sistemului creat prin tratatele de la Versailles și Trianon. Spre deosebire de unii vest-europeni, central-europenii nu văd nici o problemă în primatul puterii americane, și văd rolul lor în regiune prin apartenența la Alianța Nord-Atlantică⁹.

Relația româno-americană în anii '90

Influența americană în România trebuie analizată pe mai multe paliere: al intereselor geostrategice americane în regiune, dar și al relației directe româno-americane prin raportare la evoluțiile politice interne românești.

⁸ Vasile Secăreș, „România și noua arhitectură politică și euroatlantică: obiective și politici”, în *Agora social-democrată*, an IV, nr.2, aprilie 2004, p.34-35.

⁹ Jacques Rupnik, *L'Autre Europe. Crise et fin du communisme*, Editions Odile Jacob, 1993, p.125.

Dacă după Primăvara de la Praga din 1968 Ceaușescu a devenit un „copil teribil” al blocului comunist, situație care s-a păstrat și în anii `70, deceniul al optulea a adus însă o schimbare dramatică în relațiile dintre România și Statele Unite. Ceaușescu a renunțat la „clauza națiunii celei mai favorizate” în 1987, înainte ca aceasta să fie suspendată¹⁰.

Schimbarea de regim din decembrie 1989 a creat condițiile unei noi relații româno-americane. Interesul american pentru România în această primă fază era limitat de relația sovieto-americană, fiind grevat de neîncredere față de autoritățile de la București. Suspiciunile la adresa noii puteri de la București erau și rezultatul manierei atipice în care a avut loc căderea regimului Ceaușescu, prin unica revoluție violentă, dar și al constituirii unui guvern cu tendințe de stânga, considerat a fi neo-comunist. Din perspectiva acestei duble evoluții „originale” a României (schimbare prin violență și un prim guvern de stânga), administrația Bush era circumspectă față de evoluțiile politice de la București¹¹.

Neîncrederea a luat cote ridicate după venirea minerilor la București în iunie 1990 și după căderea Guvernului Roman în septembrie 1991 (în urma confruntărilor din Piața Universității Statele Unite au suspendat orice ajutor economic, în afara celor umanitare, de care România putea beneficia). A rezultat o stare de profundă neîncredere în elitele politice românești, acestea fiind, în perspectiva a numeroase analize americane,

¹⁰ Pentru aceste probleme vezi Joseph F. Harrington, Bruce Y. Courtney, *Relații româno-americane (1940-1990)*, Institutul European, Iași, 2002; Roger Kirk, Mircea Răceanu, *România împotriva Statelor Unite: diplomația absurdului: 1985-1989*, Silex, București, 1995; David B. Funderburk, *Un ambasador american. Între Departamentul de Stat și dictatura comunistă din România 1981-1985*, Dacon, Constanța, 1994.

¹¹ Adrian Năstase, *România după Malta*, Vol. 1, p. 22-23.

incapabile să conducă România¹². Această proiecție politico-psihologică asupra clasei politice românești (confundată cu România) a determinat două tipuri de reacții din partea administrațiilor americane și a reprezentanților lor în România: dezinteres și reducerea contactelor la minim posibil sau, dimpotrivă, asumarea unui rol pedagogic și realizarea de presiuni asupra autorităților pentru respectarea angajamentelor luate, folosind uneori formule neutilizate de ambasadorii statelor europene.

Anii '90 au fost dominați în relația româno-americană nu de considerente geostrategice ci de gradul de democratizare a societății românești¹³. Această aserțiune este argumentată prin mai multe fapte. Începând cu 1990, prin intermediul programului „Support for East European Democracies” (SEED) derulat de Agenția pentru Dezvoltare Internațională a S.U.A. (USAID), Statele Unite ale Americii au oferit României asistență nerambursabilă în valoare totală de aproximativ 438 milioane de dolari, concentrată asupra câtorva obiective strategice majore, cum sunt stimularea creșterii sectorului privat prin susținerea unui mediu concurențial de piață, sporirea transparenței în guvernare și îmbunătățirea serviciilor sociale, în special a celor de sănătate. Această dimensiune concretă a relațiilor româno-americanе indică faptul că Statele Unite au jucat un foarte important rol, prin exercitarea de presiuni politice sau prin finanțare directă, în democratizarea societății românești. Un alt exemplu care susține afirmația noastră este acela că, în cadrul vizitei premierului român Petre Roman în Statele

¹² Cităm, cu titlu de exemplu Madeleine Albright, *Doamna Secretar de Stat. Memori*, Rao, București, 2004.

¹³ Mircea Răceanu, „Câteva considerente pe marginea relațiilor româno-americanе”, în *Sfera Politicii*, nr. 66, 1998, <http://www.dntb.ro/sfera/66/bilant-art2.html>.

Unite în 1991 acestuia i s-a ridicat problema resurecției poliției politice, controlul audio-vizualului, reforma economică¹⁴ etc.

Această atitudine a autorităților americane a avut consecințe și în planul politicii interne românești, deoarece forțele politice au căutat să-și asigure sprijinul american pentru a ajunge/rămâne la putere. Începând cu anul 1992 relațiile politice bilaterale au urmat un curs de normalizare, fiind semnate mai multe acorduri comerciale și de investiții, dar credibilitatea autorităților de la București a rămas scăzută (percepția era aceea a unui regim neo-comunist care, în plus, cuprinde în alianța de guvernământ forțe politice naționaliste și antisemite – „patrulaterul roșu”).

Strategia americană a „bățului și morcovului” este evidentă în negocierile purtate pentru re acordarea clauzei „națiunii celei mai favorizate”¹⁵. În 1974 legii americane a comerțului i s-a adăugat Amendamentul Jackson-Vanik, care condiționa liberul acces al produselor din țările cu economie planificată de existența unui tratat comercial bilateral cu S.U.A. precum și garantarea în aceste state a dreptului la emigrare. Acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate de către Statele Unite a fost condiționată de îndeplinirea de către România a Amendamentul Jackson-Vanik, care devenise caduc după 22 decembrie '89, când granițele

¹⁴ Vladimir Tismăneanu, *Balul mascat. Un dialog cu Mircea Mihăieș*, Polirom, Iași, 1996, p.146.

¹⁵ În această problemă vezi Vasile Pușcaș, *Sticks and carrots: regranting the most favored-nation status for Romania (US Congress, 1990-1996) / Bastoane și morcovi: re acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate pentru România: Congresul S.U.A, 1990-1996*, Eikon, Cluj-Napoca, 2006, *passim*. Este utilă și consultarea articolului lui Constantin Davidescu, „Implicațiile permanentizării clauzei”, în *Sfera Politicii*, nr. 41, 1996, p. 40-42.

României au fost deschise. Dar, chiar S.U.A au adoptat o politică restrictivă în privința dreptului la emigrare. României i s-a cerut să îndeplinească alte condiții pentru a primi clauza, mai ales în domeniul drepturilor minorităților, cerințe fără un corespondent juridic în ceea ce privește acordarea clauzei. La 8 noiembrie 1993, România obține din partea S.U.A. „clauza națiunii celei mai favorizate”, însă aceasta trebuia reînnoită periodic. Acest lucru demonstrează faptul că Statele Unite au folosit clauza națiunii celei mai favorizate ca un instrument de politică internațională, care poate fi văzut și ca stimulent al procesului de democratizare.

Stabilitatea guvernării Văcăroiu a determinat acordarea de către Statele Unite, în august 1996, a clauzei națiunii celei mai favorizate în regim permanent. La acest gest de bunăvoință din partea administrației Clinton a contribuit și faptul că România a fost primul stat semnatar al Parteneriatului pentru Pace, precum și faptul că statul român a participat, în acord cu statutul de membru al O.N.U., la embargoul împotriva Iugoslaviei. Totuși, permanentizarea clauzei a fost însoțită de dispute politice în România¹⁶.

Schimbarea de regim din România în urma alegerilor din 1996 a generat optimism și în Statele Unite, speranța

¹⁶ În urma votării de către Camera Reprezentanților la 17 iulie 1996 a deciziei de permanentizare a clauzei, Ion Iliescu a declarat că acest lucru s-a produs în pofida opoziției unor membri din Congres, aflați sub influența maghiară, a românilor din țară și a presei românești care dezinformează. Declarația prezidențială a fost amendată de parlamentarii americani Chris Smith și Franck Wolf, prin două scrisori, care criticau folosirea permanentizării clauzei în scopuri electorale. A urmat, la 24 iulie 1996, declarația lui Ion Iliescu, în prezența lui Emil Constantinescu și Petre Roman, prin care „reconsidera unele aprecieri făcute în legătură cu contribuția forțelor politice, inclusiv din opoziție” la permanentizarea clauzei, în Constantin Davidescu, *loc.cit.*, p. 41.

fiind în accelerarea reformei economice și în consolidarea democratică. Noua putere de la București dorea cuplarea rapidă la instituțiile occidentale, astfel că Statele Unite au devenit o miză strategică pentru România, deoarece de viința acestora depindea integrarea sau nu în N.A.T.O. La 11 iulie 1997 a fost lansat „parteneriatul strategic România-S.U.A.” (care a fost propus de ministrul de Externe Adrian Severin în aprilie 1997 la Washington), care se dorea a fi un cadru extins de colaborare vizând consolidarea relațiilor bilaterale, susținerea procesului de reformă și a demersurilor de integrare euro-atlantică ale României, promovarea rolului României de factor de stabilitate și securitate în Europa de Sud-Est. Dar, în timp ce partea americană urmărea realizarea unui mecanism cu obiective concrete, partea română a dat la început o interpretare proprie, precum că ar fi fost vorba de o schemă grandioasă cu implicarea unui ajutor masiv, economic și financiar, din partea S.U.A.¹⁷.

Realismul Statelor Unite față de România a fost dovedit și prin vizita la București a președintelui Bill Clinton în 11 iulie 1997, acesta ținând un discurs în Piața Universității, care lăsa deschisă perspectiva integrării României în N.A.T.O. Vizita de răspuns a lui Emil Constantinescu s-a realizat în iulie 1998, ceea ce părea să confirme bunăvoința administrației Clinton față de puterea de la București¹⁸. Problema era însă de

¹⁷ Mircea Răceanu, *loc.cit.*

¹⁸ Mihai Mușet, „Perspectiva relațiilor româno-americane”, în *Sfera Politicii*, nr. 62, 1998, p.46-55, “Tema întrevederii a fost continuitatea și îmbunătățirea relațiilor dintre cele două țări. Președintele Clinton a articular dorința S.U.A. de a sprijini tranziția României spre integrarea transatlantică. La Pentagon, Secretarul Apărării a prezentat onorurile militare președintelui Constantinescu. Conferința de presă a scos în relief că România trebuie să continue reforma militară și să mențină o armată mai mică și mai bine instruită. Contactele la Departamentul de

credibilitate a acțiunilor de politică internă, investitorii americani nu au venit masiv în România, chiar în condițiile în care capitalul părăsea economiile din Asia de Est, aflate într-o gravă criză financiară.

Insuccesele din politica românească în timpul regimului Emil Constantinescu au influențat relația cu Statele Unite, ideea grandioasă a „parteneriatului strategic” devenind mai mult un instrument de politică internă în România decât o stare a nivelului relațiilor dintre București și Washington. În atari condiții, Statele Unite s-au focalizat pe cooperarea sectorială (mai ales în domeniul militar) fără ca suportul politic să fie foarte puternic. Prin intermediul Fondului Monetar Internațional și Băncii Mondiale Statele Unite au căutat să-și exercite influența în România. Chiar dacă România a fost alături de Statele Unite în conflictul din Iugoslavia, acest lucru nu a fost suficient pentru conturarea unei perspective clare pentru statul român de a deveni membru al N.A.T.O., principalul obiectiv de politică internațională al aceluia moment.

Schimbările în securitatea internațională. A doua criză irakiană

Schimbarea de substanță în relațiile româno-americane a fost determinată de modificările strategice globale americane și de rolul crescut pe care a început să-l joace Europa de Sud-Est, ca zonă de proximitate pentru centrul de conflict mondial, Orientul Mijlociu. Competiția globală pentru controlul resurselor de hidrocarburi din zona Caspică, a Orientului Mijlociu a determinat o revalorizare a potențialului geopolitic al României. Evenimentele de la 11

Stat s-au focalizat pe reformă, relații militare, securitate regională și conflicte netradiționale.”

septembrie 2001 nu au făcut decât să maximizeze rolul statelor din zona Mării Negre pentru exercitarea unui control cât mai eficient asupra zonei Orientului Mijlociu. Noua viziune americană asupra potențialului geopolitic al României este pusă în evidență și de trimiterea unui diplomat de carieră ca ambasador la București, Michael Guest, care și-a prezentat scrisorile de acreditare la data de 24 septembrie 2001. Prin această schimbare obiectivul devenit tradițional al democratizării s-a conjugat cu puternice rațiuni de ordin geostrategic, iar ambasadorul american avea misiunea de a veghea la îndeplinirea ambelor. Este important de știut faptul că decizia de extindere a N.A.T.O. a fost luată înainte de evenimentele de la 11 septembrie 2001, încă din iunie 2001 președintele George Bush anunțând într-un discurs la Varșovia că S.U.A. sunt gata „să ia decizii concrete și istorice”, în sensul extinderii Alianței, la summit-ul N.A.T.O. din 2002, de la Praga.

După 2001 contactele politice la nivel înalt au devenit mai intense, George Bush vizitând în noiembrie 2002 România, iar din partea română atât președintele Ion Iliescu a fost primit la Casa Albă (octombrie 2003) cât și premierul Adrian Năstase (noiembrie 2001, iulie 2004). Proiectul parteneriatului strategic lansat în 1997 a început să capete tot mai mult contur după anul 2000, fiind construit pe patru componente: militar, securitate regională, riscuri neconvenționale, colaborarea economică¹⁹.

¹⁹ 1) Cooperarea militară - asistență americană pentru reforma militară (studiul Kievenaar - fundament al strategiei de reformă militară a României) și pregătirea integrării în NATO (colaborare intensă pe linia stabilirii și implementării Planurilor Naționale Anuale pentru aderarea la NATO); colaborare în cadrul operațiunilor SFOR și KFOR din fosta Iugoslavie, ISAF și „Enduring Freedom” din Afganistan; încheierea Acordului SOFA (Status of Forces

Momentul simbolic maxim al relansării parteneriatului strategic dintre România și Statele Unite l-a constituit vizita la București a președintelui George Bush (23 noiembrie 2002). În discursul acestuia din Piața Revoluției erau oferite garanții de securitate, precum și perspectiva unui rol politic regional mai important²⁰.

Agreement) în 2001 și Acordul bilateral pe problematica Tribunalului Penal Internațional; 2) Colaborarea pe probleme de securitate regională: stabilizarea Europei de Sud-Est incluzând sprijinul României pentru campania internațională, condusă de S.U.A., în Kosovo, susținerea eforturilor internaționale de promovare a dezvoltării democratice în regiune; 3) Combaterea riscurilor neconvenționale: lupta împotriva criminalității transfrontaliere, dezvoltarea sistemului judiciar și de aplicare a legii în România, asigurarea funcționalității mecanismului de control al exporturilor strategice; un rol esențial în promovarea acestor obiective îl are colaborarea dintre instituțiile competente din cele două țări, care include consultanța pentru elaborarea legislației și crearea unor instrumente în domeniu, cum ar fi pregătirea ofițerilor de poliție, procurorilor și judecătorilor, asistență financiară pentru dezvoltarea unor proiecte specifice, schimburi de informații; înființarea și funcționarea Centrului SECI pentru combaterea criminalității transfrontaliere este o realizare importantă a cooperării româno-americane, cu rezultate bune în lupta împotriva rețelelor regionale de trafic de ființe umane și de droguri; 4) Dezvoltarea colaborării economice: la 10 martie 2003, S.U.A au acordat României statutul de „economie de piață funcțională”, pas important în promovarea relațiilor economice bilaterale etc., în www.mae.ro

²⁰ „Bush: România - o punte către noua Rusie”, în „Ziua”, 25 noiembrie 2002. „Promisiunile Alianței noastre sunt sacre iar noi ne vom respecta angajamentele față de toate națiunile care ni se alătură. Dacă vreun pericol va amenința România, dacă vreun stat va amenința România, Statele Unite ale Americii și NATO vor fi alături de dumneavoastră. Ca un aliat al NATO puteți avea aceasta încredere, nimeni nu va poate lua libertatea țării dumneavoastră. Apartenența în NATO crește siguranța României. România va

După cum se poate observa din domeniile care au constituit structura parteneriatului strategic, cea mai importantă influență americană asupra României constă în asigurarea garanțiilor pentru securitatea națională, spre deosebire de integrarea europeană care acționează ca un factor modernizator asupra întregii societăți. Aceste diferențe de interese între Uniunea Europeană și Statele Unite în legătură cu statele din Europa Centrală și de Sud-Est au determinat, cel puțin în cazul României, și abordări diferite în relațiile cu autoritățile române. În timp ce Uniunea Europeană are mecanisme de tip birocratic-administrativ pentru a determina realizarea unor transformări în societate, Statele Unite au instrumente politice pentru atingerea aceluiași obiective. Astfel se explică diferențele de tonalitate și discurs public folosite de ambasadorii Statelor Unite la București (Michael Guest și Jack Dyer Crouch), respectiv cel al Uniunii Europene (Jonathan Scheele). Nu este vorba așadar numai de deosebiri de caracter între reprezentanții diplomați, sau de stil (pragmatic și direct în cazul celui american, indirect și nuanțat în cazul european) ci, în primul rând, de instrumente pentru atingerea obiectivelor.

Misiunea principală a lui Michael Guest (ambasador în perioada septembrie 2001- iulie 2004) a fost de a se asigura că România este suficient de motivată pentru a îndeplini condițiile pentru a putea adera la N.A.T.O., a atinge standardele democratice și a apăra interesele politice, economice și de altă natură americane în România. Astfel, au rezultat interacțiuni intense și numeroase între autoritățile române și ambasada S.U.A. la București.

contribui la puterea alianței NATO, într-o vreme în care ne confruntăm cu pericole noi, fără precedent. Deja trupele noastre operează împreună în Afganistan. Deja România s-a alăturat coaliției globale împotriva terorii și vă mulțumim foarte mult pentru aceasta.”

Una din prioritățile pe care a insistat ambasadorul Michael Guest în intervențiile sale publice și în relațiile sale cu clasa politică românească a fost corupția. În numeroase rânduri Guest a criticat autoritățile române, cerându-le să fie mai hotărâte în această problemă („Pentru prea mult timp, cei din interiorul acestei țări și-au folosit funcțiile și legăturile și influența pentru a împiedica România să-și atingă potențialul... Și este o rușine pentru această țară... Această situație trebuie să ia sfârșit”²¹). Atitudinea hotărâtă a ambasadorului american, aflat în convergență cu cel al Uniunii Europene în această problemă, era motivată prin faptul că „problema corupției nu este doar una internă. Afectează și interesele S.U.A. și limitează relațiile pe care vrem să le construim cu România”²². Implicarea puternică a ambasadorului american a trezit reacții politice diverse, intrând într-o dispută verbală cu premierul Adrian Năstase²³ pe tema corupției. Ambasadorul S.U.A. la București a ajuns să fie considerat, de multe ori, „adevărata opoziție din România”, și pentru că a criticat în numeroase rânduri existența „baronilor și baroneselor”. Prin aceste intervenții publice asupra unor probleme eminamente politice Statele Unite au preluat din funcțiile unui actor politic intern, parte a sistemului politic. În fapt, Statele Unite militau pentru reformarea sistemului politic, a schimbării modului în care sunt alocate resursele prin trecerea de la un sistem corupt la unul transparent, subliniind necesitatea unei conduceri morale („ceea ce n-am văzut este conducerea morală și angajamentul asumat în mod clar - de către Guvern,

²¹ „Lovitura lui Guest”, în „Ziua”, 16 aprilie 2003.

²² ”România suferă din cauza prea multor baroni și baronese”, în BBC Romanian, 7 iulie 2004.

²³ „Ne tot plimbăm cu corupția în gură”, în „Evenimentul zilei”, 24 aprilie 2003.

partidele politice și cetățeni”). Presiunea asupra autorităților pentru rezolvarea problemei corupției a fost preluată de către partidele de opoziție ca armă electorală, acestea venind cu argumentul că respectiva chestiune nu este ridicată numai de opoziție ci și de actori externi, percepuți ca imparțiali.

Statele Unite și-au asumat un rol de arbitru pe scena politică românească după integrarea României în N.A.T.O., intervenind în competiția politică internă pentru a bloca alianțele partidelor democratice cu Vadim Tudor sau alianța dintre un partid al mișcării sindicale și P.R.M.²⁴. Motivul intervenției publice americane este acela că „P.R.M. pune în pericol democrația din România”.

Parteneriatul strategic dintre România și S.U.A. a însemnat o legătură foarte strânsă dintre cele două state, statul român asumându-și, obligațiile sale de membru al N.A.T.O. și trimiterea de trupe militare în zonele de conflict în care se Statele Unite sunt puternic implicate: Afganistan și Irak. 1200 de militari români au fost implicați în operațiunile de stabilizare din Irak, dintre care doi au murit în toamna lui 2003, iar la începutul conflictului din Irak în 2003 s-a creat o bază militară americană temporară la Constanța. Aceste gesturi ale puterii de la București nu au rămas fără ecou, la 10 martie 2003, autoritățile americane acordând României statutul de „economie de piață”, într-o perioadă în care Uniunea Europeană era încă reticentă în a stabili un astfel de calificativ.

Orientarea pro-americană a Guvernului Adrian Năstase în cazul Curții Penale Internaționale și a războiului din Irak a trezit nemulțumiri din partea unora din statele europene (Franța și Germania). Această poziție percepută ca prea pro-americană risca să afecteze cel de-al doilea obiectiv

²⁴ „Ambasada S.U.A cere BNS-ului să rupă alianța cu P.R.M.”, în „Adevărul”, 14 octombrie 2004

al României, integrarea în Uniunea Europeană. Astfel că, în alte probleme în care existau divergențe de opinii între S.U.A. și Uniunea Europeană, România a adoptat punctul de vedere european. Cazul cel mai relevant în acest sens este cel al adopțiilor internaționale, în care, în ciuda tuturor presiunilor americane (inclusiv prin prezentarea unor reportaje șocante cu copiii-străzii pe postul american de televiziune CNN, sau *lobby* pe lângă autoritățile române), România a adoptat punctul de vedere al Comisiei Europene. Parlamentul de la București a adoptat în 2004 o lege a adopțiilor internaționale avizată de experți europeni, dar care a fost criticată de mai mulți parlamentari americani.

O altă problemă care părea să pună România la mijloc între Statele Unite și Uniunea Europeană este „contractul Bechtel”, prin care autoritățile române au decis construcția autostrăzii Brașov-Oradea de către firma americană, contra sumei de 2,5 miliarde de dolari. Acest contract a determinat reacția iritată a Comisiei Europene, care a investigat procedurile prin care s-a realizat acest contract²⁵. Această chestiune, alături de contractele cu firma EADS pentru securizarea frontierei, construcția autostrăzii Ploiești-Brașov, achiziționarea a două fregate din Marea Britanie, au devenit subiecte ale campaniei electorale prezidențiale și parlamentare din 2004. Opoziția, în principal Alianța P.N.L.-P.D., a criticat P.S.D. pentru realizarea acestor contracte, considerând că în acest fel partidul de guvernământ a căutat să-și asigure sprijinul extern în apropierea alegerilor din 2004. P.S.D. a răspuns, la rândul său, că aceste contracte sunt și legale și necesare. După schimbarea de putere de la

²⁵ „FT: UE investighează contractul cu Bechtel pentru autostrada Brașov-Oradea”, în Mediafax, 5 februarie 2004.

București, Traian Băsescu a abandonat retorica de campanie electorală, contractul cu firma Bechtel fiind continuat.

Exprimarea noii poziții americane față de România, în contextul crizei irakiene, a nevoii de consolidare a poziției americane în zona Mării Negre a constat în trimiterea la București ca ambasador a lui Jack Dyer Crouch. Acesta a fost din august 2001 până în octombrie 2003 adjunct al secretarului Apărării pe probleme de securitate internațională, în chestiuni referitoare la N.A.T.O., Europa, Rusia, republicile din Asia Centrală, lupta împotriva proliferării nucleare și controlul asupra armamentului²⁶. În scurtul său mandat la București (iulie 2004- ianuarie 2005), ambasadorul american a fost un critic constant al corupției din România, în acel context electoral, al P.S.D. Presa de la București a prezentat informații despre legăturile dintre J.D. Crouch și Traian Băsescu, acesta din urmă fiind vizitat de diplomatul american chiar în prima zi a instalării sale la Cotroceni. Avansarea lui J. D. Crouch în funcția de adjunct al consilierului pentru securitate națională a fost considerată în anumite medii din București drept o recompensă pentru îndeplinirea unei importante misiuni: cucerirea puterii din România de către un atlanticist radical.

De la „parteneriat strategic” la „Axa Washington-Londra-București”

„Axa Washington-Londra-București va fi o prioritate în politica externă în următorii cinci ani”, a declarat pe 13 decembrie 2004, în ziua recunoașterii victoriei sale, președintele ales Traian Băsescu²⁷.

²⁶ „J.D. Crouch nu mai este ambasador în România”, în Hotnews, 31 ianuarie 2005.

²⁷ Victor Roncea (coord.), *Axa. Noua Românie la Marea Neagră*, Editura Ziua, 2005, p. 15.

În viziunea lui Traian Băsescu, „Axa” descrie un parteneriat special, ale cărei elemente sunt următoarele: i) acțiune ofensivă pentru democratizarea și stabilizarea politică a zonei Europei de Est și a spațiului Mării Negre; ii) acțiune conjugată pentru combaterea terorismului și a amenințărilor asimetrice; iii) stabilizarea economică a zonei Mării Negre și, iv) cooperarea militară preferențială în interiorul, sau în afara cadrelor existente (N.A.T.O. sau Parteneriatul pentru Pace), atât între membrii Axei – vezi amplasarea în România de baze americane, nu N.A.T.O. - cât și între aceștia și țările din zonă.

Definirea „Axei Washington-Londra-București” s-a făcut în pripă și nu fără contrarierea partenerilor de Axă, care s-au trezit incluși într-o construcție cu scopuri neclare pentru ei. Modul în care Traian Băsescu a conceptualizat această axă merită o serie de comentarii. În primul rând, terminologia este neinspirată, deoarece aduce aminte de alte construcții geopolitice din perioada totalitară a istoriei europene („axa Roma-Berlin-Tokyo”) și se situează, vrând-nevrând, în vecinătatea (cel puțin semantică) a acestora. În al doilea rând, acest mod de a percepe scena internațională indică o abordare geopolitică clasică, în termeni de putere, influență, actori statali clar definiți etc., adică într-un mod diferit față de cum sunt definite actualele doctrine de securitate și apărare ale statelor naționale din Uniunea Europeană și a acesteia ca actor internațional²⁸. În al treilea rând, axa înseamnă punerea

²⁸ S.U.A. sunt importante pentru politica externă a României, așa cum este ea formulată în doctrina Băsescu, nu doar dintr-un calcul strategic, care are de-a face cu asigurarea securității și eliminarea pericolelor asimetrice, ci și din rațiuni de superioritate și preeminență geopolitică a americanilor asupra UE în zona estică a Europei. În seara zilei de 26 mai 2005, președintele Traian Băsescu a avut o discuție cu mai mulți jurnaliști români. În discuția care a avut loc atunci, Traian Băsescu, întrebat de “Axa Washington-Londra-

accentului pe relații bilaterale cu puteri din afara zonei geografice căreia țara în cauză (în speță, România) îi aparține. Un asemenea tip de politică externă este favorizată de și favorizează personalizarea politicii internaționale. El prezintă riscul transformării asimetriilor de putere dintre parteneri în sensul subordonării agendei celui mai slab față de prioritățile celui mai tare. Reamintim că politica „de axă” este adoptată de state care nu au relații bune cu vecinii și caută ajutorul puterilor mai îndepărtate (în speță, S.U.A.) pentru a compensa deficitul de securitate din vecinătatea imediată și apropiată, practicând un joc de sumă nulă – ex.: Israel, unele state din America Centrală și Caraibe etc. România nu este într-o astfel de situație și, în orice caz, are la dispoziție alternativa mai sigură a jocului de sumă pozitivă (*win-win strategy*) prin integrare în sisteme de securitate colectivă și cooperativă (UE și O.S.C.E.), securitate democrată (Consiliul Europei) și apărare colectivă (N.A.T.O.).

În mod semnificativ, nici partea americană, nici cea britanică nu au răspuns cu entuziasm la inițiativa Președintelui Traian Băsescu, nu s-au referit în nici un moment la relația cu România ca la o relație cu virtuți geostrategice. O „axă” presupune nu doar o relație bilaterală privilegiată, ci și o legătură menită să stabilească o conduită comună a polilor „axei” față de țerți, precum și să impună terților un anumit comportament favorabil polilor respectivi. În cadrul vizitei lui Traian Băsescu la Washington (martie 2005), președintele George Bush nu s-a referit la această așa-numită axă, rezumându-se să declare că România este „un

București”, și de ce nu este adeptul unor relații la fel de apropiate cu partenerii tradiționali Franța și Germania ar fi răspuns, râzând: “Decât să sug... la mai mulți licurici mai mici, mai bine sug... la un licurici mai mare”, în Gabriel Stănescu, “Axa lui Băsescu și sexul oral”, “Gardianul”, 19 august 2005.

aliat special”. Se înțelege că România este un aliat special în aceeași măsură cu orice alt stat care împărtășește un set de valori și are un anumit comportament politic față de S.U.A. Semnificativă în acest sens este primirea făcută de George W. Bush președintelui ucrainean cu ocazia vizitei acestuia la Washington în 2005, primire similară celei rezervate președintelui României, chiar dacă Viktor Iușcenko anunțase retragerea trupelor ucrainene din Irak. Aceasta se întâmplă în condițiile în care S.U.A., tot mai izolate pe scena internațională de conflictul din Irak, se presupune că sunt dornice să aibă relații strânse și bazate pe o loialitate necondiționată cu un stat precum România. Altfel spus, Administrația Bush dorea ca România să-i fie un aliat ferm, dar nu un aliat care-i provoacă daune printr-un atlanticism care îi irită pe europeni și îi provoacă pe ruși.

Amplasarea bazelor militare americane în România nu înseamnă o concretizare a „Axei”. Interesul american pentru amplasarea de baze militare în România este anterior venirii la putere a lui Traian Băsescu²⁹. De fapt, semnarea la 6 decembrie 2005 a „Acordului de acces” între România și S.U.A., privind activitățile forțelor Statelor Unite staționate pe teritoriul României, se înscrie în cadrul strategiei americane de re poziționare a bazelor sale militare din Statele

²⁹ În intervalul 11-12 octombrie 2004, în contextul participării la Reuniunea Ministerială NATO de la Poiana Brașov (13-14 octombrie 2004), secretarul apărării al S.U.A., Donald Rumsfeld, a vizitat locații militare din Dobrogea, în perspectiva posibilei găzduiri de către țara unor facilități militare americane. Cu ocazia vizitei în România (12-13 ianuarie 2005), generalul James Jones, comandantul SACEUR, a reafirmat intenția Administrației S.U.A. de a demara cât mai curând posibil procesul de re poziționare globală a bazelor americane, subliniind că nu există nici un impediment în a declanșa acest proces în cursul anului 2005, în www.mae.ro, Secțiunea Statele Unite ale Americii.

Unite, Europa, Asia. Prin acordul cu România, Washingtonul a câștigat o importantă poziție pentru a putea interveni în teatrele de război din Orientul Mijlociu. Totuși, aceste baze militare vor avea dimensiuni reduse, având ca obiectiv susținerea operațiunilor militare ale S.U.A. în Irak. De aici până la conferirea unei semnificații strategice majore este însă o distanță mare – existența de trupe este importantă, dar nu decisivă în sens strategic. De altfel, instalații similare au existat în Uzbekistan, de exemplu.

Paradoxul este că, deși axa este mai mult o construcție retorică decât o construcție efectivă și consimțită de către parteneri (în forma și conținutul enunțat la București), Traian Băsescu i-a consacrat în prima parte anului 2005 mai multă energie și mai mult spațiu în discursurile sale decât oricărui alt obiectiv de politică externă. Este singura temă recurentă din discursul de politică externă prezidențial. În a doua parte a anului 2005 Traian Băsescu pare să fi înțeles problemele create de discursul despre „Axă”, renunțând la acesta în favoarea unei poziții mai echilibrate în raport cu Uniunea Europeană.

Un reflex al doctrinei „Axei” a fost și reacția lui Traian Băsescu față de propunerea P.N.L. de retragere a trupelor române din Irak din 29 iunie 2006³⁰. Este adevărat că primul-ministru Călin Popescu-Tăriceanu nu a avut consultări pe această chestiune în interiorul Cabinetului, nici cu șeful statului, iar partenerii militari ai României nu au fost nici ei înștiințați înaintea anunțului public. A urmat un violent schimb de replici între șeful statului și demnitarul P.N.L. Traian Băsescu i-a acuzat pe Popescu-Tăriceanu și pe ministrul Apărării Th. Atanasiu că au comis, prin solicitarea lansată, „un atentat la interesul național al României” pentru

³⁰ România este singura țară (alături de Albania) care a decis să suplimenteze contingentul de soldați în Irak (cu 100 de soldați).

ca premierul să își protejeze clientela politică în defavoarea interesului național³¹. Ambasadorul american la București, declara printr-un comunicat că „Am fost surprins de propunerea Ministrului Apărării privind retragerea trupelor românești din Irak. Impresia mea este că nu toate părțile relevante din România sau din afara României au fost consultate înainte ca aceasta propunere să fie anunțată”. P.N.L. și-a justificat cererea prin costurile economice și politice ale prezenței militare, în subiacent fiind folosit și argumentul numărului imens de morți rezultat în urma căderii regimului Saddam Hussein, precum și faptul că dovezile privind armele de distrugere în masă (motivația oficială a declanșării războiului) nu există.

Tema retragerii trupelor române din Irak reflectă împletirea dintre politica internă și afacerile internaționale. Astfel, în continuarea discursului său despre „Axă”, Traian Băsescu și-a reafirmat intenția de a amâna *sine die* retragerea trupelor din Irak, în timp ce alte state europene au făcut acest lucru (Spania, Bulgaria, Polonia, Ucraina) între 2004 și 2006, mai ales că argumentele pentru care a fost justificat războiul în 2003 au devenit necredibile³². În concluzie, putem afirma că retragerea trupelor din Irak a fost lansată ca

³¹ „Premierul jucător”, în “Ziua”, 30 iunie 2006. Acuzația a fost reiterată în 3 iulie 2006, fiind reiterată legătura dintre retragerea din Irak și relațiile cu Statele Unite („Traian Băsescu: Nu, a fost un puci anti-România, nu anti-Băsescu, un puci care a vizat să afecteze o relație construită greu, o relație care a costat mulți bani, pentru că România este angajată în baza parteneriatului strategic cu S.U.A. nu numai în Irak, și în Afganistan și în Bosnia și în Kosovo și în Sudan și în multe alte locuri. Deci un puci anti-România și atât.”), Radio România Actualități, 3 iulie 2006, ora 14:00, „Sfertul academic”

³² În decembrie 2005 secretarul de stat american, Condoleezza Rice, vizitează România, prilej cu care Traian Băsescu o asigură că trupele române nu vor pleca din Irak înainte ca cele americane să o facă.

o temă a luptei politice dintre P.N.L. și P.D., însă ea s-a transferat și în zona relațiilor dintre România și Statele Unite, fără ca aceasta să fie pusă în mod explicit în acest mod. În timp ce Traian Băsescu a utilizat o retorică similară celei a Administrației Bush în justificarea continuării prezenței militare românești, P.N.L. a prezentat argumentația europeană pentru retragerea militară din Irak.

Relațiile economice

Schimburile comerciale s-au desfășurat pe baza Acordului comercial bilateral, semnat la București la 3 aprilie 1992. Acordul a fost ratificat de Congresul S.U.A la 21 octombrie 1993 și prevedea acordarea reciprocă a clauzei națiunii celei mai favorizate. Clauza a devenit permanentă în noiembrie 1996³³.

La data de 20 februarie 1997, printr-o Proclamație a președintelui Bill Clinton, s-a anulat rezerva față de România, invocată de S.U.A. la intrarea în vigoare a Organizației Mondiale a Comerțului (OMC). În acest fel, în relațiile bilaterale se aplică prevederile Acordului OMC și nu cele din Acordul Comercial bilateral.

Din 4 martie 1994 România beneficiază de facilitățile vamale corespunzătoare Sistemului Generalizat de Preferințe (SGP), însă odată cu integrarea României în UE, urmare a aderării la organizația europeană, facilitățile oferite de către S.U.A. în cadrul SGP au fost retrase.

Investițiile americane în România se cifrau, la 30.06.2006, la 842,382 milioane dolari (locul 6 după Olanda, Austria, Franța, Germania și Italia și 4,81% din totalul

³³ Pentru aceste informații am consultat pagina de Internet a Ministerului Afacerilor Externe, www.mae.ro, secțiunea dedicată Statelor Unite ale Americii.

investițiilor străine directe). Numărul firmelor cu capital american era de 4.655, la aceeași dată (3,72% din totalul societăților mixte înregistrate). Investițiile americane au vizat, în principal, următoarele sectoare: comunicații, industrie electronică, industrie chimică, industria lemnului, industria alimentară, comerț, silvicultură și minerit. Din punctul de vedere al volumului investițiilor, printre cei mai importanți investitori americani în România se numără: Qualcomm, Philip Morris, Solectron, Timken, Kraft Foods, McDonald's, Procter & Gamble, Citibank, Precision Castparts Corporation, Colgate Palmolive, Coca Cola, Sara Lee, Smithfield.

Dinamica schimburilor comerciale româno-americane a fost ascendentă. Totalul schimburilor economice a crescut de la 771 milioane USD în anul 2000 la 1.602 în 2004 și 2241,5 în anul 2005.

Începând cu 1990, prin intermediul programului "Support for East European Democracies" (SEED), derulat de Agenția pentru Dezvoltare Internațională a S.U.A. (USAID), Statele Unite ale Americii au oferit României asistență nerambursabilă în valoare totală de cca. 410 milioane de dolari.

Informațiile privind schimburile economice româno-americane indică faptul că influența americană a fost strategică mai mult la nivelul retoricii politice. Raportate la potențialul și ponderea economiei americane, investițiile americane în România au fost modeste. Explicația principală poate fi găsită în percepția întârzierii reformelor economice în România și preferința pentru restul statelor Europei Centrale (Polonia, Ungaria, Cehia) care au beneficiat de avantajul luat la începutul anilor '90. Capitalul american s-a apropiat de România, într-o măsură mai mare, doar după accederea statului român în N.A.T.O., creșterea rating-ului de țară și îmbunătățirea evaluărilor Băncii Mondiale și F.M.I.

Observații finale

Reprezintă Statele Unite un actor internațional cu influențe de tip sistemic asupra României sau nu, aceasta a fost întrebarea la care am încercat să răspundem în acest subcapitol. Concluzia la care am ajuns din studierea tipurilor de interacțiuni dintre România și Statele Unite este că puterea americană nu s-a manifestat în mod direct, în perioada post-1990, ca un factor de influență sistemică, nici prin valoarea investițiilor nici prin natura relațiilor politice. De altfel, în ciuda intrării României în N.A.T.O. și a participării trupelor românești în diverse teatre de operațiuni alături de cele americane (Afganistan, Irak), politica de vize a Departamentului de Stat a rămas nemodificată: condiții foarte restrictive pentru accesul pe teritoriul Statelor Unite. Contrastul apare în comparație cu Uniunea Europeană care, în ciuda pozițiilor radical atlanticiste ale unora din politicienii de la București, a renunțat la tot mai multe din restricțiile care privesc libera circulație a cetățenilor români în interiorul UE.

Explicația absenței influenței sistemice americane asupra societății românești trebuie căutată în însăși natura globală a puterii americane, care și-a focalizat acțiunile pe arii delimitate (în principal în domeniul cooperării militare și a combaterii riscurilor asimetrice, a drepturilor omului). În mod aparent surprinzător, Statelor Unite le lipsesc în Europa instrumentele pentru o acțiune de tip sistemic, așa cum este cea a Uniunii Europene, singurul factor de influență cu adevărat sistemic. Statele Unite au căutat să-și sprijine interesele și prin intermediul unor instituții sau organizații cu valențe sistemice (N.A.T.O., F.M.I., Banca Mondială), acționând adeseori în mod concertat cu Uniunea Europeană, prin asumarea aceluiași valori de bază. Statele Unite au jucat totuși un rol puternic în influențarea deciziilor de politică internă românească, chiar dacă nu pe domenii atât de largi

precum Uniunea Europeană. Deși Statele Unite sunt unica superputere, iar Uniunea Europeană reprezintă o putere regională, influența europeană a fost mai puternică în România. Acest aparent paradox al influenței politice americane directe asupra societății românești poate fi explicat prin preeminența realismului clasic în rândul clasei politice din România, care s-a orientat, adesea instinctual, spre cel considerat a fi mai puternic. Un alt element explicativ îl reprezintă prestigiul modelului american și faptul că Statele Unite, prin corporațiile, fundațiile și valorile propagate de acestea reprezintă cel mai important vehicul al globalizării. Din acest punct de vedere, influența americană are valențe sistematice, în măsura în care influențează chiar și Europa Occidentală. De aceea, influența americană asupra României poate fi caracterizată ca fiind para-sistemică.

B) FEDERAȚIA RUSĂ

Premisele psiho-istorice

Utilizarea instrumentelor clasice ale analizei relațiilor internaționale este insuficientă pentru înțelegerea tipului de interacțiuni dintre România și Rusia. Folosirea metodelor psihologiei imaginarii colective este necesară pentru atingerea scopului propus. Sondajele de opinie realizate în România după 1989 indică faptul că printre statele percepute a fi cele mai ostile este Rusia. Într-un sondaj din luna mai 1999, 46% din repondenți declarau că au o părere proastă și foarte proastă despre Rusia³⁴. Aceeași percepție este cuantificată și de un studiu realizat în anul 2005, Rusia fiind

³⁴ *Barometrul de Opinie Publică România, mai 1999*, Metro Media Transilvania, p.46, www.osf.ro

întrecută doar de țările arabe în ceea ce privește evaluarea negativă din partea repondenților români³⁵.

Ostilitatea româno-rusă a devenit tradițională și poate fi explicată prin sentimentul de insecuritate creat de „marele vecin de la Est”, care a fost principalul inamic al statalității românești în epoca modernă. Impunerea și garantarea sistemului comunist de tip totalitar de către Uniunea Sovietică nu a făcut decât să exacerbeze rusofobia tradițională a românilor. Percepția românilor despre ruși este duală: sunt antipatizați deoarece au fost principalul furnizor de insecuritate colectivă și individuală dar, pe de altă parte, românii sunt tentați să recunoască o parte din valorile națiunii ruse, în primul rând calitatea producțiilor sale culturale tradiționale (literatura rusă din secolul al XIX-lea). Pe lângă aceasta, poate fi identificat și un anumit complex de inferioritate al României față de Rusia, bazat pe modul în care Moscova operează cu instrumentul politicii de forță, ceea ce România nu a fost capabilă să facă niciodată. De aici autostigmatizarea negativă în relație cu Rusia - „rușii sunt puternici, noi suntem slabi – ar fi bine să fim ca ei”.

O perioadă (încă) neclară: 1989-1991

O primă constatare preliminară este aceea că relația româno-rusă este etajată pe mai multe paliere: dimensiunea geopolitică, politico-ideologică, cea economică. Aceste trei paliere ale relației româno-ruse sunt interconectate, uneori au fost convergente, alteori divergente.

În prima parte a anilor '90 relația ruso-română a fost dominată, fără îndoială, de aspectul geopolitic. Cu o Uniune Sovietică aflată în plin proces de dezagregare, două subiecte au fost de maximă importanță pe agenda relațiilor bilaterale:

³⁵ *Percepția opiniei publice...*, p.68

1) căutarea de către România a unui sistem de securitate în care să se integreze cât mai rapid și, 2) problema Basarabiei și potențiala sa unificare cu România.

După declararea independenței de către republicile baltice, unificarea Germaniei și cerințele statelor central-europene ca Uniunea Sovietică să-și retragă trupele de pe teritoriul lor, a devenit tot mai evident faptul că sistemul de securitate construit de Moscova la sfârșitul celui de al doilea război mondial se destramă rapid, o nouă structură de securitate urmând să-i ia locul. În anii 1990-`91 a fost o mare efervescență a dezbaterilor legate de arhitectura de securitate europeană, fiind propusă crearea unei „case comune europene” de la Atlantic la Urali (Mihail Gorbaciov), desființarea simultană a N.A.T.O. și a Tratatului de la Varșovia, redefinirea rolului și structurii N.A.T.O., inclusiv prin integrarea Rusiei în Alianță sau desființarea structurilor de securitate ale învinșilor (Tratatul de la Varșovia și C.A.E.R.) și supraviețuirea Alianței Nord-Atlantice. Deoarece era bazată pe realitatea distribuției de putere, această din urmă variantă s-a impus.

Statele central-europene recent emancipate de sub dominația Uniunii Sovietice au cerut, rând pe rând, desființarea instituției care formaliza apartenența lor la lumea comunistă, Tratatul de la Varșovia. La consfătuirea de la Moscova a Comitetului Politic Consultativ al organizației Tratatul de la Varșovia (7 iunie 1990) s-a adoptat o declarație oficială prin care membrii Pactului se angajau „să revizuiască caracterul, funcțiile și activitatea Tratatului de la Varșovia”. Potrivit Ministerului de Externe al U.R.S.S., restructurarea urmărea transformarea lui dintr-o organizație „politico-

militară într-una politică”³⁶. Nici un alt lider din centrul și estul Europei nu a formulat, cu această ocazie, vreun interes pentru menținerea Tratatului de la Varșovia, cu excepție lui Mihail Gorbaciov și a lui Ion Iliescu. Chiar mai mult, premierul Ungariei, J. Antall, a amenințat că, dacă nu se va ajunge la un acord privind desființarea Tratatului, țara sa va părăsi unilateral alianța până la sfârșitul anului 1991. Declarația premierului ungar a fost urmată de fapte, la 15 februarie 1991 având loc la Budapesta fondarea Trilateralei de la Vișegrád, ce reunea Cehoslovacia, Polonia, Ungaria. România nu a fost acceptată ca membru, din cauza opoziției statelor fondatoare. La 25 februarie 1991, miniștrii de Externe ai statelor membre ale Tratatului de la Varșovia semnav la Budapesta un acord pentru desființarea structurilor militare ale alianței. La 1 iulie 1991, la Praga, Tratatul de la Varșovia își încheia oficial existența.

Responsabilii de politică internațională și de securitate a U.R.S.S. au încercat să creeze noi mecanisme prin care fostele țări socialiste să nu devină „surse ale antisovietismului” și „să nu joace rolul de catalizator extern al separatismului național și al tendințelor centrifuge în Uniunea Sovietică”³⁷. Soluția identificată de Ministerul de Externe sovietic era crearea unei rețele de tratate bilaterale cu toate statele care au ieșit din C.A.E.R. și Tratatul de la Varșovia, pentru atingerea obiectivelor propuse. Negocierile inițiate de U.R.S.S. cu Ungaria, Polonia, Cehoslovacia s-au blocat la articolele care prevedeau retragerea trupelor sovietice din respectivele țări.

³⁶ Armand Goșu, „Politica răsăriteană a României: 1990-2005”, *Contrafort*, nr.1 (135), ianuarie 2006.

³⁷ *Ibidem*.

În acest context a avut loc semnarea, în 5 aprilie 1991, la Moscova a „Tratatului de colaborare, bună vecinătate și amicitie” între România și U.R.S.S.³⁸. Acordul, neratificat de Parlamentul României, conținea la art. 4 clauza potrivit căreia „România și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste nu vor participa la nici un fel de alianțe îndreptate una împotriva celeilalte. Nici una din Părțile Contractante nu va permite ca teritoriul ei să fie folosit de către un stat terț pentru comiterea unei agresiuni împotriva celeilalte Părți Contractante. Nici una din ele nu va pune, în aceste scopuri, la dispoziția unui stat terț căile și mijloacele sale de comunicație și alte infrastructuri și nu va acorda nici un fel de sprijin unui asemenea stat care ar intra într-un conflict armat cu cealaltă Parte Contractantă”. Încheierea tratatului și clauza conținută în articolul patru au trezit ample polemici politice în legătură atât cu oportunitatea semnării tratatului cât și cu condiționarea intrării într-o altă structură de securitate de acordul celeilalte părți (dacă tratatul ar fi intrat în vigoare România nu putea intra în N.A.T.O. decât cu acordul Moscovei).

În viața politică din România în jurul semnării tratatului româno-sovietic s-a creat clivajul care a dominat competiția politică până la sfârșitul anilor `90: „anti-

³⁸ Semnarea tratatului a fost pregătită prin negocieri la Moscova în perioada 17-18 ianuarie 1991, la nivel de ministere de externe. Din pregătirea politică a acestui act a făcut parte și vizita la Moscova a consilierului pe probleme de politică externă al lui Ion Iliescu, Ioan Mircea Pașcu. În cadrul întrevederii acestuia cu Vladimir Zagladin, consilier pentru politică externă al lui Mihail Gorbaciov, s-au discutat perspectivele relației româno-sovietice, dorința Președinției de la București de a avea relații cordiale cu U.R.S.S., pentru a menaja orice aprehensiuni ale Moscovei în legătură cu o eventuală orientare pro-occidentală a României.

comuniști” *versus* „neo-comuniști”. Modelul argumentativ dezvoltat de adversarii politici ai lui Ion Iliescu are următoarea formă: „Ion Iliescu este un neo-comunist, având un comportament anti-democratic” → „Ion Iliescu este un anti-occidental” → „Ion Iliescu a vrut să împiedice democratizarea României prin semnarea tratatului cu Uniunea Sovietică” → „Pentru toate aceste motive, Ion Iliescu (și partidul său) trebuie înlăturat de la putere”.

Din perspectivă istorică se poate afirma că semnarea tratatului româno-sovietic în 5 aprilie 1991 a fost o greșeală de orientare a politicii externe: 1) s-a realizat un acord diplomatic cu un stat care era în agonie, în timp ce statele din grupul Vișegrád (Cehoslovacia, Polonia, Ungaria) transmiteau semnale publice că doresc să facă parte din structurile de securitate occidentale (N.A.T.O. în primul rând)³⁹; 2) s-a acceptat condiționarea suveranității, adică a dreptului de a face parte dintr-o organizație în care interesul național este cel mai bine apărât, de un acord cu un stat de esență totalitară (Uniunea Sovietică). Nu semnarea unui acord cu un stat vecin poate fi criticată, ci momentul în care se face și, mai ales, anumite clauze ale acestuia.

Motivațiile semnării acordului cu Uniunea Sovietică nu au fost încă pe deplin clarificate, dar mai multe interpretări

³⁹ Tratatul dintre România și U.R.S.S. trebuie integrat în contextul perioadei, în care Occidentul căuta să aibă o atitudine binevoitoare față de Mihail Gorbaciov. Statele Unite, Marea Britanie și Franța nu încurajau destrămarea bruscă, potențial anarhică a sistemului comunist, nefiind pregătite pentru a pune altceva în schimb. Pragmatismul statelor central-europene a fost pus în evidență de faptul că, deși cereau tot mai insistent primirea lor în N.A.T.O., au semnat în anul 1992 acorduri bilaterale cu Federația Rusă: Republica Cehă și Slovacă (la 1 aprilie 1992), Polonia (la 22 mai 1992), și Bulgaria (la 4 august 1992).

au fost propuse de-a lungul timpului: 1) tratatul a fost semnat pentru că și celelalte state din fostul bloc comunist au semnat acorduri de acest tip cu Uniunea Sovietică. Argumentul este adevărat, numai că în tratatele Uniunii Sovietice cu Ungaria și Polonia nu erau clauze similare celei cuprinse în art. 4 din acordul cu România. În plus, România a fost ultimul stat ex-comunist care a semnat un astfel de acord cu U.R.S.S., ceea ce ar fi trebuit să dea de gândit în legătură cu oportunitatea sa; 2) Ion Iliescu a semnat tratatul pentru că dorea să obțină sprijinul Moscovei în situația în care opoziția ar fi încercat să-l înlăture de la putere. Ion Iliescu i-ar fi fost dator lui Mihail Gorbaciov pentru sprijinul din decembrie 1989⁴⁰ (această interpretare se leagă de teza „revoluției furate de oamenii Moscovei”); 3) semnarea tratatului însemna o orientare geopolitică cu implicații și asupra vieții politice interne: respingerea Occidentului, deci a capitalismului, crearea unei „democrații originale”, în formula unui „socialism cu față umană”⁴¹; 4) diplomații și

⁴⁰ Sabina Fati, Armand Goșu, „Credincioși U.R.S.S.”, în „Evenimentul zilei”, 26 iulie 2004.

⁴¹ În sprijinul acestei interpretări au fost aduse și numeroasele vizite ministeriale române la Moscova, la începutul anului 1990: de ministrul de Externe Sergiu Celac (8 martie), ministrul Culturii, Andrei Pleșu (21 martie), cel al Apărării, Victor Stănculescu (9-10 aprilie), ministrul Comerțului exterior, Al. Mărgăritescu (26-27 aprilie). S-a pus la cale trimiterea de ofițeri cursanți la marile academii militare de la Moscova pentru a pregăti ofițerii de legătură din Tratatul de la Varșovia. Iar în momentul în care Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria și-au retras studenții de la Institutul de Relații Internaționale de pe lângă MAE al U.R.S.S., și-au făcut apariția primii studenți trimiși de Ministerul român de Externe. De asemenea, unele declarații ale oficialilor români până în 1994 sunt considerate a fi dovezi ale limbajului dublu (în iulie 1993, Șeful Marelui Stat Major al Armatei Române, generalul Dumitru Cioflină,

190

analiztii români au fost surprinși, nu au înțeles că Uniunea Sovietică este într-un proces de dezagregare rapidă și, în virtutea unui tradițional joc la două capete al diplomației române, tratatul a fost semnat dar nu a mai fost ratificat de Parlament când s-a constatat că acesta poate crea probleme interne și externe foarte importante⁴².

Deoarece scopul meu în acest capitol nu este să analizez istoria relațiilor diplomatice dintre România și Federația Rusă, ci modul în care influențează anumiți actori internaționali procesele politice interne, constat doar faptul că tema tratatului din 1991 a fost readusă periodic în discuție, cu o mai mare intensitate în anii electorali 1996, 2000, 2004 (aceasta fiind conexasă în anul 2000 cu „scandalul Firul Roșu” prin care se incrimina intenția realizării unei legături telefonice secretizate directe între Moscova și București). De asemenea, polemica creată în jurul acestui tratat a modelat relațiile bilaterale propriu-zise dintre România și Federația Rusă de-a lungul anilor '90, autoritățile române fiind dominate de teamă în legătură cu inițierea de tratative cu rușii, iar diplomația moscovită fiind suspicioasă și distantă față de propunerile românești.

Această stare a relațiilor bilaterale poate fi ușor descifrată și din perspectiva vizitelor politice la nivel înalt. Nici un președinte al Federației Ruse nu a vizitat România, în mod oficial, după 1991. Timp de 12 ani au lipsit vizitele președinților români la Moscova, dacă nu luăm în calcul

declara la întoarcerea dintr-o vizită la Moscova: „România nu poate avea relații mai strânse cu NATO decât cu Federația Rusă”. O lună mai târziu, ministrul Apărării, generalul Nicolae Spiroiu, a afirmat în fața unei delegații NATO care vizita Bucureștiul că România dorește să devină membru al NATO), *Ibidem*.

⁴² Adrian Severin, Gabriel Andreescu, *Locurile unde se construiește Europa*, Polirom, Iași, 2000, p.195-196.

întâlnirea dintre Ion Iliescu și Boris Elțan din aprilie 1991, cu ocazia semnării tratatului. Prima vizită oficială în Federația Rusă a avut loc în 3-5 iulie 2003, cu ocazia semnării tratatului de bază, urmată de primirea lui Traian Băsescu la Vladimir Putin în februarie 2005. La nivel de prim-miniștri, Nicolae Văcăroiu a vizitat Federația Rusă în septembrie 1993. Cel mai înalt oficial rus care a vizitat România a fost premierul Mihail Kasianov în 27-28 martie 2003.

Dezagregarea Uniunii Sovietice și calitatea de principal stat succesoral al Federației Ruse a readus în prim-planul vieții publice din România o serie de probleme istorice: Basarabia, Insula Șerpilor, tezaurul românesc încredințat spre păstrare Rusiei țariste în timpul primului război mondial (decembrie 1916, iulie 1917).

Moștenirea istorică a relației româno-ruse: problema Basarabiei și a Tezaurului

Vântul schimbării adus de politicile de *glasnost* și *perestroika* au atins și popoarele integrate cu forța în Uniunea Sovietică în timpul lui Stalin. Statele baltice și Moldova au fost cuprinse, în perioada 1990-1991 de avântul ieșirii din U.R.S.S., dorindu-se schimbarea consecințelor Pactului Ribbentrop-Molotov (23 august 1939).

Căderea comunismului în Estul Europei și procesul rapid de dezagregare a Uniunii Sovietice a fost considerat, în anumite cercuri politice și intelectuale din România drept condiții propice pentru reunificarea statului român. Decretarea limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin la 31 august 1989, introducerea noului drapel de stat la 27 aprilie 1990 și a stemei de stat la 3 noiembrie 1990 de către Parlamentul de la Chișinău au fost priviți a fi

pași necesari în procesul de reunificare⁴³. România a fost primul stat care a recunoscut Republica Moldova, după proclamarea independenței de stat la 27 august 1991. Din declarația guvernului român, făcută cu acest prilej, reiese că, în viziunea autorităților de la București, independența Moldovei era considerată o formă de emancipare de sub tutela Moscovei și un pas spre reunificarea cu România: „Proclamarea unui stat românesc independent pe teritoriile anexate cu forța, în urma înțelegerilor secrete stabilite prin Pactul Ribbentrop-Molotov, reprezintă un pas decisiv spre înlăturarea, pe cale pașnică, a consecințelor nefaste ale acestuia, îndreptate împotriva drepturilor și intereselor poporului român”⁴⁴.

Optimismul inițial de la crearea statului Republica Moldova s-a transformat, destul de rapid, în frustrare: evoluțiile interne de la Chișinău au devenit tot mai puțin favorabile unirii cu România, iar condițiile internaționale tot mai puțin propice, odată cu reconsolidarea Rusiei. Decizia Guvernului României de recunoaștere a independenței noului stat moldovean a determinat interpretări contradictorii. Conducerea statului român din acel moment, în primul rând președintele Ion Iliescu, dar și ministrul de Externe Adrian Năstase, au fost acuzați că s-au grăbit să recunoască noul stat pentru a nu crea probleme Uniunii Sovietice, fiind în acest fel împiedicată unirea Basarabiei cu România⁴⁵. De cealaltă parte, se argumentează faptul că recunoașterea rapidă a statalității Basarabiei a creat premisele

⁴³ Gabriel Andreescu, Valentin Stan, Renate Weber, „Raporturile României cu Republica Moldova”, în *Studii Internaționale*, 30 octombrie 1994.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ „Credincioșii U.R.S.S. neagă tot”, în „Evenimentul zilei”, 27 iulie 2004.

unificării, însă aceasta nu s-a realizat pentru că, ulterior, nu s-au întrunit condițiile necesare.

Dacă la nivelul ministerului de Externe se aprecia în anul 1991 că unificarea se poate realiza după modelul german, existând chiar premisele juridice internaționale⁴⁶, au existat opinii care considerau că România ar trebui să realizeze unirea cu Basarabia ca și în 1918, trimițând trupele în dreapta Prutului. Este evident însă faptul că utilizarea armatei române, în lipsa unui acord al conducerii statului Moldova, era o decizie aventuristă, care determina punerea în discuție a Tratatului de Pace de la Paris din 1947 și a prevederilor Acordurilor de la Helsinki. Or, deschiderea unei discuții despre modificarea sau denunțarea Tratatului de Pace implica și riscul de a reaprinde chestiunea Ardealului, a frontierelor vestice ale României, garantate prin același act. De altfel, manifestările și declarațiile pro-unioniste din România au fost invocate la Moscova, Tiraspol și chiar la Chișinău în timpul conflictului armat din Transnistria din 1992.

Trecând din sfera politicii internaționale în cea internă, merită menționat faptul că tema oportunității recunoașterii Republicii Moldova a devenit un subiect important pentru competiția politică din România. Problema relațiilor româno-moldovene a fost parte integrantă a arsenalului competiției dintre putere și opoziție în perioada 1992-1996. În această perioadă, național-țărăniștii au fost cei mai importanți critici ai

⁴⁶ Actul final de la Helsinki al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa precizează în enunțul primului din cele zece principii ale reglementării relațiilor internaționale: „Ele (statele - n. n.) consideră că frontierele lor pot fi modificate, în conformitate cu dreptul internațional, prin mijloace pașnice și pe calea acordurilor”. Cele zece principii ale Actului Final fuseseră reconfirmate de Carta de la Paris pentru o Nouă Europă din noiembrie 1990.

lui Ion Iliescu, pe care l-au învinovățit de eșecul reunificării⁴⁷. Ulterior, din poziția de partid guvernamental, P.N.Ț.C.D. și-a nuanțat poziția față de tema reîntregirii națiunii române, promovând o politică de „reunificare soft”, prin intensificarea suportului cultural românesc pentru cetățenii moldoveni. Chestiunea relațiilor dintre România și Republica Moldova a fost utilizată și de alte partide, P.U.N.R. și P.R.M. devenind voci distincte prin radicalismul mesajului.

Chiar dacă unificarea a fost ratată în perioada 1990-1992, pe agenda româno-rusă a rămas, multă vreme chestiunea denunțării Pactului Ribbentrop-Molotov, ca un gest simbolic pentru o posibilă reîntregire a națiunii române⁴⁸.

La aceste chestiuni fierbinți de pe agenda relațiilor româno-sovietice/ruse, enumerate mai sus, li s-a adăugat încă una, cea a tezaurului românesc trimis în Rusia țaristă spre a fi protejat de armata Puterilor Centrale în primul război mondial⁴⁹. Problema tezaurului are un grad înalt de emotivitate, fiind unul din subiectele care au blocat normalizarea și dezvoltarea relațiilor româno-ruse. Situația

⁴⁷ Pentru a face mai credibilă orientarea „pro-unionistă”, P.N.Ț.C.D. a acordat un loc de deputat în legislatura 1992-1996 scriitoarei moldovence Leonida Lari-Iorga.

⁴⁸ Prin Pactul de neagresiune Ribbentrop-Molotov, semnat la 23 august 1939, Germania nazistă era de acord cu ocuparea de către Uniunea Sovietică a Basarabiei. Din punct de vedere juridic acordul Ribbentrop-Molotov a devenit caduc încă din momentul în care Germania a atacat Uniunea Sovietică în 1941. De asemenea, după destrămarea Uniunii Sovietice, Rusia nu mai deținea teritoriile care au fost ocupate în virtutea aceluiași acord, iar Bucovina de Nord, ținutul Herței și o parte din zona de la gurile Dunării (Basarabia de Sud) au intrat în componența Ucrainei.

⁴⁹ Mihail Romașcanu, *Tezaurul român de la Moscova*, Saeculum, București, 2000, *passim*.

tezaurului român de la Moscova este cu atât mai dificilă cu cât Rusia nu a fost multă vreme dispusă să recunoască existența unei astfel de probleme, deși România a oferit Rusiei în 1995 documente care indică faptul că tezaurul nu s-a pierdut în anii războiului civil sau a intervenției germane din al doilea război mondial. Prin această tactică, Moscova dorea să-și mențină o atitudine de forță în raport cu unul dintre statele din vecinătatea sa vestică, care nu are capacitățile de a-i impune soluții la situațiile de conflict.

Un subiect adiacent relațiilor româno-ruse îl reprezintă chestiunea transnistreană și a Armatei a 14-a, care a devenit o problemă regională în care s-au implicat instituții internaționale (O.S.C.E., Uniunea Europeană) sau mari puteri (Statele Unite). O a patra chestiune a contenciosului româno-sovietic a fost cea a Insulei Șerpilor din Marea Neagră, care însă a devenit o problemă a relațiilor bilaterale dintre România și Ucraina (vezi mai jos).

În căutarea unui nou Tratat

Din acest complex de elemente istorice prezentate mai sus a rezultat o importantă problemă politico-morală care a influențat și componenta economică a relațiilor ruso-române. Dilemele politico-morale ale raporturilor dintre România și Federația Rusă pot fi sintetizate astfel: „are România (generația actuală) dreptul să renunțe la recuperarea tezaurului?”, „faptul că Rusia nu repudiază în mod direct acordul Ribbentrop-Molotov, înseamnă oare renunțarea din partea României la unirea cu Republica Moldova?”.

Presiunea creată asupra guvernelor României de aceste dileme precum și aprehensiunile privind un „contract ascuns” între Ion Iliescu și Rusia, au determinat eșecul succesiv al semnării unui tratat de bază între România și Federația Rusă. Prin semnarea unui astfel de tratat se spera

atingerea a două obiective, de natură diferită însă: crearea condițiilor pentru integrarea României în Alianța Nord-Atlantică și revitalizarea schimburilor economice bilaterale, în principal pătrunderea produselor românești pe piața rusă.

În perioada 1996-'97, 1999, 2001-2003 au existat dezbateri în societatea românească în legătură cu necesitatea realizării unui acord cu Federația Rusă, ca o condiție a integrării României în N.A.T.O.⁵⁰. Plecând de la un astfel de raționament, pentru maximizarea șanselor României de a fi invitată să facă parte din N.A.T.O. la summit-ul de la Madrid, s-a negociat și s-a semnat un tratat politic cu Ucraina în 1997. Presiunea pentru definitivarea unui tratat între România și Federația Rusă era cu atât mai mare cu cât alte state ex-comuniste au realizat acest lucru încă din 1992. Repetatele afirmații ale oficialilor ruși prin care se declarau împotriva extinderii spre Est a Alianței Nord-Atlantice au creat întotdeauna anxietate în rândul politicianilor est-europeni. Sub conducerea președintelui Boris Elțân credibilitatea internațională a Rusiei a ajuns la cote scăzute, astfel încât protestele în legătură cu lărgirea N.A.T.O. au fost considerate a fi, mai degrabă, mesaje pentru electoratul rus decât elemente dintr-o strategie de contracarare a integrării statelor ex-comuniste în Alianța Nord-Atlantică.

Începând cu 1993 la nivelul ministerelor de externe român și rus au existat numeroase runde de negocieri pentru redactarea acordului româno-rus. Acestea nu au fost finalizate pentru că diplomația rusă refuza menționarea

⁵⁰ Valentin Stan, *România și eșecul campaniei pentru Vest*, Editura Universității din București, București, 1999, p.49-52. Potrivit acestui tip de analize, integrarea României în NATO era dependentă de relațiile ruso-americane. Existența unor puncte litigioase pe agenda relațiilor ruso-române ar fi determinat și reticența S.U.A în acceptarea României în N.A.T.O.

problemei tezaurului, a condamnării Pactului Ribbentrop-Molotov precum și modificarea articolului privind neaderarea la alianțe care pot fi ostile uneia dintre părți. În aprilie 1996 s-a ajuns la o formulă de tratat considerat a fi reciproc avantajos la Moscova și București. Acesta era aproape de parafare dar, din motive electorale, Ion Iliescu a renunțat, deși ministrul de Externe rus Evghenii Primakov a venit la București tocmai din China pentru acest lucru⁵¹.

În perioada 1997-2000 nu s-au realizat progrese semnificative în relațiile cu Rusia și pentru că Guvernul Ciorbea și-a asumat pedagogia „vecinului democrat de la Vest”, în sensul implicării României în realizarea unei „adevărate și durabile democrații politice și economice” în Rusia, așa cum era menționat în programul de guvernare al C.D.R.-U.S.D.-U.D.M.R.⁵². Prezent la Bruxelles în fața miniștrilor de externe ai statelor N.A.T.O., în 28 aprilie 1997⁵³, premierul Victor Ciorbea a prezentat ca argumente pentru invitarea României la summit-ul de la Madrid și faptul că noua putere a realizat desovietizarea instituțiilor statului, a serviciilor secrete. Referința era la îndepărtarea din fruntea SRI a lui Virgil Măgureanu⁵⁴. Antisovietismul a fost însă destul de ușor de confundat cu antirusismul, astfel încât nu a existat baza ideologică a normalizării relațiilor dintre România și Rusia în timpul administrației Constantinescu.

Cel mai tensionat an al relațiilor ruso-române după căderea comunismului rămâne, până acum, 1999. În plan

⁵¹ Armand Goșu, „România dezinhibată”, în „Evenimentul zilei”, 2 mai 2003.

⁵² Valentin Stan, *op. cit.*, p.53-54.

⁵³ *Istoria politicii externe românești în date*, Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 736.

⁵⁴ „Alocuțiunea dlui Victor Ciorbea la Bruxelles”, în „Cronica română”, 2 mai 1997.

intern România a fost zgduită de ultimele două mineriade, iar în plan extern criza din Kosovo își producea efectele regionale. Despre mineriadele din ianuarie-februarie 1999 fostul președinte al României, Emil Constantinescu, a afirmat că în realizarea acestora s-a implicat și Rusia: „pe fondul escaladării conflictului din Kosovo și al pregătirii intervenției N.A.T.O., era necesar ca România fie să devină un culoar de transport pentru petrol, armament, muniții, fie să devină o țară complet destabilizată care să nu poată să fie utilizată de către N.A.T.O. ca o bază pentru rezolvarea problemei din Kosovo. Astăzi nici acestea nu mai sunt supoziții, ele se desfășurau în condițiile în care Parlamentul sârb votase unirea cu Rusia. Belarus chiar se unise! Ceea ce deranja era parteneriatul strategic cu Statele Unite, care a fost gestionat de mine tot timpul. Și astăzi bazele nu sunt ale N.A.T.O., ci ale S.U.A., în virtutea aplicării parteneriatului strategic.”⁵⁵

Imediat după încetarea bombardamentelor asupra Iugoslaviei s-a pus problema trupelor de menținere a păcii din Kosovo (bombardarea Serbiei de către N.A.T.O. a avut loc în perioada 24 mai - 10 iunie 1999). În mod aparent surprinzător, Federația Rusă a vrut să-și folosească trupele din Bosnia-Herțegovina pentru constituirea trupelor KFOR, de menținere a păcii în Kosovo. Statele Unite nu aveau logistica necesară pentru a constitui imediat o forță de menținere a păcii (*peace-keeping*), astfel încât în 13 iunie 1999 Rusia a cerut un culoar aerian pentru „efectuarea unor transporturi militare către regiunea Kosovo”⁵⁶. Guvernul a acordat drept de survol, fără acordul Parlamentului, dar Federația Rusă a încălcat reglementările care stipulau modul

⁵⁵ „Constantinescu: Rusia s-a băgat în Mineriada din '99”, în „Gardianul”, 20 mai 2006.

⁵⁶ „Rusia a solicitat survolarea spațiului aerian românesc”, în „Cotidianul”, 15 iunie 1999.

în care acest lucru se putea realiza, astfel încât respectivul acord a fost suspendat, iar în 26 iunie 1999 avioane militare românești au fost folosite pentru a pune în aplicare respectiva decizie. Aeronavele rusești „Iliușin” au fost însoțite până la ieșirea din spațiul aerian românesc de aparate militare ale României. A fost momentul cel mai tensionat al relațiilor bilaterale, perspectiva unui conflict militar fiind destul de apropiată. Gestul respectiv indica însă și orientarea pro-occidentală a României. În cadrul aceleiași etape a relațiilor româno-ruse face parte și declarația ministrului Apărării român Victor Babiuc la întoarcerea sa de la Washington în 29 iunie 1999. Potrivit declarației acestuia, S.U.A. vor ajuta România să construiască un „zid de apărare” la frontiera de est⁵⁷.

Sfârșitul administrației Emil Constantinescu a coincis cu venirea la Moscova a unui nou președinte, Vladimir Putin, după ce la 31 decembrie 1999 Boris Elțân demisionase. „Noua politică externă a Rusiei” exprimată în anul 2000⁵⁸ își fixa ca obiective apărarea intereselor naționale rusești prin crearea unui sistem internațional multipolar. Crearea în jurul său a unei „centuri de bună vecinătate” era consecința firească a asumării de către Moscova a unui mai mare rol internațional. Definindu-se ca „pragmatică”, *Concepția* de politică externă rusă își propunea să utilizeze mult mai extensiv diplomația economică, inclusiv prin ajutorarea investitorilor ruși în ieșirea pe piețele externe.

Definindu-se pe sine ca având o orientare „pragmatică”, premierul Adrian Năstase își propunea în programul de guvernare al cabinetului său „relansarea relațiilor cu Federația

⁵⁷ Valentin Stan, „Ministerul apărării ... de Rusia”, în *Sfera Politicii*, nr. 71, 1999, p.47-50.

⁵⁸ Igor Ivanov, *Politica externă a Rusiei în epoca globalizării*, București, Ed. Fundației Culturale Române, 2003, p.159-172.

Rusă, intensificarea dialogului politic și a consultărilor în probleme de interes comun și diversificarea domeniilor de cooperare economică, inclusiv pe terțe piețe”⁵⁹.

Noul context internațional creat de evenimentele din 11 septembrie 2001 a modificat atât relațiile dintre Statele Unite și Federația Rusă (la summit-ul de la Roma, din 28 mai 2002 s-a înființat noul Consiliu N.A.T.O.-Rusia) cât și rolul N.A.T.O. Perspectiva americană asupra rolului subregional al României, în noul context internațional, a fost exprimată sintetic de președintele american George Bush jr. în vizita sa la București din 23 noiembrie 2002. Liderul american a spus că România trebuie să devină o „punte spre noua Rusie”, iar „o Rusie pe deplin integrată în Europa nu are nevoie de o zonă tampon”. Aceste declarații nu trebuie interpretate în sensul în care România ar avea rolul de purtător de cuvânt sau de emisar în raport cu Rusia în N.A.T.O., ci că România poate reprezenta un spațiu de securitate în vecinătatea Federației Ruse. Mesajul implicit al președintelui american era o sugestie pentru „de-dramatizarea” relației cu Rusia (Adrian Severin).

Statutul geopolitic al României a crescut semnificativ în condițiile transferului centrului de conflict mondial din Europa în Orientul Mijlociu. Ca atare, România nu a mai privit încheierea unui tratat cu Federația Rusă ca o condiție *sine-qua-non* a integrării în N.A.T.O. După ce România a fost invitată să facă parte din Alianța Tratatului Atlanticului de Nord la summit-ul de la Praga (noiembrie 2002) guvernul de la București a putut negocia cu mai multă ușurință textul unui nou tratat cu Federația Rusă.

Negocierile întrerupte în anul 1998 au fost reluate după vizita la Moscova a ministrului de Externe Mircea

⁵⁹ *Program de guvernare pe perioada 2001-2004*, București, 22 decembrie 2000.

Geoană, în octombrie 2001. În aprilie 2002, s-a încheiat ultima rundă de negocieri, textul tratatului fiind gata de parafare. Acesta a fost semnat de Ion Iliescu și Vladimir Putin la 4 iulie 2003. Principiul după care a fost negociat tratatul româno-rus a fost „problemele pe care nu le putem rezolva le ocolim”. Acordul din 2003, intrat în vigoare în 27 iulie 2004 prin schimbul instrumentelor de ratificare cu ocazia vizitei în Federația Rusă a premierului Adrian Năstase, lasă posibilitatea părților să facă parte din orice alianță politico-militară (art. 3). Problema restituirii tezaurului românesc și condamnarea Pactului Ribbentrop-Molotov nu sunt cuprinse în textul tratatului. Ele au fost incluse într-o declarație politică a miniștrilor de Externe, care nu are valoare juridică. S-a ajuns la o formulă prin care cele două părți condamnă, deopotrivă, Pactul Ribbentrop-Molotov și participarea României alături de puterile Axei la războiul împotriva U.R.S.S.⁶⁰. De asemenea, tratatul nu cuprinde clauze care ar împiedica amplasarea de baze N.A.T.O. sau americane pe teritoriul României, deși diferiți oficiali ruși și-au manifestat public ostilitatea față de poziționarea unor baze militare occidentale în imediata vecinătate a graniței rusești. Prin conținutul politic al tratatului româno-rus din 2003 se formalizează depășirea angoasei securitare a României, teama că puternicul vecin de la Est ar putea afecta suveranitatea sau integritatea națională

Rusia a fost de acord cu realizarea unei comisii mixte de istorici români și ruși care să afle informații despre tezaurul României. Pentru Moscova această soluție era ideală pentru a putea tergiversa lucrurile la infinit, iar pentru diplomația română era o metodă de a transmite opiniei publice naționale

⁶⁰ Vasile Buga, Iulian Chifu, *România - Rusia: intrarea în normalitate*, Casa NATO, București, 2003, p.13.

mesajul că „noi încercăm să rezolvăm situația, dar vedeți cât de dificil e!”. De altfel, semnarea tratatului cu Federația Rusă a fost întâmpinată la București cu exprimarea unor nemulțumiri publice ale unor organizații civice.

„Axa Washington-Londra-București” se continuă la Moscova?

Schimbarea de administrație la București în urma alegerilor din anul 2004 a fost însoțită, cel puțin în planul retoricii politice, de o „nouă politică estică”, urmare directă a auto-poziționării României pe așa-numita „axă Washington-Londra-București”. În cadrul acestei „noi politici estice” un loc aparte îl ocupă relația cu Federația Rusă.

Din postura României de membru al N.A.T.O., agenda relațiilor bilaterale româno-ruse s-a diversificat. Pe lângă chestiunile tradiționale, în repertoriul comun al tematicii româno-ruse s-au inserat sau au devenit proeminente și alte chestiuni: i) situația Republicii Moldova și, corelat cu aceasta, problema transnistreană (inclusiv revenirea României în grupul de negociatori pentru soluționarea crizei); ii) acomodarea intereselor economice reciproce (reechilibrarea balanței comerciale, facilitarea exporturilor românești în Rusia, definirea politicii față de investițiile rusești în România și față de eventualele investiții românești în Rusia), cu o atenție specială asupra industriei aluminiului din România, dar și a celei energetice; iii) amplasarea unor baze militare S.U.A. (N.A.T.O.) în România; iv) cooperarea la Marea Neagră în lupta împotriva terorismului, crimei organizate și traficului ilicit⁶¹.

⁶¹ *Vulnerabilități ale politicii internaționale a României sub administrația Băseșcu-Tăriceanu*, Raport de analiză politică, Institutul „Ovidiu Șincai”, București, 17 februarie 2005, p. 21.

Traian Băsescu părea a da consistență declarațiilor de politică internațională de la începutul mandatului, reușind să viziteze Moscova (14-15 februarie 2005) imediat după ce a fost primit la Londra. În timpul vizitei la Moscova președintele României a recunoscut interesele legitime ale Federației Ruse în spațiul Mării Negre, adresându-i invitația de a participa într-un viitor format multilateral de cooperare la Marea Neagră.

Problema este că președintele Traian Băsescu a dezvoltat un dublu discurs în relația cu Federația Rusă. El include Rusia în schema soluționării conflictelor înghețate și a politicii estice, ca factor crucial pentru reușita acestor proiecte, în funcție de locul în care vorbește. La Moscova recunoștea interesele legitime ale Rusiei, propunând chiar un „parteneriat pragmatic”. Însă, în diferite mesaje transmise din S.U.A., Ucraina, Germania etc., spațiul Mării Negre este unul în care actorii trebuie să coopereze cu scopul comun de a asigura securitatea, ca și cum ar avea toți aceleași interese dar, mai ales, un adversar comun, Rusia.

Cu ocazia Reuniunii la Nivel Înalt a celei de-a 60-a Sesiuni a Adunării Generale a O.N.U., care s-a desfășurat la New York, în perioada 14-16 septembrie 2005 Traian Băsescu a declarat: „Federația Rusă tratează Marea Neagră ca pe un lac rusesc, fiindcă nu dorește internaționalizarea problemelor din zonă”. Președintele Băsescu a acuzat Rusia de subordonare a spațiului strategic al Mării Negre, chiar de pe teritoriul aliatului strategic al României, dar și al Rusiei, Statele Unite, însă fără ca acestea din urmă să fi avut nevoie de un atare gest de sprijin. Ulterior, în cadrul unui interviu difuzat la începutul lunii octombrie 2005 președintele Traian Băsescu a etichetat Rusia ca „stat nedemocratic”. Toate acestea s-au produs în condițiile în care discursul oficial al președintelui Traian Băsescu este unul de cooptare a Rusiei

în mecanismele de cooperare ale zonei Mării Negre⁶². Rezultatul acestei duplicități a mesajului au apărut imediat: Federația Rusă a boicotat, practic, inițiativa românească de creare a Forumului Mării Negre pentru Dialog și Parteneriat⁶³, iar Turcia a adoptat aceeași conduită; prețul resurselor energetice importate de România din Rusia a crescut (mai ales al gazelor); România nu a reușit să se insereze în formatul de negocieri al conflictului transnistrean. Acestea sunt câteva argumente pentru a susține afirmația că, de fapt, „noua politică estică” propusă de către Traian Băsescu este o doctrină de politică externă pentru uz intern, pentru consum electoralist.

În viața publică din România unul dintre puținii politicieni care și-au exprimat deschis susținerea pentru o „axă București-Moscova” este Cozmin Gușă. Tânărul politician a propus ideea unei legături „pragmatice” bazate pe apartenența comună la ortodoxie, rezultatul pentru România urmând a fi, potrivit lui Cozmin Gușă, un preț mai bun la gazele importate din Federația Rusă⁶⁴. Din punctul meu de vedere, ideea unei „axe București-Moscova”, structurate în jurul unei „Internaționale a partidelor ortodoxe” nu reprezintă decât o metodă de a atrage atenția opiniei publice din România. Desigur, inițiativa lui Cozmin Gușă trebuie citită și din

⁶² Traian Băsescu, *un an de mandat prezidențial: guvernarea prin și pentru crize*, Raport de analiză politică, Institutul „Ovidiu Șincai”, București, decembrie 2005, p.31.

⁶³ În 5 iunie 2006 s-a desfășurat la București Forumul Mării Negre pentru Dialog și Parteneriat, inaugurat printr-un summit al statelor riverane. Însă, la eveniment Federația Rusă a refuzat să participe, ambasadorul rus participând doar ca observator.

⁶⁴ „Ortodoxia, politica și gazele pe Axa Moscova-București”, în „Ziua”, 20 octombrie 2006.

perspectiva identității sprijinitorilor săi politici, cu puternice conexiuni în politica și economia Rusiei.

O relație economică dezechilibrată

Dimensiunea economică și comercială a relației ruso-române a fost influențată de nivelul și starea relațiilor politice. Deoarece România este dependentă de resursele energetice (gaz și petrol) importate din Rusia, Moscova a încercat să dimensioneze relațiile politice prin stabilirea unor condiții mai favorabile sau dificile pentru importurile strategice ale României. Politica de șantaj economic la adresa statelor ex-sovietice a înlocuit, în bună parte, în epoca Putin, instrumentele tradiționale folosite de Moscova pentru a menține amicitia spațiului vecinătății imediate. Presiunea militară și diplomatică au devenit secundare, șantajul energetic ambalat în retorica „prețului pieței” având un efect puternic asupra statelor care sunt în poziția de dependență față de resursele energetice rusești.

Elemente ale strategiei geo-economice rusești au fost puse în aplicare și în relația cu România, prețul gazelor crescând pe măsură ce retorica politică de la București a devenit tot mai radicală⁶⁵. În anul 2005, volumul total al schimburilor comerciale bilaterale a fost de 3568,8 mil. USD din care exportul 230,6 mil. USD iar importul 3338,2 mil. USD, înregistrându-se un sold de 3107,6 mil. USD în favoarea Rusiei. Ponderea Federației Ruse în importul total

⁶⁵ Nu doar România a făcut obiectul unei astfel de strategii, ci și Polonia. Concernul rus Gazprom a devenit un instrument politic redutabil al politicii externe în epoca Vladimir Putin. Moscova a acordat prețuri preferențiale regimurilor prietene (de ex. Belarus), în timp ce în relație cu statele cu veleități pro-americane (Georgia, Ucraina în 2005) au apărut adevărate crize politice în urma întreruperii gazelor sau măririi bruște a prețului.

al României a scăzut de la 8,4 la 7,05%. Din punctul de vedere al deficitului comercial, Federația Rusă s-a menținut, în continuare, pe primul loc, acesta, reprezentând 26,4% din deficitul total al comerțului românesc. Deficitul provine în principal din importul de materii prime energetice care reprezintă cca. 90% din importul total din Federația Rusă⁶⁶.

Pe baza acestei realități, surprinse de noi doar prin datele cele mai recente, s-au dezvoltat discursuri publice legate de „pierderea oportunităților de a pătrunde pe piața rusă” ca urmare a inexistenței unui tratat politic între cele două state⁶⁷. Explicația acestui dezechilibru în relațiile comerciale trebuie căutată în faptul că firmele românești nu au avut o susținere politică semnificativă iar condițiile de intrare pe piața rusă sunt speciale (plata produselor furnizate are un grad destul de mare de risc iar posibilitățile firmelor românești de a determina respectarea contractelor sunt destul de mici). La această explicație trebuie să mai adăugăm și orientarea economică preponderentă spre Uniunea Europeană, în sinergie cu tendințele politice.

Companiile rusești au dorit să ocupe poziții cheie în controlul punctelor strategice ale economiei românești, semnificativă în acest fiind participarea Gazprom la

⁶⁶ „România dorește să-și sporească exporturile pe piața Rusiei”, în „Dimineața”, 29 iulie 2004. Alte informații despre schimburile comerciale dintre România și Federația Rusă sunt disponibile pe site-ul Ministerului de Externe, www.mae.ro

⁶⁷ Toate țările foste C.A.E.R. au înregistrat balanțe comerciale cronic negative. Cehia și Polonia și-au oprit exporturile către Federația Rusă în intervalul 1992-2003, iar România, Slovacia și Ungaria își dublează importurile în acest interval, datorită importurilor energetice, în Vasile Ghișa, Ștefan Răgalie, Ion Stoian, *Relațiile economice româno-ruse - experiențe și oportunități*, Expert, 2005, p.61.

competiția pentru privatizarea Petrom⁶⁸. Firma rusească a fost eliminată deoarece guvernul României a încercat să evite aplicarea principiului „cine controlează economia, controlează politica”. Acest lucru nu a împiedicat însă o prezență semnificativă a investitorilor ruși în economia românească, chiar dacă aceștia s-au plâns, fiind susținuți de ambasadorul de la București, că sunt defavorizați și tratați cu suspiciune în România⁶⁹.

Analiza celor mai importante companii de pe piața românească la nivelul anului 2005, indică tendința investitorilor ruși de a fi prezenți în domeniile strategice⁷⁰. În domeniul petrolului capitalul rusesc este prezent, în mod direct, prin *Lukoil*, și indirect prin *Balkan Petroleum Ltd.* Capitalul rusesc este implicat și în industria metalurgică, având o poziție dominantă pe piața metalurgiei neferoase.

În arsenalul marilor puteri prin care acestea încearcă să-și păstreze/sporească influența în diferite zone se află și serviciile secrete. Frecvent au apărut în presa internațională informații despre încercările de subversiune ale serviciilor secrete rusești în diferite instituții (ministere) sau puncte strategice din statele Europei Centrale și de Est (întreprinderi cu producție de înaltă tehnologie, stații de transmitere de

⁶⁸ „Lista scurtă în privatizarea Petrom – tot lungă”, în „Adevărul economic”, nr.40, octombrie 2003.

⁶⁹ Lukoil a cumpărat rafinăria Petrotel și a construit în țară sute de benzinării. Compania rusă TMK a investit în uzina de țevi Astrom din Slatina și Combinatul Siderurgic din Reșița, iar OMZ în Uzina de utilaj petrolier UPET Târgoviște. Compania Russki Aluminiū a cumpărat și ea fabrica de alumina din Oradea, dar mai târziu a închis-o, Sabina Fati, „Ce l-a grăbit pe Năstase la Moscova?”, în „Evenimentul zilei”, 28 iulie 2004.

⁷⁰ *Anuarul de bussines al României.2006. Cei mai mari jucători din economie*, Ziarul financiar, iunie 2006.

date). După sfârșitul războiului rece controlul militar (hard) a fost înlocuit de încercarea de a controla diferite personalități politice sau prin crearea unor rețele economice prin care să poată fi sprijinite anumite inițiative politice. Există presupuneri că Rusia sau corporațiile rusești ar avea astfel de „agenți de influență” și în politica și mass-media din România. În lipsa unor dovezi concludente nu pot fi avansate nume și/sau instituții.

O privire spre viitor

După 1990 Rusia și-a pierdut rolul unui actor de tip sistemic asupra societății românești. Mai degrabă sistemul politic din România a trebuit să dea răspuns *input*-urilor venite din Rusia în sens negativ, de a bloca tendințele de a crea dependență și de a afecta suveranitatea. Rusia a ocupat un loc central în imaginarul politic al românilor, negativ, iar teama de agresivitatea acesteia a contribuit la consistența orientării pro-occidentale. Calitatea României de membru al N.A.T.O. și acordul privind amplasarea bazelor militare americane a determinat scăderea semnificativă a temerilor în legătură cu o eventuală politică de forță a statului de la Răsărit.

Analiza opțiunilor strategice ale S.U.A. și Federației Ruse, relevând profunde incompatibilități pe termen lung, arată că echilibristica între cele două va fi tot mai dificilă și mai riscantă pentru România. Pe de o parte, S.U.A. par a dori preluarea controlului total asupra Eurasiei (inclusiv spre a gestiona potrivit priorităților lor securitatea energetică la nivel global) și împingerea Rusiei (diminuarea sferei ei de influență) într-un spațiu cuprins între frontierele estice ale Ucrainei și Belarusului, și Urali. Pe de altă parte, recent, Rusia și-a precizat inechivoc intenția de a-și reface zona de influență în spațiul fostului U.R.S.S. procedând, în lipsa cooperării Occidentului, la acțiuni unilaterale care vor include, printre

alte, conlucrarea cu forțele de opoziție din țările vizate – în măsura în care acestea se vor dovedi mai receptive față de exigențele rusești, folosirea societății civile (în stil american) și stabilirea de contacte directe cu aliații Americii (vezi relația de apropiere ruso-turcă, în contextul războiului din Irak și a politicii americane în zona Mării Negre).

Luând în considerare aceste perspective, viitorul relației româno-ruse nu se anunță atât de lipsit de griji, dacă politicienii români vor dori să întreprindă mai mult decât are România resurse. Ca țară de primă linie a N.A.T.O. și Uniunii Europene, România este direct și nemijlocit expusă oricărei forme de ostilitate arătată de Rusia față de alianțele occidentale din care România face parte. Spre a diminua consecințele negative ale unei asemenea ostilități – care, din cauza contiguității sau cvasi-contiguității teritoriale, ca și din cauza disproporției de putere dintre ea și Rusia, o afectează mai mult decât pe aliații săi occidentali – România este obligată să întrețină cel puțin în context bilateral o legătură amicală cu Rusia. O asemenea legătură va reduce riscul ca România să se transforme dintr-o „țară-punte” într-o „țară-țintă”. România are nevoie de cooperare strategică în relația cu Rusia – mai ales în condițiile în care nu cultivă și nu se poate baza pe sprijinul UE și pe o politică externă și de securitate europeană comună – pentru a compensa dezechilibrul de putere existent în relația sa partenerială cu S.U.A. Altminteri parteneriatul strategic cu S.U.A. (amplificat la nivel retoric de Traian Băsescu în „axă”) riscă să capete un caracter unilateral și un sens unic – de la vest la est. Antanta cordială cu Rusia („parteneriatul pragmatic” – cum a numit-o Traian Băsescu) poate fi garanția că România nu se va transforma din „partener transatlantic” în „satelit transatlantic”. Întrucât ca putere globală S.U.A. nu au întotdeauna interesul sau disponibilitatea să se implice în

abordarea unor teme locale care pot prezenta importanță vitală pentru România, autoritățile de la București trebuie să își păstreze intactă capacitatea de a negocia direct pe marginea unor asemenea teme cu Moscova⁷¹.

C) GERMANIA

Dimensiunea istorică

Influența germană asupra României este tradițională fiind, alături de cea franceză, una din cele două surse importante de modernitate directă pentru societatea românească, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Relația româno-germană are multiple dimensiuni, dar două coordonate au fost predominante în secolul XX. Prima ipostază este una conflictuală, fiind legată de faptul că sfârșitul celor două războaie mondiale au prins România și Germania în tabere adverse. Factorul geopolitic a jucat mai mult un rol de conflict decât de apropiere între România și Germania, teama de înțelegeri secrete ale Berlinului cu dușmanul hegemonic de la Răsărit trezind acute neliniști în rândul românilor. Pe de altă parte, elitele culturale și o parte a celor politice au fost tradițional filo-germane, românii apreciind valorile culturale germane, calitatea produselor economice, caracteristicile psihologice ale acestora (seriozitate, rigoare, corectitudine). De cealaltă parte, în imaginarul german românii nu sunt asociați cu cele mai elevate calități, expresia uzuală germană „ca-n Valahia” prin care este desemnată o stare de dezorganizare fiind o măsură pentru distanța culturală care separă cele două națiuni. Germanii nu au apreciat faptul că în al doilea război mondial România a devenit din aliat inamic după 23 august 1944.

⁷¹ *Vulnerabilități ale politicii internaționale.....*, p. 22-24.

Această relație de alteritate viciată a format mentalul celor două națiuni, iar acest lucru s-a reflectat în relațiile interpersonale: un aer de superioritate din partea germanilor, care atribuie românilor un rol marginal, iar din partea românilor admirație amestecată cu teamă.

Acestea sunt câteva din condițiile structurale care au stat la baza relațiilor dintre România și Germania. La acest inventar psiho-istoric perioada comunistă a adăugat în contul relațiilor bilaterale două fapte negative, deportarea sașilor și șvabilor și vânzarea de către Ceaușescu a etnicilor germani și și unul pozitiv, stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și R.F. Germania în ianuarie 1967, într-un moment când statele lagărului socialist nu aveau relații diplomatice cu Bonn-ul. Cumularea elementelor negative a determinat existența unei relații de neîncredere între cele două state.

Germania și securitatea europeană

Înțelegerea influenței germane asupra României după 1989 nu poate fi realizată însă dacă nu ținem seama de rolul Germaniei în securitatea europeană în anii '90, de prioritățile sale de politică internă și internațională⁷².

După sfârșitul războiului rece Germania nu a mai fost nevoită să oscileze între Est și Vest, iar din punct de vedere politic, strategic și economic unificarea Germaniei a determinat „occidentalizarea” noului stat, un argument în acest sens fiind și faptul că mai mult de 60% din schimburile comerciale germane se realizează în interiorul Uniunii Europene⁷³. Conceptul german de securitate a fost în anii '90 multidimensional și internațional. Acesta a inclus toate

⁷² Ludger Kühnhardt, „Germany's Role in European Security”, în *SAIS Review*, Vol.15, Special Issue, 1995, p.103-128.

⁷³ *Facts about Germany*, Media Consulta, Berlin, 2003, p.236.

riscurile care ar fi putut afecta condițiile pentru menținerea unei societăți a bunăstării. Factorii „soft” (economici, demografici, ecologici) au avut preeminență asupra celor „hard”, a securității propriu-zis militare. Preeminența puterii nemilitare a dus la apariția percepției unei sensibile diferențe între caracteristicile structurale ale puterii germane și ambițiile politice externe⁷⁴. Germania a fost preocupată de extinderea și consolidarea edificiului european, ca o condiție a propriei securități. Astfel a luat naștere cuplul franco-german, motorul integrării și extinderii Uniunii Europene.

Din punctul de vedere al strategiei germane exportul de securitate a fost una din preocupările centrale în anii `90, începând cu proximitatea sa imediată. Strategia germană a fost să creeze în imediata sa vecinătate un „Est al Vestului”, iar acest lucru se putea realiza prin extinderea N.A.T.O. și a Uniunii Europene. Dacă în perioada interbelică influența germană era în primul rând militară, după 1990 aceasta a devenit preponderent economică. Sub aspect politic, Germania a devenit pentru statele post-comuniste un model de succes pentru trecerea de la totalitarism la democrație.

La începutul deceniului al nouălea politica externă germană a detectat trei zone de securitate: 1) de relativă stabilitate – Polonia, Ungaria, Republica Cehă, Slovacia; 2) cu capacități nucleare – Rusia și Ucraina; 3) spațiul de criză, între celelalte două zone⁷⁵. Germania a aplicat strategii diferite pentru fiecare zonă.

⁷⁴ James Sperling, „Neither Hegemony nor Dominance: Reconsidering German Power in PostCold-War Europe”, în *British Journal of Political Science*, Vol. 31, 2001, p.389–425.

⁷⁵ Emilia D. Mohan, *Germany and the New Security Problem in East – Central Europe*, în *Central Europe since 1989. Concepts and Developments* (Vasile Pușcaș editor), Dacia Publishing House, Cluj-Napoca, 2000,

Prima arie a fost cu ușurință integrată în sistemul instituțional promovată de Vest. Germania a susținut integrarea statelor Vișegrád în N.A.T.O. și UE pentru a-și legitima *status*-ul, dar și pentru a domina o foarte profitabilă piață. Pentru a doua zonă, Germania a fost legată de Statele Unite, susținând retragerea trupelor sovietice din Germania de Est cu aproximativ 60 miliarde dolari. De asemenea, a promovat o relație specială cu Moscova, Rusia fiind considerată un actor esențial în securitatea europeană.

A treia zonă a reprezentat cea mai critică situație. La începutul deceniului al nouălea Germania și-a manifestat intenția de a se implica activ în gestionarea problemelor din Balcani⁷⁶. Cel mai important gest care venea să demonstreze interesul pentru zonă a fost recunoașterea diplomatică a Sloveniei și Croației la 23 decembrie 1991⁷⁷, acest lucru determinând, potrivit evaluărilor independente, agravarea crizei militare din Croația și extinderea ei ulterioară în Bosnia. După acest moment controversat, dar cu importante consecințe pentru securitatea regiunii, administrația Helmut Kohl abandonează implicarea masivă în zonă, eforturile fiind

p.234. Vezi și Werner Weidenfeld (ed.), *New Ostpolitik: Strategies for a United Europe*, Bertelsmann Foundation, 1998.

⁷⁶ Sabrina P. Ramet, Letty Coffin, „German Foreign Policy Towards the Yugoslav Successor States, 1991-1999”, în *Problems of Post-Communism*, Vol.48, no.1, January/February 2001, p.48-64. Autoarele indică în acest material rolul pe care Franța și Marea Britanie l-au jucat în criza iugoslavă, susținând faptul că deciziile internaționale luate din ianuarie 1992 până la pacea de la Dayton din 22 noiembrie 1995 reflectă „perspectivele, preferințele și interesele franco-engleze”. În articol este susținut faptul că în perioada 1992-'94 Germania a jucat un rol minor în discuțiile privind războiul din Croația și Bosnia.

⁷⁷ Theodor Tudoriu, *Importanța puterilor exterioare pentru securitatea spațiului balcanic*, p.159-188, în *Balcanii – ieșirea din trecut*, Institutul de Studii Internaționale și Strategice, București, 1999.

focalizate pe integrarea landurilor estice și pe asigurarea influenței în statele Europei Centrale. Față de Europa de Sud-Est Germania a adoptat în a doua parte a anilor '90 strategia stabilizării prin deschiderea perspectivelor integrării euro-atlantice (este aici cazul României și Bulgariei). După 1999 poate fi detectat un interes special al Germaniei pentru Balcanii de Vest, în a căror pacificare, democratizare și dezvoltare s-a implicat prin crearea Pactului de Stabilitate, al instituțiilor financiare europene și direct, prin relațiile bilaterale cu statele zonei.

Influența germană după 1989

Relațiile bilaterale româno-germane s-au circumscris politicii regionale promovate de la Bonn (Berlin). Cronologia politică româno-germană cuprinde, pentru perioada analizată, trei mari etape. Prima, cea mai lungă, este delimitată de schimbarea de regim din 1989 și se încheie în prima parte a anului 1997, poate fi caracterizată ca o etapă de abțință geopolitică din partea Germaniei și de eforturi timide ale administrației de la București de a îmbunătăți relațiile bilaterale. Nivelul relațiilor politice era foarte scăzut, interesul german pentru România fiind materializat doar prin prezența unor firme germane pe piața românească. Era perioada interesului preponderent economic, însă și acela de dimensiuni modeste.

A doua etapă debutează cu eșecul României de a fi invitată să adere la N.A.T.O. la summit-ul de la Madrid din iulie 1997. După acest eșec România și-a căutat și un alt sponsor pe lângă cel tradițional francez. Este perioada când Germania devine mai interesată de Europa de Sud-Est, dar partenerul principal al Germaniei nu este România, ci Bulgaria. A treia etapă în relațiile bilaterale româno-germane se deschide din momentul în care România începe

negocierile de aderare la Uniunea Europeană și capătă o anvergură mai mare după ce în România vin la putere social-democrații (decembrie 2000), iar în Germania se aflau la conducere social-democrații în coaliție cu ecologiștii. În această a treia etapă trebuie remarcate, schimbările de accent, la nivel politic, generate de discursul accentuat pro-american al președintelui Traian Băsescu, retorica despre „Axa Washington-Londra-București” producând o iritare voit nedisimulată la Berlin⁷⁸.

O descriere a relațiilor bilaterale româno-germane este relevantă dacă analizăm vizitele reciproce la nivelul președinților și primilor miniștri. România a fost vizitată de președinții Germaniei în 1995 și 2002, în timp ce președinții României au fost primiți în vizite de stat în 1996, 1997, 2003 și 2005. Statistica diplomatică devine și mai explicită dacă ne raportăm la vizitele reciproce ale primilor miniștri: 1990, 1999, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006 în R.F. Germania și 1999 și 2004 în România⁷⁹. Aceste date indică faptul că, în timp ce premierii români au avut opt vizite oficiale, cancelarii germani au venit în România de doar două ori, prima dată în 1999.

La începutul anilor '90 relația germano-română era unidimensională, la nivelul unei relații bilaterale între o mare putere continentală și un stat de mărime medie, dar periferic ca zonă de interes imediat. În această primă perioadă a relațiilor

⁷⁸ Trebuie menționat faptul că schimbarea de putere de la București de la sfârșitul anului 2004 nu a determinat o nouă etapă în relațiile bilaterale. În pofida retoricii lui Traian Băsescu despre „Axă”, la Berlin nu s-au produs mutații de esență în relația cu România. Explicațiile pot fi găsite în stabilitatea/inerția politicii internaționale germane, precum și în faptul că la Berlin s-a considerat că există suficiente mecanisme de influență, prin intermediul politicii Uniunii Europene, astfel încât să nu se bruscheze relațiile bilaterale.

⁷⁹ <http://www.mae.ro>, Secțiunea Germania.

germano-române orientarea preponderent pro-franceză a diplomației românești precum și dezinteresul german pentru România au făcut ca schimburile economice bilaterale să fie sub potențialul de dezvoltare, iar investițiile germane directe au fost modeste. Influența germană în România a crescut pe măsură ce interesul românesc pentru Germania s-a mărit, în măsura în care relația cu Berlinul avea o importanță tot mai mare pentru integrarea României în N.A.T.O. și Uniunea Europeană. Eșecul integrării României în N.A.T.O. în 1997/1999 a trezit ample dezbateri publice în legătură cu rolul Germaniei pentru România⁸⁰. Deși președintele Emil Constantinescu efectuase o vizită de stat în Germania chiar înaintea summit-ului de la Madrid, fiind primit cordial de oficialii germani, aceștia nu s-au constituit într-un sprijin prea puternic pentru România. Această atitudine a Germaniei a avut mai multe motivații. Prima dintre ele se leagă de faptul că Germania a fost un susținător al României pentru a păstra o cât mai bună relație cu Franța, alături de care era implicată în procesul reformei UE dar, Statele Unite, un alt aliat puternic al Germaniei, nu dorea să accepte România în N.A.T.O. în acel moment. Al doilea set de motivații sunt legate de relația ruso-germană și de negocierile mai ample între Occident și Federația Rusă: Moscova era dispusă să accepte la nivelul anului 1997 o extindere a N.A.T.O. doar pentru statele Vișegrád. Astfel, din această ecuație geopolitică internațională a rezultat decizia de extindere limitată a Alianței Nord-Atlantice și sprijinul formal al Germaniei. În al treilea rând, dar nu mai puțin important, Germania era interesată, în acel moment, doar în oferirea unor garanții de securitate către vecinătatea sa imediată: Polonia, Cehia, Ungaria.

După 1997 România a fost în căutarea sprijinului german pentru o relație bilaterală mult mai consistentă, care

⁸⁰ Valentin Stan, *op. cit.*, p. 96-98.

să determine și un sprijin semnificativ pentru integrarea euro-atlantică. În această strategie s-au realizat gesturi de natură simbolică. Ministrul de Externe Adrian Severin a prezentat scuze oficiale Germaniei pentru tratamentul aplicat etnicilor germani în perioada comunistă, a fost restituită și clădirea fostei legații germane din București, iar 1998 a fost declarat anul Germaniei pentru diplomația românească.

Acest efort insistent al diplomației românești, conjugat cu reorientarea strategică a Germaniei după criza din Kosovo a determinat efectuarea primei vizite oficiale în România a unui cancelar german după 1989, Gerhard Schroeder vizitând în septembrie 1999 România. Schimbarea de substanță în relațiile dintre România și Germania s-a resimțit și în sprijinul german la summit-ul UE de la Helsinki pentru începerea negocierilor de aderare la UE. De fapt, lărgirea grupului de țări care au devenit candidate la integrarea europeană în urma Consiliului European de la Helsinki este rezultatul și al abordării multilateraliste a Germaniei, care dorea consolidarea Europei ca actor internațional prin extinderea Uniunii Europene. În acest fel, apartenența României la Uniunea Europeană devenea o parte a unui efort strategic mai amplu de creștere a relevanței globale a Europei și, implicit, a Germaniei.

Îmbunătățirea relațiilor politice româno-germane a avut loc în contextul implicării Berlinului în problemele Europei de Sud-Est prin lansarea așa-numitului *Pact de Stabilitate*⁸¹, ca urmare a crizei iugoslave. În Pactul de

⁸¹ Proiectul a fost instituit la 10 iunie 1999, la Köln sub președinția germană a UE și a intrat în vigoare la 30 iulie 1999, la Întâlnirea la nivel înalt de la Sarajevo. S-au promis consistente ajutoare financiare pentru statele regiunii, de peste 25 miliarde Euro, dar din promisiunile inițiale prea puține au fost respectate. <http://www.stabilitypact.org>

Stabilitate a fost cuprinsă și România, alături de Albania, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria, Croația, Macedonia, Moldova, Serbia și Muntenegru. Pactul de Stabilitate reprezintă un produs al aceleiași viziuni multilaterale germane, devenind parteneri alături de statele din regiune și organizații mondiale (O.N.U., F.M.I.), regionale (Consiliul Europei, O.S.C.E.) sub-regionale (Cooperarea Economică la Marea Neagră) precum și importanți donatori sau state garante (S.U.A., Rusia, Japonia, Canada, Elveția) etc.

Coincidența dintre guvernarea social-democrată în Germania și România, alături de orientarea strategică spre Berlin începând cu anul 2001 a determinat o mai mare influență germană în România. Cabinetul Năstase a gândit relația cu Germania în termeni geo-economici: obținerea sprijinului german în Europa în schimbul acordării unor contracte importante pentru firmele germane, inițiativă denumită „parteneriat strategic româno-german în domeniul economic”⁸². Aceste contracte au însemnat creșterea semnificativă a nivelului relațiilor comerciale, de la 2.265,3 mil. \$ în 1995 la 3.288 mil. \$ în 1999 și 7673 mil. Euro în 2005.

⁸² Vizita premierului Adrian Năstase în Germania (iulie 2001), s-a concretizat, între altele, în contracte în valoare de aproape 1,3 miliarde mărci germane. Concret, au fost semnate contracte și acorduri în valoare de aproape 640 milioane DM și memorandumuri de înțelegere, acorduri-cadru și scrisori de intenție în valoare de 620 milioane DM: Convenția între România și R.F. Germania pentru evitarea dublei impunerii cu privire la impozitele pe profit și capital, între Ministerul Finanțelor Publice și Ministerul de Finanțe german; Contractul de vânzare-cumpărare rame automotor în valoare de 250 milioane USD, între Societatea Națională de transport feroviar de călători „CFR Călători” S.A. și Siemens AG; Acordul-cadru privind realizarea stației de 400/110 KV Oradea Sud, în valoare de 31 milioane euro, între SC Transelectrica SA și Siemens AG, în <http://www.gov.ro/>, 10 noiembrie 2004.

Valoarea totală a investițiilor de capital german în România, la data de 31 decembrie 2005, a fost de cca. 1259,38 milioane Euro / 1514,83 milioane USD (locul 3, după Olanda și Austria), reprezentând cca. 9,54% din totalul investițiilor străine directe. Numărul societăților comerciale cu capital german a fost în aceeași perioadă de 12.898 (11,56% din totalul societăților cu capital străin; locul 2, după Italia)⁸³.

Punctul culminant al strategiei Guvernului Năstase de a obține sprijin politic german pentru integrarea europeană, în special pentru închiderea negocierilor de aderare, a fost cu prilejul celei de a doua vizite în România a cancelarului Gerhard Schroeder din august 2004. Cu acel prilej s-a semnat un contract în valoare de 650 milioane de Euro între guvernul român și concernul european EADS pentru securizarea frontierelor. Semnarea acestui contract a fost, probabil, un motiv suplimentar pentru cancelarul german să-și declare susținerea publică pentru încheierea de către România a negocierilor de aderare la Uniunea Europeană în anul 2004 și finalizarea Tratatului de aderare în 2005⁸⁴. S-a

⁸³ *Republica Federală Germania*, www.mae.ro. Printre principalele firme germane prezente în România se numără: Continental, DaimlerChrysler, INA Schäffler, Wintershall, E.ON AG, Allianz, Leoni, Praktiker, RWE (RRR-Remmert Recycling), British American Tobacco, Linde, Dräxlmayer, Heidelberger Zement, Thyssen Krupp-Hoesch, Siemens, Metro, REWE, Steilmann, Villeroy & Boch, Dr. Oetker.

⁸⁴ „Crește prețul integrării euro-atlantice”, în *Capital*, nr.37, 9 septembrie 2004. Contractul României cu EADS a determinat aprinse polemici politice, opoziția acuzând guvernul că dorește să cumpere bunăvoința Occidentului prin contracte comerciale substanțiale. Polemica a fost alimentată de faptul că respectivul contract nu a fost realizat în urma unei licitații internaționale ci prin negociere directă, iar clauzele au rămas mult timp necunoscute. De altfel, semnarea acestui contract fără a fi supus unei licitații internaționale a fost criticată și de Comisia Europeană în Raportul de 220

construit astfel o relație româno-germană dominată de pragmatismul reciproc al partenerilor, fără efuziuni sentimentale, dar eficientă.

Relațiile politice de la cel mai înalt nivel au fost susținute de o rețea densă de alte forme ale cooperării bilaterale economice, culturale, sau de altă natură. Influența germană în Uniunea Europeană a fost decisivă în acordarea pentru cetățenii români a dreptului de liberă circulație în spațiul Schengen. Germania a contribuit cu asistență tehnică la reforma administrației publice din România, a sistemului judiciar, iar prin prezența marilor firme germane în economia românească a ajutat la modernizarea economică. Aceasta s-a realizat însă în forme mixte, nefiind prezente în România mari capacități industriale germane integrate, ci doar agenți economici care realizează produse pentru subramuri ale economiei germane.

Spre deosebire de Franța și Austria, Germania nu s-a arătat interesată în participarea la privatizarea „perlelor coroanei” economiei românești: sistemul bancar și cel petrolier. O excepție ar putea fi considerată societatea *E.ON Ruhrgas AG* (rușii de la *Gazprom* au însă acțiuni în compania germană), care a cumpărat *Distrigaz Nord* și una din cele 8 societăți de distribuție a energiei electrice⁸⁵. Această situație relevă un interes strategic secundar al Germaniei pentru România, în locul investițiilor în domeniile strategice fiind preferate contractele comerciale, teoretic reciproc avantajoase, care nu incumbă un angajament pe termen lung. Iar contractele comerciale finalizate prin comenzi de stat românești reprezintă rezultatul complex al

țară din 2004. Contractul dintre România și EADS a fost menținut și după 2004, în ciuda retoricii din campania electorală, fiind însă renegociat și redus ca valoare de la 650 la 524 milioane Euro, în „A fost încheiat contractul EADS”, *Hotnews*, 11 noiembrie 2005.

⁸⁵ „Ruhrgas intră în România, via E.ON”, în „*Cotidianul*”, 15 iunie 2005.

sprijinului pentru integrarea europeană a României precum și a intereselor private ale unora dintre politicienii germani care au sprijinit Bucureștiul.

O formă specială de cooperare româno-germană s-a realizat prin intermediul marilor fundații politice germane (Friedrich Ebert Stiftung, Konrad Adenauer Stiftung, Friedrich Naumann Stiftung, Hanns Seidel Stiftung) care au oferit expertiză partidelor politice românești, contribuind prin activitatea lor la democratizarea societății românești. Aceste fundații au constituit vehiculul prin care partidele germane au dorit să contribuie la creșterea importanței europene a familiei politice căreia îi aparțin: social-democrația, creștin-democrația, liberalismul. De asemenea, fundațiile germane au rolul de instrumente de expertiză asupra situației politice și economice din România, analize în funcție de care se iau diferite decizii.

Un caz special care merită menționat este cel al Grupului parlamentar social democrat româno-german (P.S.D.-S.P.D.) care a avut întâlniri periodice în perioada 2001-2005. În cadrul acestui grup parlamentarii români (Adrian Severin, Hildegard Puwak etc.) au discutat diferite probleme ale relațiilor bilaterale, modernizarea P.S.D și intrarea sa în Internaționala Socialistă, cooperarea în cadrul Convenției privind Viitorul Europei (unde a fost construită Constituția Europei), obținerea statutului de economie de piață de către România (lobby pe lângă comisarul german pentru extindere Günter Verheugen), cooperarea regională și rolul pe care trebuie să-l joace România în Balcanii de Vest etc.

În sinteză, relațiile româno-germane au fost dominate în cea mai mare parte a anilor '90 de neîncredere și lipsă de interes din partea Germaniei, care și-a stabilit alte obiective prioritare. Lipsa interacțiunii sistemice a influențat România prin accentuarea decalajelor față de vecinii săi central-

europeni ca urmare a absenței marilor fluxuri financiare și economice, situație care a determinat fizionomia capitalismului românesc, în mare parte oligarhic (absența marilor investitori externi a determinat auto-privatizarea economică și apariția unei clase de mari proprietari cu manifestări oligarhice, temători față de competiția externă). O consecință consecutivă a lipsei interesului strategic german pentru România o reprezintă integrarea statului român într-un alt ritm, defazat celui central-european, în privința integrării europene.

Relația româno-germană a devenit mai intensă pe măsură ce România a făcut pași mai importanți pentru integrarea în Uniunea Europeană, iar Germania a dezvoltat o strategie de control și presiune asupra României prin intermediul mecanismelor bilaterale și a celor comunitare⁸⁶. Astfel, Germania a vrut să se asigure că este un beneficiar foarte important al extinderii UE gestionând prin instrumente proprii zona Europei de Sud-Est, unde este plasată din perspectivă germană România.

D) FRANȚA

Existența statutului român modern este legată de sprijinul francez acordat la mijlocul secolului al XIX-lea fraților săi estici din ginta latină. Realizarea României Mari în

⁸⁶ Reticența Germaniei față de România s-a manifestat și în calendarul privind ratificarea Tratatului de aderare a României la Uniunea Europeană. Inițial, Bundestagul a cerut în octombrie 2006 chiar impunerea unor clauze de salvagardare în domeniul justiției din România, cerere refuzată de Comisia Europeană. Ulterior, Parlamentul german și-a dat acordul, însă impresia dominantă este că Germania a amânat cât mai mult posibil ratificarea primirii României în UE.

1918 a fost posibilă cu sprijinul substanțial al Franței. Garantarea echilibrului de putere din Europa Centrală în perioada interbelică a fost realizată de Franța, în cooperare cu Anglia. Elitele politice și culturale ale României moderne s-au format în Franța iar reperele culturale și politice ale intelighenției românești se realizau prin raportare la curentele și evenimentele pariziene. Limba română modernă a realizat masive împrumuturi de neologisme din franceză. În sinteză, mai mult decât orice influență străină, factorul francez a jucat un puternic rol formator, în sens modernizator asupra României moderne, a politicii, administrației și culturii românești⁸⁷. Această relație specială între România și Franța a creat în imaginarul politic românesc percepția fratelui protector mai mare în persoana Franței. Diferitele sondaje de opinie realizate în România după 1989 indică faptul că românii îi simt ca unii dintre cei mai buni prieteni pe francezi.

Pentru analiza modului în care aceste elemente s-au îmbinat în relația franco-română în perioada 1990-2005 este necesar să înțelegem liniile directoare ale politicii europene și regionale franceze în aceeași perioadă.

Franța și Europa Centrală

Obiectivele majore ale politicii externe franceze s-au situat la două nivele distincte: afirmarea primatului democratic și cultural francez în Europa și în lume și afirmarea suveranității Franței ca stat, adică definirea securității comunității politice franceze. Din primul punct de vedere, politica externă franceză este asemănătoare politicii externe americane: ambele au o viziune globală și nu se pot disocia de un anumit spirit misionar. Diferența fundamentală între

⁸⁷ Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România*, Humanitas, București, 2000, *passim*

Franța și S.U.A. este însă în privința capacității de a-și proiecta global interesele și survine după cel de-al doilea război mondial, când Franța aproape că nu mai contează ca actor global. Incongruența dintre universalismul francez (valorile revoluției franceze ca valori supreme, cultura franceză/franconfonia) și capacitățile limitate ale Franței de a acționa în lume a fost tensiunea fundamentală care a dominat și domină politica externă franceză în postura sa globală.

Politica franceză față de țările ieșite din lagărul comunist pornea de la alte premise decât cele din perioada interbelică. Germania nu mai era dușmanul său ireductibil, ci unul din partenerii strategici în construcția europeană. Pot fi astfel identificate în relațiile franceze cu “Europa Centrală” două faze distincte.

Prima fază este cuprinsă între 1989 și 1995. Președinția lui François Mitterand a privit cu reticență transformările revoluționare din Europa Centrală. Interesul Parisului se îndrepta spre adâncirea integrării Comunităților Europene, crearea unui nou tratat (cel de la Maastricht) care să fondeze Uniunea Europeană, structură capabilă să fie un competitor pentru Statele Unite. Președintele francez continua în septembrie 1993 să vorbească despre “țările în curs de dezvoltare” din Europa Centrală și de Est, care dacă ar aparține UE ar produce acesteia mari pierderi. Această atitudine era semnificativ diferită de cea a Germaniei, care era un sprijinitor puternic al transformărilor politice, economice și sociale din fostul spațiu comunist, cu predilecție din țările Vișegrád⁸⁸.

⁸⁸ Florence Deloche-Gaudez, *La réaction de la France à l'élargissement à l'Est de l'Union européenne in L'Europe centrale et orientale. Dix ans de transformations (1989-1999)*, La documentation Française, Paris, 2000, p.53.

Conștient de faptul că integrarea europeană a statelor din Europa Centrală poate însemna consolidarea puterii germane, Mitterand a produs încă din 1989 proiectul unei “organizații de pace și securitate” care să cuprindă fostele state comuniste, acestea urmând a fi integrate Uniunii Europene în “zeci și zeci de ani”.

Viziunea franceză asupra reorganizării europene, a rolului statelor ex-comuniste în arhitectura de securitate europeană a fost exprimată prin Planul Balladur din martie 1993 pentru stabilizarea situației în Europa, centrat pe statutul minorităților și pe situația frontierelor. În fapt, această inițiativă era menită să frâneze apropierea de Uniune și de N.A.T.O. a statelor din Europa Centrală⁸⁹.

Schimbarea la nivelul președinției franceze din mai 1995, prin venirea lui Jacques Chirac a determinat schimbări și în strategia franceză pentru Europa. Noul președinte francez a realizat în 1996 și 1997 mai multe vizite în Polonia, Ungaria, Republica Cehă, România, prin care a vrut să demonstreze interesul francez pentru zona Europei Centrale. Parisul a fost de acord cu extinderea N.A.T.O. în 1997 și 2002, precum și cu lărgirea Uniunii Europene (Consiliul

⁸⁹ În primăvara anului 1990 președintele François Mitterand a propus la Praga planul unui Confederații Europene, doar pentru europeni, dorindu-se în acest fel eliminarea americanilor din Europa. Planul Balladur a fost preluat la Consiliul European de la Copenhaga din octombrie 1993, fiind denumit Pactul de Stabilitate în Europa. Una dintre ideile esențiale era ca statele post-comuniste să coopereze între ele în domeniul protecției minorităților și garantării frontierelor, înainte de a deveni eligibile pentru aderarea la Uniunea Europeană. Planul Balladur a fost considerat în Europa Centrală „necesar, dar nu suficient”, în raport cu Parteneriatul pentru Pace și NATO. Vezi Catherine McArdle Kelleher, *The Future of European Security: An Interim Assessment*, Brookings Institution Press, 1995, p.50.

European de la Copenhaga - decembrie 2002). Investițiile franceze au crescut substanțial în zonă.

Schimbarea poziției franceze față de Europa Centrală după 1995 este explicabilă prin dorința de a nu lăsa doar Germania să își exercite influența în zonă. De asemenea, după crearea Uniunii Europene prin Tratatul de la Maastricht, Parisul a ajuns la concluzia că o “mare Europă” poate fi mai eficientă în construirea unei entități care să fie capabilă să concureze Statele Unite. În acest fel, manifestarea interesului pentru Europa Centrală poate fi citită și ca o măsură din strategia competiției globale cu Statele Unite. Iar acest lucru a devenit evident când „Noua Europă” a „îndrăznit” să-și afirme mai vocalic pro-americanismul.

Dimensiunea politică

Influența politică franceză s-a făcut simțită încă din prima parte a lui 1990, când Franța a manifestat un interes special pentru România iar premierul Petre Roman a căutat să obțină susținerea externă prin stabilirea unei relații privilegiate cu principalul sponsor extern al României. Statistica diplomatică pune în evidență intensitatea relațiilor bilaterale. Președinții României a realizat vizite oficiale în Franța în 1992, 1994, 1999, 2000, 2003, 2005 iar cei francezi au vizitat România în 1991, 1997 și 2006. Premierii români au efectuat în perioada 1990-2005 zece vizite oficiale, Lionel Jospin a vizitat România în 2001 iar Jean-Pierre Raffarin în 2004⁹⁰. Aceste relații politice la nivel înalt au fost susținute de

⁹⁰ În 18 octombrie 2004 România și Franța au încheiat mai multe contracte: vânzarea pachetului majoritar de acțiuni al companiei Distrigaz Sud firmei Gaz de France în schimbul a 311 milioane de Euro; un contract cu firma franceză Vinci în valoare de 480 de milioane de Euro, pentru construcția unui tronson din autostrada București-Brașov; un contract de 60 milioane Euro între Alcatel și

o rețea foarte densă a vizitelor reciproce ale miniștrilor de externe, a delegațiilor ministeriale sau parlamentare, a altor forme ale cooperării politice (grupuri de prietenie, înfrățirea unor localități). Consacrarea juridică a relației speciale dintre România și Franța s-a realizat prin semnarea, de către președinții celor două țări, a „Tratatului de înțelegere amicală și cooperare dintre România și Republica Franceză”, care a intrat în vigoare la 22 octombrie 1992⁹¹. Pe această bază juridică a relațiilor bilaterale s-au construit numeroase acorduri economice, comerciale, financiare, culturale, referitoare la readmisia emigranților români etc.

O atenție specială trebuie acordată semnificațiilor vizitelor președinților Franței în România după 1989. Evenimentele de la Tg. Mureș au aruncat o lumină negativă asupra României în Occident, percepția negativă fiind amplificată de mineriada din 13-15 iunie 1990. România se găsea cvasi-izolată în plan internațional. Cel care și-a asumat misiunea de a scoate Bucureștii din „carantina diplomatică,” dând în acest fel și un sprijin puterii rezultate în urma alegerilor din 20 mai 1990, a fost François Mitterand, care a fost primul demnitar important occidental care a vizitat România după căderea regimului Ceaușescu (18-19 aprilie 1991).

Vizita oficială a președintelui Jacques Chirac în România în februarie 1997 a avut loc, de asemenea, într-un context aparte: în România tocmai se realizase prima alternanță democratică la putere, iar Administrația Constantinescu pornise o cursă disperată pentru recuperarea întârzierilor, astfel încât să fie posibilă obținerea invitației de a adera la N.A.T.O. Din nou, primul șef de stat occidental

CFR Infrastructură, acord de colaborare între Televiziunea Română, Euronews și Arte.

⁹¹ <http://www.mae.ro>, secțiunea Franța.

care a vizitat Bucureștiul, într-o vizită de stat a fost președintele Franței. Acesta, în discursul rostit în fața Parlamentului a promis că Franța va fi „avocatul amical” al României⁹². Cu această ocazie s-au pus bazele unui „Parteneriat Special dintre România și Franța.” Cu toate eforturile făcute de Franța la summit-ul de la Madrid, suportul francez pentru aderarea la N.A.T.O. nu a fost foarte util, însă mesajul politic a fost transmis: Parisul a încercat, solidaritatea tradițională a fost reconfirmată.

Trebuie însă remarcat faptul că sprijinul politic francez pentru cauza românească nu pare a fi fost absolut dezinteresat. „Relațiile privilegiate” franco-române au însemnat, mai întâi, cumpărarea în 1991 de către statul român a trei aeronave Airbus A318. Ulterior, după 1997 firmele franceze au participat la privatizări importante în România, benefice reciproc, realizate în condiții speciale în fiecare caz (vezi mai jos). Concluzia cred că este evidentă: în relațiile internaționale nu există decât interesele și rațiunea de stat, „cadourile” sunt rare, și nu sunt deloc dezinteresate. Desigur, prezența capitalurilor franceze în România a contribuit la modernizarea și dezvoltarea economiei românești, însă acestea trebuie privite din perspectiva interesului și a profitului. Retorica politică reprezintă doar unul din instrumentele pentru atingerea „rațiunii de stat”, invenția franceză care marchează epoca modernă.

Al doilea război din Irak, început în anul 2003, a determinat tensionarea relațiilor bilaterale franco-române. Poziția pro-americană a Poloniei, României și Bulgariei a trezit reacții negative în cele mai importante capitale

⁹² *Discours prononcé par M. Jacques Chirac Président de la République devant les deux Chambres réunies du Parlement roumain* (Bucarest. Vendredi 21 février 1997), <http://www.elysee.fr>, accesat 12 iulie 2006.

europene. Încercând să consolideze pozițiile pro-americane în Europa, Donald Rumsfeld, secretarul Apărării al S.U.A, a criticat în ianuarie 2003 Franța și Germania pentru împotrivirea lor la atacarea Irakului. Spre deosebire de „Vechea Europă”, statele din Europa Centrală și de Est au fost incluse de ministrul american în „Noua Europă”, fiind laudate pentru susținerea poziției S.U.A⁹³. În 30 ianuarie 2003 opt țări europene s-au declarat susținătoare ale Statelor Unite în chestiunea iraniană. În 5 februarie zece state din Europa Centrală, toate candidate la N.A.T.O, printre care și România, au semnat „Apelul celor 10” prin care era întărit punctul de vedere american. Gestul a trezit iritarea președintelui Jacques Chirac, care la 17 februarie 2003, în plin Consiliu European, a declarat că cele zece state „au pierdut o bună ocazie să tacă”⁹⁴. Declanșarea războiului din Irak și participarea României cu trupe în etapa post-Saddam a generat încordarea relațiilor politice dintre România și Franța. În octombrie 2003 Catherine Lalumière, vicepreședinte al Parlamentului European, considera România drept „un cal troian” al Statelor Unite în interiorul Uniunii Europene. Trebuie subliniat însă faptul că poziția pro-americană a României în criza irakiană nu a afectat traseul european al României, Parisul acordând în continuare suportul statului român pentru integrarea europeană.

Ca măsură de reapropiere de Franța, în anul 2003 s-a constituit „Forumul româno-francez al cooperării descentralizate”, având ca obiectiv dezvoltarea, în comun, de

⁹³ Mihail E. Ionescu, *Romania's Position Towards the Evolutions of the Transatlantic Link after 11 September 2001*, p. 259-280 în Tom Lansford, Blago Tashev, (ed), *Old Europe, New Europe, and the Us: Renegotiating Transatlantic Security in the Post 9/11 Era*, Ashgate Publishing, 2005.

⁹⁴ Thomas Schreiber, „Le rêve américain de la «nouvelle Europe»”, în *Le Monde diplomatique*, mai 2004, p.18-19.

noi proiecte la nivel local și stabilirea, precum și urmărirea obiectivelor pe care această formă de cooperare o poate aduce pentru pregătirea administrației locale din România în perspectiva aderării la Uniunea Europeană. De asemenea, tot în anul 2003, a fost lansat „Forumul franco-român de personalități”, cu scopul de a promova imaginea României și de a face cunoscută, în Franța, cultura și civilizația românească. Ultimul pas al Guvernului Năstase în direcția reapropierii de Franța a fost anunțarea în octombrie 2004 a constituirii unui „Parteneriat strategic pentru Europa”.

Relațiile Administrației Băsescu și implicit ale României cu Franța au suferit cea mai puternică degradare în anul 2005. Atitudinea inamicală a lui Traian Băsescu la adresa Franței era de notorietate. Traian Băsescu a reacționat dur încă din perioada în care se afla în opoziție, respingând de o manieră categorică și la fel de puțin elegantă, comentariile lui Jacques Chirac, făcute la începutul anului 2003, privitoare la poziția României și Bulgariei în legătură cu conflictul din Irak. Ostilitatea deschisă a lui Traian Băsescu s-a manifestat și printr-o celebră remarcă la adresa vizitei din 17-18 octombrie 2004 a premierului francez Jean-Pierre Raffarin în România. Potrivit politicianului român, premierul francez ar fi venit la București „să-și ia tainul”⁹⁵, deoarece guvernul Adrian Năstase a acordat prin încredințare directă firmei franceze „Vinci” construcția autostrăzii Ploiești-Brașov⁹⁶.

⁹⁵ “Băsescu a vrut să spargă presa”, în „Jurnalul național”, 21 octombrie 2004.

⁹⁶ Anunțul privind parafarea contractului dintre statul român și firma franceză Vinci nu a fost urmat de o semnarea unui contract, astfel încât Guvernul Călin Popescu-Tăriceanu nu a ajuns la un acord cu constructorii francezi pentru finalizarea contractului. Francezii au amenințat statul român cu un proces.

Cu ocazia unei vizite în România, efectuată în data de 25 februarie 2005, ministrul de externe al Franței, Michel Barnier a exprimat surprinderea Franței față de politica agresiv pro-americană a noii administrații de la București și în legătură cu atitudinea rezervată față de UE a președintelui Traian Băsescu. Reacția președintelui Traian Băsescu, caracteristică, a fost să admonesteze Franța pentru acest tip de declarații într-un interviu acordat ziarului *Financial Times*, apărut pe 19 aprilie 2005, ceea ce a adâncit deteriorarea relațiilor cu acest stat.

Tensiunile dintre președinția României și executivul francez au ieșit la iveală cu prilejul vizitei în Franța a președintelui Băsescu (21-22 noiembrie 2005). Presa din România a catalogat vizita la Paris drept una de „avarie”, o încercare de a salva relațiile bilaterale româno-franceze în vederea ratificării Tratatului de aderare de către Senatul Franței. Mesajul de nemulțumire al lui Jacques Chirac față de Traian Băsescu a fost exprimat cu claritate prin faptul că Președintele Franței nu a participat la conferința de presă finală susținută de șeful statului român. De asemenea, Franța a refuzat să precizeze o dată apropiată la care ar putea avea loc ratificarea Tratatului de aderare al României (acesta a fost ratificat, totuși, în octombrie 2006). Acestea au fost formele diplomatice de manifestare a ostilității franceze față de comportamentul total neadecvat al lui Traian Băsescu din campania electorală. Morala vizitei președintelui Traian Băsescu în Franța este aceea că în relațiile externe jignirile se plătesc, dar prețul acestora nu este plătit doar de o persoană, ci de o națiune. Franța și-a manifestat realismul în relațiile cu România, ținând cont de faptul că la București s-a organizat în perioada 28-29 septembrie 2006, Sommet-ul Francofoniei, reuniune la cel mai înalt nivel, la care au participat șefi ai statelor și guvernelor din țările membre ale

Organizației Internaționale a Francofoniei. Sprijinirea cauzei francofone chiar de către un stat aflat pe aceeași „axă” cu Statele Unite și Marea Britanie merita un gest de bunăvoință, prin ratificarea Tratatului de aderare la Uniunea Europeană. Însă, declarațiile lui Traian Băsescu privind „Axa” nu au fost iertate de președintele francez, acesta anulându-și vizita oficială pe care trebuia să o realizeze în România în toamna anului 2006. A fost totuși prezent la București cu ocazia Sommet-ului Francofoniei, însă nu într-o vizită de stat, ci ca membru al comunității francofone.

Influența civilizațională

La sfârșitul războiului rece forța de atracție a modelului civilizațional francez era mult diminuată față de perioada interbelică. „Mirajul occidental” era reprezentat de „visul american”, globalizarea consacrand supremația stilului american asupra celui vest-european.

Cu toată această scădere a atractivității internaționale a modelului civilizațional francez, orientarea pro-franceză a României la începutul anilor `90 a lăsat o puternică amprentă asupra modelului constituțional adoptat în 1991. Tipul de regim politic este inspirat din modelul Republicii a V-a Franceze, redactarea Constituției române fiind realizată cu sprijinul experților francezi. Influența franceză s-a transmis și în structura administrației românești, proiectele de reformă administrativă fiind inspirate după surse franceze. Organizarea justiției, a sistemului fiscal, a sistemului educativ, a instituțiilor de ordine publică s-a realizat, în anii `90, tot după sistemul francez. Această influență semnificativă a modelelor franceze s-a realizat nu ca urmare a presiunii unilaterale franceze pentru modernizarea României, ci prin deschiderea internă manifestată față de surse percepute ca prestigioase, eficiente și compatibile cu

specificul național românesc. Totuși, trebuie remarcat faptul că România a adoptat modelul francez *clasic* al celei de-a V-a Republici și a ignorat faptul că, începând din anii '80, Franța trecea printr-un proces de reformă administrativă în sensul descentralizării și debirocratizării. Deci există o oarecare defazare în relaționarea cu modelul, explicabilă probabil prin tendința centralizatoare și prezidențialistă a lui Ion Iliescu.

Expresia sintetică a ideii de convergență culturală franco-română a fost reliefată prin francofonie. În anul 1994, la București, a avut loc deschiderea oficială a Biroului regional al Agenției Universitare Francofone (AUF), în prezența ministrului francez al Culturii și Francofoniei. În perioada 4-5 decembrie 1998, Bucureștiul a organizat cea de-a 12-a sesiune a Conferinței ministeriale a Francofoniei (CMF), precedată de reuniunea Consiliului Permanent al Francofoniei (CPF) în perioada 2-3 decembrie 1998. Cel mai important eveniment în care s-a implicat România în acest domeniu a fost găzduirea Sommet-ului Francofoniei (28-29 septembrie 2006).

Franța și-a manifestat interesul pentru sporirea influenței sale culturale în România prin Institutul Francez (la București) și Centre culturale franceze la Iași, Cluj și Timișoara.

Prezența economică franceză

La 29 mai 1996 la București a fost creată Camera de Comerț și Industrie Franceză în România (CCIFER) iar în luna octombrie 1996 s-a înființat la Paris un Centru pentru promovarea privatizării în masă în România și atragerea investitorilor francezi. La 21 ianuarie 1997 a fost creat Grupul de lucru pentru Parteneriatul economic româno-francez.

Aceste forme instituționale ale cooperării economice au luat un conținut semnificativ prin realizarea unor privatizări

strategice în economia românească cu societăți franceze: Société Générale, a preluat pachetul majoritar de acțiuni al Băncii Române de Dezvoltare (1999), Renault a devenit proprietar al uzinelor Dacia (1999), Lafarge deține o poziție majoritară în industria cimentului din România. În sinteză, la 31 decembrie 2005, erau înregistrate în România aproximativ 4.000 societăți comerciale cu participare franceză de capital, cu o valoare totală a capitalului social subscris de 1.250 milioane Euro, ceea ce plasa Franța pe locul 4 în topul investitorilor străini din România. Nivelul schimburilor comerciale România-Franța era însă la aproximativ jumătate decât a acelora dintre România și Germania⁹⁷.

Așa cum relația cu Germania a fost consolidată prin serioase motivații financiare din partea statului român, și susținerea franceză pentru integrarea euro-atlantică a României a fost întărită prin înțelegeri economice. Acestea au două forme: privatizarea cu capital francez a unor societăți cu posibilități de profit sigur și de lungă durată (Distrigaz Sud a fost privatizat în 2004 cu Gaz de France⁹⁸ deși România importă gaz din Federația Rusă, nu din Franța!) sau acordarea unor contracte pentru firme franceze sau europene care au participare franceză (cumpărarea a 4 avioane de pasageri Airbus, parte a multinaționalei EADS) pentru 130 de milioane Euro plus 50 milioane Euro costuri operaționale suplimentare.

⁹⁷ Printre principalele firme franceze prezente în România se numără: Accor, Alcatel, Alstom, Bouygues, Bricostore, Cora, Danone, Eurocopter, Gaz de France, Hérvé, Hyparlo-Carrefour, Lafarge, Michelin, Orange, Renault, Serve, Soconac, Société Générale, Veolia Water și Vinci.

⁹⁸ „Surpriză de proporții la privatizarea distribuțiilor de gaze”, în „Adevărul”, 19 august 2004.

Influența franceză asupra societății românești a continuat și după căderea comunismului să fie foarte importantă, modelul francez bucurându-se în continuare de apreciere. Spre deosebire de perioada interbelică însă, factorul francez a fost puternic concurat atât în domeniul cultural cât și în cel politico-economic de cel american. Franța s-a găsit într-o poziție de competiție pentru influență în România cu alte mari state occidentale, dar existența unor legături istorice a constituit un puternic avantaj. Analiza dimensiunii economice a relației franco-române oferă semnificative argumente pentru a demonstra faptul că susținerea României de către Franța nu a avut la bază doar considerente de simpatie istorică sau culturală, ci și importante motivații economico-financiare, metode prin care guvernele românești și-au asigurat sprijinul nu numai pentru o relație bilaterală consolidată ci și pentru o susținere constantă a integrării în Uniunea Europeană.

E) MAREA BRITANIE

Influența engleză în spațiul românesc este tradițională încă de la nașterea statului român modern. O trăsătură importantă a „factorului britanic” este aceea că el a acționat în convergență cu Franța sau cu Statele Unite, iar gradul cel mai ridicat de incidență l-a avut în contextul diferitelor redefiniri geopolitice ale Europei de Est. A doua trăsătură esențială a relației româno-britanice este aceea că România nu a fost luată în calculele geostrategice britanice ca un actor individual, ci în funcție de aria subregională cu care a fost asociată. Din punct de vedere britanic România este o țară sud-est europeană, care este importantă pentru ecuația de putere **din interiorul** respectivei zone. Gradul maxim de interacțiune directă sau de influență britanică asupra

României a coincis cu implicarea engleză în războiul Crimeii (1853-1856), cu criza orientală și războiul ruso-turc (1878-1879), sfârșitul celui de al doilea război mondial (1944-1945), criza din Iugoslavia (1999) sau al doilea război din Irak (2003). Am putea spune, de aceea, că apropierea politică anglo-română a fost mai intensă cu prilejul diverselor crize regionale. Chiar și „acordul de procentaj de la Moscova” dintre Stalin și Winston Churchill din 1944, care a premers astfel „trădării de la Ialta”, prin care premierul britanic își manifesta dezinteresul pentru Europa Centrală, implicat pentru România, în schimbul păstrării influenței în Marea Mediterană (Grecia), urmează aceeași logică. Doar soluțiile au fost diferite: uneori România era utilă intereselor regionale britanice, alteori, dimpotrivă, statul român putea fi inclus într-un joc de negociere cu valențe continentale sau chiar globale.

Factorul explicativ pentru această matrice a interacțiunilor anglo-române, preponderent conjuncturale, este depărtarea geografică dintre România și Marea Britanie. Cu toate acestea, imaginarul politic nu este întotdeauna dependent de geografie, românii asociind cu Anglia unele din cele mai importante valori ale lumii occidentale, democrația parlamentară în principal. Cu toate că după 1989 în imaginarul politic românesc a devenit mai puternică ideea „sacrificării României” prin înțelegerile secrete dintre Stalin și Winston Churchill, sau la Ialta, ideea „trădării Occidentului” a rămas marginală în construcția percepției românești asupra Angliei, neafectând în mod esențial acceptarea factorului britanic în România. Constatarea este valabilă cel puțin pentru nivelul majorității elitelor politice și a celor culturale.

În primii ani ai tranziției românești influența engleză asupra României a fost minimă, situația fiind expresia

dezinteresului pentru zonă a diplomației britanice, preocupată mai mult de raportul de forțe continental rezultat din interacțiunea dintre Franța și Germania, de Turcia și Grecia, decât de Europa Centrală și de Sud-Est. Această constatare este susținută și de statistica diplomatică: regina Marii Britanii nu a vizitat România după 1989, în timp ce președinții României au fost primiți la Londra în 1994, 2000, 2001, 2004, 2005. Singurul premier britanic care a vizitat România după 1989 a fost laburistul Tony Blair, în 1999. Singurul premier român care a fost primit în vizită oficială în Marea Britanie a fost Adrian Năstase, în 2001 și 2003 (martie, iulie).

Nivelul politic al relațiilor anglo-române a crescut semnificativ în contextul crizei iugoslave din 1999 și al implicării coaliției anglo-americane în aceasta. Valoarea geostrategică a României s-a mărit rapid în acest context, Tony Blair vizitând România în 4-5 mai 1999. Cu acel prilej premierul britanic a exprimat sprijinul Londrei pentru integrarea României în structurile economice și de securitate europene și euro-atlantice. Tony Blair a promis suportul britanic pentru invitarea României la Consiliul European de la Helsinki din decembrie 1999 să deschidă negocierile de aderare la Uniunea Europeană⁹⁹.

Schimbarea de optică britanică în privința României a survenit în contextul în care aceasta a devenit importantă pentru Occident prin stabilitatea sa internă, accesul rapid la zonele de conflict din Balcanii de Vest, posibilitatea de a juca un rol de exemplu pentru zona de maximă turbulență, spațiul ex-iugoslav. A devenit evident pentru americani, dar și

⁹⁹ *Prime Minister's speech to the Roumanian Parliament, 4 May, 1999*, în <http://www.number10.gov.uk/output/Page1312.asp>, accesat la 15 iulie 2006.

pentru vest-europeni că zona Europei de Sud-Est poate fi stabilizată pe termen lung doar dacă este integrată în puternice instituții occidentale: N.A.T.O. și Uniunea Europeană. Din aceste considerente Marea Britanie a devenit un sprijinitor puternic al cauzei românești la Bruxelles.

După deschiderea negocierilor de aderare ale României, laburiștii britanici s-au implicat semnificativ în pregătirea statului român pentru integrarea în Uniunea Europeană. La 7 martie 2001 a fost lansat Planul de Acțiune „Marea Britanie – România în Europa” care s-a transformat în iunie 2003, cu ocazia vizitei lui Adrian Năstase la Londra, în „Marea Britanie și România în Europa: Parteneriat Strategic”. Consecventă opțiunii strategice inițiale, Marea Britanie își extinde ajutorul în domenii cheie pentru eforturile României de pregătire pentru aderare: justiție și afaceri interne, reforma administrației publice, asistență diversă pentru aderarea la Uniunea Europeană, agricultură și dezvoltarea regională, apărare, educație¹⁰⁰.

Îmbunătățirea relațiilor româno-britanice după anul 2000 a avut și o certă dimensiune ideologică. La Londra se aflau la conducere laburiștii încă din 1997, iar câștigarea alegerilor din 2000 din România de către un alt partid de stânga a creat premisele unei mai bune colaborări. Aceasta s-a realizat și pentru că președintele P.S.D Adrian Năstase își exprimase încrederea în opțiunea celei de a treia căi, pe care Blair și Schroeder au încercat într-un manifest din 1999 să o definească¹⁰¹. Președintele P.S.D se integra în rândul noii generații de lideri social-democrați europeni, deschiși la schimbare, pragmatici, mai apropiați de centrul politic decât

¹⁰⁰ <http://www.mae.ro/index.php>

¹⁰¹ *Europe: The Third Way*, în

<http://www.socialdemocrats.org/blairandschroeder6-8-99.html>

de valorile stângii tradiționale, etatiste: Tony Blair, Gerhard Schroeder, José Luis Rodríguez Zapatero. De altfel, Adrian Năstase a participat pentru prima dată în anul 2003 la Londra la Summit-ul „Progressive Governance” (guvernarea progresistă), care-i reunea pe cei mai importanți lideri de stânga din întreaga lume. Influența celei de a treia căi, a unei social-democrații aflată în contiguitate cu liberalismul („Să dăm statului rolul și puterea necesară, dar să nu așteptăm de la el ceea ce trebuie să facă cetățeanul sau agentul economic prin uzul libertății sale”), s-a manifestat în primii doi ani ai Guvernului Năstase, prin promovarea unei atitudini economice deschise spre piață și libera concurență, mai puțin spre intervenționism statal și redistribuție.

La interesul geopolitic britanic pentru România, convergența ideologică dintre social-democrați, s-a adăugat, la fel ca și în cazul relației României cu alte mari puteri occidentale, cointeresarea economică. În cazul britanic a fost, mai întâi, în 2002 privatizarea Sidex. Colosul de la Galați a fost vândut unui om de afaceri indian, rezident în Marea Britanie, Lakshmi Mittal. Tony Blair a trimis în 23 iulie 2001 o scrisoare guvernului României, primului-ministru Adrian Năstase, în care încuraja vânzarea Sidex către firma lui Lakshmi Mittal¹⁰². După ce s-a aflat că magnatul indian Mittal a donat bani în mai 2001 Partidului Laburist, Tony Blair a avut de răspuns mai multor întrebări din partea ziariștilor. Autoritățile de la București l-au susținut pe toată perioada crizei, spunând că

¹⁰² Practica sprijinirii marilor companii naționale de către guvernele proprii este destul de extinsă. În aceeași speță, premierul francez Lionel Jospin a susținut la București interesele firmei franceze Usinor pentru a cumpăra Sidex Galați.

firma LNM Ispat a lui Lakshmi Mittal a făcut cea mai bună oferta de privatizare a Sidex¹⁰³.

Spre deosebire de capitalul francez, marile firme propriu-zis britanice nu sunt prezente în România. Cea mai puternică formă de cointeresare strategică a Marii Britanii pentru a susține cauza românească pentru aderarea la N.A.T.O. a reprezentat-o contractul prin care statul român a cumpărat în anul 2003 de la firma britanică BAE Systems două fregate, pentru un contract de peste 180 milioane dolari¹⁰⁴. În legătură cu acest contract a izbucnit în vara anului 2006 un scandal politico-mediatic după ce ziarul „The Guardian” a publicat o anchetă prin care se aducea la cunoștința publicului investigația desfășurată de Biroul pentru Fraude Importante (SFO) pentru un „comision” în valoare de șapte milioane de lire sterline (circa zece milioane de Euro), plătit de BAE Systems intermediarilor afacerii¹⁰⁵. „Afacerea Fregatelor”, după cum a fost ea denumită de presă, avea implicații nu numai în România, existând suspiciuni în privința unor fapte de mare corupție, ci și la Londra, ținta fiind Tony Blair, care nu era la prima acuzație de folosire a funcției publice pentru obținerea de resurse financiare pentru Partidul Laburist.

Relația anglo-română a avut consistență după 1999 și datorită faptului că România a îmbrățișat destul de fățiș cauzele în care erau implicați americanii, chiar dacă contraveneau poziției franco-germane. Curtea Penală Internațională și criza irakiană sunt cele mai semnificative exemple.

¹⁰³ „Președintele Iliescu își încheie vizita la Londra”, în <http://www.bbc.co.uk/>

¹⁰⁴ „Marile firme din domeniul apărării se bat pentru contracte în România”, în „Curentul”, 24 august 2004.

¹⁰⁵ „Cap-compas șpaga”, în „Ziua”, 10 iunie 2006.

Parteneriatul anglo-român a fost amplificat, la nivel retoric, de către președintele Traian Băsescu, la nivel de „axă”. Inițiativa prezidențială nu a fost primită la Londra cu prea mare încântare, din moment ce Tony Blair era acuzat, mai mult sau mai puțin voalat, la Paris și Berlin, că dorește blocarea proiectului politic european, pentru a menține Uniunea Europeană doar la statutul unei mari piețe (în anii 2005-2006 au existat ample polemici europene în legătură cu bugetul Uniunii pentru perioada 2007-2013), iar în Partidul Laburist protestele în legătură cu poziția prea pro-americană au devenit tot mai vehemente¹⁰⁶. În aceste condiții, ambasadorul britanic la București, Quinton Quayle nu avea de făcut altceva decât să considere „nepotrivită” și excesivă formula de „axă”, fiind preferat cel de „parteneriat”, recomandând menținerea unor bune relații cu Franța și Germania¹⁰⁷.

Preferința britanică pentru abordările geostrategice, în dauna celor economice și societal-integrative a fost pusă în evidență de vizita la Londra în 31 ianuarie 2005 a președintelui Traian Băsescu. Deși politicianul român a inclus Londra la mijlocul unei axe de la Washington la București, guvernul britanic nu a făcut nici un gest de bunăvoință față de cetățenii români într-o chestiune esențială pentru aceștia: vizele de acces în Marea Britanie, mai precis suprimarea necesității acestora. Londra este

¹⁰⁶ Din anumite rațiuni cu adânci rădăcini istorice, Londra vede Uniunea ca o construcție mai degrabă economică (Europa-piață) decât ca una politică (Europa-federație), drept pentru care Marea Britanie este probabil unul dintre membrii cu cele mai scăzute contribuții la construcția politică a UE. Acest lucru a devenit foarte vizibil și din propunerea britanică de construire a bugetului Uniunii pentru perioada 2007-2013.

¹⁰⁷ Victor Roncea, *Axa...*, p.98.

obligată să renunțe laq regimul de vize pentru români ca urmare a regulilor comunitare. De asemenea, ministrul de Interne britanic John Reid, a hotărât în octombrie 2006 ca românii și bulgarii să fie singurii cetățeni membri ai UE care nu au acces pe piața muncii din Marea Britanie¹⁰⁸.

Aceste fapte îndreptățesc comentariile critice făcute de unii oficiali ai statelor UE la adresa faptului că România a inclus printre partenerii săi preferențiali un stat care îi impune încă vize, excluzând *de facto* state care au făcut un gest de bunăvoință și au anulat obligativitatea vizelor încă din anul 2002. Această chestiune impune o serioasă reflecție critică asupra conținutului real al sintagmelor politice, multe dintre ele pompoase, și folosirea lor dolosivă în scopuri politice interne.

Focalizarea relației româno-britanice pe dimensiunea securității este pusă în evidență și de nivelul schimburilor economice. Nivelul schimburilor comerciale româno-britanice era o treime din cel al schimburilor cu Germania la nivelul anului 2005. La 30.10.2005 erau înregistrate în România 1920 societăți comerciale cu participare britanică de capital, cu un total de investiții directe de 391.7 milioane Euro - capital total subscris (locul 8 în lista investitorilor străini în România)¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Bogdan Chirieac, „Arborele cotit Londra-București”, în „Gândul”, 26 octombrie 2006.

¹⁰⁹ Printre principalele firme britanice prezente în România se numără: LNM Holdings, Shell, Glaxosmithkline, Brewery Holdings Ltd., Lucas Industries Plc., Network Group Holdings, Fertinvest Holdings Ltd. Purolite International Ltd., Enterprise Oil și Paladin Resources Plc. Domenii: petrochimie, chimie, explorarea și exploatarea de zăcăminte petrolifere, electronică și electrotehnică, aeronautică, industria textilă și industria agroalimentară.

Remarci finale

Poziționarea României pe granița fluidă a rivalităților dintre marile puteri europene a fost un joc diplomatic periculos, dar din care diplomația română a reușit să iasă cu bine de cele mai multe ori pentru că a adoptat poziția celui mai puternic sau a celui de a cărui decizie depindea realizarea principalelor obiective. Iar când simpla alăturare la coalițiile de voință care s-au realizat în jurul a diferite obiective nu mai era suficientă pentru promovarea intereselor românești, bunăvoința marilor puteri a fost dobândită prin acordarea unor contracte economice exclusive, iar acestea s-au realizat în funcție de importanța susținerii unui stat. Cel mai mare contract a fost acordat unei firme americane (Bechtel), după care urmează cel acordat unui consorțiu european deținut de Germania, Franța, Italia (EADS). De la britanici România a cumpărat două fregate cu 180 milioane dolari. Ostilitatea, retorică cel puțin, la adresa Federației Ruse a avut drept consecință scumpirea prețului gazelor importate pentru consum în România.

Atingerea obiectivelor de modernizare și dezvoltare democratică internă, de integrare în instituțiile Occidentale, nu s-a realizat doar prin susținerea unilaterală din partea acestora, ci a făcut parte dintr-un ansamblu mai complex de schimburi în care România a devenit și furnizor de capital (cel mai adesea prin contracte directe, susceptibil a fi considerate preferențiale), nu numai beneficiar al ajutoarelor occidentale. Combinația de interese geostrategice și de schimburi economice s-a transformat în sistemul politic în securitate și legitimitate. România a dobândit securitate internațională iar politicienii de la putere au căutat să convertească acest capital politic în resursă pentru campania electorală. Ecuția electorală include mult mai mulți parametri, dar legitimitatea internațională și asigurarea

securității interne constituie elementele sistemice în jurul cărora se adăunează celelalte elemente ale competiției politice. Desigur, influența asupra ecuației politice interne din partea marilor puteri este adesea greu de surprins la dimensiunile ei reale, în lipsa unor informații publice, dar acest lucru nu înseamnă că ea nu este mai puțin importantă.

Alături de interacțiunile cu marile puteri, relațiile cu vecinii constituie alte importante surse de input-uri pentru sistemul politic național, iar în cele ce urmează vom prezenta principalele teme ale politicii regionale a României după 1989.

Capitolul V

Vecinătatea ca sursă de transformare internă

Societatea românească și viața politică în particular au fost influențate nu numai de marile puteri sau de instituțiile internaționale ci, în mod direct, de statele vecine. În România au fost create teme politice importante ca rezultat al interferenței cu vecinii. Una din trăsăturile importante o reprezintă puternica emoționalizare a influențelor statelor vecine. Situația este firească deoarece principalele amenințări la adresa securității naționale sau solidarizări cu alte națiuni se realizează prin raportare la vecinătatea imediată. În acest capitol analizăm principalele teme și transformări produse asupra societății românești, ca urmare a interferenței cu statele vecine¹.

A) UNGARIA

Prezentarea sintetică a modului în care relațiile dintre România și Ungaria influențează agenda politică românească este o sarcină dificilă din mai multe motive: interacțiunile au fost atât de numeroase și de diverse, pe o paletă problematică atât de bogată încât cu greu pot fi condensate într-un subcapitol atâtea evenimente, așa cum ne-am propus. Totuși, în cele ce urmează voi analiza principalele elemente de pe agenda româno-maghiară, precum și modul în care acestea au influențat societatea românească.

¹ Ordinea aleasă pentru analiza vecinilor României nu este aleatoare, de la influența cea mai puternică spre cel mai puțin semnificativă.

Funcțiile „factorului maghiar”

Factorul ungar a avut o influență importantă asupra României încă de la schimbarea de regim din decembrie 1989: catalizatorul revoltei de la Timișoara a fost pastorul maghiar reformat László Tökés, iar Ungaria a sprijinit căderea regimului Ceaușescu, așa cum o făcuse cu puțin timp în urmă și în cazul Erich Honecker.

Dar principala funcție a factorului maghiar în faza incipientă a post-comunismului a fost aceea de activator de coeziune politică. Sub influența politicii naționaliste dusă de Ceaușescu și a polemicilor sale cu Ungaria, mentalul colectiv al unei părți semnificative a cetățenilor români era pregătit să accepte mesaje de tip naționalist și să reacționeze la acestea în conformitate cu așteptările emițătorilor. Teama față de pericolul dezintegrării statale a dominat perioada de incertitudine din momentele care au urmat căderii lui Ceaușescu. Astfel, pe lângă rolul tradițional al factorului maghiar (națiunea maghiară fiind unul din reperele-cheie în legătură cu care națiunea română și-a construit alteritatea), în prima parte a anilor `90 teama de dezmembrarea statului a determinat fizionomia sistemului politic românesc.

A doua dimensiune a relației de tip psiho-istoric dintre România și Ungaria ține de ceea ce ar putea fi denumit ca o memorie traumatizată. Imaginarul politic românesc a adăugat teme de ordin istoric, reale sau presupuse, care au servit ca elemente pentru sentimente anti-maghiare: de la uciderea lui Mihai Viteazul, procesul Memorandiștilor, Dictatul de la Viena, la masacrele de la Ip, Trăznea. Toate aceste subiecte de tip istoric erau considerate motive necesare și suficiente pentru o raportare conflictuală față de

maghiari², sentimente care erau influente atât asupra cetățenilor obișnuiți cât și asupra politicienilor. Dar, în plus, unii politicieni au căutat să se folosească de aceste traume pentru a dobândi capital politic.

Relațiile româno-maghiare în perioada 1990-2005 pot fi împărțite în trei perioade: 1989-1994, de naționalism reciproc și îngheț; 1995-1996, de tranziție spre normalizare; 1997-2005 de îmbunătățire radicală și parteneriat, chiar dacă au existat momente tensionate („legitimația de maghiar”).

Etapa suspiciunilor

Căderea comunismului ca formulă de organizare statală și ideologie a fost însoțită în Europa de Est de apariția unor regimuri politice de tip democratic, dar care erau așezate pe o puternică orientare naționalistă și populistă. Vechile rivalități etnice din perioada interbelică s-au reactivat și problema minorităților (a identităților naționale) a devenit una din cele mai importante chestiuni ale regiunii. Dacă Iugoslavia a cunoscut un proces violent de dezagregare iar la Praga a urmat un „divorț de catifea” de slovaci, problema comunităților maghiare din România, Slovacia, Serbia a suscitad numeroase îngrijorări. La Budapesta, dar și în cercurile emigrației maghiare din Occident, era făcută publică speranța că „dictatul de la Trianon” va fi abolit, Ungaria Mare urmând să

² Dintre cărțile care tratează pe larg despre problema relației simbolice dintre români și maghiari recomandăm Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Humanitas, București, 1997 și Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Humanitas, București, 1997. Românii nu constituie o excepție în Europa Centrală și de Est, aproape toate națiunile având și o raportare de tip conflictual, cu motivații istorice, față de vecinii săi. Ceea ce pentru o națiune este o mândrie, pentru cealaltă este o rușine (vezi de exemplu ocuparea Budapestei de către armata română în 1919).

redevină o entitate politică, nu doar una imaginată. De exemplu, în timpul campaniei electorale din mai 1990, József Antall declarase că „În sufletul meu, eu consider că voi fi Prim-Ministru pentru 15 milioane de unguri”³.

În relația directă dintre România și Ungaria au intervenit serioase momente de încordare. Nu mai era pentru nimeni un secret că rivalitatea dintre români și unguri este tradițională, fără ca acest lucru să însemne nașterea unor conflicte de amploare între cele două națiuni. Elementele imagologice au avut însă o mare importanță asupra politicii la începutul anilor '90. Pe de-o parte guvernele conservatoare din Ungaria (József Antall și Péter Boross în perioada mai 1990 - iulie 1994) au dus o politică preponderent simbolică, susținând că renașterea națiunii maghiare, proaspăt eliberată de comunism, nu poate fi deplină fără reunificarea, cel puțin spirituală, a Ungariei Mari. A fost susținută o amplă propagandă pentru rediscutarea „dictatului de la Trianon”⁴ și a frontierelor stabilite în urma conferinței de pace de la Paris (1946 -1947). De cealaltă parte, în România s-a dezvoltat un naționalism reactiv în fața pericolelor reale sau imaginare. Conflictele interetnice de la Tg. Mureș din martie 1990 au adâncit neîncrederea dintre majoritatea românească și minoritatea maghiară. Ungaria a dezvoltat campanii de *lobby* active în capitalele occidentale și la instituțiile internaționale (Consiliul Europei în principal)

³ Péter Kende, “The Trianon Syndrome: Hungarians and Their Neighbors,” în Béla K. Király, ed., *Lanful Revolution in Hungary, 1989-94*, Boulder, Social Science Monographs, 1995, p. 475-492

⁴ Prin Tratatul de pace de la Trianon din 1920 se stabileau granițele Ungariei, semnificativ mai mici decât cele de la începutul primului război mondial. În jurul acestui tratat, comparat cu „dezastrul de la Mohacs”, s-a creat teoria de „victimă a Marilor Puteri” a Ungariei, principala vinovată fiind considerată Franța.

pentru protecția comunităților maghiare. De altfel, Ungaria a dorit să blocheze în vara anului 1993 intrarea României în Consiliul Europei. Ungaria a cedat în urma presiunilor exercitate de Germania⁵.

În competiția dintre politicile etno-centrice ale Ungariei și României principala victimă (imagologică) a fost comunitatea etnicilor maghiari din Transilvania, care a fost privită ca o veritabilă „coloană a cincii”, care acționează pentru destrămarea statului național român. Neîncrederea reciprocă generată de minoritatea maghiară din România, față de care Ungaria se arată foarte preocupată (de ex. ministrul Apărării maghiar Lajos Fur declara în 14 februarie 1992 că “apărarea întregii unghurimi de aici, din Bazinul Carpatic, este o parte inseparabilă a apărării securității națiunii ungare”) nu a fost de natură să creeze un climat de colaborare. Realizarea unei euroregiuni, cu Ungaria, numită Zona eurocarpatică, cu sediul la Debrețin, dar fără România, nu a făcut decât să crească neîncrederea dintre români și maghiari, compromițând pentru acel moment ideea colaborării transfrontaliere încurajată de către UE. Guvernul naționalist-conservator de la Budapesta a întreprins măsuri pentru a ține România în izolare diplomatică. Statul român nu a fost invitat și acceptat în Trilaterală de la Vișegrád. Ulterior, în mai 1995 președintele ungar Árpád Göncz nu l-a invitat pe Ion Iliescu la reuniunea Inițiativei Central Europene (asociere a unora din statele post-comuniste și Italia).

De această stare de ostilitate reciprocă dintre statul român și Ungaria a avut de suferit, în principal, România deoarece a fost ostracizată în plan internațional pentru un

⁵ Stephen R. Burant, “After NATO Enlargement. Poland, the Czech Republic, and Hungary and the Problem of Further European Integration”, în *Problems of Post-Communist*, Vol.48, No.2, p.36.

comportament agresiv față de minorități. Rapoartele internaționale din 1993 și 1994 mai continuau să avertizeze asupra potențialului pericol de izbucnire a unui conflict între România și Ungaria⁶. Situația tensionată dintre România și „statul-mamă” Ungaria a avut însă influențe foarte importante asupra structurii și dinamicii opțiunilor politice, formei și compoziției sistemului partidist. A apărut un bloc politic naționalist cu o pondere semnificativă în alegerile din 1990 și 1992 (P.U.N.R. și P.R.M.) care a intrat în alianță cu o ramură a F.S.N., F.D.S.N. care și acesta, la rândul său, a adoptat adeseori atitudini de tip etnocentric (din motive de oportunism politic sau convingere). Tot în plan intern, o altă consecință a rivalității dintre Ungaria, care și-a asumat rolul de „stat-mamă”⁷, și „statul-gazdă” România a fost constituirea unei structuri de reprezentare a intereselor întregii comunități maghiare, U.D.M.R. Cooperarea dintre U.D.M.R. și Convenția Democratică, și poziționarea F.D.S.N. pe poziții etnocentrice a determinat proeminența clivajului „naționaliști *versus* anti-naționaliști” în prima parte a anilor `90.

Un Tratat cu rol strategic

Schimbările în relația româno-maghiară au fost determinate, în bună parte, de factori externi pentru cele două entități statale. De exemplu, în martie 1995, în întâmpinarea summit-ului de la Paris, Bill Clinton și Uniunea Europeană au transmis președinților României, Ungariei și Slovaciei un mesaj prin care, în termeni

⁶ Vezi exemplele citate în analizele lui V. Stan, *op.cit.*, p.253-256.

⁷ Conceputele de „stat-mamă” și „stat-gazdă” sunt utilizate atât în analizele internaționale cât și în limbajul diplomatic internațional și în documentele referitoare la drepturile minorităților etnice.

diplomatici, atrăgeau atenția asupra importanței semnării tratatelor de bună vecinătate⁸.

România a făcut eforturi pentru ieșirea din izolare internațională iar intrarea în Consiliul Europei trebuia să însemne, de voie sau de nevoie, și aplicarea standardelor occidentale în domeniul protecției minorităților. Astfel, îmbunătățirea situației reale sau percepute a comunității maghiare din România era un motiv pentru normalizarea relațiilor reciproce. Venirea la putere a socialiștilor în Ungaria (iulie 1994, guvernul Gyula Horn), cu o abordare tradițional internaționalistă, mai moderată, a problemei minorităților a creat condițiile pentru realizarea unei „reconcilieri istorice”. Dar cel mai important impuls în direcția normalizării relațiilor româno-maghiare a venit din exterior, sub presiunea integrării euro-atlantice. Momentul-cheie l-a reprezentat summit-ul Uniunii Europene de la Essen din decembrie 1994, în care se afirma necesitatea realizării unei depline normalizări între statele vecine⁹. De asemenea, acceptarea candidaturii pentru aderarea la N.A.T.O. nu se putea face în condițiile în care România era privită ca un stat care are încă serioase deficiențe în respectarea drepturilor omului, implicit a minorităților. Un proces similar de moderare a politicii externe maghiare a avut loc ca urmare a procesului de integrare euro-atlantică¹⁰.

⁸ Gabriel Andreescu, “Pagini de reconciliere româno-maghiare: 1989-1999. Rolul organizațiilor civice”, în *Altera*, 2000, 6, nr. 15, p.128-158

⁹ *Acordul European între România și Comunitățile Europene De la Essen la Cannes. Itinerarul strategiei românești de integrare europeană*, Editura Academiei Române, București, 1995.

¹⁰ Politica externă maghiară s-a fundamentat pe un set de ipoteze diferite față de cele de la începutul anilor '90: i) viitorul economic și politic al Ungariei este legat de proiectul Uniunii Europene; ii) securitatea Ungariei trebuie definită în contextul apartenenței la

Convergența regională a fost determinată, ca atare, de procesele integrării în N.A.T.O. și UE.

Finalizarea acordului politic româno-ungar a fost mult timp blocată de dezacordul asupra Recomandării 1201 a Consiliului Europei, teama autorităților române fiind că acceptarea acesteia ar constitui o cheie pentru solicitări de autonomie teritorială pe criterii etnice din partea maghiarilor¹¹. După semnarea tratatului ungaro-slovac în martie 1995, cu includerea Recomandării 1201, România se găsea în fața unei situații speciale, riscând să fie considerată drept un stat nedemocratic, o potențială sursă de tensiuni în regiune. În fața acestei situații, puterea de la București și-a asumat proiectul realizării „reconcilierii istorice” româno-maghiare. A căutat însă să-și asigure un suport din partea tuturor partidelor politice, președintele Ion Iliescu discutând această problemă cu șefii partidelor parlamentare¹².

N.A.T.O.; iii) chestiunea granițelor este închisă; iv) Rusia nu se proiectează pe sine dincolo de Carpați din cauza UE și N.A.T.O.; v) relația bilaterală cu Statele Unite va putea fi menținută, dincolo de relațiile cu ceilalți actori; vi) acest complex strategic va putea fi menținut pe o durată nedefinită, în George Friedman, „Hungary’s foreign policy assumptions”, „Magyar Hírlap”, August 14, 2006. În acest articol autorul încearcă să demonteze acești piloni ai politicii externe maghiare, din perspectivă revizionistă.

¹¹ În art.11 se stipulează faptul că „În regiunile unde sunt majoritare, persoanele aparținând unei minorități naționale au dreptul de a dispune de administrații locale autonome adecvate sau de un statut special, corespunzător situației istorice și teritoriale specifice și conforme cu legislația națională a statului”, în

http://www.romanothan.ro/romana/cadrujuridic/intern/ce/doc_re_f_min/ad_parl/rec1201.htm

¹² *Întâlnirea domnului Ion Iliescu, Președintele României, cu liderii partidelor parlamentare pe tema reconcilierii româno-ungare*, București, 14 septembrie 1995, www.presidency.ro (accesat la 28 oct. 2004).

Utilizând sintagma „reconcilierii istorice”, după model franco-german, politicienii din România au făcut acceptabilă pentru opinia publică ideea semnării unui acord cu Ungaria, după ce multă vreme nu au dorit acest lucru. „Tratatul de înțelegere, cooperare și bună vecinătate dintre România și Republica Ungară”¹³ semnat la Timișoara în 16 septembrie 1996 a fost prezentat opiniei publice românești¹⁴ ca un pas spre integrarea comună în N.A.T.O. și Uniunea Europeană. De altfel, în textul Tratatului la art.7 (1) cele două părți semnatare își exprimă acordul pentru suportul mutual pentru integrarea în N.A.T.O., UE și Uniunea Europei de Vest (U.E.O.).

Realizarea Tratatului a constituit și un important vehicul de imagine în Occident, reconcilierea istorică între cele două state fiind un exemplu pozitiv și contrastant cu imaginea Iugoslaviei. Etapa de tranziție în relațiile româno-maghiare s-a încheiat după alegerile parlamentare din 1996, în urma cărora formațiunea politică a etnicilor maghiari a devenit parte a coaliției de guvernământ. Acest lucru a însemnat dinamizarea procesului de golire de conținut exclusiv etnic a relației dintre România și Ungaria. Din acel moment U.D.M.R. putea fi considerată ca un actor capabil să gestioneze singură aspirațiile comunităților maghiare, fără necesitatea intervenției „statului-rudă” pentru protecția minorităților.

¹³ *M. Of.*, Partea I nr. 250 din 16 octombrie 1996.

¹⁴ „Alocuțiunea președintelui României, domnul Ion Iliescu, la ceremonia semnării Tratatului de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între România și Republica Ungară”, în „Dimineața”, 17 septembrie 1996.

Depășirea barierelor mentale

Depășirea abordărilor preponderent simbolic-emoționale ale relației româno-maghiare de către electorat a determinat colapsul partidelor etnocentrice românești la alegerile din 1996, în principal P.U.N.R., care își extrăgea vitalitatea politică din specularea pericolului maghiar în Transilvania. Ponderea cumulată a partidelor naționaliste la alegerile din 1996 a fost de sub 10%, ceea ce dovedea că ideea reconcilierii istorice româno-maghiare a fost un succes politic.

Intrarea la guvernare a U.D.M.R. a avut consecințe semnificative asupra relațiilor dintre România și Ungaria. Statul maghiar nu mai putea susține că minoritățile ungare din România nu i-ar fi respectate drepturile, astfel încât situația comunității maghiare rămânea să fie îmbunătățită doar ca urmare a evoluțiilor economice și politice interne. U.D.M.R. a preluat monopolul legitim asupra reprezentării intereselor comunității maghiare. Aceasta nu a însemnat însă dispariția completă a componentei etnice de pe agenda relațiilor româno-maghiare. În ordinea importanței, cele mai importante chestiuni derivate din legătura Ungariei cu minoritatea maghiară din România au fost problema legitimației de maghiar, o universitate publică în limba maghiară în România, deschiderea consulatului de la Cluj.

Legea statutului maghiarilor

Relațiile bilaterale româno-maghiare au fost dominate în anul 2001 de o singură problemă, cea a „Legii statutului maghiarilor din statele vecine Ungariei”, a cărui scop proiectat a fost de a proteja comunitățile maghiare din statele rămase în afara Uniunii Europene. Multă vreme Guvernul Viktor Orbán (1998-2002) a adoptat o poziție inflexibilă în privința aplicării Legii statutului deoarece în mai 2002 erau programate alegeri parlamentare în Ungaria iar liderul

FIDESZ dorea să fructifice electoral această problemă (un sondaj efectuat în luna noiembrie 2001 în Ungaria a reliefat însă că există temeri în rândul cetățenilor maghiari față de posibila concurență a forței de muncă transilvănene).

Deoarece disputa asupra Legii statutului a avut puternice conotații simbolice (guvernul român nu dorea să dea impresia că ar permite încălcarea suveranității, iar cel maghiar că nu s-ar interesa de soarta etnicilor maghiari din Europa Centrală), nici premierul român Adrian Năstase, nici cel maghiar Viktor Orbán, nu au vrut să piardă această bătălie politico-diplomatică (liderul FIDESZ prezenta legea statutului maghiarilor drept o „victorie asupra Trianonului”). Între cele două state în perioada iunie-decembrie 2001 s-a purtat un dialog al surzilor¹⁵. Budapesta a fost însă nevoită să modifice mai multe reglementări din Legea statutului, cele care au implicații de extraterritorialitate, după ce Comisia de la Veneția (brațul juridic al Consiliului Europei) și Comisia Europeană prin Raportul de țară din 2001 au făcut recomandări în acest sens. Până la urmă, între cele două state s-a ajuns la un acord¹⁶ asupra acestei probleme, dar legitimația de maghiar a devenit irelevantă în cazul românesc deoarece România a devenit membra a Uniunii Europene.

Universitatea maghiară

Realizarea unei Universități în limba maghiară a devenit unul din obiectivele prioritare ale elitelor maghiare din

¹⁵ Zoltán Kántor, “Nationalizing Minorities and Homeland Politics: The Case of the Hungarians in Romania”, p. 249-274, în *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, Regio Books, Polirom, Budapesta, Iași, 2001.

¹⁶ Adrian Năstase (coord.), *Protecting Minorities in the Future Europe, Between Political Interest and International Law*, Monitorul Oficial, București, 2002, p.193-215.

România, după unificarea Universității Bolyai cu Universitatea Babeș în 1959, dorință asumată ca unul din proiectele politicii externe maghiare. O universitate în limba maghiară reprezenta pentru Ungaria nu atât o necesitate obiectivă de formare a elitelor maghiare (Universitatea „Babeș-Bolyai” a devenit o adevărată instituție de învățământ multiculturală, care răspunde nevoilor reale ale comunității maghiare transilvănene), ci un obiectiv de politică internă și de mesaj către comunitățile maghiare din „Bazinul carpatic”. Simultan însă, în percepția unei semnificative părți a românilor, înființarea unei universități maghiare autonome, cu finanțare de la bugetul de stat al României echivalează cu un prim pas spre acceptarea secesiunii. Din aceste considerente politico-simbolice autoritățile române nu au acceptat finanțarea unei structuri de învățământ superior autonome în limba maghiară. Compromisul dintre România și Ungaria s-a realizat prin înființarea în anul 2000 a Universității „Sapientia” finanțată de la bugetul public maghiar¹⁷.

Realizarea unor consulate maghiare în România s-a aflat un timp îndelungat pe agenda bilaterală, primul pas fiind deschiderea unui consulat general la Cluj în iulie 1997. Acest eveniment a determinat reacții din partea naționaliștilor români, primarul Clujului Gheorghe Funar ordonând muncitorilor Primăriei să fure steagul acestei țări¹⁸. Deschiderea unui al doilea consulat a făcut obiectul a numeroase negocieri, soluția aleasă fiind deschiderea unui oficiu consular onorific la Constanța, pentru a se transmite semnalul că relațiile bilaterale dintre cele două state nu depind numai de chestiunea minorității maghiare.

¹⁷ „Școală maghiară pe banii <ticăloșilor de români>”, în „Monitorul de Cluj”, 3 octombrie 2001.

¹⁸ „Funar și-a pus oamenii să dea jos drapelul Ungariei de pe consulatul maghiar”, în „Cotidianul”, 29 septembrie 1999.

Deschiderea unui consulat maghiar în Secuime, la Miercurea Ciuc a fost mult timp contestată de către radicalii români, însă acest lucru a fost cuprins în protocolul de guvernare al Alianței D.A. cu U.D.M.R., consulatul devenind funcțional în anul 2006.

Creșterea nivelului relațiilor politice

Semnarea Tratatului româno-maghiar era numai un prim pas pentru realizarea unei reconcilierii între Ungaria și România. Ministrul de Externe Adrian Severin considera Ungaria un stat strategic pentru drumul spre Occident al României. S-a realizat un pas semnificativ în consolidarea relațiilor bilaterale prin înființarea Comisiei Mixte de Colaborare și Parteneriat Strategic dintre Guvernul României și Guvernul Republicii Ungare (martie 1997), formată din 11 Comitete de specialitate. Un alt pas cu valențe simbolice a fost Acordul între Guvernul României și Guvernul Republicii Ungare privind înființarea Batalionului mixt de menținere a păcii, semnat la Budapesta la 20 martie 1998 și intrat în vigoare la 13 iulie 1999 (forța este rezultatul unui proiect comun româno-ungar, supervizat de Franța și Germania, și a fost operaționalizată la 1 ianuarie 2000, desfășurând un program bianual de exerciții comune). Au urmat numeroase acorduri tehnice de cooperare în domenii comerciale, transport, educație etc.

Integrarea atât a României cât și a Ungariei în N.A.T.O precum și prezența în același val de integrare europeană a celor două țări a creat condițiile pentru schimbări ale atitudinii Budapestei față de relațiile cu vecinii, în speță cu România. Simultaneitatea prezenței la guvernare a partidelor social-democrate în România și Ungaria (2002-2004) a creat condițiile unei apropieri remarcabile între cele două state. În fapt, relațiile ideologice dintre socialiștii

români și maghiari au fost dublate de relația personală dintre Adrian Năstase și Péter Medgyessy, premierul maghiar având origini transilvănene. Soliditatea legăturilor dintre guvernele de stânga român și maghiar a fost dovedită în legătură cu apariția unui concurent serios pentru U.D.M.R., este vorba de Uniunea Civică Maghiară, care grupează elita de orientare naționalist-conservatoare a etniei maghiare din România. În timp ce socialiștii de la Budapesta au sprijinit conducerea U.D.M.R. și politica sa de susținere a guvernului P.S.D, opoziția maghiară, FIDESZ a fost principalul sponsor al Uniunii Civice Maghiare, oferindu-i sprijin atât în relația bilaterală cât și în organizații internaționale¹⁹.

Existența unui interes comun de integrare atât a României cât și a Ungariei în Uniunea Europeană și N.A.T.O., ca soluție pentru dezvoltarea celor două state, a determinat realizarea unui parteneriat strategic între guvernele social-democrate, la 29 noiembrie 2002 fiind semnată „Declarația privind cooperarea și parteneriatul strategic româno-ungar pentru Europa în secolul XXI”. Ulterior, a fost pusă în practică una din ideile de politică externă ale lui Adrian Severin, fiind realizate Trilaterala România-Ungaria-Serbia și Muntenegru, la nivel de miniștri ai Afacerilor externe și Trilaterala România-Ungaria-Austria la nivelul Ministerelor Administrației și Internelor. A devenit mai substanțială și cooperarea regională prin intermediul celor trei euroregiuni (Carpatică, Dunăre-Criș-Mureș-Tisa, Bihor – Hajdú-Bihar).

¹⁹ Fostul premier ungar Viktor Orbán, liderul formațiunii de opoziție FIDESZ, și-a exprimat „îngrijorarea” în legătură cu starea democrației românești, într-un raport prezentat la o conferință a Partidului Popular European, în „PPE, îngrijorat de starea democrației din România”, în „Ziua”, 16 iulie 2004.

Schimbarea de putere în România la sfârșitul anului 2004 nu a avut o influență negativă asupra relațiilor bilaterale. Reintrarea U.D.M.R. la guvernare a făcut posibilă atingerea unui nou stadiu al colaborării regionale: o ședință comună de guvern româno-maghiară, după model franco-german. Evenimentul a avut loc la 20 octombrie 2005 la București, pe agenda comună fiind identificarea liniilor de convergență ale proiectelor Planurilor Naționale de Dezvoltare. Cu această ocazie, au fost semnate 15 documente bilaterale, fiind decisă continuarea inițiativei ședințelor comune de guvern²⁰. În noiembrie 2006 a avut loc la Budapesta a doua ședință comună a guvernului român și maghiar.

Trebuie spus însă faptul că relația politică româno-maghiară nu a devenit a-conflictualizată, pe măsură ce relațiile oficiale s-au îmbunătățit. În mod cert există diferențe de abordare a problemelor etnice între FIDESZ și Partidul Socialist Ungar, discrepanțe care au devenit vizibile și în relația româno-maghiară. Spre exemplu, socialiștii au adoptat o poziție moderată față de Legea statutului maghiarilor, punctul de vedere al acestora, exprimat în 2001 de Péter Medgyessy (premier al Ungariei între 2002 și 2004) era acela că, „comunitatea maghiară din România să-și găsească fericirea aici, pe acest pământ și să-și păstreze identitatea”, fiind preocupați mai mult de modalitățile prin care să fie ajutați cetățenii maghiari. Viktor Orbán avea o poziție belicoasă față de România, exprimată inclusiv prin declarații neobișnuite pentru conduita unui stat democratic: față de propunerea lui Adrian Năstase de realizare a unui tandem cu Bulgaria, din anul 2001, a intervenit public ambasadorul

²⁰ Comunicat comun de presă al Guvernului României și al Guvernului Republicii Ungare, 20 octombrie 2005, în www.gov.ro, accesat la 1 septembrie 2006.

ungar în Bulgaria, Béla Koloszi care a „sfătuit” Sofia să nu fie de acord cu o asemenea propunere, care ar fi defavorabilă Bulgariei (ambasadorul maghiar declarase că Bulgaria „nu trebuie să aștepte alte state în timp ce se îndreaptă spre ținta sa - aderarea la UE și N.A.T.O.”).

Rivalitatea româno-maghiară s-a manifestat și în instituțiile internaționale, tema disputei fiind „situația minorității maghiare”. De exemplu, Parlamentul European a adoptat în decembrie 2005 un amendament la Raportul privind pregătirea României pentru aderare la Uniunea Europeană, prin care se cere luarea unor măsuri suplimentare pentru a asigura protecția minorității maghiare, în conformitate cu „principiile subsidiarității și autonomiei culturale”. Inițiativa a aparținut parlamentarilor maghiari, fiind susținută de Grupul popularilor și de cel al Liberal-Democraților, fiind votată și de socialiști. *Lobby*-ul românesc nu a putut împiedica respectiva inițiativă, dar acțiunea europarlamentarilor maghiari a indicat faptul că, în fapt, „minoritățile maghiare” sunt un obiect al bătăliei politice de la Budapesta, care este purtată și la Bruxelles și Strasbourg. Se pune astfel întrebarea firească: de cine ar trebui „protejată” etnia maghiară din România, din moment ce relațiile politice la nivel guvernamental au ajuns la nivelul unor ședințe comune? Probabil chiar de populismul electoralist al politicienilor maghiari!

Din partea românească o problemă importantă introdusă după 1990 pe agenda relațiilor bilaterale este cea a Fundației Gojdu, instituție care a finanțat între 1870 și 1917 formarea elitelor românești din Austro-Ungaria²¹. Pentru a se încerca

²¹ *Emanoil Gojdu și moștenirea sa*, www.mae.ro. Emanoil Gojdu a fost semnatar al Programului Politic de la Pesta al Revoluției din 1848. În testamentul său, redactat în anul 1869, Emanoil Gojdu a lăsat „moștenire averea sa națiunii române din Transilvania și Ungaria”,

soluționarea acestei chestiuni, la 20 octombrie 2005, s-a semnat la București, de către miniștrii afacerilor externe român și ungar, Acordul între Guvernul României și Guvernul Republicii Ungare privind înființarea Fundației Publice Româno-Ungare „Gojdu”, persoană juridică ungară, cu sediul în Curțile Gojdu din Budapesta. Ordonanța de urgență a Guvernului român din 16 decembrie 2005 a trezit ample polemici publice, ministrul de Externe, Mihai-Răzvan Ungureanu fiind acuzat de prelați ortodocși și mass-media (ziarul Ziua în principal) de „sacrificare a intereselor naționale”.

Relații economice în creștere

Tensiunile politice de la începutul anilor '90 au afectat și relațiile economice bilaterale. Căderea sistemului C.A.E.R. a însemnat pierderi importante pentru statele Europei Centrale. La început, investițiile directe maghiare au fost considerate ca un „element subversiv”, un instrument folosit pentru „anexarea” Transilvaniei. Însă capitalul maghiar nu s-a îndreptat doar spre Transilvania, ci și spre București, diminuând astfel aprehensiunile cu iz geo-economic²². Studiile sociologice au identificat percepții

care urma a fi administrată în cadrul unei Fundații. Aceasta a funcționat efectiv între 1870 (decesul lui Emanoil Gojdu intervenind la 3 februarie 1870) și 1917, acordând burse de studiu pentru tinerii români. Între 1870 și 1917 au fost acordate 3327 burse pentru studenți și doctoranzi, 928 ajutoare pentru studenți și doctoranzi și 1128 burse pentru elevi. După 1918, sediul Fundației s-a mutat la Sibiu, însă majoritatea bunurilor acesteia au rămas pe teritoriul Ungariei. În ciuda faptului ca articolul 247 din Tratatul de Pace de la Trianon prevedea obligația statului ungar de a „restitui bunurile fundațiilor proprietarilor acestora” bunurile Fundației (reînființată în 1996, la Sibiu) nu au fost restituite nici până în prezent.

²² Erika Törzsök, “Situția cooperării regionale româno-maghiare – 2000”, în *Sfera Politicii*, nr.99, 2001.

preponderent negative la adresa cetățenilor români din partea maghiarilor din Ungaria, astfel încât aceste prejudecăți național-etnice au îngreunat „spiritualizarea frontierelor” și crearea unei autentice reconcilierii, la nivelul cetățenilor, nu numai al guvernelor.

Creșterea nivelului relațiilor politice româno-ungare, odată cu apartenența comună la N.A.T.O., s-a reflectat și în schimburile comerciale. În anul 2005 schimburile comerciale bilaterale româno-ungare au atins nivelul maxim din istoria acestora, respectiv 2 miliarde euro, din care 922,6 milioane euro, export și 1.077,3 milioane euro import. Majorarea față de 2004 a fost de 28,77% (27,34% exportul și 30,04% importul). Ponderea Ungariei în volumul total al schimburilor comerciale românești, în anul 2005, a fost de 3,6%, din care 4,1% la export și 3,3% la import, Ungaria ocupând locul 8 în comerțul exterior al României (locul 6 la export și 9 la import). În perioada 1991-2005, Ungaria a ocupat locul 13 în clasamentul țărilor după participarea străină la capitalul social total subscris în România.

Evoluția relațiilor româno-maghiare analizată în acest subcapitol este remarcabilă dacă o privim din două unghiuri de vedere: 1) trecerea de la „dușman strategic” la „partener strategic” și, 2) contrastul dintre evoluția internă a spațiului iugoslav și reconcilierea dintre români și maghiari. Tendința cea mai importantă de-a lungul acestei perioade a fost de a construi o relație bilaterală care să nu mai fie centrată exclusiv pe componenta sa etnică, ci pe proiectul cooperării subregionale și în interiorul N.A.T.O. și al Uniunii Europene.

B) REPUBLICA MOLDOVA

Al doilea punct sensibil de pe harta politico-simbolică a legăturilor cu vecinii este relația româno-moldovenească, sau româno-română dacă folosim termenii partizanilor unificării. Potențialul de influențare a agendei politice interne de relația dintre Republica Moldova și România a fost foarte important, acesta a variat de-a lungul anilor, în funcție de sușurile și coborâșurile relațiilor dintre cele două state.

1). De la „podul de flori” la România „stat imperialist”

Românii au sperat că ieșirea din comunism ar putea însemna revenirea în unele domenii la situația dinaintea celui de al doilea război mondial. Pe fondul dezagregării Uniunii Sovietice la nivel neoficial în România s-a pus problema unificării cu spațiul dintre Prut și Nistru, agregat într-o entitate statală de Stalin. Anul 1990, după declararea suveranității de către Republica Moldova (iunie 1990), a fost perioada „podurilor de flori”, a relațiilor preponderent afectiv-simbolice. La începutul anului 1991, când președintele Mircea Snegur a vizitat România, au existat voci în rândul politicianilor români care cereau unirea²³. În timpul puciului de la Moscova din august 1991 în România au existat mai multe apeluri către unire și solidaritate cu moldovenii. P.N.Ț.C.D. și Alianța Civică au publicat o declarație în care cereau guvernului să acționeze în folosul „românilor din teritoriile ocupate” după modelul din 1918²⁴.

²³ Marian Enache, Dorin Cimpoeșu, *Misiune diplomatică în Republica Moldova*, Polirom, Iași, 2000, p.34-35

²⁴ Charles King, *Moldovenii, România, Rusia și politica culturală*, Editura Arc, Chisinau, 2002, p.168.

Problema unificării nu era și nu a fost o simplă chestiune a relațiilor bilaterale dintre București și Chișinău. Moscova nu putea accepta cu ușurință pierderea unui teritoriu pe care îl controlase vreme de 50 de ani. Unificarea nu se putea face prin repetarea momentului 1917-1918, când armata română a pătruns până la Chișinău, asigurând preeminența și stabilitatea forțelor pro-unioniste. În același timp, România era interesată de menținerea *statu-quo*-ului și nu-și putea permite să conteste validitatea Tratatului de pace de la Paris din 1947 și a Actului Final de la Helsinki, care recunoșteau frontierele, inclusiv cele de la Vest. De asemenea, Statele Unite și celelalte mari puteri occidentale nu erau foarte entuziasmate de destrămarea Uniunii Sovietice, fiind interesate mai degrabă de stabilitate decât de aplicarea principiului auto-determinării popoarelor. În aceste condiții, România a devenit principalul sponsor al statalității moldovenești, fiind primul stat care a recunoscut Republica Moldova, la numai câteva ore după declararea independenței de stat, la 27 august 1991.

Prin recunoașterea statalității moldovenești s-a deschis astfel prima fază a relațiilor bilaterale, cea a „podurilor de flori”, inițiată încă din 1990, în care formula „două state românești” trezea emoții pozitive la stânga și dreapta Prutului. A fost stabilit un regim de circulație fără viză și pașaport de-a lungul Prutului, cetățenii români și moldoveni putând circula doar cu buletinul. Recunoașterea statalității Republicii Moldova a fost prima problemă care s-a dezvoltat ca o temă de politică internă în România. S-au constituit două mari tipuri de argumentații în legătură cu recunoașterea Republicii Moldova: prima este cea a „realiștilor”, care spun că acest gest a fost absolut necesar, iar realizarea unificării se poate realiza prin voința ambelor părți, într-un context istoric oportun; a doua mare tabără este cea a

„revoluționarilor”, care afirmă că România trebuia să profite de puciul de la Moscova din august 1991 și să proclame unirea cu Moldova. Adepții acestei idei s-au regăsit, de-a lungul timpului, atât în partidele radical-populiste, cât și în cele democratice. Acest din urmă argument a fost integrat într-o interpretare mai largă a relației dintre Ion Iliescu și Moscova. Adversarii lui Ion Iliescu au spus că acesta s-a grăbit să recunoască statalitatea Moldovei pentru a face astfel jocul Rusiei. Tema relațiilor româno-moldovene, în această formulă, a fost proeminentă în campania electorală din România în 1992 și a devenit tot mai puțin semnificativă în 1996 și 2000, lipsind în campania din 2004. Aceste structuri argumentative au fost vehiculate în diverse medii politice și culturale în anii '90, problema recunoașterii statalității constituindu-se în rădăcina dezbatelor politice, „revoluționarii” dezvoltând un naționalism pro-moldovenesc, cu o bogată retorică legată de întrebarea „ce-ar fi fost dacă...”. Pentru credibilitatea orientării pro-moldovene, partidele românești au oferit mandate de parlamentari unor personalități moldovenești: poeta Leonida Lari a fost, mai întâi, deputat P.N.Ț.C.D., ulterior P.R.M., iar Ilie Ilașcu senator P.R.M. din anul 2000. În anul 1992 fostul prim-ministru moldovean Mircea Druc a candidat la Președinția României, susținând unirea Moldovei cu România. A ieșit însă pe ultimul loc în alegeri.

Ideea unificării Moldovei cu România a devenit tot mai mult un meta-obiectiv pentru clasa politică din România, pe măsură ce dinspre Chișinău au venit mesaje descurajante. Anii 1990-1993 au constituit etapa maximei efuziuni sentimentale dintre cele două state, liderii politici ai acestora acceptând reciproc formula „două state românești”. În 1993 Parlamentul României a votat chiar o lege specială pentru includerea obligatorie în bugetul de stat în fiecare an a unui

fond pentru dezvoltarea relațiilor cu Moldova. Această etapă a fost depășită însă curând, la acest lucru contribuind dorința politicianilor de la Chișinău de a dovedi că Republica Moldova este o construcție statală viabilă, și nu un stat falimentar așa cum începeau să indice tot mai numeroase analize occidentale. Începând cu a doua parte a anului 1994 semnalele date de Chișinău au fost tot mai numeroase în sensul îndepărtării de ideea unionistă, președintele Mircea Snegur repudiind în noiembrie 1994 formula de „al doilea stat românesc”²⁵. Au urmat zece ani în care relațiile româno-moldovene au cunoscut oscilații semnificative de temperatură, pe agendă aflându-se mai multe subiecte.

Dificultatea pentru politicienii români a gestionării relației politice cu Republica Moldova provine din faptul că aceasta are un mare grad de emotivitate iar oamenii politici, indiferent că sunt de dreapta sau de stânga nu ar putea îndrăzni să nu-și asume rolul de „frați mai mari”, decât cu riscul de a fi considerați „nepatrioți”. La rândul lor, politicienii moldoveni au fost prioritar interesați de relația cu România în măsura în care acest lucru le putea aduce consolidarea statutului lor politic de la Chișinău. Oamenii politici autentic pro-unioniști de la Chișinău au fost puțini, clasa politică moldoveană neuitând faptul că în perioada interbelică politicienii moldoveni aveau un rol marginal la București iar Basarabia a fost tratată, adesea, ca o provincie de frontieră. În aceste condiții, preocuparea centrală a clasei politice de la Chișinău a fost construirea unei identități naționale pornind de la organizația statală, inventând o istorie și o limbă proprie, presupus a fi radical diferite de cele românești. Peste aceste considerente personale ale clasei politice românești și moldovenești, s-au suprapus, fără a fi

²⁵ *Ibidem*, p.184.

foarte vizibile întotdeauna, forțele de tip geostrategic. Pentru România Republica Moldova a devenit un punct de reflexie în raport cu Occidentul: granița Uniunii Europene și a N.A.T.O. se oprește pe Prut, relația româno-moldoveană fiind astfel o rezultantă și a demersurilor românești pentru integrarea în Uniunea Europeană și N.A.T.O.. În anumite momente în România au fost puse întrebări legate de soarta proiectului unionist în condițiile unei opțiuni a Occidentului pentru trasarea granițelor sale răsăritene pe Prut și nu pe Nistru. Unii „revoluționari” chiar și-au pus întrebarea, dovedită a fi retorică, dacă România merită să aleagă Occidentul abandonând ideea unionistă. Glasul acestora a fost însă repede acoperit de zgomotul asurzitor produs de mulțimea orientărilor pro-occidentale. Clasa politică din România a devenit cvasi-consensuală și asupra acestei probleme: mai întâi extinderea Occidentului spre Răsărit prin integrarea României în această arie iar, ulterior, când va fi momentul, realizarea unificării prin extinderea și mai către Est a Vestului. Astfel, relația dintre București și Chișinău a devenit secundară și dependentă de cea dintre România-N.A.T.O. și România-UE.

La rândul lor, politicienii de la Chișinău, care au dovedit adesea că Republica Moldova este o țară prea mare pentru a putea fi condusă de ei, s-au orientat spre centrul de putere de care erau dependenți din punctul de vedere al resurselor energetice și financiare, Moscova, integrând țara în Comunitatea Statelor Independente. Președintele Mircea Snegur a semnat la Alma-Ata, în 21 decembrie 1991, „Protocolul adițional la Convenția privind constituirea Comunității”, acesta fiind ratificat după alegerile parlamentare din 27 februarie 1994. Astfel, Republica Moldova a fost orientată spre centrul de putere cel mai apropiat și cel mai interesat de zonă, orientarea pro-

europăeană devenind conjuncturală și mai mult retorică²⁶. De asemenea, politica moldovenească trebuie înțeleasă și prin faptul că cea mai mare parte a elitelor sale politice (multe cu proveniență din serviciile secrete sau armată) s-au format la Moscova, aceasta fiind centrul imperial în care se simțeau mult mai mult „acasă” decât în Occident.

În perioada post-1991 agenda politică românească a fost influențată de mai multe probleme rezultate din interacțiunea cu Republica Moldova: 1) edificarea identității statale moldovenești prin construirea identității culturale (limbă, religie, confesiune) și, 2) conflictele din Transnistria, problema Armatei a 14-a.

Moldovenismul și reacțiile românești la acesta

Inconsistența statală a Republicii Moldova poate fi ușor analizabilă din perspectiva procesului de construcție a identității statale moldovenești având ca formulă ideologică „moldovenismul”. În esență, acesta este un naționalism revizionist, fiind o combinație de elemente ale definirii de tip romantic, herderian, a națiunii (etnie, limbă, confesiune) și dogme de tip stalinist. Moldovenismul este un hibrid ideologic între definiții specifice secolului al XIX-lea a comunității naționale și formule ideologice create de

²⁶ Orientarea Republicii Moldova spre Rusia este, oarecum, „normală”, dacă o privim din perspectiva exporturilor moldovenești. În relație cu Rusia acestea au scăzut de la 58,2% în 1997 la 35,9 în anul 2004. Pentru aceeași perioadă, exporturile moldovenești în România au crescut de 6,8% la doar 10%. România nu a putut compensa pierderea pieței rusești de către Chișinău. Securitatea energetică a Moldovei depinde de relațiile cu Rusia și Ucraina. Vezi Igor Munteanu *et alii*, *Moldova pe cale democrației și stabilității*, Cartier, Chișinău, 2005, p.94.

propaganda stalinistă („imperialism românesc”, „fascism românesc”, „statul multinațional român” etc.).

Anul 1994 a reprezentat crepusculul ideologiei unioniste, din moment ce semnalele care veneau de la Chișinău erau tot mai insistente în afirmarea propriei identități. Rezultatele sondajului sociologic “La sfat cu poporul”, organizat în Republica Moldova în conformitate cu decretul președintelui Mircea Snegur, au arătat fără echivoc faptul că majoritatea populației din stânga Prutului nu agreează ideea unirii cu România. Peste 90% dintre cetățenii cu drept de opțiune politică, prezenți la urne în 6 martie 1994, au răspuns afirmativ la întrebarea: “Sunteți pentru ca Republica Moldova să se dezvolte ca stat independent, unitar și indivizibil, în frontierele de la data proclamării suveranității ei, 23 iunie 1990, care să promoveze o politică de neutralitate, să întrețină relații de colaborare reciproc avantajoase cu toate țările lumii, să garanteze tuturor cetățenilor săi drepturi egale în conformitate cu normele de drept internațional?”²⁷. În acest fel ideea unificării celor două state, după model german, a căzut deoarece unul din parteneri dădea semne evidente că nu dorește acest lucru, și nu era vorba doar de opinia unor politicieni izolați, ci de opțiunea democratică a unei populații.

La 14 aprilie 1994 Camera Deputaților a Parlamentului României a adoptat o Declarație de protest față de hotărârea Parlamentului de la Chișinău de a vota în sprijinul aderării Moldovei la Comunitatea Statelor Independente. Referindu-se la actul legitim al Parlamentului moldovean prin care acesta își „conducea după propria voință relațiile cu celelalte state”, protestul Camerei Deputaților din România aduce acuzații grave forului legislativ al celuilalt stat egal, suveran și

²⁷ Alexandru Purcăruș, „Relațiile dintre România și Republica Moldova”, în *Sfera Politicii*, nr. 99, decembrie 2001, p.10-13.

independent²⁸. Respectiva Declarație trebuie citită prin filtrul orientării politice influente în epocă, preponderent etnocentrică, în care politicienii de la București își asumau rolul „fratelui mai mare”, chiar dacă acest lucru nu era prea dorit la stânga Prutului. De asemenea, această declarație, care ar putea fi privită ca o încălcare a suveranității unui stat, avea mize politice interne, pentru a demonstra electoratului că se adoptă o poziție fermă față de îndepărtarea „fraților” de la „calea unionistă”.

Prin Constituția din 29 iulie 1994²⁹ Republica Moldova este declarată „stat suveran și independent, unitar și indivizibil” (art.1), care are ca limbă de stat „limba moldovenească”. Această formulă era una de compromis, din moment ce forțele politice pro-unioniste doreau declararea limbii române ca limbă de stat, iar filo-rușii militau, dimpotrivă, pentru impunerea limbii ruse ca limbă de stat. În jurul acestei chestiuni s-au dezvoltat mai multe conflicte politice în interiorul Moldovei dar și în relația inter-statală. În primăvara anului 1995 au existat ample mișcări greviste ale studenților din Chișinău pentru declararea limbii române ca limbă oficială, dar aceste presiuni ale societății nu au putut învinge *establishment*-ul politic moldovenesc. Manifestanții au trezit simpatia cetățenilor români și reacții

²⁸ Gabriel Andreescu, Valentin Stan, Renate Weber, „Raporturile României cu Republica Moldova”, în *Studii Internaționale*, 30 octombrie 1994. În Declarație se spunea: „Votul Parlamentului de la Chișinău reconfirmă, în mod regretabil, Pactul criminal și anulează iresponsabil un drept al națiunii române de a trăi în integritatea spațiului ei istoric și spiritual...Prin poziția geografică, cultură, istorie și tradiții, locul natural al fraților noștri de peste Prut este, fără îndoială, împreună cu noi, în marea familie a națiunilor europene și nicidecum în cadrul unei structuri euro-asiatice”.

²⁹ <http://www.elections.md/lex/constitutia.html>

din partea partidelor din România. Preocuparea pentru limba română a determinat din partea României realizarea unor programe guvernamentale de sprijinire a culturii din Republica Moldova, prin acordarea de burse elevilor și studenților basarabeni, prin donații de cărți etc. Cu timpul însă, proiectele culturale susținute de România au fost privite cu tot mai multă reticență de majoritatea politicianilor moldoveni (mai ales în perioadele de orientare vădit pro-rusească 1994-1998 și 2001-2004).

Agresivitatea regimului Vladimir Voronin

Situația a devenit critică în relația dintre România și Republica Moldova după ce în anul 2001 Partidul Comunist a câștigat alegerile parlamentare iar Vladimir Voronin a ajuns președinte. 2001 poate fi considerat cel mai tensionat an al relațiilor româno-moldovene: premierul Adrian Năstase a vrut să relanseze relațiile dintre România și Republica Moldova acordând fonduri pentru realizarea unor pașapoarte cu un grad ridicat de siguranță pentru cetățenii moldoveni, precum și reeșalonări ale datoriei Chișinăului față de România, în valoare de 25 milioane dolari. Acestor gesturi li s-a răspuns cu ostilitate, cu declarații provocatoare (sugestivă rămâne afirmația ministrului moldovean de Justiție Ion Morei, potrivit căruia România are intenții expansioniste în Republica Moldova), și cu o apropiere și mai puternică de Moscova, prin semnarea tratatului politic cu Federația Rusă (19 noiembrie 2001) prin care limba rusă devine a doua limbă de stat, după cea „moldovenească”. Comuniștii de la Chișinău au dorit să impună și în plan internațional ficțiunea existenței unei limbi moldovenești: la întâlnirea șefilor de guverne din Inițiativa Central Europeană de la Trieste (22-23 noiembrie 2001) Chișinăul a solicitat traducere simultană și din „limba moldovenească”, cerere la care premierul Adrian

Năstase a protestat. De asemenea, președintele moldovean Vladimir Voronin a lansat inițiativa unei vizite a lui Ion Iliescu la Chișinău în luna noiembrie 2001, propunere respinsă de Președinție.

Al doilea val al relației de ostilitate din partea comuniștilor moldoveni față de România a survenit în momentul în care s-a pus în discuție introducerea obligatorie a limbii ruse în școli (2002), legalizarea acesteia ca „a doua limbă în stat” și introducerea studiului de „Istorie a Moldovei”. Aceste inițiative au fost percepute în România ca măsuri de deznaționalizare, de distrugere a identității populației românești dintre Prut și Nistru. De teama reacțiilor negative occidentale diplomația română nu a întreprins acțiuni care să poată fi catalogate de puterea comunistă de la Chișinău ca o încălcare a suveranității, în afară de obișnuitele proteste verbale³⁰. Pe 13 martie 2002 ministrul moldovean de Externe l-a declarat pe atașatul militar român la Chișinău, colonelul Ion Ungureanu, drept *persona non grata* și i-a cerut să părăsească țara în maximum 10 zile, fiind acuzat de spionaj. România a luat, ca măsură de retorsiune, decizia de expulzare a lui Mihai Iacob, ministru consilier din cadrul Ambasadei Republicii Moldova la București. Ostilitatea Partidului Comunist față de România avea și rațiuni legate de competiția internă din Moldova, în măsura în care Partidul Popular Creștin Democrat s-a declarat ca un partid pro-occidental, deci, implicit și pro-român. Moldovenismul a însemnat și denunțarea „imperialismului românesc”, reclamarea unor presupuse pretenții teritoriale din partea României etc. Dar culmea

³⁰ Iulian Chifu, *Basarabia sub ocupație sovietică și tentative contemporane de revenire sub tutela Moscovei*, Politeia-SNSPA, București, 2004, p.254.

moldovenismului a constat în publicarea în 2003 a unui dicționar moldo-român, al cărui autor este Vasile Stati³¹.

Mitropolia Basarabiei

Alături de disputa pentru limbă și istorie relația româno-moldoveană a fost grevată de chestiunea Mitropoliei Basarabiei. Pe teritoriul Republicii Moldova funcționează două structuri religioase ortodoxe: Mitropolia Chișinăului și a întregii Moldove (organizată la 3 ianuarie 1991), aflată sub subordonarea Patriarhiei de la Moscova și Mitropolia Basarabiei, reactivată printr-un act sinodal al Bisericii Ortodoxe Romane în 19 decembrie 1992³². Autoritățile Republicii Moldova au condamnat reactivarea Mitropoliei Basarabiei. Petru Lucinschi, fost președinte, Andrei Sangheli, fost prim-ministru, Mircea Snegur, fost președinte s-au împotrivit din toate puterile reactivării Mitropoliei, considerând că aceasta este „subversivă și nocivă”. Guvernul a refuzat să ia în considerare statutul de funcționare al Mitropoliei românești. După un lung șir de procese intentate guvernului de către reprezentanții Mitropoliei, în august 1997 Curtea de Apel a Republicii Moldova a dat câștig de cauză Mitropoliei Basarabiei, dar guvernul a înaintat recurs la Curtea Supremă a Republicii. Problema Mitropoliei Basarabiei s-a internaționalizat, statul moldovean fiind acționat în judecată la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Deși Mitropolia a câștigat procesul la C.E.D.O. în 2001, autoritățile moldovene au amânat punerea în aplicare a deciziei judecătorești.

³¹ Vasile Stati, *Dicționar moldo-român*, Chișinău, 2003.

³² *Statutul Mitropoliei Basarabiei - testul guvernelor din Republica Moldova*, în <http://www.intelnet.8m.net/custom3.html>

La 2 februarie 2004 Colegiul de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție a decis anularea Hotărârii de Guvern nr.1008 din 26 septembrie 2001, prin care Mitropolia Moldovei (Patriarhia Moscovei) fusese declarată succesoare de drepturi a Mitropoliei Basarabiei (Patriarhia Română). Însă, a fost statuat faptul că Mitropolia Basarabiei ar putea fi doar succesoare istorică, canonică și spirituală a Mitropoliei Basarabiei de până la 1944, nu până în prezent. În consecință, principala miză a Mitropoliei Basarabiei este recuperarea proprietăților sale bisericești, cel mai probabil cu ajutorul Curții Europene a Drepturilor Omului³³.

Relația București-Chișinău în contextul „revoluțiilor oranj”

Câștigarea puterii de către lideri „oranj” la Kiev și București a determinat și modificări ale conduitei lui Vladimir Voronin la Chișinău. Dacă Viktor Iușcenko a adoptat o poziție pro-americană vădită pentru a ieși din dependența strategică față de Rusia, Traian Băsescu a promovat, destul de abrupt, un atlanticism lipsit de nuanțe, din motive personale. În fața schimbării orientării vecinilor săi, pentru a opri contagiunea „revoluției oranj” și în Moldova, Vladimir Voronin a devenit, conjunctural, filo-occidental.

Invitația adresată de președintele Vladimir Voronin lui Traian Băsescu de a vizita Republica Moldova a fost adresată într-un moment foarte important pentru viitorul său politic: campania electorală pentru alegerile generale din 6 martie 2005. Partidul Comunist, aflat la guvernare, era izolat în plan internațional după ce Moscova s-a reorientat către alți actori politici din Republica Moldova. Soluția aleasă de Vladimir Voronin a fost o reorientare bruscă, deci susceptibilă de a fi

³³ Dan Dungaciu, *Moldova ante portas*, Tritonic, București, 2005, p.162-163.

considerată ca oportunistă, spre Uniunea Europeană. Prezența neașteptată la Chișinău a Președintelui Traian Băsescu în 21 ianuarie 2005 a putut avea meritul de a întări, cel puțin sub aspectul retoricii și al simbolurilor, o atare orientare pro-europeană sau, chiar mai larg, pro-occidentală. Vizita a fost, însă, considerată inoportună chiar de către o parte a liderilor partidelor moldovenești. Un exemplu este cel al lui Oleg Serebrian, președintele Partidului Social-Liberal, unul din autenticii promotori ai cauzei europene la Chișinău. Acceptând că opțiunea pro-europeană a fost întărită de vizita și mesajele lui Traian Băsescu, Oleg Serebrian a opinat că, din păcate, de aceasta vor putea profita cei care au o experiență mai îndelungată în confiscarea unor idealuri generoase, respectiv comuniștii conduși de Vladimir Voronin. Legitimată internațional de Președintele României, Vladimir Voronin a împiedicat orice intenție de realizare a unei „revoluții oranj” la Chișinău, alegerile fiind câștigate de comuniști.

Vizita din 21 ianuarie 2005 a lui Traian Băsescu la Chișinău a adus și o noutate, chiar dacă nu absolută: declararea de către liderul român a unității etnice (naționale) a românilor și moldovenilor – afirmație care, din motive ținând de obiectivele integrării europene și euro-atlantice, liderii politici români au făcut-o cu mare prudență în ultimii ani.

Președintele Traian Băsescu a dat în anul 2005 impresia revitalizării relațiilor dintre România și Republica Moldova, prin mai multe întâlniri cu Vladimir Voronin³⁴. La 25 septembrie 2005 președinții Vladimir Voronin și Traian Băsescu s-au întâlnit la Iași, unde au tratat probleme precum

³⁴ La 10 mai 2005 Vladimir Voronin a întreprins o vizită la București, unde a participat la Reuniunea șefilor de stat și de Guvern ai Procesului de Cooperare în Europa de Sud-Est (SEEC). La data de 10 decembrie 2005, Vladimir Voronin s-a aflat din nou la București, având o întâlnire cu președintele Traian Băsescu la Palatul Cotroceni.

reducerea dependenței energetice a Moldovei față de Rusia și perspectiva îmbunătățirii relațiilor bilaterale. Această temă este una recurentă în relațiile României cu Moldova, revenind pe agendă odată cu întreruperea demonstrativă a furnizării de energie electrică de către centrala de la Cuciurgani (Transnistria).

În cursul întâlnirilor bilaterale Băsescu-Voronin, președintele român a declarat în iulie 2006 că i-a propus celui moldovean ca România și Republica Moldova să adere împreună la Uniunea Europeană³⁵. Declarația lui Traian Băsescu a luat pe nepregătite mediile diplomatice internaționale, ambasadorul Uniunii Europene la București, Jonathan Scheele, declarându-se „surprins” de o asemenea intenție.

Devoalarea publică de către Traian Băsescu a propunerilor sale unioniste a determinat, în cele din urmă, reacția negativă a președintelui Vladimir Voronin: „În privința unirii cu România, o astfel de perspectivă nu va exista nici după aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Arhitecții unor astfel de scenarii, oriunde ar fi ei - la Tiraspol sau la București - trebuie să se împace cu gândul ca aceste fantezii sunt irealizabile”³⁶. Intențiile unioniste unilaterale ale lui Traian Băsescu au avut ca o consecință imediată creșterea ostilității regimului Vladimir Voronin față de România. Astfel, după declarația de respingere a proiectului unionist, a urmat profanarea drapelului românesc din cimitirul militar de la Țiganca, raionul Cantemir (Republica Moldova), unde sunt înhumați peste o mie de eroi români din al doilea război mondial³⁷. Atitudinea ostilă a regimului Voronin la adresa României a continuat, în toamna

³⁵ „Planul Basarabia”, în „Ziua”, 4 iulie 2006.

³⁶ „Putin, mai seducator decât Băsescu”, în „Ziua”, 12 iulie 2006.

³⁷ „Drapelul României a fost profanat în Republica Moldova”, în “Gândul”, 14 iulie 2006.

anului 2006 fiind introdus în școli cursul de „Istorie integrată”, în locul celui de „Istorie a românilor”. Potrivit „istoriei integrate”, expresie sintetică a moldovenismului, România a avut o conduită imperială față de Basarabia. Când se discută de Basarabia și România nu se pomenește nici un cuvânt despre pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele lui. Undeva ascuns, la pagina 132, la capitolul politica externă, acest subiect este povestit în treacăt, cu o tonalitate ce îndreptățește politica U.R.S.S.-ului care „ne-a eliberat”³⁸.

Din toate aceste conflicte (care nu au fost prezentate aici decât schematic) clasa politică din România a înțeles faptul că, adesea, politicienii de la Chișinău nu exprimă numai propriile lor idei politice ci, indirect, pe cele ale Moscovei sau Kievului. Clasa politică din România a continuat să folosească o retorică a „fraternității” chiar în condițiile unei manifeste ostilități din partea puterii de la Chișinău. Acest limbaj era însă pentru uzul politic intern, o analiză realistă indicând faptul că realizarea unificării, unul dintre meta-obiectivele naționale, nu poate fi realizat într-o perspectivă definită de timp. Greutatea simbolică a problemei relației cu Republica Moldova este pusă în evidență și de faptul că între cele două state există numeroase acorduri bilaterale economice, tehnice, culturale etc., dar nu există un tratat care să reglementeze situația frontierei de stat. Situația ar putea fi explicată prin cazul ucrainean, semnarea tratatului din 1997 fiind considerată de „revoluționarii” români ca un act de „trădare”. Ca atare, a fost preferată o situație incertă cu potențiale desfășurări pozitive uneia care să consacre existența a două state

³⁸ „Eurocomunism moldovenesc: *Istorie integrată* cu eroii sovietici”, în „Timpul” (Chișinău), 15 septembrie 2006.

suverane, având o comunitate de limbă și istorie, unul în N.A.T.O. și UE, celălalt captiv într-o zonă gri.

2). Problema transnistreană

Despre metoda „conflictelor înghețate”

Destrămarea U.R.S.S. a plasat metropola fostului imperiu sovietic într-o poziție defensivă față de granițele sale. Pe rând, fostele republici sovietice și-au declarat independența, teritoriile respective și eventualele beneficii strategice pe care acestea le furnizau Moscovei trecând în jurisdicția capitalelor noilor state independente. Moscova a intenționat să își mențină sau chiar să-și refacă influența în aceste zone, prin mai multe mijloace, unele la limita legislației și a cutumelor internaționale, cele mai multe dincolo de această limită. Unul dintre procedee a fost utilizarea complicatei structuri de autonomii administrative a fostei U.R.S.S. pentru suscitarea unor conflicte separatiste. În scopul aplanării acestora, în teritoriile respective trebuia să intervină armata rusă, stabilind astfel capete de pod prin care să influențeze zona nu doar militar, ci și politic și economic. Transnistria este un astfel de caz, alături de Abhazia, Osetia de Sud și Nagorno-Karabah. Enclava Kaliningrad face parte din aceeași logică neo-imperială sau post-imperială a Moscovei de control al unor capete de pod în teritoriile vecine. De aceea se poate spune că toate aceste „crize înghețate” – la care s-ar mai putea alătura Belarus și într-o anumită măsură conflictele latente din estul Ucrainei (Malorusia și Crimea) – sunt doar părți ale unei probleme unice și coerente.

Crearea de către Rusia a unei probleme:

Transnistria

Problema cea mai dificilă, cu cele mai importante implicații politice, emoționale și geostrategice este cea a Transnistriei. Relansarea problemei transnistrene este realizată în urma proclamării, la 2 septembrie 1990, a „Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești Transnistrene”, iar la 25 august 1991 această entitate își proclamă independența. Evenimentul se produce cu doar două zile înainte ca la Chișinău să se proclame independența Republicii Moldova, care includea și Transnistria³⁹. Conflictul militar s-a declanșat la 3 martie 1992⁴⁰. Republica Moldova, care nu avea o armată proprie, ci doar unități de poliție, a trebuit să facă față unor forțe superioare numeric și ca dotare. Rolul decisiv în acest conflict l-a avut Armata a 14-a rusească, care a sprijinit gruparea condusă de liderul separatist de la Tiraspol, Igor Smirnov⁴¹. Conflictul militar propriu-zis a fost de scurtă durată, fiind încheiat în urma Convenției semnate de președintele rus Boris Elțîn și cel moldovean Mircea Snegur la 21 iulie 1992. Prin acest acord s-a înființat o Comisie Unificată de Control, formată din reprezentanți ai Chișinăului, Tiraspolului, Federației Ruse și O.S.C.E., care era însărcinată cu deținerea controlului efectiv asupra zonei de securitate, adică asupra localităților în care s-au desfășurat confruntări violente. Sarcina Comisiei a fost să identifice și să soluționeze potențialele conflicte. Comisia funcționa prin consens, ceea ce

³⁹ Arcadie Barabaroșie, Oazu Nantoi, (ed.), *Aspects of the Transnitrian Conflict*, Institutul de Politici Publice, Chișinău, 2004, *passim*. Vezi și Dan Dungaciu, *op. cit.*, p.185-271.

⁴⁰ Enache și Cimpoeșu, *op.cit.*, p.129.

⁴¹ Eduard Boboc, „Implicarea Armatei a 14-a a Federației Ruse în războiul de pe Nistru”, în *Repere ale dezvoltării la început de mileniu*, Editura „Dimitrie Cantemir”, Tg. Mureș, 2004, p.261-263.

dădea Rusiei o pârghie majoră de influențare a deciziilor. Din acest motiv, Moldova nu a putut obține eliminarea forțelor armate transnistrene ce se aflau (contrar acordului din 1992) în zona de securitate, teoretic sub controlul exclusiv al forțelor de menținere a păcii.

Inițial, România s-a implicat în negocierea acestui conflict dar și-a pierdut rolul de mediator încă din 1992, după instituirea mecanismului de negociere pentalateral compus din Federația Rusă, Ucraina, O.S.C.E., Moldova și Transnistria. Chestiunea transnistreană a dobândit, rând pe rând, valențe și funcționalități multiple. Aceasta s-a născut ca un instrument al jocului de putere dintre Rusia și Ucraina și a adăugat, în jurul său noi și noi mize: instrument de presiune al Moscovei asupra Chișinăului, influențarea relației ruso-române și, într-un cadru mai larg, raporturile dintre Rusia și Occident (N.A.T.O. și Uniunea Europeană). Transnistria a devenit o problemă pe care atât Rusia cât și Occidentul au încercat în anii `90 să o oculteze reciproc: Statele Unite și Uniunea Europeană pentru că era, totuși, o problemă minoră în raport cu relația globală dintre acestea și Moscova, iar Rusia pentru că dorea să-și mențină un instrument de presiune asupra vecinătății imediate, fără a putea fi acuzată de „comportament neo-imperial”. Extinderea spre est a N.A.T.O. și apoi a Uniunii Europene a făcut imposibilă eludarea acestei probleme, care a început să fie pe masa de discuții în tot mai multe reuniuni internaționale.

După eliminarea României din rândul statelor-negociator în problema transnistreană singurul vehicul prin care diplomația română se putea implica în soluționarea acestei probleme a fost, multă vreme O.S.C.E. Această organizație internațională, ce acționează pe baza consensului statelor membre (deci Rusia are drept de veto), nu a reușit să determine pași importanți pentru soluționarea, într-un fel sau

altul, a acestei probleme. Totuși, singura mare reușită a O.S.C.E. a fost obținerea angajamentelor din partea Rusiei, la summit-ul de la Istanbul din noiembrie 1999, de retragere a trupelor ruse din stânga Nistrului până în anul 2002. Aceste angajamente nu au fost respectate, iar Transnistria cu trupele sale rusești a devenit unul din subiectele de la masa de negocieri în relația dintre Rusia și Statele Unite, respectiv Uniunea Europeană.

Problema transnistreană este unul din importanțele „conflicte înghețate” aflate pe agenda internațională. Uniunea Europeană a devenit tot mai preocupată de gestionarea vecinătății imediate după integrarea României, căutând de la sfârșitul anului 2002 găsirea unor soluții pentru Republica Moldova, una dintre variantele discutate fiind inclusiv trimiterea de trupe de menținere a păcii în Transnistria⁴². Începând din 2003, UE a luat mai multe măsuri în legătură cu situația din Transnistria: i) în februarie 2003 a instituit interdicția privind acordarea vizelor conducerii transnistrene, interdicție reinnoită în 2004 (din acest punct de vedere, UE situează regimul Smirnov pe același plan cu regimul Lukașenko din Belarus); ii) a inițiat negocieri moldo-ucrainene cu privire la acordurile vamale și de frontieră; iii) în noiembrie 2003 a intervenit – prin Înaltul Reprezentant Javier Solana – pentru determinarea guvernului moldovean de a nu accepta planul Kozak; iv) a negociat un plan bilateral de acțiune cu Moldova în cadrul politicii de vecinătate europeană (ENP); v) în martie 2005 a numit un reprezentant special pentru Moldova în persoana diplomatului olandez Adriaan Jacobovits de Szeged și a deschis în toamna lui 2005 un birou al Comisiei Europene la

⁴² Nicu Popescu, *Noile oportunități de soluționare al problemei transnistrene prin mecanismele Europei moderne*, 2003, www.ipp.md

Chișinău. Sarcinile acestui reprezentant sunt a) întărirea contribuției UE la rezolvarea conflictului transnistrean; b) stabilirea unor contacte cu guvernul de la Chișinău și cu alți actori interni pentru a oferi UE consiliere în privința politicilor de urmat și, c) dezvoltarea politicilor europene în relație cu Moldova și cu regiunea, în special în sensul prevenirii și soluționării conflictelor; vi) în septembrie 2005 a dobândit statutul de observator în cadrul mecanismului pentalateral de negociere, alături de Statele Unite; vii) Uniunea Europeană nu a recunoscut referendumurile succesive din Transnistria, realizate de regimul Smirnov pentru a-și putea declara independența. Cel mai recent referendum din Transnistria, din septembrie 2006, nu a fost recunoscut de către Bruxelles.

N.A.T.O. încearcă găsirea unor soluții pentru problema Armatei a 14-a, ținând cont de faptul că aceasta a fost proiectată ca un eșalon de intervenție rapidă, având rolul de a aplica prima lovitură Occidentului, având în același timp un rol deosebit de important în controlul gurilor Dunării.

Transnistria și poziția României

România a încercat să influențeze rezultatul conflictului transnistrean. Pe măsură ce acesta căpăta noi dimensiuni, România – aflată ea însăși, la începutul și mijlocul anilor '90, într-o perioadă confuză și în semiizolare – nu avea instrumente relevante prin care să intervină eficient. Ca urmare, efectele demersurilor României nu au fost semnificative. S-a încercat internaționalizarea problemei transnistrene în cadrul O.S.C.E., în timpul președinției românești din 2001 și a mandatelor de Președinte al Adunării Parlamentare a O.S.C.E. a lui Adrian Severin. Contextul internațional nu a favorizat însă dezvoltarea inițiativelor

românești, astfel încât acestea să devină soluții acceptate pentru criza transnistreană.

În condițiile în care era evident că internaționalizarea conflictului este singura soluție, Bucureștiul nu a reușit să creeze o masă critică pentru a declanșa procese semnificative în regiune, nici măcar după ce România a devenit membru N.A.T.O. Astfel, cu excepția inițiativelor Adunării Parlamentare a O.S.C.E. în problema Transnistriei poziția României, indiferent de administrație, poate fi caracterizată ca inactivă. De asemenea, Bucureștiul nu a reușit să stabilească o relație mai activă cu Rusia, probabil actorul cel mai important în soluționarea conflictului.

După alegerile de la sfârșitul lui 2004 din România, președintele Traian Băsescu a recurs la adoptarea unui discurs activ de politică externă, în care acorda o importanță deosebită zonei Mării Negre. Politica pontică implică soluționarea conflictelor înghețate din zonă. Îmbunătățirea relațiilor cu Moldova a fost una dintre dimensiunile de bază ale acestei „noi politici” externe. În cadrul acestei strategii problema Transnistriei joacă un rol central. În relație cu Transnistria, Traian Băsescu pledează pentru un rol mai activ pentru România în soluționarea conflictului și cooptarea sa în formatul de negocieri. În cadrul vizitei de la Moscova din februarie 2005 a președintelui Traian Băsescu acesta l-a informat pe Vladimir Putin „că România dorește să fie implicată în tratarea conflictului transnistrean și a propus lărgirea formatului de negociere prin includerea țării noastre!”⁴³. Însă acest lucru nu s-a realizat iar Traian Băsescu a fost nevoit să-și recunoască eșecul în includerea României în formatul de negociere a crizei transnitrene.

⁴³ Valentin Stan, „Gânduri bune pentru 'fanul lui Băse!'”, în „Jurnalul Național”, 21 septembrie 2006.

În concluzie, în relația României cu Republica Moldova se consemnează un eșec, în condițiile în care, după ce a contribuit la re alegerea președintelui Vladimir Voronin în 2005, președintele Traian Băsescu nu a reușit să reinsereze România în negocierea soluțiilor la conflictul transnistrean. UE și Rusia au exclus explicit România din formatul de negocieri; S.U.A preferă să discute direct cu Rusia și nu dorește să indisponă Ucraina; Ucraina a luat inițiative separate care sfidează poziția și interesele României; Moldova, lipsită de susținere și de inițiative concrete ale României, a decis să negocieze pe baza altor planuri.

Din punctul de vedere al României, chestiunea Transnistriei s-a insinuat în agenda internă prin mai multe subteme. Unul din cele mai vizibile elemente de influență, cu un puternic conținut emoțional a fost și a rămas cel al așa-numitului „grup Ilașcu”⁴⁴. Încarcerarea membrilor grupului și condițiile grele de detenție au produs puternice emoții în rândul cetățenilor români, iar politicienii români au căutat prin diferite metode (scrisori de încurajare, intervenții în organizațiile internaționale, sprijin material pentru familii, sprijinirea unor procese la C.E.D.O. prin care Republica Moldova și Rusia au fost condamnate să plătească despăgubiri etc.) să obțină eliberarea patrioților români arestați și deținuți abuziv. Eliberarea lui Ilie Ilașcu din detenția de la Tiraspol în 2001 nu a soluționat pe deplin soarta cetățenilor moldoveni arestați în 1992, Andrei Ivanțoc și Tudor Petrov-Popa

⁴⁴ Tribunalul suprem al nerecunoscutei republici nistrene a pronunțat, la 9 decembrie 1993, sentința prin care Ilie Ilașcu a fost condamnat la pedeapsa capitală, Alexandru Lesco - la 12 ani de închisoare cu confiscarea averii, Andrei Ivanțoc - la 15 ani închisoare cu confiscarea averii, și Tudor Petrov-Popa - la 15 ani privațiune de libertate cu confiscarea averii, în „Calvarul grupului Ilașcu”, „Evenimentul zilei”, 24 septembrie 2004.

rămânând în detenție chiar și după ce C.E.D.O. a decis, în iulie 2004, punerea în libertate a celor doi⁴⁵.

Al doilea subiect sensibil pentru România este însăși existența în Transnistria a trupelor Armatei a 14-a. Aceasta a devenit simbolul unei potențiale amenințări militare din partea Rusiei, fiind unul din elementele concrete care alimentează suspiciunile românești față de Federația Rusă, o dovadă suplimentară a faptului că „ireductibila Rusie” nutrește aceleași ambiții imperiale. Abia după integrarea României în N.A.T.O. teama față de o potențială amenințare directă din partea Rusiei, prin intermediul Armatei a 14-a, a devenit mai puțin semnificativă.

Problema centrală a chestiunii transnistrene este faptul că aceasta împiedică atât consolidarea statală a Republicii Moldova cât și perspectiva apropierii Chișinăului de România. Regimul de la Tiraspol a devenit un focar de insecuritate și paradis al crimei organizate, care adesea tranzitează România. Din acest punct de vedere, România este interesată în eliminarea acestor tipuri de amenințări neconvenționale, pentru a reduce criminalitatea transfrontalieră (trafic de persoane, droguri, prostituție etc.).

Observații finale

Istoria recentă a relațiilor româno-moldovene a dezvoltat capacitățile politice limitate ale României ca actor internațional, deoarece până la sfârșitul anului 2006 diplomația română nu a reușit să creeze o susținere atât de mare încât să determine rezolvarea acestei chestiuni. O a doua concluzie importantă este cea referitoare la consecințele dezastruoase ale unei politici internaționale cu

⁴⁵ „Tiraspolul refuză să-i elibereze pe cei doi membri ai Grupului Ilașcu”, în „Gardianul”, 12 iulie 2004.

ochii la sondajele de opinie. Mai concret, este vorba de eșecul inevitabil al politicii externe atunci când aceasta reprezintă doar o metodă pentru creșterea popularității în propria țară. Cazul relațiilor moldo-române în perioada 2005-2006 este edificator în acest sens: după ce Vladimir Voronin a reușit recucerirea puterii în martie 2005, a revenit la atitudinea de ostilitate față de vecinul de la Vest, presupunem și în urma întâlnirii dintre Vladimir Putin și Vladimir Voronin din 8 august 2006. Față de tendințele de utilizare populistă a chestiunii moldovenești, trebuie spus că interesul românesc constă în crearea unei Moldove stabile și democratice, care să aibă perspective de integrare, atunci când va îndeplini condițiile necesare, în Uniunea Europeană. Numai astfel se poate îndeplini meta-obiectivul realizării României Mari, într-o Mare Europă. Altfel, proiectele unioniste personale sunt sortite eșecului.

C) UCRAINA

Povara istoriei

Dacă Rusia s-a constituit în punctul simbolic negativ al relației României cu vecinii săi estici, Ucraina a moștenit toate problemele nerezolvate de la defuncta Uniune Sovietică. Rusia a rămas în imaginarul politic românesc în rolul „principalului inamic estic”, dar Ucraina a avut de gestionat întregul contencios cu România, care a fost creat de către Stalin. Relațiile româno-ucrainene au fost și sunt dominate de probleme istorice: situația Bucovinei de Nord și a ținutului Herței, sudul Basarabiei, delimitarea frontierei la gurile Dunării, Insula Șerpilor și delimitarea platoului continental al Mării Negre, protecția minorității românești din Ucraina.

Dificultatea relației bilaterale româno-ucrainene, dată de aceste probleme istorice a fost mărită de instabilitatea Ucrainei, de procesul său intern de reconstruire a națiunii și, implicit, a identității în condițiile destrămării Uniunii Sovietice. Pe de-o parte, Occidentul era vital interesat de construcția unei Ucraine cu adevărat independente, care să poată servi ca o zonă tampon față de Rusia. La rândul său, Moscova a încercat în numeroase rânduri să mențină Ucraina în sfera sa de influență și control. Ucraina este divizată în interior între curentul filo-rus și cel naționalist ucrainean, între partea de vest, mai dezvoltată și cu o importantă comunitate religioasă greco-catolică și partea de est, mai săracă, tradiționalistă, ortodoxă. Relația româno-ucraineană nu poate face abstracție de procesele politice interne din Ucraina precum și de relațiile Est-Vest, dintre Rusia și Statele Unite în principal.

Relațiile politice bilaterale s-au desfășurat într-un anumit climat psihologic. Rezultatele unor cercetări sociologice ucrainene au indicat pentru perioada 1994-2004 un indice de intoleranță extrem de ridicat față de populația românească la nivelul întregii Ucraine, depășit doar de „rromi” și „populația de culoare”⁴⁶.

Studiile efectuate în România au relevat faptul că nu există o reacție de aversiune față de Ucraina și ucrainenii de aceeași mărime ca în statul vecin. Potrivit unei cercetări din anul 2001⁴⁷, la întrebarea privind un potențial conflict al României în regiune, doar 5% au indicat Ucraina. La acel moment relațiile bilaterale erau considerate, în cea mai mare proporție de către chestionați, că „au rămas la fel”. Faptul că

⁴⁶ Dan Dungaciu, *op.cit.*, p.75.

⁴⁷ *Barometrul Relațiilor Etnice*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, noiembrie 2001, p. 30-32, www.edrc.ro

Ucraina nu s-a constituit ca un topos agresiv pe harta mentală a românilor este evidențiat și de o cercetare din anul 2005⁴⁸, când 49% din eșantion considera „neutre” relațiile româno-ucrainene. Ultimele cifre sunt cu atât mai surprinzătoare cu cât la momentul efectuării anchetei mai era încă activă criza Canalului Bâstroe. Explicația acestei situații de aparentă a-conflictualitate a relațiilor româno-ucrainene poate fi găsită și în slaba informare a publicului românesc, chestiunile litigioase fiind reportate de români pe seama Federației Ruse.

În relațiile bilaterale româno-ucrainene putem identifica în perioada 1990-2005 trei perioade. Prima etapă (1990-1996), a fost dominată de neîncredere, tatonări reciproce și încercări timide de soluționare a problemelor litigioase. Este perioada în care factorii de ordin politic intern au prevalat. O a doua mare etapă poate fi circumscrisă anilor 1997-2004, debutând cu semnarea tratatului politic de bază și încheindu-se cu criza de regim intern ucraineană, în contextul integrării României în N.A.T.O. Factorii externi în relația bilaterală au devenit prevalenți, aceștia acționând însă în combinație cu rațiuni de politică internă. Cele mai importante evenimente au fost legate de conflictul diplomatic privind Canalul Bâstroe și procesul dintre România și Ucraina la Curtea de Justiție de la Haga. Anul 2005 a deschis o a treia etapă, în contextul schimbării de putere și opțiuni strategice de la Kiev, precum și a politicii radical atlantice a Administrației Bănescu.

Dificultatea relațiilor cu un stat tânăr

În prima perioadă a relațiilor româno-ucrainene prevalente au fost teama, neîncrederea și suspiciunea

⁴⁸ *Percepția opiniei publice din România.....*, p. 69.

reciprocă. Pe de-a parte, politicienii de la Kiev erau preocupați de consolidarea statală, iar orice discuții bilaterale despre normalizarea relațiilor diplomatice care puneau problema unor chestiuni de ordin istoric erau tratate cu ostilitate. De cealaltă parte, România a fost printre primele țări care au recunoscut Ucraina ca stat independent. Stabilirea de relații diplomatice, la 1 februarie 1992, a fost urmată imediat de înființarea ambasadei României la Kiev, în locul Consulatului General român, care a funcționat în capitala ucraineană din 1971. Era evident pentru toată lumea că în noul context internațional de după colapsul comunismului România avea nevoie de stabilirea unor relații diplomatice cât mai bune cu toate statele vecine, dar Ucraina reprezenta un caz special. Aceasta era beneficiarul *de facto* al efectelor produse de Acordul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, dar România nu își putea permite să aibă revendicări teritoriale față de un stat vecin recunoscut internațional. Astfel că, în perioada 1992-1996 s-a realizat un consens tacit la nivelul clasei politice românești pentru a nu se ridica pretenții teritoriale, dar nici de a semna un tratat internațional care să influențeze într-un fel posibilitatea de a recupera teritoriile pierdute. Starea proastă a raporturilor bilaterale este evidențiată și de statistica diplomatică: în această primă etapă președinții celor două state nu au realizat nici o vizită de stat iar la nivelul primilor miniștri Nicolae Văcăroiu a întreprins o vizită de lucru în Ucraina la 29 martie 1996⁴⁹, cu acest prilej fiind semnate, la Izmail, acorduri de cooperare în domeniul transporturilor rutiere și aeriene, științei și tehnologiei, sănătății și științelor medicale, relațiilor consulare ș.a. Problemele esențiale ale relațiilor bilaterale erau puse pe o agendă foarte fragilă, iar fiecare dintre cele

⁴⁹ *Ucraina*, <http://www.mae.ro/>

două state mizau pe factorul timp: românii sperau că o să apară un context istoric care ar face posibilă o reglementare favorabilă a acestor probleme, iar ucrainenii că își vor consolida statalitatea suficient de mult astfel încât să nu poată fi obiectul unor revendicări.

Cu un Tratat nu se creează cooperare

După semnarea tratatului de bază cu Ungaria, gest care însemna asumarea unui comportament în acord cu normele occidentale de către clasa politică din România, necesitatea unui acord similar cu vecinul de la nord și est devenea tot mai evidentă. Coaliția de guvernământ din perioada 1992-'96 nu putea realiza acest lucru, deoarece unul din componenți era chiar Partidul România Mare, care își asuma programatic reîntregirea României, chiar dacă în 1995 au început negocieri româno-ucrainene pentru semnarea unui tratat politic. Poziția românească în legătură cu Ucraina s-a schimbat radical în urma alegerilor din 1996, când au ajuns la putere partide privite în Occident ca „autentic democratice” care, în plus, și-au propus scoaterea rapidă a României din izolare și integrarea sa în instituțiile occidentale. În contextul campaniei pro-Vest a României, de pregătire pentru summit-ul N.A.T.O. de la Madrid, diplomația română (inclusiv aici președinția și ministerul de Externe, pe Emil Constantinescu respectiv Adrian Severin) a început o cursă contracronometru pentru realizarea unui acord politic cu Ucraina⁵⁰. Acest aranjament era văzut ca strict necesar pentru a închide orice situații potențial litigioase cu un stat vecin și care ar fi putut deveni un motiv pentru neprimirea în N.A.T.O. Astfel, „Tratatul cu privire la relațiile de bună vecinătate și

⁵⁰ Amănunte despre pregătirea, semnarea și prevederi ale tratatului cu Ucraina vezi în Severin și Andreescu, *op. cit.*, p.46-56.

cooperare între România și Ucraina” a fost semnat la Neptun, la 2 iunie 1997, când președintele Leonid Kucima a efectuat prima vizită oficială în România⁵¹. Dacă tratatul cu Ungaria a fost considerat drept piatra de temelie pentru o „reconciliere istorică”, tratatul cu Ucraina a divizat societatea și clasa politică românească, o parte a acesteia considerându-l o „trădare istorică”. Cea mai puternică polemică politică din România post-decembristă, cauzată de semnarea unui acord diplomatic, a pus față în față două mari grupări: cea a „pragmaticilor” și cea a „radical-vizionarilor”. În prima grupare putem include partidele de guvernământ din perioada 1997-2000 și o parte a susținătorilor lor, care considerau că trebuia făcut orice era rațional posibil pentru a maximiza șansele de integrare în N.A.T.O., chiar dacă acest lucru ar putea include și așa-numite „sacrificii istorice”. În plus, argumentau aceștia, chiar dacă România are din punct de vedere istoric dreptate în problema ucraineană, și în unele aspecte chiar din punct de vedere juridic, a pune problema unificării după semnarea Actului Final de Helsinki, prin care statele semnatare își recunosc reciproc frontierele, înseamnă a cauționa prezentul imediat și cel din perspectiva previzibilă de un potențial context istoric favorabil. Din perspectiva pragmaticilor „sacrificiile istorice” sunt ipotetice, fiind câștigate mai multe avantaje politice imediate precum și mecanisme juridice pentru reglementarea chestiunilor aflate în litigiu. „Radical-vizionarii” (nu folosim sintagma de „naționaliști” deoarece radical-vizionarii nu sunt niște simpli etnocentriști, nu sunt anti-occidentali prin definiție, ci grupează persoane cu concepții foarte diverse, de la radical-extremiști la democrați, de la tradiționaliști la cosmopoliți)

⁵¹ Tiberiu Tudor, *Istoria dramatică a teritoriilor românești ocupate. Tratatul cu Ucraina – 1997*, Ed. “Ion Creangă”, Chișinău, 2000.

susțineau că prin semnarea Tratatului politic de bază România renunță la dreptul său de a denunța o nedreptate istorică și de acționa pentru îndreptarea ei, într-un viitor, recunosc aceștia, imprecis. Contemporanii, spun radical-vizionarii, nu ar avea dreptul să închidă perspectivele generațiilor viitoare pentru a realiza România Mare.

Conținutul tratatului româno-ucrainean nu poate fi înțeles decât dacă știm că acest acord internațional era foarte necesar și Ucrainei, care prin acest gest politic făcea un pas important în consolidarea statalității, deoarece ea nu avea în acel moment granițele recunoscute în mod direct, prin acorduri bilaterale, de către mai mulți vecini (Rusia, Republica Moldova, România). Strategia care a stat la baza negociatorilor români a fost de include în textul tratatului problemele asupra cărora s-a ajuns la un acord și de a le lăsa pentru viitor pe cele aflate în dezacord. Tratatul prevede încheierea unui acord bilateral pentru clarificarea regimului frontierelor de stat și pentru delimitarea platoului continental al Mării Negre, precum și pentru susținerea comună a poziției adoptate în această problemă la nivelul Curții Internaționale de Justiție (art.2, paragraful 2). Prin semnarea tratatului România⁵² (art. 2) recunoștea inviolabilitatea frontierelor Ucrainei, astfel încât un contencios teritorial între acestea nu mai putea avea loc, decât dacă denunțau acordul. Dacă cele două state nu mai puteau emite pretenții teritoriale, România a căutat să rezolve problema comunității românești din Ucraina în două feluri: protecția ei ca minoritate și cooperarea regională. Acordul dintre cele două state prevede crearea a două euro-regiuni, „Prutul de Sus“ și

⁵² „Tratatul cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare dintre România și Ucraina”, semnat la Constanța la 2 iunie 1997, ratificat prin Legea nr. 129 din 14 iulie 1997, publicate în *M.Of. al României*, Partea I, nr. 157 din 16 iulie 1997.

„Dunărea de Jos“ care să constituie baza facilitării tranzitului de frontieră, a dezvoltării regiunilor locuite de etnicii români. Ucrainenii au acceptat includerea în tratat a Recomandării 1201 a Consiliului Europei cu privire la drepturile omului, referitor la drepturile minorităților naționale, sub rezerva că acest lucru nu înseamnă dreptul de a acorda autonomii teritoriale pe baze etnice (Recomandarea 1201 a fost aprig criticată de politicienii români în momentul în care Ungaria a dorit să protejeze comunitățile maghiare din România și Slovacia). Tratatul prevede numeroase clauze referitoare la protecția minorităților, atât a celei românești din Ucraina cât și a celei ucrainene din România.

O altă problemă care nu și-a găsit rezolvarea deplină în tratatul româno-ucrainean este cea a Insulei Șerpilor⁵³.

⁵³ Din punct de vedere al apartenenței sale teritoriale, Insula Șerpilor a urmat, de regulă, soarta gurilor Dunării. De aceea, statutul juridic al insulei este strâns legat de cel al stăpânirii brațelor fluviului. Situația juridică a Insulei Șerpilor a rămas neschimbată la sfârșitul primului război mondial. Nu au avut loc modificări nici după ultimatumul U.R.S.S., de la 28 iunie 1940 (România a cedat forțat Basarabia; insula în discuție nefiind menționată). Tratatul de la Paris (1947) stabilea că frontierele României cu U.R.S.S. sunt cele fixate în 1940 (deci, Insula Șerpilor aparținea tot României). Ulterior, la 4 februarie 1948 s-a încheiat „Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală româno-sovietic”, prilej cu care s-a stabilit ca părțile să procedeze la fixarea frontierelor (delimitarea și demarcarea acestora). Insula Șerpilor a ajuns sub jurisdicția U.R.S.S. prin semnarea Protocolului privind traseul frontierei de stat între România și U.R.S.S. Acest protocol a fost semnat la 4 februarie 1948, de Petru Groza și Veaceslav Molotov și stabilește că „Insula Șerpilor, situată în Marea Neagră, la răsărit de gurile Dunării, intră în componența U.R.S.S.” (deci, până atunci nu intrase; apartenența ei la România nu fusese afectată nici de Pactul Ribbentrop-Molotov, nici de Tratatul de pace din 1947). Frontierele pe mare fuseseră stabilite prin Tratatul politic româno-sovietic din 1961, care consfințise Protocolul din 1948. În urma dezmembrării U.R.S.S.,

Diferendul asupra Insulei Șerpilor nu se referă la retrocedarea ei României, ci la împărțirea spațiilor maritime din jurul acesteia ce revin celor două state. Potrivit textului tratatului, în situația în care negocierile între cele două state nu vor da rezultate, delimitarea platoului continental poate fi ridicată de România în fața Curții Internaționale de Justiție de la Haga, situație la care s-a și ajuns. S-a adoptat această formulă juridică pentru că ucrainenii recunoșteau în mod indirect justețea poziției române, dar nu putea accepta public acest lucru, opinia publică ucraineană nefiind de acord cu „cedări istorice”.

Semnarea tratatului a însemnat momentul de maximă deschidere în relațiile româno-ucrainene, după care relațiile bilaterale au intrat doar secvențial pe agenda politică internă. După ratarea integrării în N.A.T.O. în 1997 și 1999 tema „trădării” a devenit un subiect favorit al propagandei politice utilizate de forțele naționaliste, de P.R.M. în primul rând. Prevederile Tratatului nu a luat consistență, nici euro-regiunile nu au devenit pe deplin funcționale, nici drepturile minorității românești nu au fost mai bine protejate, limba română a fost exclusă de la admiterea în Universitatea din Cernăuți, iar proiectul unui universități multiculturale la Cernăuți nu s-a realizat. În aceste condiții, relațiile bilaterale s-au înrăutățit, reacția românească la naționalismul ucrainean constând în încercarea de a-și aduce la masa negocierilor vecinul.

Așa cum am arătat și mai sus, relațiile bilaterale dintre Kiev și București au fost influențate de situația politică internațională. Încercările de detensionare a relațiilor

Insula Șerpilor a fost preluată de Ucraina, care a moștenit tratatele în stadiul în care se aflau la data succesiunii. Ucraina, făcând uz de decizia ca apele sale teritoriale să fie de 12 mile (aproximativ 20 km), a început o serie de activități în zonă și nu a ținut seama de necesitatea punerii de acord cu partea română.

României cu Rusia după 2000, transformările care au apărut în relațiile dintre marile puteri după 11 septembrie 2001 au determinat și începutul unei încălziri în relațiile București-Kiev. Relația dintre România și Ucraina trebuie înțeleasă și prin prisma oscilațiilor Kievului între Moscova și Bruxelles. Atunci când orientarea pro-europeană devenea predominantă Ucraina adopta un comportament cooperant. Dimpotrivă, când influența Moscovei devenea mai puternică acest lucru însemna și adoptarea unui comportament mai dur față de minorități și mai radical (naționalist) în retorica politică.

Ministrul de Externe român Mircea Geoană a vizitat Kievul (27 noiembrie 2001) unde a fost primit la cel mai înalt nivel, de președintele Leonid Kucima. Ucraina și-a arătat în acel moment disponibilitatea de a accelera rezolvarea contenciosului bilateral, în primul rând delimitarea platoului maritim continental. Au urmat numeroase runde de negocieri bilaterale între experții ministerelor de Externe ale celor două țări, însă a devenit tot mai mult evident că Ucraina dorește să tergiverseze lucrurile.

După momentul 1997 relațiile bilaterale româno-ucrainene nu au mai interferat în mod semnificativ cu agenda politică din România până în anul 2004, când raporturile dintre București și Kiev au cunoscut o înrăutățire bruscă. Tensionarea relațiilor bilaterale a coincis cu introducerea formală a unui al treilea actor între cele două state, Curtea de Justiție de la Haga.

La 17 iunie 2003 a fost semnat la Cernăuți „Tratatul privind regimul frontierei de stat româno-ucrainene, colaborarea și asistența mutuală în probleme de frontieră”, acesta intrând în vigoare în urma schimbului instrumentelor de ratificare, realizat la Mamaia, la data de 27 mai 2004. În schimb, negocierile bilaterale referitoare la Acordul privind delimitarea platoului continental și a zonelor economice

exclusive ale României și Ucrainei în Marea Neagră, desfășurate în perioada 1998-2004, nu au condus la rezultate concrete, textul acestui document nefiind convenit. În aceste condiții, la 16 septembrie 2004 România a transmis către Curtea Internațională de Justiție de la Haga cererea de inițiere a procedurilor în vederea soluționării problematicei delimitării platoului continental și a zonelor economice exclusive ale României și Ucrainei în Marea Neagră. Obținerea unui verdict final în această problemă va fi, fără îndoială, o chestiune de durată.

Criza din relațiile româno-ucrainene din 2004 este cunoscută drept criza „canalului Bâstroe”. Ucraina, în contextul anului electoral 2004 a hotărât să adopte o poziție de forță față de România realizând lucrările în Delta Dunării, reconstruind canalul Bâstroe, ca parte a unui proiect mai amplu care vizează construirea unei căi navigabile proprii pe brațul Chilia. În ciuda protestelor diplomatice și ale mișcărilor ecologiste, ale reacției negative ale mass-media internațională, președintele ucrainean Leonid Kucima a inaugurat la 26 august 2004 canalul Bâstroe, care îi permite Ucrainei să aibă acces direct la Marea Neagră⁵⁴. Reacția românească a fost să caute un sprijin extern cât mai consistent din partea șefilor de stat sau de guverne din Europa și Statele Unite, a altor organizații internaționale.

⁵⁴ „Cacealmaua Haga”, în „Ziua”, 27 august 2004. La data de 11 mai 2004, Ucraina a început lucrările de construire a canalului Dunăre - Marea Neagră (pe brațele Chilia și Bâstroe din Delta Dunării) și la 26 august 2004 a inaugurat oficial prima etapă fără a lua în considerare reacțiile negative și apelurile de suspendare a lucrărilor până la respectarea dreptului internațional relevant, exprimate de partea română, de statele europene și de Comisia Europeană, de organizațiile internaționale active în domeniul protecției mediului înconjurător și de diverse organizații neguvernamentale.

Miza canalului Bâstroe pare a fi însă una în primul rând strategică, și acest lucru a ieșit în evidență după acordarea de către Rusia a sprijinului său public pentru Ucraina, în pofida reacțiilor negative ale Statelor Unite și Uniunii Europene⁵⁵. Situația a devenit și mai tensionată după ce Ucraina a instalat balize în apele teritoriale românești, fapt care amenința să degenereze într-un conflict de frontieră, care a fost însă aplanat ca urmare a discuțiilor politice bilaterale.

Conflictul româno-ucrainian din 2004 a avut și reverberații în politica internă, candidatul prezidențial Traian Băsescu încercând să fructifice în interes propriu această problemă, lansând acuzații dure la adresa Guvernului și ministrului de externe Mircea Geoană, iar în timpul campaniei electorale a afirmat de mai multe ori că va denunța tratatul cu Ucraina⁵⁶.

Un nou început?

Relațiile româno-ucrainene au intrat într-o nouă fază după schimbarea puterii de la Kiev, Administrația Viktor Iușcenko dorind să apropie Ucraina de Occident. Programul de politică externă al Administrației Băsescu, focalizat pe crearea unui rol mai proeminent în zona Mării Negre a dat o nouă dinamică relațiilor bilaterale, între două puteri rezultate în urma unor „revoluții oranj”.

Cele mai importante contacte în anul 2005 au fost cu prilejul a două vizite ale președintelui Traian Băsescu la Kiev (23 ianuarie, 2 decembrie 2005) și a uneia a președintelui Viktor Iuscenko la București (21 aprilie 2005).

La întoarcerea din prima vizită oficială de la Kiev Traian Băsescu sugerase o rezolvare interpersonală a

⁵⁵ „Rusia apără canalul Bâstroe”, în „Ziua”, 2 septembrie 2004.

⁵⁶ „Delta Force”, în „Ziua”, 25 august 2004.

problemelor în litigiu, deși problema delimitării platoului continental se găsea, deja, pe rolul Curții Internaționale de Justiție de la Haga, în timp ce problema canalului Bâstroe se află în atenția organizațiilor internaționale competente. Totuși, Ministerul Afacerilor Externe a fost mai prudent decât șeful statului, reluarea discuțiilor bilaterale româno-ucrainene referitoare la delimitarea spațiilor maritime în martie 2005 s-a realizat în paralel cu desfășurarea procedurilor în fața Curții Internaționale de Justiție și fără ca aceste proceduri să fie afectate în vreun fel.

Relațiile româno-ucrainene în anul 2005 au fost o alternanță de momente de tensiune cu momente de colaborare. Pe de o parte, s-au obținut rezultate concrete – Kievul a suspendat construirea canalului Bâstroe, care era una dintre problemele litigioase ale relației România-Ucraina. De asemenea, președintele Traian Băsescu a adoptat o atitudine de „părinte” al democrației ucrainene, nu fără o doză de superioritate. În acest sens, președintele Băsescu a participat la 2 decembrie 2005 la summit-ul noilor democrații găzduit de Kiev, în calitate de președinte al unui stat „mai experimentat” în ale democrației și proiectând o aură de respectabilitate în calitatea sa de stat membru N.A.T.O. și previzibil UE. În cadrul acestei întâlniri președintele Traian Băsescu a prezentat proiectele românești pentru aceasta regiune: un forum al Mării Negre și eliberarea imediată a Transnistriei de trupele ruse.

Este de remarcat că Traian Băsescu a asociat România cu Ucraina și celelalte state din zonă într-un organism *politic* (Comunitatea Opțiunii Democratice, varianta politică a GUAM⁵⁷), care este clar orientat împotriva influenței Rusiei

⁵⁷ GUAM este o organizație regională formată din patru state ex-sovietice: Georgia, Ucraina, Azerbaidjan și Moldova. Coaliția a fost

în statele din zonă. România este un partener marginal în această construcție, în sensul că nu face parte structural din ceea ce vor inițiatorii – o alternativă la Rusia. De asemenea, limbajul utilizat de președintele ucrainean Viktor Iușcenko și cel georgian Mihail Saakașvili este unul geostrategic – ei vor să construiască un cordon sanitar politic împotriva Rusiei⁵⁸. România, ca stat care are o politică externă ce nu dorește antagonizarea Rusiei se află în acest grup, condusă mai mult de dorința președintelui Traian Băsescu de a nu pierde nici o ocazie pentru a-și afirma pretențiile de lider regional.

O altă problemă importantă, în care s-au înregistrat evoluții semnificative, dar nu în sensul dorit de București, este cea a Transnistriei. La summit-ul GUAM de la Chișinău, din 22 aprilie 2005 unde președinții Lituaniei și României au fost observatori, Ucraina a propus un plan de soluționare a situației din Transnistria care presupunea organizarea de alegeri pe teritoriul republicii separatiste și o federalizare a Moldovei, menținerea pe termen nedefinit a trupelor rusești și un format de negocieri care include UE, Consiliul Europei, O.S.C.E., Rusia, S.U.A., Ucraina. Urmându-și propriul interes, președintele Viktor Iuscenko a prezentat pe neașteptate planul la Chișinău, deturnând scopurile inițiale

creată ca mijloc de slăbire a influenței rusești în zonă, și a primit ajutor și încurajări din partea Statelor Unite. În 1999, organizația a fost redenumită GUUAM după aderarea Uzbekistanului, stat care s-a retras din organizație la 5 mai 2005, determinând revenirea la numele inițial. La 23 mai 2006 s-a desfășurat la Kiev Summit-ul GUAM, prilej cu care a fost adoptată Declarația privind crearea Organizației pentru Democrație și Dezvoltare Economică (ODDE) – GUAM, precum și înființarea unui Secretariat cu sediul la Kiev, ceea ce reprezintă finalizarea procesului de instituționalizare a acestei structuri de cooperare regională.

⁵⁸ “Axa anti-Moscova”, în “Ziua”, 3 decembrie 2005.

ale summit-ului. Se pare că summit-ul GUAM a reprezentat o ocazie prin care Ucraina a încercat să își promoveze aproape agresiv o proprie „politică estică”.

Treatat, Traian Băsescu a fost nevoit să-și diminueze retorica personalistă în privința relațiilor româno-ucrainene, fiind obligat de realități să devină mai puțin voluntarist⁵⁹. Revoluția oranj a decedat la Kiev în urma alegerilor parlamentare din martie 2006, în urma cărora o rezultat un guvern condus de politicianul pro-rus Viktor Ianukovici, din care a făcut parte inclusiv partidul prezidențial „Ucraina Noastră”. În acest fel, ideologizarea relațiilor bilaterale româno-ucrainene trebuie să facă loc realităților: România este unul din statele membre ale UE, cu o graniță importantă comună cu Ucraina; problemele minorităților vor trebui reglementate în spirit european, iar delimitarea platoului continental al Mării Negre va fi, în cele din urmă, rezultatul unui terț, Curtea Internațională de Justiție de la Haga.

D) IUGOSLAVIA (SERBIA ȘI MUNTENEGRU)

Tragedia Iugoslaviei și impactul asupra României

În mod aparent paradoxal, una dintre cele mai puternice influențe asupra României rezultate ca urmare a vecinătății directe este cea a Iugoslaviei. Acest lucru nu s-a realizat ca urmare a relațiilor directe dintre România și Iugoslavia, ci a proceselor politico-militare din spațiul iugoslav care s-au desfășurat în anii '90. Conflictelor succesive din ceea ce avea să devină „spațiul ex-iugoslav”, denumit în terminologia

⁵⁹ Tendința prezidențialistă este reflectată și de constituirea Comisiei Mixte Prezidențiale Româno-Ucraiene, sugerându-se în acest fel că rezolvarea problemelor ar putea fi posibilă doar prin voința celor „doi bărbați de stat”.

diplomatică occidentală „Balcanii de Vest”, au generat o presiune politică semnificativă asupra României. Primul și cel mai vizibil efect al destrămării sângeroase a Iugoslaviei a fost adoptarea unui comportament politic intern care să evite un traseu similar, printr-o atitudine moderată față de minorități și o strategie gradualistă din partea acestora (maghiari) pentru obținerea unei cât mai largi autonomii și conservarea identității etnice. Nu au putut fi evitate excesele de limbaj și specularea electoralistă a temei împărțirii României, după model iugoslav, dar aceste elemente s-au redus mai degrabă la aspecte conjuncturale și marginale decât la promovarea unor strategii politice centrale în această direcție. Al doilea mare efect al primelor conflicte din Iugoslavia, până în 1994-1995, a fost dezinteresul Occidentului pentru o zonă instabilă, ale cărei tensiuni a dorit să le gestioneze cu mijloace strict diplomatice. Abia după intervenția militară și diplomatică a Statelor Unite, care a condus la acordurile de la Dayton în 1995 zona Europei de Sud-Est a intrat în atenția Occidentului într-un mod semnificativ. Criza din Kosovo și conflictul din 1999 au determinat creșterea rolului geostrategic al României, de unde și decizia de stabilizare, democratizare și modernizare prin integrare luată la Consiliul European de la Helsinki. În al treilea rând, crizele iugoslave au determinat și configurația parteneriatelor regionale. Polonia, Ungaria și Cehoslovacia s-au regrupat în Trilaterală de la Vișegrád, iar restul statelor din fostul Tratat de la Varșovia au fost marginalizate din punct de vedere politic și stigmatizate imagologic în competiția intraregională pentru atragerea resurselor occidentale și integrarea rapidă în instituțiile occidentale. Apartenența la „Europa Centrală” sau la „Balcani” s-a constituit într-un reper politic și simbolic al relațiilor cu Occidentul: interes pentru prima zonă, teamă față de violențele și comportamentul „tribal” din cea de a doua. În al patrulea rând, relațiile cu

regimul autoritar la lui Slobodan Miloșevici au contribuit la marcarea tipologiilor sistemelor politice din regiune: democratice, în curs de democratizare sau cu tente autoritare.

O relație istorică

Condițiile de bază de la care porneau relațiile româno-iugoslave după 1989 erau în general bune: exista o tradiție a cooperării româno-iugoslave (sârbe în principal) încă din evul mediu iar în perioada interbelică cele două state s-au aflat împreună în Mica Înțelegere (1921) și Înțelegerea Balcanică (1934), în așa-numitul „front anti-revizionist”, construit ca reacție la pretențiile teritoriale ale Ungariei. Conflictele dintre români și sârbi au fost ne semnificative, cu excepția celui din 1919 pentru Banat. Apartenența la religia ortodoxă a românilor și sârbilor a constituit un liant suplimentar pentru existența unor relații non-conflictuale la nivel statal.

În prima parte a anii '90 relațiile politice româno-iugoslave au fost destul de intense, dacă urmărim statistica diplomatică: președintele României, Ion Iliescu, a vizitat Iugoslavia în mai 1993 și mai 1996 iar apoi în noiembrie 2002, ianuarie 2004. Emil Constantinescu nu l-a vizitat pe Slobodan Miloșevici. La rândul său, președintele iugoslav a vizitat România în martie 1993 și octombrie 1994. Noul președinte iugoslav Voislav Kostunica a fost prezent la București în vizită oficială în iunie 2001 și mai 2002. Președintele Serbiei din 2004, Boris Tadic a vizitat România în iunie 2005 și iulie 2006. Președintele Traian Băsescu a fost prezent la Belgrad, în vizită oficială în aprilie 2006. Aceste vizite la nivelul șefilor de stat au fost sprijinite pe contacte relativ intense la nivel ministerial și parlamentar.

Cadrul general juridic al relațiilor româno-iugoslave este „Tratatul de prietenie, bună vecinătate și cooperare

dintre România și Republica Federativă Iugoslavia”, semnat la 16 mai 1996 și care a intrat în vigoare un an mai târziu. Pe baza acestuia au fost semnate mai multe acorduri economice și culturale. Cel mai important este Acordul de liber schimb cu Serbia și Muntenegru, semnat la 23 decembrie 2003 și care a intrat în vigoare de la 1 iulie 2004.

În scopul facilitării cooperării transfrontaliere au fost constituite euroregiunile „Dunăre – Criș - Mureș – Tisa” și „Dunărea 21”, la care România participă împreună cu Serbia și Muntenegru și Ungaria, respectiv cu Serbia și Muntenegru și Bulgaria.

„Afacerea Jimbolia”

Izbucnirea primului conflict iugoslav în 1991 a determinat impunerea unui embargo militar prin Rezoluția 713 din 25 septembrie 1991 a Consiliului de Securitate al O.N.U., extinsă și la domeniul economic printr-o altă rezoluție în 30 mai 1992⁶⁰. României, ca stat de frontieră i-a revenit un rol deosebit de important în aplicarea acestor sancțiuni militare și economice. Relațiile româno-iugoslave au fost afectate de embargoul economic impus Iugoslaviei, care a lovit puternic comerțul între cele două state. În acest context a apărut ceea ce presa a denumit „Afacerea Jimbolia”: în perioada 1994-`95, din stația CFR Jimbolia au fost expediate în localitatea sârbească Kikinda aproximativ o mie de vagoane-cisternă cu produse petroliere. În jurul acestui episod al relațiilor româno-iugoslave s-au născut mai multe polemici politice. În iulie 2000 președintele României, Emil Constantinescu a declarat că „sub conducerea SRI-ului de la acea vreme, sub conducerea Poliției de Frontieră și cu aprobarea șefului de gară din Gara Jimbolia, la ordine venite

⁶⁰ <http://www.un.org/News/ocg/fy.htm>

de sus, s-au transferat, noaptea, cantități uriașe de petrol”⁶¹, ceea ce a declanșat o anchetă a Parchetului Curții Supreme de Justiție. Afacerea Jimbolia a fost interpretată nu numai ca o încălcare a angajamentelor internaționale ale României, ci o dovadă a orientării anti-occidentale a regimului Ion Iliescu. Interpretarea geopolitică dată acestei încălcări a embargoului a fost aceea că Bucureștiul făcea jocul Moscovei sprijinind un regim anti-occidental, precum cel al lui Miloșevici. Dimensiunea politică internă a afacerii Jimbolia a constat în aceea că s-a realizat o conexiune cu un alt scandal celebru, „afacerea Costea”: Adrian Costea importa petrol din Federația Rusă pe care îl vindea sârbilor aflați sub embargo. Bani pentru finanțarea comerțului cu petrol au fost luați însă de la Bancorex⁶². Ulterior, firmele lui Adrian Costea au fost implicate în campania electorală din 1996 a lui Ion Iliescu și P.D.S.R. iar omul de afaceri franco-român a contribuit la înființarea Alianței pentru România, partid desprins din P.D.S.R. „Afacerea Jimbolia” - „Afacerea Costea” - „Afacerea Bancorex” au devenit subiecte ale competiției politice în anul 2000 între putere și opoziție: Emil Constantinescu a atacat P.D.S.R. și Alianța pentru România de implicare în aceste cazuri de corupție. Astfel, o problemă a relațiilor bilaterale româno-iugoslave a devenit subiectul competiției politice din anul 2000.

Criza din Kosovo

Schimbarea de regim din România în 1996 a determinat modificări și în relațiile româno-iugoslave. Noul regim din România dorea să evite cât mai mult posibil

⁶¹ <http://www.azi.ro/arhive/2000/08/25/actual.htm#stirea4>

⁶² „Lista oficială a acuzațiilor de corupție din România (I)”, în „Gardianul”, 4 iulie 2002.

contactele politice cu un regim ostracizat în Occident, puternic contestat în interior. Emil Constantinescu se percepea ca un lider regional, care trebuie să-și asume rolul de democratizare a regiunii, sprijinind forțele anti-Miloșevici din Iugoslavia. În acest sens, România s-a implicat în 1997 și în negocierea unor înțelegeri între puterea și opoziția din Iugoslavia, în urma crizei politice rezultate de fraudarea alegerilor pentru primăria Belgradului⁶³.

Momentul de cotitură al relațiilor româno-iugoslave a fost reprezentat de conflictul din Kosovo din 1999. Conflictul interetnic din imediata vecinătate a României a polarizat scena politică din România. Administrația Emil Constantinescu a susținut intervenția N.A.T.O. în Iugoslavia, considerată „necesară și legitimă”⁶⁴. Partidele de opoziție au criticat poziția puterii iar declarația adoptată de Parlament în 30 martie 1999 reflectă compromisul dintre putere și opoziție: este susținută necesitatea integrării României în N.A.T.O. și soluționarea pe cale pașnică a conflictului. Metodele sunt însă diferite: coaliția C.D.R.-P.D.-U.D.M.R. susține intervenția militară ca unică soluție de rezolvare a conflictului, iar P.D.S.R. critică intervenția N.A.T.O., care ar fi fost realizată fără aprobarea O.N.U⁶⁵. Intervenția

⁶³ Severin și Andreescu, *op.cit.*, p.64.

⁶⁴ „Adevărul”, 23 martie 1999.

⁶⁵ În cazul acțiunii N.A.T.O. împotriva Iugoslaviei nu a existat o rezoluție a Consiliului de Securitate al O.N.U care să permită acțiunea militară. Elementele juridice de sprijin al intervenției N.A.T.O. s-au bazat pe interpretarea extensivă a rezoluțiilor nr. 1199 (1998) și 1203 (1998) ale Consiliului de Securitate al O.N.U, care impuneau Iugoslaviei anumite obligații de natură a face să fie respectate drepturile omului. Guvernul Iugoslaviei de atunci a acuzat pe conducătorii NATO de “agresiune”, întrucât – după părerea acestuia – s-ar fi produs o folosire ilegală a forței, în contradicție cu principiile dreptului internațional. Consiliul de Securitate a adoptat Rezoluția nr.

N.A.T.O. din Kosovo a avut implicații multiple asupra: a) relației bilaterale româno-iugoslave; b) importanța României pentru Occident; c) relația putere-opoziție, majoritate-minorități.

Spre deosebire de perioada 1992-1996, când Iugoslavia a fost considerat unul din cei mai importanți parteneri regionali ai României, în virtutea tradițiilor istorice și a coaliției anti-revizioniste din epoca interbelică, relația româno-iugoslavă a fost ideologizată în sens democratic după 1996, prin faptul că noul regim de la București considera că nu mai poate avea relații privilegiate cu un regim stigmatizat în Occident. În aceste condiții, relația bilaterală româno-iugoslavă a fost subordonată priorităților de racordare la Occident. Relațiile politice româno-iugoslave au ajuns la cote foarte joase, lucru reflectat și de faptul că între cele două state nu s-a produs nici o vizită la nivelul șefilor de stat sau al primilor miniștri.

Conflictele iugoslav din 1999 a coincis cu faza a doua a campaniei românești pro-N.A.T.O., cea pentru pregătirea summit-ului de la Washington (aprilie 1999). România nu a primit la această întrunire nici o asigurare certă pentru ieșirea din zona gri, dar candidatura pentru N.A.T.O. și Uniunea Europeană a avut o componentă implicită de comparație cu Iugoslavia. Chiar dacă mineriadele din ianuarie-februarie 1999 au aruncat serioase semne de întrebare asupra stabilității și consolidării democrației românești, totuși, față de violența

1244 (1999) la 10 iunie 1999, prin care a fost salută acceptarea de principiu de către partea iugoslavă a soluționării politice a crizei din Kosovo. Această rezoluție a marcat legitimarea retroactivă a acțiunii întreprinse de N.A.T.O., deși nu s-a făcut o mențiune expresă cu privire la aceasta în textul rezoluției, vezi Victor Duculescu, „Angajarea militară externă a NATO în 1999 și 2001 – schiță de analiză comparativă”, în *Sfera Politicii*, nr. 100. 2002, p.52.

conflictelor din Iugoslavia România apărea un adevărat „pilon de stabilitate”. Argumentația de tip geopolitic utilizată de România pentru trezirea interesului Occidentului avea la bază ideea că stabilitatea regională poate fi mai ușor garantată dacă statul român este implicat în acest proces (vezi în acest sens construcția Pactului de Stabilitate și a SECI).

În sfârșit, cele mai vizibile implicații ale crizei din Iugoslavia au fost legate de dimensiunea politico-emoțională a competiției politice din România. Conflictul politic avea la bază deosebiri de viziune asupra suveranității naționale și a raportului majoritate-minoritate. Întrebarea esențială era: poate o instituție internațională să intervină în interiorul unui stat pentru protejarea unei minorități? Emil Constantinescu a spus că da, având probabil în vedere și noul concept strategic al N.A.T.O. adoptat în 1999, care face referiri la intervenția Alianței, pentru cazuri umanitare, în afara granițelor statelor membre. Puterea susținea că intervenția umanitară era „necesară și legitimă”. De cealaltă parte, cel mai important partid de opoziție al momentului, P.D.S.R., dar și Partidul România Mare, susțineau faptul că intervenția N.A.T.O. în Iugoslavia ar putea constitui un precedent periculos care ar putea fi folosit și împotriva României în cazul unui conflict între majoritatea românească și minoritatea maghiară. Electoratul românesc s-a scindat cu acest prilej în două mari grupe: 1) cei care nu erau de acord cu intervenția N.A.T.O. în Iugoslavia, pentru că acesta era un prieten tradițional al României, pentru că Transilvania ar fi putut deveni, în opinia acestora, un „al doilea Kosovo”, pentru că erau ostili războiului, și 2) cei care de voie, de nevoie, trebuiau să fie de acord cu ideea că un război poate fi soluția pentru instaurarea păcii, că apartenența la Occident implică o comunitate de valori cu acesta, chiar dacă nu îți place întotdeauna, că poziția pro-occidentală a regimului Constantinescu ar putea aduce avantaje pe termen lung pentru România.

Sondajele de opinie efectuate în preajma conflictului din Iugoslavia au dat un verdict necruțător: principala preocupare a românilor era un conflict în zonă⁶⁶. În urma conflictului din Kosovo raportul de putere dat de sondajele de opinie publică s-a inversat: P.D.S.R. avea mai multe opțiuni decât Convenția Democratică iar Ion Iliescu îl întrecea la capitolul credibilitate pe președintele în funcție, Emil Constantinescu. Astfel, conflictul din Kosovo și pozițiile adoptate de forțele politice față de această problemă au servit ca fundal psihologic pentru schimbarea raportului de forțe dintre putere și opoziție.

Îndepărtarea lui Slobodan Miloșevici de la putere, urmată de extrădarea acestuia către Tribunalul Penal Internațional de la Haga în 28 iunie 2001⁶⁷ a deschis calea către democratizarea Iugoslaviei. În contextul în care relația româno-iugoslavă nu mai putea trezi suspiciuni în Occident legate de orientarea politică a puterii de la București, relațiile politice și economice bilaterale au cunoscut o relansare după anul 2001. Preocupată de relația sa cu Uniunea Europeană, România a dat o mai mică importanță relațiilor bilaterale, iar ierarhia acestora s-a stabilit în funcție de atingerea obiectivelor integrării în N.A.T.O. și Uniunea Europeană. Comparativ, relațiile româno-maghiare sau româno-bulgare au devenit mult mai importante decât relația bilaterală sârbo-română. După ce România a devenit membru al N.A.T.O. și aderarea la Uniunea Europeană a luat perspectiva realizării în 2007, diplomația de la București a devenit un susținător al

⁶⁶ BOP, *mai 1999, loc.cit*, p. 15, 33.

⁶⁷ *Milosevic extradited*, în

<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/1412828.stm>

cauzei Serbiei și a Republicii Muntenegru pentru integrarea lor în Uniunea Europeană, într-un termen cât mai apropiat⁶⁸.

Latinofonii din Serbia

O altă chestiune aflată pe agenda relațiilor bilaterale româno-sârbe este cea a comunităților latinofone din Serbia. Potrivit unor evaluări divergente, comunitatea românească în Voivodina și pe Valea Timocului variază între 300.000 și 1.000.000 persoane. Românii din Voivodina sunt recunoscuți ca minoritate și beneficiază de drepturile care decurg din acest statut (învățământ, activitate editorială în limba română etc.). Cei de pe Valea Timocului nu au fost recunoscuți ca minoritate, fiind desemnați ca vorbitori de limbă vlahă⁶⁹. La 4 septembrie 2004, în structura Consiliului Național al Românilor din Serbia și Muntenegru au fost aleși și 4 reprezentanți ai vlahilor. Este pentru prima dată când românii din regiunea Timocului sunt incluși într-un astfel de organism.

Situația comunităților românești din Serbia nu s-a transformat într-o temă de dezbatere publică în România. Explicația trebuie căutată nu în faptul că aceste comunități ar fi beneficiat de o tratare foarte amicală din partea majorității sârbe, ci pentru faptul că teritoriile locuite de aceștia nu au aparținut niciodată statului român. Românii din Basarabia și Bucovina au făcut obiectul interesului public din România în virtutea faptului că acele teritorii au aparținut statului român. Soarta micilor comunități românești din Ungaria a beneficiat de o mai mare atenție în virtutea faptului că acestea aveau funcția de reper pentru situația comunității maghiare din România.

⁶⁸ Serbia și Muntenegru s-au divizat în urma referendumului din Muntenegru din 21 mai 2006.

⁶⁹ Gheorghe Rumanovici, „Românii timoceni. O problemă nerezolvată a Iugoslaviei democratice”, în *Lumea magazin*, nr.11/2002
310

E) BULGARIA

Fie că au dorit, fie că nu, România și Bulgaria și-au continuat comunitatea de destin istoric și după 1989. Iar această relație preponderent non-conflictuală dintre România și Bulgaria s-a transpus în imaginarul politic într-o apreciere semnificativ pozitivă a Bulgariei: într-un studiu din 1999, 72% dintre repondenți declarau că au o imagine bună despre Bulgaria, același procent ca și pentru Republica Moldova, aceasta din urmă având însă mai multe opțiuni negative decât vecinii de la sudul Dunării⁷⁰. Aceste date măsurau percepția apropierii la nivelul statelor, măsura în care relațiile sunt conflictuale sau nu. Imaginea de prietenie coexistă însă cu un sentiment de superioritate al românilor față de vecinii de la sud, asociați cu un popor de agricultori. Ca în orice relație de alteritate și viceversa este valabilă, în sensul detectării unui sentiment de superioritate bulgar față de români. Cu toată această dinamică a percepțiilor, în raporturile româno-bulgare nu au existat mari probleme, în sensul unor chestiuni care puteau fi cauza unor conflicte, pentru că nu există un contencios teritorial-istoric⁷¹ sau unul etnic⁷². Dar tocmai lipsa unor teme conflictuale majore a determinat nașterea unei competiții între elitele politice din cele două țări, fiecare

⁷⁰ BOP, mai 1999, *loc.cit.*, p.45.

⁷¹ Cadrilaterul reprezintă partea de sud a Dobrogei, județele Durostor și Caliacra, intrat în componența României după al doilea război balcanic în 1913. Chestiunea Cadrilaterului nu a fost ridicată de România după 1989, având în vedere că orice revendicare asupra regiunii pierdute în 1940 ar legitima pretențiile maghiare asupra Transilvaniei.

⁷² La recensământul din 2001 au fost înregistrați în Bulgaria 10.556 de aromâni și 1088 de români. Aceștia sunt grupați în Asociația Vlahilor din Bulgaria (cu sediul la Vidin), Comunitatea Românilor din Bulgaria și Asociația Vlahilor din Estul Bulgariei.

străduindu-se să demonstreze că are un reper negativ la care se poate raporta din punct de vedere simbolic.

În prima parte a deceniului al nouălea relațiile bilaterale au fost influențate de competiția dintre cele două state pentru a obține sprijinul Occidentului. Deoarece cele două țări erau percepute ca state sud-est-europene, fiecare dorea să scape de sintagma de „stat balcanic”, adoptând ca atare un comportament puțin cooperant față de vecinii săi. Acest tip de atitudine venea în contrast cu modul în care statele Vișegrád au înțeles să coopereze între ele pentru a atrage susținerea Occidentului. Relațiile româno-bulgare nu au devenit conflictuale, dar nici nu au atins cel mai înalt potențial. Principalul document juridic care reglementează relațiile româno-bulgare este „Tratatul de prietenie, colaborare și bună vecinătate”, semnat la 27 ianuarie 1992, și care venea să înlocuiască instrumentele juridice din perioada comunistă. Pe baza acestui tratat au fost semnate numeroase acorduri economice și comerciale, pentru promovarea și protejarea reciprocă a investițiilor, evitarea dublei impunerii, industrie, energie, transporturi, agricultură, ecologie etc.

Agenda relațiilor bilaterale a avut multă vreme, la loc de frunte problema ecologică reprezentată de centrala nucleară bulgară de la Kozlodui, față de care comunitatea internațională, deci și România, a exprimat îngrijorări legate de siguranța sa. O a doua problemă care a tensionat relațiile bilaterale a fost cea a construirii unui al doilea pod peste Dunăre. Pe fundalul crizei din Kosovo (1999), autoritățile de la Sofia au scos la bătaie, cu destul succes, problema construirii unui nou pod peste Dunăre, pentru a obține capital politic intern. Guvernanții bulgari s-au folosit de declanșarea crizei din Kosovo pentru a sugera existența unei legături directe între noul pod peste Dunăre și securitatea europeană, politizând, astfel, o problema pur

economică⁷³. Proiectul construirii unui nou pod peste Dunăre a stagnat mai mulți ani, din cauza divergențelor existente între România și Bulgaria în privința amplasamentului acestuia. Sofia susținea variantele Vidin-Calafat și Lom-Rastu, în timp ce guvernul român dorea ca amplasamentul noii construcții să fie mai spre est, varianta cea mai amintită fiind Nicopole-Turnu Măgurele. În cele din urmă, s-a ajuns la un acord asupra locației noului pod (27 martie 2000), acesta urmând a fi construit la Vidin-Calafat, dar costurile construcției propriu-zise vor fi suportate de Bulgaria, cu sprijinul fondurilor Uniunii Europene. Amplasarea podului la Vidin-Calafat nu a fost o victorie a diplomației bulgare, ci a presiunilor europene asupra celor două state, respectivul pod fiind integrat coridorului paneuropean de transport nr. IV, Berlin/Nürnberg - Praga - Budapesta - Salonic (Istanbul)⁷⁴.

Atât la București cât și la Sofia refuzul S.U.A. de a primi cele două state în N.A.T.O. în 1997 și 1999 a generat reflecții critice asupra propriului comportament în regiune. La nivel politic s-a adoptat retorica unei bune colaborări regionale. Criza din Kosovo din 1999 a fost un moment în care conducerile celor două state au adoptat o poziție de același tip. Începerea simultană a negocierilor de aderare la Uniunea Europeană a obligat elitele bulgare și române să adopte o atitudine cooperantă, mesajul de la Bruxelles fiind că nu se va permite celor două state să-și aducă în cadrul Uniunii problemele comune nesoluționate.

Competiția dintre cele două state vecine a luat o dimensiune politică semnificativă din momentul în care s-a

⁷³ Daniel Cain, „Relațiile româno-bulgare”, în *Sfera Politicii*, nr.99, decembrie 2001, p.14-23.

⁷⁴ „Românii și bulgarii, legați cu ajutorul a 240 de milioane de euro”, în „Cotidianul”, 30 septembrie 2003.

pus problema creării unui tandem pentru candidatura la N.A.T.O. și Uniunea Europeană. Adrian Năstase s-a întâlnit cu premierul bulgar Simeon Saxa Coburg –Gotha (14 august 2001), fiind discutată și ideea realizării unui tandem în vederea sprijinului reciproc pentru integrarea euro-atlantică. Presa bulgară a criticat această idee, susținând că Bulgaria este mai avansată în procesul de integrare și că a reușit să distrugă stereotipurile occidentale despre problemele Sofiei. Guvernul bulgar a intervenit și a arătat că nu este de acord cu ideea unui tandem cu România. Această idee a tandemului a urmat o anumită ciclicitate în viața politică din România și în relațiile bilaterale, avansul mai rapid al Sofiei în procesul de negociere trezind temeri că România ar putea fi decuplată de vecinul său de la sud, iar integrarea sa amânată. Competiția dintre România și Bulgaria în cursa pentru integrarea în Uniunea Europeană a devenit un subiect al conflictului dintre putere și opoziție în perioada 2000-2004. Faptul că Bulgaria a beneficiat înaintea României de liberul acces în spațiul Schengen, sau că a închis capitolele de negociere înaintea Bucureștiului a fost speculat de opoziție ca o dovadă a incompetenței puterii. La rândul său, strategia de comunicare a guvernului României s-a focalizat pe accentuarea diferențelor de mărime și complexitate pe care trebuie să le rezolve cele două state.

Disputele dintre elitele celor două țări au continuat și după finalizarea negocierilor de aderare. Bulgaria a fost confruntată în anul 2005 cu o puternică criză politică, survenită pe fondul rezultatelor foarte strânse între stânga și dreapta bulgară. Noul guvern s-a constituit foarte greu, situație care a diminuat mult credibilitatea politicianilor bulgari în Occident. În toamna anului 2005 existau voci în Parlamentul European care cereau decuplarea Bulgariei de României, datorită problemelor bulgarilor. Premierul român

Călin-Popescu-Tăriceanu a dat dovadă de înțelepciune, militând pentru menținerea tandemului cu Bulgaria, chiar dacă vecinii de la sud au diverse probleme de rezolvat.

Dincolo de competiția politică dintre cele două state și din interiorul acestora (și în Bulgaria tema tandemului a fost politizată, succesele statistice comparative cu România fiind folosite de putere în competiția politică internă), relațiile româno-bulgare au devenit mai consistente și diversificate sub impulsul integrării europene, fiind înființate șase euroregiuni: Dunărea de Sud, Dunărea de Jos, Giurgiu-Ruse, Dunărea 21, Dunărea de Mijloc – Porțile de Fier și Danubius (la ultimele două euroregiuni participă și comunități locale din Serbia). Prin formatul euroregiunilor cooperarea bilaterală a luat aspecte mult mai concrete, fiind în acest fel încurajată o tendință istorică a populațiilor de la dreapta și stânga Dunării.

Procesele simultane de democratizare internă au determinat și îmbunătățirea situației minorităților din fiecare țară, în anul 2000 fiind reînființat liceul românesc la Sofia. Pe agenda relațiilor bilaterale mai există problema recunoașterii numărului real al vorbitorilor de limbă română din Bulgaria și protejarea identității lor culturale, dar această chestiune nu s-a constituit într-un subiect central al relațiilor bilaterale.

Finalizarea simultană a negocierilor de aderare la Uniunea Europeană, urmată de semnarea Tratatului de aderare, nu închide competiția între elitele politice din România și Bulgaria. Este de așteptat ca, ambele state fiind în interiorul Uniunii Europene, acestea să continue competiția pentru atragerea de fonduri comunitare. Din perspectivă simbolică, cele două state ar putea încerca să nu fie asociate în categoria deloc onorantă a „celui mai...sărac...subdezvoltat...corupt etc.” stat al Uniunii Europene.

Capitolul VI

Actori non-statali agenți ai democratizării

Într-o lume din ce în ce mai globalizată și interconectată, asupra actorilor statali se exercită influențe, adesea semnificative, din partea unor organizații economice transnaționale sau o unor instituții care au valențe de acțiune globală. Deoarece România a fost mai degrabă ocolită decât implicată în mod direct în marile fluxuri financiare și economice ale globalizării, cele mai semnificative organizații internaționale care au creat *input*-uri pentru sistemul politic din România sunt cele care activează în domeniul democratizării. Dintre acestea, cele mai importante instituții sunt nord-americane (*Freedom House*, *USAID*) sau europene (*Transparency International*, *Reporters sans Frontières*, *Amnesty International*).

Instituții-donor

Implicarea semnificativă a organizațiilor civice în viața publică este o consecință directă a propagării filosofiei drepturilor omului, care a cunoscut un avans substanțial după semnarea Actului Final de la Helsinki. Mesajul drepturilor omului a devenit parte integrantă a bătăliei dintre Vest și Est la sfârșitul războiului rece. Subversiunea împotriva sistemului comunist a fost purtată inclusiv prin intermediul organizațiilor civice. Ceea ce nu puteau realiza serviciile secrete în mod direct putea încerca organizațiile civice, având rolul de factor coroziv al sistemului comunist.

După căderea regimului Ceaușescu s-a pus problema mijloacelor prin care se putea realiza democratizarea societății românești, fără a se încălca ideea de suveranitate națională. Una dintre metode, aplicată în România, dar și în

restul Europei post-comuniste a reprezentat-o inocularea de „virusi” ai democratizării. Misiunea lor era de a crea rețele de oameni și instituții cu o conduită democratică, care să servească drept modele pentru restul societății. Sponsorul principal al acestor transformări a fost Statele Unite, prin intermediul mai multor organizații: „Freedom House” (director James Woolley, fost director CIA), „National Democratic Institute” (condus de fostul secretar de Stat, Madeleine Albright), „Open Society Institute” (patronată și finanțată de George Soros), „National Endowment for Democracy” etc.

Un rol important l-a avut în acest proces George Soros, a cărui influență este supusă unor numeroase contestări. Miliardarul american de origine evreo-maghiară¹ a fost acuzat de detractorii săi de „subversiune”, de utilizarea rețelei sale de fundații pentru atingerea unor scopuri oneroase, în condițiile în care alocarea fondurilor nu era foarte transparentă². Încă de la începutul anilor '80, George Soros a început să finanțeze grupările de rezistență, precum și persoanele aflate în dizgrația regimurilor comuniste din

¹ Această ascendență a lui George Soros a creat în jurul lui nenumărate mistere, care pot fi legende sau adevăruri, începând cu sursele averii sale impresionante și terminând cu rolul său în crearea unor „conjurații mondiale”, cu un evident rol subversiv la adresa statelor-națiune.

² În 1990 Soros a venit la Grupul pentru Dialog Social (GDS) ca să-i ofere un milion de dolari. Urma ca GDS să folosească banii pentru punerea în aplicare a planurilor Grupului de promovare a societății civile. GDS, în urma unei ședințe furtunoase a refuzat. Contactul GDS cu George Soros a rămas Alin Teodorescu, atunci președintele Consiliului de Administrație al GDS. El s-a oferit să inițieze înființarea unei asociații independente - viitoarea Asociație “Fundație Soros pentru o Societate Deschisă” pe care a condus-o. în Gabriel Andreescu, „Câteva amintiri despre Fundația Soros”, „Ziua”, 13 iulie 2006.

Europa de Est, prin „Open Society” („Societatea Deschisă”)³. Una dintre deciziile cele mai importante a fost crearea Universității Central Europene la Budapesta, care formează cadre selecționate din întreaga Europa de Est și fosta U.R.S.S. A fost instituit un generos sistem de burse, granturi de cercetare, editarea de publicații esențiale pentru formarea atitudinilor democratice.

Decizia strategică a lui George Soros a fost însă aceea prin care s-au creat multiplicatori interni, prin finanțarea altor organizații civice, conectate într-o rețea (SON – Soros Open Network). Acestea și-au format, între timp, propriile metode de atragere a finanțărilor, europene sau nord-americeane. Fondurile alocate pentru România de către George Soros au fost importante: 4,3 milioane de dolari în 1992, 11,3 milioane de dolari în 1996, pentru a ajunge, în 1999, la suma record de 15,8 milioane de dolari. Contribuțiile au scăzut la 7,6 milioane de dolari în 2002, la 5,4 milioane de dolari în 2003, la 3,9 milioane de dolari în 2004 și 3,2 milioane de dolari în 2005⁴.

Rețeaua de organizații civice din România, promotoare ale „societății deschise” a fost sprijinită și de alte instituții nord-americeane. „Freedom House” are în România un punct de reprezentare, prin intermediul căruia sunt distribuite resurse către alte organizații. „National Democratic Institute” a finanțat într-o fază inițială Asociația Pro-Democrația. Alte organizații importante care au finanțat societatea civilă din România au fost „National Endowment for Democracy”, „German Marshall Fund of the United States”, „USAID” (United States Agency for International Development).

³ „Rețeaua George Soros în România”, în „Ziua”, 28 iunie 2006.

⁴ vezi www.osf.ro

Există și modelul alternativ al fundațiilor politice germane (Fundația Friedrich Ebert, Fundația Friedrich Naumann, Fundația Konrad Adenauer, Fundația Hanns Seidel), conduse de cetățeni germani. Filosofia instituțiilor germane este de a desfășura cât mai multe acțiuni pe cont propriu sau în parteneriate cu O.N.G.-uri locale, fără a le finanța. O altă trăsătură a fundațiilor germane este politica de deplină neutralitate în raport cu competiția politică internă.

O.N.G.-uri naționale

„Creată în 1990, APADOR-CH (Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki) este o organizație neguvernamentală, non-profit, care militează pentru schimbarea legislației și a mentalităților în domeniul drepturilor civile. APADOR-CH este afiliată la Federația Internațională Helsinki, cu sediul la Viena.” (<http://www.apador.org/>). Activitățile APADOR-CH au fost sprijinite financiar de șase asociații dintre care trei din Statele Unite al Americii (*Open Society Institute, National Endowment for Democracy, Open Society Justice Initiative*).

„Asociația Pro Democrația (APD) este o organizație neguvernamentală, non-profit și nepartizantă, înființată în anul 1990. APD are în prezent 31 de cluburi în care activează peste 1200 de cetățeni (voluntari și membri).” Din raportul financiar al organizației pentru anul 2004 rezultă că Asociația Pro Democrația a avut venituri de 589.440 USD, din care 92,73% sunt provenite din ajutoare și împrumuturi nerambursabile externe și doar 0,24% din cotizații și contribuții (p.38). Principalele surse de finanțare sunt americane (*National Endowment for Democracy, National Democratic Institute, German Marshall Fund of the United States etc.*) (<http://www.apd.ro/>).

„Centrul pentru Jurnalism Independent” este un proiect al *Independent Journalism Foundation*, cu sediul la New

York. El face parte dintr-o rețea regională, împreună cu centrele similare din Bratislava și Budapesta. CJI a fost inaugurat în 1994, iar Directorul Executiv este Ioana Avădani. (www.cji.ro)

Fondată în 1995, cu sprijinul a numeroși experți români și străini, personalități ale lumii politice și academice, „Societatea Academică din România” (SAR) a devenit, treptat, o organizație care s-a confundat cu Alina Mungiu-Pippidi, conducătorul acestei O.N.G. Potrivit raportului financiar al SAR, în anul 2004 a avut venituri de 230,563 USD. Din graficul prezentat în raportul de activitate al SAR (p.8), din care lipsesc cifrele exacte, se poate estima că aproximativ 30% din fonduri sunt de la organizații americane (*German Marshall Fund of the United States, Freedom House*), 15% fonduri europene, iar restul din alte surse⁵.

„Asociația Română pentru Transparență este o organizație neguvernamentală, fondată în 1999 de un grup de cetățeni și organizații preocupate de problema corupției în România. În cursul aceluiași an, Asociația Română pentru Transparență a fost acreditată drept filiala națională a rețelei internaționale Transparency International, coaliția globală de luptă împotriva corupției”. (<http://www.transparency.ro/>)

Potrivit site-ului Institutului pentru Politici Publice, „Misiunea IPP este aceea de a contribui la creșterea calității proceselor de elaborare a politicilor publice în România” (www.ipp.ro). IPP s-a făcut cunoscut, de-a lungul anilor, prin diverse acțiuni de transparentizare a activităților publice, inclusiv în ceea ce privește finanțarea activităților politice. IPP a deschis chiar acțiuni în instanță în baza Legii 544/2001 a liberului acces la informațiile de interes public. Principalii susținători financiari sunt organizații și instituții nord-

⁵ <http://www.sar.org.ro/SAR%20annual%202004.pdf>

americane (*Fundația pentru o Societate Deschisă*, *German Marshall Fund of the United States*, *USAID/DAI* - prin programul GRASP, Ambasada Statelor Unite la București, Ambasada Canadei la București) dar și europene (Programul *Matra* al Ambasadei Regale a Olandei la București).

Tipuri de acțiuni

Formele de influență ale organizațiilor civice sunt diverse, de la rapoarte anuale sau tematice, promovarea unor programe diverse pentru îndeplinirea și consolidarea standardelor democratice, activități de *lobby* pentru anumite inițiative.

Rezultatele și concluziile rapoartelor sunt folositoare deoarece aduc în dezbaterea publică standarde și valori democratice. De exemplu, organizația *Transparency International*⁶ realizează un index al percepției corupției, din 1997 fiind inclusă și România în acest clasament. Rezultatul cercetărilor devine un criteriu al evaluării interne și internaționale asupra României, un scor scăzut fiind un indiciu al existenței unor serioase probleme. Deoarece Indicele Percepției Corupției este folosit de diferite organizații internaționale (Uniunea Europeană, Banca Mondială), care sunt în contact cu autoritățile române, acesta constituie o formă de presiune asupra administrației și clasei politice.

Din modul în care organizațiile internaționale acționează rezultă că acestea sunt mai degrabă adversari ai puterii, rapoartele lor critice servind ca argumente opoziției. Sursele de informare ale acestor rapoarte sunt colectate în urma muncii de teren în România. Alteori însă, rapoartele sunt realizate de diferite persoane sau instituții din România, asumate ca atare de organizația-mamă. Se creează astfel

⁶ www.transparency.org

posibilitatea ca rapoartele să fie folosite în lupta politică internă, să conțină interpretări care uneori au un caracter tendențios. În bătaia dintre putere și opoziție, aceasta din urmă încearcă să fructifice argumente aparent incontestabile. În acest fel, O.N.G.-urile devin parte integrantă a bătăliei pentru putere dintre partidele politice⁷.

Pentru a înțelege mai bine mecanismul prin care organizațiile internaționale produc *input*-uri pentru politica internă luăm ca studiu de caz disputa politică creată în urma publicării raportului Freedom House din 2004⁸. Acesta a fost realizat de Alina Mungiu-Pippidi, președintele Societății Academice din România, o organizație non-guvernamentală prestigioasă, implicată în Coaliția pentru un Parlament Curat. Raportul aduce grave critici P.S.D, acuzat că ar intenționa fraudarea alegerilor locale din 2004, că este un „partid-stat” cu un comportament nedemocratic care controlează mass-media și justiția etc. De asemenea, raportul face referiri și la Ion Iliescu, care este acuzat că a folosit mineri împotriva protestatarilor din Piața Universității, ceea ce a trezit reacția de protest a președintelui României. Date ale raportului au fost publicate pe larg în presă (*Evenimentul zilei* și *Ziua*⁹), iar partidele de opoziție au preluat acuzațiile și au încercat să le fructifice în propriul interes electoral. Atât mass-media cât și partidele de opoziție au omis însă să spună faptul că raportul Freedom House are o origine autohtonă susceptibilă de

⁷ Despre rolul organizațiilor civice în așa-numitele „revoluții colorate” din Georgia și Ucraina vezi Graeme P. Herd, “Colorful Revolutions and the CIS <Manufactured> Versus “Managed” Democracy?”, în *Problems of Post-Communism*, Vol. 52, No. 2, March/April 2005, p. 3–18.

⁸ Freedom House, *Nations in Transit 2004, Romania*, www.freedomhouse.org

⁹ „În moalele capului”, în „Ziua”, 29 aprilie 2004.

interpretări. La rândul său, P.S.D a acuzat tocmai acest lucru, protestând față de conținutul raportului.

Important din acest exemplu prezentat mai sus este modul în care este produs un *input* pentru sistemul politic: o organizație internă realizează un raport care este asumat de o mare organizație internațională, teoretic imparțială, care este apoi introdus în dezbateră politică internă prin intermediul mass-media. La rândul lor, partidele de opoziție preiau acele informații și se raportează la ele ca și cum ar avea un caracter imparțial absolut. Se produce astfel un efect de *feed-back* între mass-media și partidele de opoziție, evenimentul mediatic fiind creat prin amplificarea atât a conținutului mesajului propriu-zis cât și a reacțiilor actorilor politici față de acesta. Evenimentul produs este cu atât mai semnificativ cu cât analiza asumată de o prestigioasă organizație internațională are prezumția de credibilitate.

Acest tip de aducere a unor teme în interiorul sistemului politic funcționează și în favoarea partidelor aflate la putere. De data aceasta însă principalii furnizori de credibilitate nu mai sunt organizații internaționale (deși pot fi și acestea) ci chiar politicieni străini, care sprijină prin diferite declarații partidul (-ele) aflat(e) la guvernare. Mecanismul rămâne însă identic: impunerea de teme și transferul de credibilitate de la instituții sau persoane din străinătate care beneficiază, în ochii electoratului, de aceeași prezumție de corectitudine.

Ceea ce a fost cel mai adesea reproșat liderilor organizațiilor neguvernamentale din România este faptul că ar fi, de fapt, instituții care sprijină într-o manieră netransparentă partidele de dreapta. Aceste reproșuri, venite mai ales din partea stângii politice, dobândesc legitimitate în urma intrării Monicăi Macovei, fost președinte al APADOR-CH, în guvernul Călin Popescu-Tăriceanu, ocupând postul de ministru al Justiției, iar Renate Weber, președinte al Fundației Soros din România, a

fost în anul 2005 consilier prezidențial¹⁰. Ocuparea acestor posturi este susceptibilă de a fi considerată o „recompensă” pentru ajutorul dat în anul electoral 2004.

O altă observație critică la adresa sectorului neguvernamental românesc este, aceea a lipsei de transparență. Deși „corifeii societății civile” reclamă, pe bună dreptate, transparentizarea vieții politice, inclusiv a finanțării activităților politice, aceleași criterii nu sunt aplicate propriilor organizații, cu puține excepții¹¹. Constatăm astfel că, cel puțin din punct de vedere formal, partidele politice sunt mai transparente decât O.N.G.-urile. În timp ce partidele politice sunt supuse controlului financiar din partea Curții de Conturi, sectorul neguvernamental este lipsit de orice obligații în privința transparentizării surselor sale de finanțare. În aceste condiții, regula după care acționează activiștii și activistele „societății civile” pare a fi „Noi propovăduim democrația, nu o practicăm!” În lipsa unei depline transparențe a surselor de finanțare a O.N.G.-urilor asociate vieții politice, aceste vor fi vulnerabile tocmai în punctul lor cel mai important: legitimitatea dată de transparență.

¹⁰ Renate Weber a părăsit Administrația Prezidențială la sfârșitul anului 2005, invocând probleme medicale. Ulterior, din fruntea Fundației pentru O Societate Deschisă Renate Weber a adus critici importante președintelui Traian Băsescu, vezi „Renate Weber s-ar mai gândi puțin înainte de a-l vota pe Băsescu”, în „Gândul”, 6 octombrie 2006.

¹¹ Fundația Soros din România, odată cu președinția lui Renate Weber din 1997, a devenit mult mai transparentă în privința surselor financiare, a destinației acestora. Asociația Pro-Democrația prezintă date privind gestiunea financiară, sursele și programele pe care au fost cheltuiți banii. Lipsa de transparență a numeroase O.N.G.-uri poate fi explicată și prin faptul că acestea sunt inițiative adesea individuale, mascate prin titluri pompoase și dolozive de organizații („academică”, „transparență”).

Sistemele politice naționale trebuie să răspundă și cerințelor induse de instituții tipice ale globalizării. Dintre acestea, un rol important îl au agențiile de rating (ex: Moody's Investors' Service, Standard & Poor's Corporation, Fitch Investors' Service Fitch, Duff & Phelps etc.), care evaluează diferite operațiuni financiare ale statului sau companiilor (rata dobânzii, riscurile de creditare, garanții de împrumut sau de debit etc.). Evaluările sunt deosebit de importante deoarece de acestea depinde, de exemplu, modul în care statul se poate împrumuta de pe piața internațională de capital. Luarea unor credite scumpe poate avea consecințe importante în plan politic, deoarece returnarea acestora se face prin creșterea taxelor și impozitelor plătite de contribuabili (un bun exemplu în acest sens este situația României din perioada 1998-1999, când statul român era în pragul intrării în incapacitate de plată). Or, un sistem fiscal împovăraător are implicații politice directe, fiscalitatea ridicată determinând conflicte sociale și, în cele din urmă, sancțiunea prin vot.

Principalii agenți ai globalizării sunt reprezentați de companiile transnaționale care nu au o componentă politică asociată în mod direct. Acestea au o influență semnificativă asupra sistemului politic prin campanii de *lobby* pentru obținerea unor interese de natură economică sau fiscală. În cazul românesc, cea mai mare parte a companiilor multinaționale au venit în România în asociere cu statul de proveniență, iar influența asupra sistemului politic românesc a rezultat ca urmare a unor interacțiuni de tip statal. Însă, în lipsa unor studii empirice asupra acestei chestiuni nu pot fi exprimate decât considerații de ordin general.

Concluzii

După eliberarea formală din interiorul sistemului de putere sovietic, cu dimensiunea lui economică în C.A.E.R. și cea militară în Tratatul de la Varșovia, România a intrat într-o perioadă de căutare a unui centru de putere care să asigure statu-quo-ul (menținerea frontierelor în primul rând). Fazei de incertitudine, din anii 1990-'93 îi corespunde și cel mai înalt grad de autonomie, care însemna din punct de vedere geopolitic plasarea într-o zonă gri, a lipsei de interes din partea marilor centre de putere (Federația Rusă avea problemele ei interne, aliatul tradițional al României, Franța, era preocupată prioritar de construcția europeană, Germania era implicată în Mitteleuropa iar Statele Unite erau interesate în primul rând de relația cu Rusia).

Ieșirea din izolare a României, formalizată simbolic de intrarea în Consiliul Europei în 1993, a însemnat, în mod aparent paradoxal, și scăderea autonomiei, în sensul în care *input*-urile externe au devenit tot mai importante. A urmat o perioadă destul de lungă de „tranziție” (1993-1999) în care influențele externe și cele interne s-au aflat într-un echilibru instabil. În această perioadă, cele mai puternice influențe externe au venit din partea unor instituții financiare, F.M.I. și Banca Mondială, iar în plan secundar de perspectiva integrării în N.A.T.O.

În perioada 1999-2005 factorii externi au devenit prioritari, Uniunea Europeană exercitând o influență de tip sistemic, la aceasta conjugându-se N.A.T.O., F.M.I. și Banca Mondială. Practic, rețeta generală a politicilor a fost stabilită în acord cu Uniunea Europeană și a fost prescrisă de limitele

acquis-ul comunitar și criteriile politice de la Copenhaga¹. Simultaneitatea integrării europene cu aderarea la N.A.T.O. și decalarea îndeplinirii primului obiectiv, au obligat guvernul României, în speță cel condus de Adrian Năstase, la un complicat joc al echilibrului între S.U.A și UE (cuplul franco-german). În această din urmă perioadă România și-a pierdut inițiativa în dimensionarea politicilor interne, conceptul clasic de suveranitate fiind înlocuit prin cel de partajare a suveranității.

Trebuie însă subliniat faptul că preeminența *input*-urilor externe a însemnat un factor generator de democrație în plan politic și de modernizare economică și socială. Mai trebuie spus însă că, partenerii externi ai României nu au constituit un simplu mecanism de presiune, sistematică sau secvențială, asupra sistemului politic național. Multe din cerințe au putut fi realizate doar pentru că au fost internalizate de elitele politice românești. Există grade diferite de acceptare a presiunilor externe, iar raportul dintre cerințele externe și inițiativele interne în adoptarea anumitor politici fluctuează foarte mult în funcție de problema care trebuia rezolvată. Zona cea mai puțin permeabilă pentru cererile externe, oricât de puternice sau de vocalice ar fi fost acestea, este cea care ține de spațiul

¹ România este doar un caz din cel al statelor post-comuniste. De exemplu, valorile predominante ale politicii externe poloneze după 1989 pot fi sintetizate în două direcții: i) polonezii s-au considerat întotdeauna a fi parte, geografic și civilizațional, a Europei. Integrarea în instituțiile internaționale (CoE, NATO, UE), a fost privită ca parte a procesului de lichidare a diviziunilor produse de Cortina de Fier; ii) transformarea deplină a Poloniei din punct de vedere politic și economic, pentru a se apropia de media europeană. Vezi George Sanford, *Overcoming the Burden of History in Polish Foreign Policy*, p. 178-203 în Rick Fawn (ed.), *Ideology and National Identity in Post-Communist Foreign Policies*, Frank Cass, London, 2003.

mai puțin vizibil al politicii, respectiv sursele de finanțare ale partidelor și cazurile unor demnitari suspectați de corupție. Tocmai pentru că aceasta este o problemă eminentă politică, iar cazurile de corupție există chiar în statele cele mai democratice, iar între statele occidentale există mari deosebiri în criteriile pentru soluționarea acestor probleme, presiunile externe au avut în realitate efecte mai reduse decât ar putea părea la o primă vedere. Acceptarea presiunilor externe nu s-a realizat doar pentru că există un fundament valoric pentru acestea (orientarea democratică, pro-occidentală) ci din rațiuni de ordin politic, succesele externe constituind o resursă foarte importantă pentru legitimitatea internă. Cazurile de „corupție” din rândurile demnitarilor au părut a fi, mai degrabă, gesturi ritualice sau consecințe ale luptei pentru putere din interiorul partidelor sau dintre putere și opoziție.

Scăderea autonomiei internaționale a României și accelerarea integrării în instituții în care suveranitatea devine partajată² (N.A.T.O. și UE în principal) a însemnat creșterea importanței factorilor externi asupra sistemului politic, acesta fiind presat să adopte o serie de măsuri în sensul creșterii eficienței și transparenței sale (măsurile anti-corupție). Ca o consecință a creșterii rolului factorilor externi s-a mărit și rolul legitimității internaționale ca sursă de politică internă. Două exemple credem că sunt relevante. Primul este cel al turului al II-lea al alegerilor prezidențiale din 2000 în care s-a produs o coalizare a societății împotriva lui Corneliu Vadim Tudor, eventualul său succes riscând să izoleze România în plan internațional. Un al doilea exemplu este cel al alegerilor din anul 2004 când s-a dus o bătălie crâncenă între partidele politice

² Pentru o analiză mai amplă a problemei suveranității în condițiile integrării europene vezi Dorina Năstase, Mihai Mătieș, “Viitorul suveranității naționale a României în perspectiva integrării europene”, în *Studii internaționale*, nr.7, 2002.

pentru legitimitatea internațională. În timp ce P.S.D era susținut internațional pentru a rămâne la putere de partidele și guvernele de stânga din Europa continentală, opoziția, având un suport internațional mai puțin vizibil în România, a căutat să discrediteze acest sprijin atacând partidul de guvernământ pentru marile contracte comerciale încheiate în perioada 2003-2004. Opoziția din acel moment, P.N.L. și P.D., precum și candidatul lor la președinție, au fost susținuți de ambasadorii Statelor Unite și Marii Britanii, într-o manieră indirectă, prin atacurile publice la adresa partidului de guvernământ, P.S.D. Nu credem, de aceea, că este întâmplătoare lansarea de către Traian Băsescu a conceptului de „Axă București-Londra-Washington”, și susținerea necondiționată a prezenței trupelor militare în Irak, în condițiile în care Adrian Năstase anunțase în timpul campaniei electorale intenția de a retrage trupele române din Irak în anul 2005.

Transformarea României, ca rezultat și al influențelor externe, trebuie comparată cu cea a celorlalte state din regiune. Fără îndoială, România a pierdut în anul 1990 (datorită mineriadelor, evenimentelor de la Tg. Mureș, care au întărit percepția privind instaurarea după căderea clanului Ceaușescu a unui regim perestroikist) șansa de a se racorda ritmului central-european. Evenimentele interne s-au împletit cu strategiile de periferizare a României desfășurate de Ungaria, care a primit și suport la Praga (vezi refuzul lui Václav Havel de a accepta România în Trilaterală de la Vișegrád). Astfel, România a fost integrată ritmului balcanic, din care nu s-a desprins pe deplin încă nici după integrarea în N.A.T.O. și UE. În mod aparent paradoxal, statele care au fost mai independente de Moscova (Iugoslavia lui Tito, Albania lui Enver Hoxha și România sub Nicolae Ceaușescu) au avut greutăți mai mari în procesul de democratizare decât statele din Europa Centrală în care

U.R.S.S. a avut staționate trupe. Explicația poate fi găsită, în sinteză, într-o mai mică deschidere spre exterior a elitelor naționale, a receptării ostile a influențelor internaționale (de exemplu, în România un slogan la modă la începutul anilor '90 era „Nu ne vindem țara!”).

Defazajul României față de celelalte state central-europene a avut consecințe directe asupra dezvoltării și modernizării societății românești. Integrarea europeană a fost întârziată, investițiile străine și-au făcut simțită prezența destul de târziu, adesea având un caracter speculativ, resursele pentru dezvoltarea societății fiind mult mai puține. Ca urmare a faptului că resursele disponibile pentru transformarea capitalistă a României au fost mai puține decât în restul Europei Centrale, privatizarea a fost, în cea mai mare parte a anilor '90, o autoprivatizare, în folosul noii elite de îmbogățiți ai tranziției românești. Astfel, în lipsa unui sistem de reguli, acumularea de capital a fost mult mai rapidă și inegalitară în România decât în Ungaria, Cehia și chiar Polonia. În România s-a construit o variantă intermediară între capitalismul central-european și cel estic, cu predilecție rusească și ucraineană, cel din urmă marcat de existența unei puternice oligarhii economico-financiare.

Încercările de recuperare a decalajelor față de restul Europei Centrale reprezintă rezultatul unui proces sinergic de îmbinare a presiunilor externe cu acumulările calitative și cantitative ale societății românești. Nu poate fi stabilită, în mod absolut, o cuantificare exactă a rolului factorilor endogeni și a celor exogeni în modernizarea României. Tendința generală a fost însă de creștere a influenței factorilor externi în deciziile strategice luate în cadrul vieții politice naționale.

Influențele externe asupra României au avut, probabil ca un efect pervers, și efecte mai puțin pozitive. Cel mai

important rezultat negativ ar putea fi denumit ca „întârzierea maturizării elitelor politice”. Acest fenomen poate fi descris ca un proces de adaptare mimetică la comportamentul de tip paternalist al unora dintre politicienii occidentali. În fața amenințărilor cu „întreruperea negocierilor de aderare la N.A.T.O. sau Uniunea Europeană”, sau alte amenințări, politicienii români au adoptat poziția elevului sfios în fața Dirigintelui. Rezultatul complexului de inferioritate manifestat într-o parte a clasei politice românești este întârzierea maturizării sale, pentru a putea apăra într-un mod mai eficient interesele cetățenilor. Dacă problemele sunt rezolvate doar pentru că așa „ne cer străinii”, ce se va întâmpla atunci când instituțiile internaționale nu mai au mecanisme de constrângere? Formulată altfel, problema este dacă societatea românească a devenit suficient de democratică pentru a putea respinge derapajele autoritare, iar instituțiile publice sunt atât de autonome încât să acționeze fără imbolduri sau presiuni politice? Răspunsul nu-l poate da decât, evident, viitorul!

Putem afirma cu destulă precizie faptul că apartenența la N.A.T.O. și Uniunea Europeană înseamnă limitarea semnificativă a conceptului tradițional de suveranitate, sistemul politic național integrându-se celui european, astfel încât distincția dintre „intern” și „extern” devine mai puțin relevantă. Principala miză pentru sistemul politic național va fi, în următorul deceniu, asigurarea deplinei convergențe cu cel comunitar, astfel încât apartenența la Uniunea Europeană să asigure condiții pentru fluidizarea proceselor politice la nivel continental. Scopul îl reprezintă desigur, pregătirea societății românești pentru a face față competiției la nivel global dintre Europa, Statele Unite ale Americii, China, India și Rusia. Aceasta este miza viitorului, a celei de a doua tranziții de după căderea regimului Ceaușescu.

Bibliografie

A. Publicații periodice

Adevărul, American Political Science Review, American Journal of Political Science, Arhivele totalitarismului, British Journal of Political Science, Calitatea vieții, Revista de politici sociale, Clio 1989, Communist and Post-Communist Studies, Comparative Political Studies, Cotidianul, Curentul, Dilema, Dimineața, Dreptatea, Drepturile omului, East European Constitutional Review, East European Politics and Societies, Evenimentul zilei, Gardianul, Journal of Democracy, L'année sociologique, Le Débat. Histoire. Politique, Société, Parlamentul, săptămânal editat de Camera Deputaților și Senatul României, anii 1992-1994, Party Politics, Political Science Quarterly, POLITIX, Revue de sciences sociales du politique, Revista de Cercetări Sociale, Romanian Journal of Political Science, România Liberă, România Mare, Sfera Politicii, Social Research, International Quarterly of the Social Science, Studia Politica. Romanian Political Science Review, Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Sociologia-Politologia, Tricolorul, Ziua, World Politics, 22

B. Acte oficiale și rapoarte

1. ***, *Barometrul Relațiilor Etnice*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, noiembrie 2001, www.edrc.ro
2. ***, *Cartea Albă a preluării Guvernării în luna decembrie 2000*, București, aprilie 2001
3. ***, *Common Purpose. Towards a More Effective O.S.C.E.. Final Report and Recommendations of the Panel of Eminent Persons On Strengthening the Effectiveness of the O.S.C.E.*, 27 June 2005, <http://www.osce.org/item/15432.html>
4. ***, *Manualul Consiliului Europei*, Biroul de Informare al Consiliului Europei, București, 2003
5. ***, *Manualul NATO*, Ministerul Informațiilor Publice, București, 2002
6. ***, *Monitoring report on the state of preparedness for EU membership of Bulgaria and Romania*, Commission of the European Communities, Brussels, 16 May 2006

7. *******, *Percepția opiniei publice din România asupra politicii externe și a relațiilor internaționale*, Institutul de Politici Publice, București, octombrie 2005
8. *******, *Program de Guvernare pe perioada 2001-2004*, București, 22 decembrie 2000
9. *******, *Raport periodic privind progresul realizat de România în procesul de aderare*, COM (2002) 700 final, Comisia Comunităților Europene, Bruxelles, 9 octombrie 2002
10. **Idem**, *Raportul periodic privind progresele înregistrate de România pe calea aderării – 2003*, traducere neoficială, Comisia Europeană, Bruxelles, 5 noiembrie 2003
11. **Idem**, *Raportul periodic asupra progreselor înregistrate de România în vederea aderării la UE 2004*, traducere neoficială, Bruxelles, 6 octombrie 2004
12. **Idem**, *Regular Report from the Commission on Romania's Progress towards Accession*, Commission of the European Communities, Brussels, November 1998
13. **Idem**, *Regular Report from the Commission on Romania's Progress towards Accession*, Brussels, 13 October 1999
14. **Idem**, *Regular Report from the Commission on Romania's Progress towards Accession 2000*, Commission of the European Communities, Brussels, 8 November 2000
15. **Idem**, *Regular Report on Romania's Progress towards Accession 2001*, Commission of the European Communities, Brussels, 13 November 2001
16. *******, „Tratatul cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare dintre România și Ucraina”, semnat la Constanța la 2 iunie 1997, ratificat prin Legea nr. 129 din 14 iulie 1997, publicate în *M. Of. al României*, Partea I, nr. 157 din 16 iulie 1997

C. Memorialistică

1. **Albright, Madeleine**, *Doamna Secretar de Stat. Memorii*, Rao, București, 2004
2. **Andreescu, Gabriel**, *Cel mai iubit dintre ambasadori: Coen Stork în dialog cu Gabriel Andreescu*, All, București, 1993
3. **Idem**, *Patru ani de revoluție*, Litera, București, 1994

4. **Andrew, Cristopher, Mitrokhin, Vasili**, *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West*, Penguin Books, 2000
5. **Arachelian, Vartan**, *Față în față cu Petre Roman: convorbiri cu Vartan Arachelian*, Cartea Românească, București, 1996
6. **Arion, George**, *O istorie a societății românești contemporane în interviuri.1990-1999*, 2 vol., Fundația „Premiile Flacăra”, Editura Flacăra, București, 1999
7. **Idem**, *Viața sub un președinte de regat (1990-1996)*, Editura Flacăra, București, 1999
8. **Babiuc, Victor**, *O singură direcție-Apusul*, The Center for Romanian Studies, Iași, 2000
9. **Betea, Lavinia**, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu: convorbiri*, Evenimentul Românesc, București, 1997
10. **Boda, Iosif**, *Cinci ani la Cotroceni*, Evenimentul Românesc, București, 1999
11. **Constantinescu, Emil**, *Adevărul despre România (1989-2004)*, Universaliala, (ediție pilot), 2004
12. **Idem**, *Timpul dărâmării, timpul zidirii*, Vol. 1-4, Universaliala, București, 2002
12. **Coșea, Mircea**, *Jurnal de tranziție*, Expert, București, 1995
13. **Frundea, György**, *În dialog cu Elena Ștefci. Drept minoritar, spaime naționale*, Kriterion, București, 1997
14. **Funderburk, David B.**, *Un ambasador american. Între Departamentul de Stat și dictatura comunistă din România 1981-1985*, Dacon, Constanța, 1994
15. **Gorbaciov, Mihail**, *Memorii*, Nemira, București, 1994
16. **Iliescu, Ion**, *Integrare și globalizare. Viziunea românească*, ediția a II-a, Presa Națională, București, 2003
17. **Idem**, *Încotro societatea românească?* Mondo Media, București, 1999
18. **Idem**, *Marele șoc din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu. Despre comunism, postcomunism și democrație*, Editura Enciclopedică, București, 2004
19. **Idem**, *Revoluția trăită. Adevărul și „adevărurile” despre revoluție*, Mondo Media, București, 1999

20. **Idem**, *Revoluție și reformă*, Editura Enciclopedică, București, 1994
21. **Idem**, *Momente de istorie I. Documente, interviuri, comentarii - decembrie 1989 - iunie 1990*, Editura Enciclopedică, București, 1995
22. **Idem**, *Momente de istorie II. Documente, interviuri, comentarii - iunie 1990 - septembrie 1991*, Editura Enciclopedică, București, 1996
23. **Idem**, *Momente de istorie III. Documente, interviuri, comentarii - septembrie 1991 - octombrie 1992*, Editura Enciclopedică, București, 1996
24. **Mavru, Nicolae**, *Revoluția din stradă. Amintirile fostului șef al Serviciului de Filaj și Investigație de la Timișoara*, Rao, București, 2004
25. **Meleșcanu, Teodor**, *Renașterea diplomației românești (1994-1996)*, Cluj-Napoca, Dacia, 2002
26. **Năstase, Adrian**, *De la Karl Marx la Coca Cola, dialog deschis cu Alin Teodorescu*, Nemira, București, 2004
27. **Idem**, *România după Malta. 875 zile la Externe*, Vol. 1 și 2, Fundația Europeană Titulescu, București, 2006
28. **Olteanu, Constantin**, *România, o voce distinctă în Tratatul de la Varșovia. Memorii. 1980-1985*, Aldo, București, 1999
29. **Roman, Petre**, *Libertatea ca datorie*, Dacia, Cluj-Napoca, 1994
30. **Idem**, *Mărturii provocate: convorbiri cu Elena Ștefoi*, Paideia, București, 2002
31. **Idem**, *Transformări, inerții, dezordini: 22 de luni după 22 decembrie 1989. Andrei Pleșu și Petre Roman în dialog cu Elena Ștefoi*, Polirom, Iași, 2002
32. **Severin, Adrian**, *Lacrimile dimineții. Slăbiciunile guvernului Roman*, Scripta, București, 1995
33. **Severin, Adrian, Andreescu, Gabriel**, *Locurile unde se construiește Europa*, Polirom, Iași, 2000
34. **Spiridon, Cassian Maria**, *Iași, 14 decembrie 1989, începutul revoluției române*, Timpul, Iași, 1994
35. **Teodorescu, Filip**, *Un risc asumat. Timișoara, decembrie 1989, Viitorul Românesc*, București, 1992

36. **Thatcher, Margaret**, *10, Downing Street. Mémoires*, Albin Michel, Paris, 1993
37. **Tinca, Gheorghe**, *De vorbă cu... Gheorghe Tinca*, Editura Enciclopedică, București, 1996
38. **Vasile, Radu**, *Cursa pe contrasens: amintirile unui prim-ministru*, Humanitas, București, 2002
39. **Văcăroiu, Nicolae**, *România, jocuri de interese. Carte interviu de Gheorghe Smeoreanu*, Intact, București, 1998
40. **Vălenaș, Liviu**, *Republica iresponsabililor. Convorbiri cu Victor Ciorbea*, Tritonic, București, 2003
41. **Vrăbiescu-Kleckner, Simona Maria**, *O mărturie provocată: 1995-2000*, Themis Chart, Slatina, 2004
42. *******, *Timișoara 16-22 decembrie 1989*, Editura Facla, Timișoara, 1990

D. Studii și articole

1. **Ablietta, Michel, Moatti, Sandra**, *Le FMI: de l'ordre monétaire aux désordres financière*, Economica, Paris, 2000
2. **Abraham, Florin**, „Discursul politic despre Europa Centrală. Studiu de caz: Ion Iliescu”, *Analele Universității din Oradea. Seria Drept*, anul VII, 1999, p.308-309
3. **Idem**, „Relațiile dintre SUA, Uniunea Europeană și O.S.C.E.: contribuții la securitatea internațională”, <http://www.studiidesecuritate.ro/>
4. **Idem**, „Rolul factorilor externi în schimbările din blocul comunist în anii '80”, *Arhivele totalitarismului*, nr. 3-4/2004, p.98-109
5. **Idem**, *România de la comunism la capitalism, 1989-2004. Sistemul politic*, Tritonic, București, 2006
6. **Almond, Mark**, *The Rise and Fall of Nicolae and Elena Ceaușescu*, Chapmans, London, 1992
7. **Andreescu, Gabriel**, “Pagini de reconciliere româno-maghiare: 1989-1999. Rolul organizațiilor civice”, *Alterra*, 2000, 6, nr. 15, p.128-158

8. **Andreescu, Gabriel, Stan, Valentin, Weber, Renate**, „Raporturile României cu Republica Moldova”, *Studii Internaționale*, 30 octombrie 1994
9. **Anghel, Florin I.**, *Aderarea țărilor din Europa Centrală și de Est la Uniunea Europeană: o abordare comparată*, București, 1998
10. **Ágh, Attila**, „Processes of democratization in the East Central European and Balkan states: sovereignty-related conflicts in the context of Europeanization”, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 32, Issue 3, September 1999, p. 263-279
11. **Avram, Ion**, *Uniunea Europeană și aderarea României*, Editura Sylvi, București, 2001
12. **Barany, Zoltan**, “NATO’s Peaceful Advance”, *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 1, January 2004, p.63-76
13. **Barabaroșie, Arcadie, Nantoi, Oazu**, (ed.), *Aspects of the Transnitrian Conflict*, Institutul de Politici Publice, Chișinău, 2004
14. **Blackwell, Stephen, Popescu, Liliana** *(In)tolerance and (Co)operation in Europe and the Euroatlantic Area*, European Studies Foundation Publishing House, 2001
15. **Blokker, Paul**, „The External Modernization of Romania. The Socio-Economic Consequences of Transformation”, p.76-96, in *(In)tolerance and (Co)operation in Europe and the euroatlantic area*, European Studies Foundation Publishing House, 2001
16. **Boboc, Eduard**, „Implicarea Armatei a 14-a a Federației Ruse în războiul de pe Nistru”, *Repere ale dezvoltării la început de mileniu*, Editura „Dimitrie Cantemir”, Tg. Mureș, 2004
17. **Bocșan, Nicolae, Leu, Valeriu**, (coord.), *Cronologia Europei Centrale (1848-1989)*, Polirom, Iași, 2001
18. **Bodea, Gabriela**, „Aspecte ale schimburilor economice externe dintre România și C.E.F.T.A.”, *Studia oeconomica*, 2000, 45, nr. 2, p.67-75
19. **Boia, Lucian**, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 1997

20. **Bota, Marius Sorin**, *România în drumul spre Uniunea Europeană*, București, 2003
21. **Brown, Archie**, *The Gorbachev Factor*, Oxford University Press, 1996
22. **Buga, Vasile, Chifu, Iulian**, *România - Rusia: intrarea în normalitate*, Casa NATO, București, 2003
23. **Bunce, Valerie**, "Comparative Democratization: Big and Bounded Generalizations", *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 6/7, August/September 2000, p. 703-734
24. **Idem**, „Rethinking Recent Democratization. Lessons from the Post-communist Experience”, *World Politics*, Vol. 55, January 2003
25. **Burant, Stephen R.**, “After NATO Enlargement. Poland, the Czech Republic, and Hungary and the Problem of Further European Integration”, *Problems of Post-Communist*, Vol.48, No.2, p.25-41
26. **Burchill, Scott**, (ed.), *Theories of International Relations*, Second Edition, Palgrave, 2001
27. **Cain, Daniel**, „Relațiile româno-bulgare”, *Sfera Politicii*, nr.99, decembrie 2001, p.14-23
28. **Carothers, Thomas**, „A Reply to My Critics”, *Journal of Democracy*, Vol. 13, No.3, July 2002, p.33-38
29. **Idem**, „The End of the Transition Paradigm”, *Journal of Democracy*, Vol. 13, No.1, January 2002, p.5-21
30. **Cernat, Lucian**, *Europeanization, Varieties of Capitalism and Economic Performance in Central and Eastern Europe*, Palgrave-MacMillan, Londra, 2006
31. **Cesereanu, Ruxandra**, *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*, Polirom, Iași, 2004
32. **Chifu, Iulian**, *Basarabia sub ocupație sovietică și tentative contemporane de revenire sub tutela Moscovei*, Politeia-SNSPA, București, 2004
33. **Chiper, Ioan**, „Documente privind poziția conducerii U.R.S.S. față de revoluția română (23-24 decembrie 1989)”, *Clio 1989*, Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2005, p.201-206

34. **Cichowski, Rachel A.**, “Western Dreams, Eastern Realities. Support for the European Union in Central and Eastern Europe”, *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 10, December 2000, p.1243-1278
35. **Clark, Ian**, *The Post-Cold War Order: the Spoils of Peace*, Oxford University Press, 2001
36. **Coman, Ramona**, “La coopération paneuropéenne des partis politiques. L'ouverture des partis politiques européens aux partis politiques roumains”, *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, Vol. II, Nr. 1/2002, p.204-212
37. **Crawford, Beverly, Lijphart, Arend**, “Explaining Political and Economic Change in Post-Communist Eastern Europe. Old Legacies, New Institutions, Hegemonic Norms and International Pressures”, *Comparative Political Studies*, Vol. 28, No. 2/July 1995
38. **Davidescu, Constantin**, „Implicațiile permanentizării clauzei”, *Sfera Politicii*, nr. 41, 1996, p. 40-42
39. **Dăianu, Daniel, Vrânceanu, Radu**, *România și Uniunea Europeană: inflație, balanța de plăți, creștere economică*, Polirom, Iași, 2002
40. **Deloche-Gaudez, Florence**, *La réaction de la France à l'élargissement à l'Est de l'Union européenne in L'Europe centrale et orientale. Dix ans de transformations (1989-1999)*, La documentation Française, Paris, 2000
41. **Dimitrova, Antoaneta, Pridham, Geoffrey**, “International Actors and Democracy Promotion in Central and Eastern Europe: Integration Model and its Limits”, *Democratization*, Vol.11, No.5, December 2004, p.91–112
42. **Dobre, Mihail**, „Romania and the O.S.C.E.: a Complex Relationship”, *Euro-Atlantic Studies*, 1999, 2, p.123-127
43. **Duculescu, Victor**, „Angajarea militară externă a NATO în 1999 și 2001 – schiță de analiză comparativă”, *Sfera Politicii*, nr. 100, 2002, p.50-57
44. **Dungaciu, Dan**, *Moldova ante portas*, Tritonic, București, 2005

45. **Duroselle, Jean-Baptiste, Kaspi, André**, *Histoire des relations internationales de 1945 à nos jours*, tome 2, Armand Colin, Paris, 2001
46. **Easton, David**, *Analyse du système politique*, Librairie Armand Colin, Paris, 1974
47. **Eliade, Pompiliu**, *Influența franceză asupra spiritului public în România*, Humanitas, București, 2000
48. **Enache, Marian, Cimpoieșu, Dorin**, *Misiune diplomatică în Republica Moldova*, Polirom, Iași, 2000
49. **Fawn, Rick**, *Ideology and National Identity in Post-Communist Foreign Policies*, Frank Cass, London, 2003
50. **Fish, M. Steven**, „Postcommunist Subversion: Social Science and Democratization in East Europe and Eurasia”, *Slavic Review*, No.58, Winter 1999
51. **Gabanyi, Anneli Ute**, *Revoluția neterminată*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999
52. **Geoană, Mircea**, *Politica externă a României la începutul secolului XXI. “Drumul spre Europa și Lumea transatlantică”*, Vol.1, Univers Enciclopedic, București, 2005
53. **Ghișă, Vasile, Răgalie, Ștefan, Stoian, Ion**, *Relațiile economice româno-ruse - experiențe și oportunități*, Expert, 2005
54. **Goriță, Ciprian**, “Reflections on the Accession Negotiations with EU”, *Euro-Atlantic Studies*, Vol.8, 2005, p.153-161
55. **Goșu, Armand**, „Politica răsăriteană a României: 1990-2005”, *Contrafort*, nr.1 (135), ianuarie 2006
56. **Gusterson, Hugh**, “Realism and the International Order After the Could War”, *Social Research*, Vol. 60, No.2/Summer 1993, p.279-300
57. **Harrington, Joseph**, „From Iliescu to Iliescu: A Decade of Romanian Foreign Policy”, *Romanian Civilization*, 2000-2001, vol. 9, nr. 3, p.3-32
58. **Harrington, Joseph F., Courtney, Bruce Y.**, *Relații româno-americiane (1940-1990)*, Institutul European, Iași, 2002
59. **Herd, Graeme P.**, “Colorful Revolutions and the CIS <Manufactured> Versus “Managed” Democracy?”, *Problems of Post-Communism*, Vol. 52, No. 2, March/April 2005, p. 3–18

60. **Hlihor, Constantin**, „The Post-Cold War Era: Romania and the Stability in the Balkan”, *Euro-Atlantic Studies*, 2001, 4, p.95-101
61. **Holbrooke, Richard**, „America, a European Power”, *Foreign Affairs*, Vol.74, No.2/March-April 1995, p.38-51
62. **Ioan-Franc, Valeriu**, *Din lucrările Comisiei de la Snagov, martie-iunie 1995*, Centrul de Informare și Documentare Economică, București, 2000
63. **Ionescu, Mihail E.**, *Romania`s Position Towards the Evolutions of the Transatlantic Link after 11 September 2001*, p. 259-280 in Tom Lansford, Blago Tashev, (ed), *Old Europe, New Europe, and the Us: Renegotiating Transatlantic Security in the Post 9/11 Era*, Ashgate Publishing, 2005
64. *Istoria politicii externe românești în date*, Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 2003
65. **Ivanov, Igor**, *Politica externă a Rusiei în epoca globalizării*, București, Ed. Fundației Culturale Române, 2003
66. **Kántor, Zoltán**, “Nationalizing Minorities and Homeland Politics: The Case of the Hungarians in Romania”, p. 249-274, in *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, Regio Books, Polirrom, Budapest, Iași, 2001
67. **Kelleher, Catherine McArdle**, *The Future of European Security: An Interim Assessment*, Brookings Institution Press, 1995
68. **King, Charles**, *Moldovenii, România, Rusia și politica culturală*, Editura Arc, Chișinău, 2002
69. **Idem**, „Postcommunism: Transition, Comparison, and the End of Eastern Europe”, *World Politics*, Vol.53, October 2000, p.143-172
70. **Kirk, Roger, Răceanu, Mircea**, *România împotriva Statelor Unite: diplomația absurdului 1985-1989*, Silex, București, 1995
71. **Kühnhardt, Ludger**, „Germany's Role in European Security”, *SAIS Review*, Vol.15, Special Issue, 1995, p.103-128
72. **Kümmel, Gerhard**, “Democratization in Eastern Europe. The Interaction of Internal and External Factors: An Attempt at Systematization”, *East European Quarterly*, XXXII, No.2/June 1998

73. **Kunze, Thomas**, *Nicolae Ceaușescu. O biografie*, Vremea, București, 2002
74. **Kurtz, Marcus I., Barnes, Andrew**, „The Political Foundations of Post-communist Regimes. Marketization, Agrarian Legacies or International Influences”, *Comparative Political Studies*, Vol.35, No.5, June 2002
75. **Le Bretton, Jean-Marie**, *Sfârșitul lui Ceaușescu: istoria unei revoluții*, Editura Cavallioti, București, 1997
76. **Lévesque, Jacques**, *The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe*, University of California Press, 1997
77. **Lipatti, Valentin**, *Lumea în tranziție. Cronici de politică externă*, Ed. Globus, București, 1995
78. **Lupu, Corvin**, *România sub presiunea Războiului Rece și a dorinței de integrare euro-atlantică*, Vol. 1-2, Editura „Alma Mater”, Sibiu, 2000-2001
79. **Mareș, Nicolae**, *Receptarea Papei Ioan Paul al II-lea în România*, Colosseum, București, 2004
80. **Mayer, Tom**, “The Collapse of Soviet Communism: A Class Dynamics Interpretation”, *Social Forces*, March, 2002, p. 758-812
81. **McFaul, Michael**, „The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship. Noncooperative Transitions in the Postcommunist World”, *World Politics*, Vol. 54, January 2002, p.212-244
82. **Meernik, James, Krueger, Eric L., Poe, Steven C.**, „Testing Models of US Foreign Policy: Foreign Aid during and After the Cold War”, *Journal of Politics*, Vol. 60, Issue 1, February 1998, p.63-85
83. **Milin, Miodrag** (ed.), *Timișoara în arhivele “Europei libere” 17-20 decembrie 1989*, Fundația Academia Civică, București, 1999
84. **Mioc, Marius**, *Revoluția din 1989 și minciunile din Jurnalul Național*, Timișoara, 2005
85. **Idem**, *Revoluția din Timișoara și falsificatorii istoriei*, Sedona, Timișoara, 1999

86. **Mitu, Sorin**, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Humanitas, București, 1997
87. **Mohan, Emilia D.**, *Germany and the New Security Problem in East – Central Europe*, in *Central Europe since 1989. Concepts and Developments* (Vasile Pușcaș, ed.), Dacia Publishing House, Cluj-Napoca, 2000
88. **Moldovan, Radu**, „România - stat pivot (perspective geopolitice și de securitate asupra arealului est european)”, *Studia politica*, 2004, 49, nr. 1, p.103-109
89. **Morgenthau, Hans**, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York, 1960
90. **Moțoc, Iulia**, “Politica externă a României față de NATO”, *Polis*, 1997, nr. 1, p.5-17
91. **Munteanu, Igor et alii**, *Moldova pe cale democrației și stabilității*, Cartier, Chișinău, 2005
92. **Mureșan, Liviu**, *Intrarea Europei în România*, Ed. Eurisc, București, 2001
93. **Mușet, Mihai**, „Perspectiva relațiilor româno-americane”, *Sfera Politicii*, nr.62, 1998
94. **Năstase, Adrian**, *Acordurile internaționale încheiate de România sau la care România este parte (1990-1994)*, Actami, București, 1995
95. **Idem**, *Dimensiunile politicii externe în tratatele României. Evidența cronologică și clasificare pe domenii (1990-2000)*, Monitorul Oficial, București, 2002
96. **Idem**, *NATO Enlargement. Romania and the Southern Dimension of the Alliance*, Monitorul Oficial, București, 2002
97. **Idem**, (coord.), *Protecting Minorities in the Future Europe, Between Political Interest and International Law*, Monitorul Oficial, București, 2002
98. **Năstase, Dorina, Mătieș, Mihai**, “Viitorul suveranității naționale a României în perspectiva integrării europene”, *Studii internaționale*, nr.7, 2002
99. **Nicolaescu, Sergiu**, *Cartea revoluției române. Decembrie '89*, Editura Ion Cristoiu, București, 1999

100. **Niculescu, Anton**, *Suveranitate națională și integrare europeană*, Polirom, Iași, 2002
101. **Nodia, Ghia**, „The Democratic Path”, *Journal of Democracy*, Vol. 13, No.3, July 2002, p. 13-19
102. **Offe, Claus**, “Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the East Central Europe”, *Social Research*, Vol. 58, No.4/Winter 1991
103. **Pecican, Ovidiu**, *România și Uniunea Europeană*, Editura Fundației CDIMM, Baia Mare, 2000
104. **Petrescu, Dragoș**, “Nurturing Unrest. International Media and the Demise of *Ceaușescuism*”, *Studia Politica*, Vol.5, No.2, 2005, p. 409-426
105. **Preda, Dumitru, Retegan, Mihai** (ed.), 1989. *Principiul dominoului: prăbușirea regimurilor comuniste europene*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000
106. **Pridham, Geoffrey, Lewis, Paul G.**, *Stabilising fragile democracies. Comparing new party systems in southern and eastern Europe*, Routledge, London & New York, 1994
107. **Pridham, Geoffrey**, „External Causes of Democratisation in Postcommunist Europe: Problems of Theory and Application”, *Central European Political Science Review*, Vol. 2, No.3, Spring 2001
108. **Pop, Adrian**, *At the Crossroads of Intelocking Subregional Arrangements. Romania's Pivotal Role in East Central Europe*, Rome, 1999
109. **Idem**, *Tentația tranziției. O istorie a prăbușirii comunismului în Europa de Est*, Ed. Corint, București, 2002
110. **Popescu, Liliana**, „Where the Domestic Meets the International: the Role of the International Financial Institutions and the EU in Romania's Post-Communist Transformations”, *The Romanian Journal of Society and Politics*, 2002, Vol.2, nr. 2, p.158-187
111. **Portocală, Radu**, *România - autopsia unei lovituri de stat: în țara în care a triumfat minciuna*, Agora Timișoreană, Timișoara, 1991
112. **Purcăruș, Alexandru**, „Relatiile dintre România și Republica Moldova”, *Sfera Politicii*, nr. 99, decembrie 2001, p.10-13

113. **Pușcaș, Vasile**, *Căderea României în Balcani*, Dacia, Cluj-Napoca, 2000
114. **Idem**, *Negociind cu Uniunea Europeană*, vol.1-4, Editura Economică, București, 2003
115. **Idem**, *Sticks and carrots: regranting the most favored-nation status for Romania (US Congress, 1990-1996) / Bastoane și morcovi: re acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate pentru România: Congresul SUA, 1990-1996*, Eikon, Cluj-Napoca, 2006
116. **Quezada, Sergio Aguayo**, "Mexico's Victory. The "External Factor", *Journal of Democracy*, Vol. 11, No. 4, October 2000, p.33-36
117. **Ramet, Sabrina P., Coffin, Letty**, „German Foreign Policy Towards the Yugoslav Successor States, 1991-1999”, *Problems of Post-Communism*, Vol.48, No.1, January/February 2001, p.48-64
118. **Rasmussen, Poul Nyrup**, *Europe and a New Global Order. Bridging the global divides, A Report for the Party of European Socialists*, Brussels, May, 2003
119. **Răceanu, Mircea**, „Câteva considerente pe marginea relațiilor româno-americane”, *Sfera Politicii*, nr. 66, 1998
120. **Reiter, Dan**, „Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy”, *International Security*, Vol. 25, No. 4, Spring 2001, p.41-67
121. **Retegan, Mihai**, „De la restructurare la destructurare. Diplomați români și evenimentele internaționale de la sfârșitul anului 1989”, *Clio 1989*, Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2005, p.103-110
122. **Romașcanu, Mihail**, *Tezaurul român de la Moscova*, Saeculum, București, 2000
123. **Roncea, Victor** (coord.), *Axa. Noua Românie la Marea Neagră*, Ed. Ziua, 2005
124. **Idem**, *România în noua ordine mondială*, Ed. Ziua, București, 2004
125. **Rothschild, Joseph**, *Întoarcerea la diversitate. Istoria politică a Europei Centrale și de Est după Al Doilea Război Mondial*, Antet, București, 1997

126. **Rumanovici, Gheorghe**, „Românii timoceni. O problemă nerezolvată a Iugoslaviei democratice”, *Lumea magazîn*, nr.11/2002
127. **Rupnik, Jacques**, *L'Autre Europe. Crise et fin du communisme*, Editions Odile Jacob, 1993
128. **Idem**, “Eastern Europe: the International Context”, *Journal of Democracy*, Vol. 11, No. 2, April 2000, p.115-129
129. **Rusu, Dorina N.**, “Momente din istoria relațiilor româno-americane”, *Academica*, 1998, 8, nr. 4, p.13; nr. 5, p. 29
130. **Rusu-Todorean, Olivia**, “Mass-media și opinia publică în campania României pentru integrarea în NATO”, *Studia politica*, 1997-1998, 42-43, nr. 1, p.91-110
131. **Sanford, George**, *Overcoming the Burden of History in Polish Foreign Policy*, p. 178-203 in **Rick Fawn** (ed.), *Ideology and National Identity in Post-Communist Foreign Policies*, Frank Cass, London, 2003
132. **Sava, Constantin, Monac, Constantin**, *Revoluția din decembrie 1989 percepută prin documentele vremii*, Editura Axioma Edit, București, 2000
133. **Săndulescu, Șerban**, *Decembrie '89. Lovitura de stat a confiscat revoluția română*, Omega Ziua Press, București, [f.a.]
134. **Saucă, Alexandru**, *KGB-ul și revoluția română*, Sic Press-Design, 1992
135. **Schmitter, Philippe C.**, “Making Sense of the EU. Democracy in Europe and Europe's Democratization”, *Journal of Democracy*, Vol. 14, No. 4, October 2003, p. 71-85
136. **Scurtu, Ioan**, *Revoluția română din Decembrie 1989 în context internațional*, Editura Enciclopedică, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2006
137. **Secăreș, Vasile**, *Noua ordine mondială și războiul din Balcani*, în *Balcanii - ieșirea din trecut*, p.130-145, Institutul de Studii Internaționale și Strategice, București, 1999
138. **Idem**, „România și noua arhitectură politică și euroatlantică: obiective și politici”, *Agora social-democrată*, an IV, nr.2, aprilie 2004

139. **Sharman, J.C.**, *Culture, "Strategy, and State-Centered Explanations of Revolution, 1789 and 1989"*, în *Social Science History*, Vol.27, No.1, Spring 2003, p.1-24
140. **Siani-Davies, Peter**, *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press, Hardcover, 2005
141. **Smolar, Aleksander**, "History and Memory: The Revolutions of 1989–91", *Journal of Democracy*, Vol. 12, No. 3, July 2001, p. 5-19
142. **Smith, Karen E.**, *The Making of EU Foreign Policy. The Case of Eastern Europe*. Second Edition, Palgrave-MacMillan, Londra, 2004
143. **Sperling, James**, „Neither Hegemony nor Dominance: Reconsidering German Power in PostCold-War Europe”, *British Journal of Political Science*, Vol. 31, 2001, p.389-425
144. **Stan, Valentin**, „Ministerul apărării ... de Rusia”, *Sfera Politicii*, nr. 71, 1999, p. 47-50
145. **Idem**, „Naționalism și securitate europeană: integrarea euro-atlantică a României”, *Studii Internaționale*, nr.1, 1995
146. **Idem**, *România și eșecul campaniei pentru Vest*, Editura Universității din București, București, 1999
147. **Stănciugelu, Ștefan**, *Imaginar politic românesc și integrarea în NATO*, p. 84-117, in *Balkanii – ieșirea din trecut*, Institutul de Studii Internaționale și Strategice, București, 1999
148. **Steves, F.**, „Poland and the International System: External Influences on Democratic Consolidation”, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.34, No.3, September 2001
149. **Stiglitz, Joseph E.**, *Globalizarea. Speranțe și deziluzii*, Editura Economică, București, 2003
150. **Stoenescu, Alex Mihai**, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol.IV, partea I, Rao, București, 2004
151. **Idem**, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol.IV, partea a II-a, Rao, București, 2005
152. **Suri, Jeremi**, „Explaining the End of Cold War: a New Historical Consensus?”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 4, No. 4, Fall 2002

153. **Tang, Helena** (ed.), *Winners and Losers of EU Integration. Policy Issues for Central and Eastern Europe*, The World Bank, Washington, 2000
154. **Taras, R.** *Consolidating Democracy in Poland*, Westview, Boulder, 1995
155. **Tatulici, Mihai**, (coord.), *Revoluția română în direct*, Vol.1, 1990
156. **Thom, Françoise**, *Sfârșiturile comunismului*, Polirom, Iași, 1996
157. **Tismăneanu, Vladimir**, *Balul mascat. Un dialog cu Mircea Mibăieș*, Polirom, Iași, 1996
158. **Idem**, (coord.), *Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor*. Polirom, Iași, 1999
159. **Törzsök, Erika**, “Situția cooperării regionale româno-maghiare – 2000”, *Sfera Politicii*, nr.99, 2001
160. **Tudor, Tiberiu**, *Istoria dramatică a teritoriilor românești ocupate. Tratatul cu Ucraina – 1997*, Ed. “Ion Creangă”, Chișinău, 2000
161. **Tudoriu, Theodor**, *Importanța puterilor exterioare pentru securitatea spațiului balcanic*, p. 159-188, în *Balkanii – ieșirea din trecut*, Institutul de Studii Internaționale și Strategice, București, 1999
162. **Zamfirescu, Iulia**, *Costuri și beneficii ale aderării la Uniunea Europeană pentru țările candidate din Europa Centrală și de Est*, București, Institutul European din România, 2001
163. **Weidenfeld, Werner**, (ed.), *New Ostpolitik: Strategies for a United Europe*, Bertelsmann Foundation, 1998
164. **Wiener, Antje, Diez, Thomas**, *European Integration Theory*, Oxford University Press, 2004
165. **Zielonka, Jan**, “Challenges of EU Enlargement”, *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 1, January 2004, p.22-35
166. **Zulean, Marian**, „Form Warsaw to Prague: the Dynamics of Civil-Military Relations in Romania after 1989”, *The Romanian Journal of Society and Politics*, 2002, 2, nr. 2, p.62-87
167. *******, *Acordul European între România și Comunitățile Europene. De la Essen la Cannes. Itinerarul strategiei românești de integrare europeană*, Editura Academiei Române, București, 1995

- 168.***, *Cartea anului 2001, anul de miere al puterii*, Regent House Publishing, București, 2003
- 169.***, *Facts about Germany*, Media Consulta, Berlin, 2002
- 170.***, *Livre Blanc sur la Roumanie et l'OTAN*, București, Fundația EURISC, 1997
- 171.***, *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*, Muzeul Județean Satu Mare, Satu Mare, 1999
- 172.***, *Romania on its Way to NATO*, Ministry of Public Information, București, [2002]
- 173.***, *România-NATO (1990-2002)*, Coordonator: Constantin Moștofei, București, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 2002
- 174.***, *România-NATO. Preaderarea. Vol. I*, Ilie Manole (coord.), UMC, București, 2003
- 175.***, *Un concept românesc privind viitorul Uniunii Europene*, Polirom, Iași, 2001
- 176.***, *Uniunea Europeană și România*, Ministerul Integrării Europene, București, 2000

Indice de persoane

A

Ablietta, Michel, 137, 336
Aboimov, I.P., 75
Abraham, Florin, 13, 29, 147, 148
Ágh, Attila, 145, 147
Alia, Ramiz, 54
Almond, Mark, 48, 336
Andreescu, Gabriel, 18, 59, 191,
193, 252, 271, 291, 306, 317,
333, 335, 336, 337
Andrew, Christopher, 36, 40, 64
Andropov, Iuri, 33
Anghel, Florin I., 96, 337
Antonescu, Ion, 83
Aznar, José Maria, 118

B

Baker, James, 76
Barany, Zoltan, 121, 337
Barnes, Andrew, 20, 21, 24, 342
Barosso, Durao, 105
Bănescu, Traian, 105, 108, 109,
112, 131, 175, 176, 177, 178,
179, 180, 181, 192, 203, 204,
205, 210, 216, 231, 232, 233,
242, 275, 276, 277, 284, 285,
289, 298, 299, 300, 301, 303,
324, 329
Berlusconi, Silvio, 111, 118
Beuran, Mircea, 102
Blair, Tony, 89, 238, 239, 240,
241, 242
Blokker, Paul, 27, 337
Bota, Marius Sorin, 84
Brandt, Willy, 42

Brejnev, Leonid, 14, 32, 33, 34,
35, 38, 42, 58, 75, 76
Brown, Archie, 38
Brucan, Silviu, 71
Brzezinski, Zbigniew, 47
Burant, Stephen R., 149, 250
Burchill, Scott, 17, 338
Bush, George, 52, 55, 56, 74, 77,
107, 117, 131, 157, 158, 159,
163, 169, 170, 177, 178, 181,
201

C

Calfa, Marian, 54
Camdessus, Michel, 143
Carothers, Thomas, 22, 23, 24,
338
Carry, Denis, 62
Carter, Jimmy, 47
Cary, Noel D., 42
Cavada, Jean-Marie, 115
Ceașescu, Elena, 48, 50, 67, 68,
336
Ceașescu, Ilie, 56
Ceașescu, Nicolae, 50, 51, 52, 53,
54, 55, 56, 57, 59, 62, 63, 64,
66, 67, 68, 69, 329, 342
Cernat, Lucian, 27, 135
Cernenko, Konstantin, 33
Cesereanu, Ruxandra, 73, 338
Chiper, Ioan, 74, 338
Chirac, Jacques, 118, 142, 226,
228, 229, 230, 231, 232
Giorbea, Victor, 27, 198, 336
Coman, Ramona, 93, 112, 339
Constantinescu, Emil, 27, 86, 87,
89, 125, 127, 166, 167, 168,

199, 200, 217, 291, 303, 304,
305, 306, 308, 309
Copos, George, 103
Cornea, Doina, 59
Cristoiu, Ion, 49, 343

D

Daniels, Robert V., 36
Dăianu, Daniel, 96, 339
Dăscălescu, Constantin, 69, 73
Diaconescu, Ion, 27
Dimitrova, Antoaneta, 148
Dinescu, Mircea, 59
Dumas, Roland, 57, 76

E

Easton, David, 16, 17, 340
Eftimescu, 73, 75

G

Gabanyi, Anneli Ute, 32, 38, 59
Genscher, Hans Dietrich, 42
Gibault, Claire, 115
Gilman, Nils, 19
Gil-Robles, Jose Maria, 111
Gorbaciiov, Mihail, 34, 37, 38, 41,
46, 47, 48, 52, 53, 55, 56, 57,
58, 60, 71, 77, 186, 187, 188,
189, 190, 334
Goriță, Ciprian, 95, 340
Guest, Michael, 114, 169, 171,
172
Gușă, Ștefan, 64, 70, 71, 75, 76,
205

H

Honecker, Erich, 44, 45, 53, 54,
56, 247

Huntington, Samuel, 19
Husák, Gustáv, 54
Hussein, Saddam, 107, 180

I

Iliescu, Ion, 27, 48, 59, 69, 70, 71,
72, 74, 75, 87, 88, 96, 104,
125, 127, 128, 148, 149, 166,
169, 187, 188, 189, 190, 191,
193, 195, 196, 198, 202, 234,
250, 253, 254, 266, 273, 303,
305, 309, 322, 334, 336
Ioan-Franc, Valeriu, 85, 341
Ionel, Vasile, 71
Isărescu, Mugur, 86

J

Jakeš, Miloš, 54
Jarujelski, Wojciech, 34
Jeszenszky, Géza, 149
Jivkov, Todor, 44, 54
Jospin, Lionel, 110, 227, 240
Jowitt, Kenneth, 14

K

Karpaty, 73, 75
Kissinger, Henry, 47
Kohl, Helmut, 77, 214
Kolodziejczyk, Piotr, 124
Krenz, Egon, 45, 53
Kunze, Thomas, 53, 56, 342
Kurtz, Marcus I., 20, 21, 24, 342

L

LaFeber, Walter, 32
Le Bretton, Jean-Marie, 48, 342
Lévesque, Jacques, 46, 47, 342

M

Manole, Ilie, 128, 349
Marty, Dick, 153
Matlock, J., 75
Mavru, Niculae, 61
Mayer, Tom, 46, 342
Mazilu, Dumitru, 59, 73
Mazowiecki, Tadeusz, 52
McFaul, Michel, 20, 342
Meciar, Vladimir, 131
Melian, Alexandru, 59
Michnik, Adam, 48
Mihăilescu, Șerban, 102
Milea, Vasile, 62, 67, 68
Milin, Miodrag, 61, 64
Militaru, Nicolae, 59, 70, 71, 72
Mioc, Marius, 61, 64, 65
Mitrany, David, 17
Mitrokhin, Vasili, 36, 40, 64
Mitterand, François, 40, 225, 226,
228
Moatti, Sandra, 137, 336
Moiseev. Mihai Alexeevici, 75
Molotov, Viaceslav, 13, 192, 193,
195, 196, 198, 202, 278, 290,
294
Monac, Constantin, 73, 75, 346
Morgenthau, Hans, 15, 343
Mureșan, Ioan, 101

N

Năstase, Adrian, 86, 92, 99, 102,
104, 111, 112, 113, 114, 117,
119, 130, 138, 143, 160, 163,
169, 172, 173, 193, 200, 202,
208, 219, 220, 231, 238, 239,
240, 256, 259, 260, 272, 273,
314, 327, 328, 329, 335, 343
Németh, Károly, 74

Nicholson, Emma, 110, 111, 112,
113, 114
Nicolaeescu, Sergiu, 49, 65, 343
Nixon, Richard, 47
Nodia, Ghia, 22, 344

O

Odobescu, Valentin, 60
Olteanu, Constantin, 55

P

Petrescu, Dan, 59
Pleșu, Andrei, 59, 190, 335
Ponta, Victor, 104
Pop, Adrian, 34, 37, 51, 54, 76
Popescu, Liliana, 141
Popescu-Tăriceanu, Călin, 93, 104,
143, 179, 231, 315, 323
Portocală, Radu, 48, 69, 344
Preda, Dumitru, 48, 344
Pridham, Geoffrey, 21, 148, 339,
344
Prodi, Romano, 98, 104, 112
Prutianu, Ștefan, 60
Pușcaș, Vasile, 76, 95, 165, 213,
343, 345
Puwak, Hildegard, 102, 222

R

Rasmussen, Poul Nyrup, 137
Rațiu, Ion, 27, 87
Reagan, Ronald, 32, 47
Rehn, Olli, 105
Reiter, Dan, 122, 345
Remeș, Decebal Traian, 101
Retegan, Mihai, 48, 50, 344, 345
Ribbentrop, Joachim von, 13, 192,
193, 195, 196, 197, 202, 278,
290, 294

Roman, Petre, 27, 70, 75, 101,
164, 166, 227, 334, 335
Roncea, Victor, 108, 175, 242,
345
Rothschild, Joseph, 35
Rusu-Todorean, Olivia, 126, 346

S

Saharov, Andrei, 32
Săcăleanu, Ionel, 60
Săndulescu, Șerban, 55, 71
Saucă, Alexandru, 72, 346
Sava, Constantin, 73, 75, 346
Scurtu, Ioan, 49, 52, 56, 63, 68,
70, 346
Seton-Watson, Hugh, 30
Severin, Adrian, 18, 27, 154, 167,
191, 201, 218, 222, 258, 259,
283, 291, 306, 335
Sharman, J.C., 46, 347
Siani-Davies, Peter, 48, 347
Smith, Karen E., 81
Spiridon, Maria Cassian, 60, 335
Stan, Valentin, 83, 193, 197, 198,
200, 217, 271, 284
Stănciugelu, Ștefan, 125, 347
Stănculescu, Victor Atanasie, 67,
68, 69, 70, 72, 190
Stănoiu, Radu, 103
Ștefanachi, Aurel, 60
Steves, F., 80, 121, 347
Stiglitz, Joseph E., 137, 347
Stoenescu, Alex Mihai, 51, 57, 60,
69, 71, 347
Stoica, Valeriu, 27
Suri, Jeremi, 77, 347

T

Talpeș, Ioan, 104

Tang, Helena, 97
Taras, R., 124, 348
Tatulici, Mihai, 49, 348
Teodorescu, Filip, 49
Thom, Françoise, 33, 37
Tinca, Gheorghe, 124, 336
Țiriac, Ion, 96
Tismăneanu, Vladimir, 49, 165,
334, 348
Tökés, László, 61, 247
Trosca, Gheorghe, 72
Tudor, Corneliu Vadim, 131, 328

U

Urbanek, Karel, 54

V

Vasile, Radu, 27
Verdeț, Ilie, 69, 73
Verheugen, Günther, 98, 111, 112,
113, 114
Vicol, Vasile, 60
Vlad, Iulian, 56, 68, 73
Voican-Voiculescu, Gelu, 70
Voiculescu, Dan, 96
Vrânceanu, Radu, 96, 339

W

Walesa, Lech, 34
Wallerstein, Immanuel M., 19
Wojtula, Karol, 41

Z

Zamfirescu, Iulia, 96, 348